
1
6
699

LAZARI BAYFII ANNOTATIONES IN LEGEM II

De captiuis & postliminio reuersis,
in quibus tractatur De re nauali,
per autorem recognitæ.

EIVSDEM Annotationes in tractatum
De auro & argento legato,
quibus Vestimētorū & Vasculorū genera explicātur.

His omnibus imagines ab antiquissimis monumentis desumptas ad argumenti declarationē subiunximus.

ITEM

ANTONII THYLESII De coloribus
libellus, à coloribus uestium non alienus.

FRO BEN

BASILEAE ANNO M D XXXVII

FRANCISCO VALESIO REGI FELICISS.

LAZARVS BAYFIVS VICTORIAM

MARCO VARRONI aſſeuerāti diſciplinas omnes, Rex regū Chriſtianiſsime, in Græcia intra mille annorum tempora & inuentas & perfectas, facilè credat is, qui ad huiuſce noſtri ſeculi felicitatem, qua mirabiliter ſub te principe fruimur, animum conuertere non grauabitur. Te enim & authore & adiutore, his paucis quibus Galliarum clauum tenes annis, plus promouiſſe literarum linguarumq; ſtudia uidebit, q̄ quantum ſub aliјs omnibus ab aduētu Francorum in Gallias noſtris principibus. Sunt de Regibus noſtris, qui Iudæorum gentem ſuperſtitioni deditam è Gallia exterminauerint: tua maieſtas, excluſa Iudæorū ſuperſtitione, Iudæorum linguam Lutetiæ Pariſiorum ſic uigere uoluit, ut habeat non paucos, qui literarum Hebraicarū cognitione cum ipſis Iudæorum Rabinis poſsint decertare. Græcos autē eos in tua Gallia

aluiſti, qui ualeant reuocata Maſsilienſium memo-
ria cum ipſis αὐτόχθοσι non ſolùm de diſciplina-
rum elegantia, ſed etiam de ipſo atticiſmo ὑπεραττι-
κῶς contendere. Iam uerò eam militaris diſciplinæ
curam ſuſcepiſti, ut nemo uel Chriſtianorũ uel Bar-
barorum principũ paratiores habeat equeſtres exer
citus, qui quum maiorum artibus, tum uerò tuis in-
ſtitutis edocti, mira alacritate ſunt ad dimicandum.
Quid dicam de robore militum legionariorũ? quos
tu nuper ad Romanorum exemplum in tota Gallia
deſcribendos deligendosq́ue ſummo ſtudio non mo-
dò curaſti, ſed quorum etiam delectum oculis tuis
luſtraſti: ut Gallia tua non ſolùm equitatu, quo ſem-
per floruit, ſed etiã peditatu iam ſuos fines ſine ullo
externo milite tueri poſſit. Nec rei naualis cura omiſ-
ſa. Teſtis eſt præclara illa Franciſcis ad Gratiarum
portum tuo iuſſu (contracta ad effectum eius ope-
ris multitudine fabrorum naualium) ædificata. Quæ
non modò τριάρμενος, ut Antigonis illa ab anti-
quis celebrata, ſed ἑπτάρμενος iure dici debeat, &
ἀνώλεθρος. quippe quæ in medio Oceano arcis in-
ſtar inter reliquas naues eſſe poſsit: nihilq́ue præter
ignẽ, Syrtes, & breuia timeat, omnibus ipſa ex æquo
formidoloſiſsima aduerſariis. Teſtes ſunt & phaſeli
illi (uulgus galeonas uocat) quos noua ratione in ora
maritima Britanniæ minoris (quæ Venetia à Cæſare

dicitur

dicitur)ædificādos curasti:qui non solùm in conclu-
so mari nauigare posint,sed in uastißimo atq; aper
tißimo Oceano tempestatibus imperēt,usqueadeo
apti sunt(ut Catulli dictum usurpem)siue palmulis
opus sit uolare,siue linteo. Iam uerò triremes Maßi
liæ plures unus tu maiorum tuorum naualibus adie-
cisti,quàm eorum(pace beatißimorū dixerim)quis-
quam unquam optauerit. Principes enim mediterra
nei nescio quo pacto rem nauticam (quod ad mare
internū attinet)neglexerant,ad Oceanumq; Britan-
niæ animum solùm intenderant. Quocirca nos qui
nullo nostro merito, sed aliquo literarum nomine
commendati,à tua uerè regia liberalitate & sacerdo-
tio aucti,& magistratu ornati sumus,ne ingrati iure
habeamur,quæ Venetijs quum essem,à loci celebri
tate admonitus,è Græcorū Latinorumq; monimen
tis nauigia collegi,tuæ maiestati mihi omnibusq; sa
crosanctæ dicare constitui Rex regum potētißime.
Putaui etiam non solùm negotij,sed etiam otij,quo
illic plurimo mihi per tuam indulgentiam frui licuit,
reddēdam tibi rationem. Et sanè quod mihi à nego
tiis publicis superfuit temporis,id omne in euoluen-
dis utriusque linguæ authoribus consumpsi. Quod
ipsum ita esse facilè iudicet, qui hæc nostra legere
non grauabitur. Illud unum,quod illis legendis non
sine admiratione animaduerti, in præsentia tuæ di-

 gnitati

gnitati considerandum proponam: miram fuisse antiquorum in nauibus ædificandis, instruẽdis, armandis celeritatem. Primo Punico bello classem Duellij imperatoris ab arbore excisa, LV die nauigasse: ducentas & uiginti naues effectas diebus XLV contra Hieronem regem. Secundo Punico bello Scipionis naues, eo instante operi, die XLV quàm ex syluis detracta materia fuerat, instructas armatasq́ in aquã deductas. Quid si ex Polybio addidero Romanos contra Carthaginenses septingentas quinqueremes amisisse: Carthaginenses eodẽ bello ad quingentas? Quis id credat? Nec mirum si hæc fidem non habebunt apud homines nostros, qui & Venetorũ quinqueremem unam admirantur, & tuam totidem ordinum, quæ illam symmetria superabit, gratulabundi expectant. Verũ de tuæ maiestatis fide, qui omnem antiquitatem memoria tenes, non magis laboro, q̃ de impetranda à clementissimo principe uenia sum sollicitus, si nos in tot reficiendis instaurandisq́ nauibus alicubi lapsi fuerimus: qui etiam tuæ maiestatis potius, quàm dioscurorum turbulentissima fortunæ tempestate in alto iactati, fidem & auxilium implorare debeamus. Vincat tua maiestas ac ualeat.

Lutetiæ Parisiorum VIII cal. Septemb.

M D XXXVI.

CAROLVS STEPHANVS
MEDICVS LECTORI S

QVAS inſpicies inter legendũ in his opu-
ſculis paſsim depictas Nauium, Veſtium
ac Vaſculorum figuras, Lector, eas ſcito
quum ex antiquiſsimis monimẽtis, tum
maximè ex uetuſtioribus illis marmori-
bus, quæ etiam hodie Romæ conſpiciun-
tur, deſumptas fuiſſe. Quæ quòd & erant
antiquiſsimæ, & morem ueterum prom-
ptius atque apertius (iis præſertim qui ſunt antiquitatis ſtu-
dioſi) reuocare uidebantur, ſuis locis, ut uides, inſertæ ſunt.
Nolim autem te tantam iis fidem adhibere, ut ad unguem effi-
ctas fuiſſe credas etiam in ipſis marmoribus. Id enim nõ igno-
ramus, marmora quantumuis antiqua, nonnihil interdum ha
bere, quod artificis libidini potius quàm ueritati reſpondeat.
Vnde plurimum deceptos credimus eos, qui certitudinis ali-
quid in marmorum antiquorum ſtatuis hactenus poſuerunt:
Cuiuſmodi quiddã in triremi uidere poteris, quæ certè Bayſij
iudicio, triremibus antiquorum non reſpõdet. Quî enim fieri
poſſet, ut ea ratione τεσσαρακοντήρης, quæ quadraginta ordinum
nauis dici poteſt, in mari nauigare poſſet? Tibi itaque tantum
hoc referre poſſumus Lector, eam propemodum quam uides
nauium atque aliarum rerum formam ex antiquiſsimis mar-
moribus ad expreſſam effigiem translatam: iudicium autem,
quandò incertiſsimum uiſum eſt, doctis relictum fuiſſe: nobis
in hoc negotio haud parum ſatisfeciſſe demum exiſtimati,
ſi tibi tuiſq; ſtudiis noſtram hanc mediocrem
diligentiam placuiſſe & iuuiſſe co-
gnouerimus. Vale.

LAZARI BAYFII

ANNOTATIONES IN L. II. TRACTAtus De captiuis & poſtliminio reuerſis & de redemptis ab hoſtibus, lib. XLIX Pandectarũ.

L. II. Marcellus,

NAVIBVS LONGIS ATQVE ONERARIIS PROPTER BELLI VSVM POSTLIMINIVM EST: NON PISCATORIIS, AVT SI QVAS ACTVARIAS VOLVPTATIS CAVSA PARAVERVNT.

ANTEQVAM ad huius legis interpretationẽ aggredior, lectorem pręmonitum uolo, ut exiſtimet me in ſtudioſorum gratiam id oneris ſuſcepiſſe, Qui (ſi modò aſſecutus ſum quod uolebam) hiſce meis uigiliis non mediocriter iuuari poterunt, modò ne grauẽtur iſta noſtra in manus ſumere, & tãta animi uel æquitate uel alacritate percurrere, quãta nos ea diligentia, quantoq; tum ſtudio, tũ ſudore conſcripſimus. Euoluendi nobis fuerunt omnes qui extant utriuſq; linguæ authores, ut inde ſumeremus ea quæ ad naualis noſtri, & armamentarij ornamẽtum facere uiderentur: in quibus ſanè colligendis, & undiq; conquirendis, non parum moleſtiæ nobis fuit: in habendo autẽ delectu iudicium adhibui, quale quãtumq; potui, conferen

dis collidēdisq; inter se Græcorum & Latinorum locis, ut(siqua fieri posset)aliquam ex his scintillam ueri excu terem. Quod quidem, ut uidere est in toto opere, conati sumus: & tamen fatemur in tanto rerum antiquarū nau-fragio multa necessariò nos latuisse: quæ neq; colligere, neq; animaduertere, nedum reficere potuimus: usquead eo iacent illa undis obruta, & in profundo demersa, & ἐν βάθει Ponti sepulta. Quæ siquis in lucem reuocare po-terit, ei me plurimum debere præ me feram: eumq; rei & naualis & nauticæ peritissimum cōfitebor. Tibi in præ-senti quę potuimus è naufragij reliquiis colligere, lector afferimus. Quæ, si tibi probantur, sumus aliquid: sin mi-nus. sed nolo in initio operis malè ominari. Ipsi certè in hoc otio nihil potius habuimus, quo ad traducendū hoc tempus uteremur. In hoc tractatu nō ineptū fuerit eum ordinē sequi, qui nobis præscriptus est à Marcello iure-consulto. Quare de lōgis nauibus primò dicemus: mox de onerarijs: deinde de piscatoriis: postremo de actua-riis: quibus auctarij nomine ipse adiiciam reliqua, quæ non aliena ab instituto opere & suscepto uidebuntur.

DE NAVIBVS LONGIS

PHILOSTHEPHANVS apud Pliniū in septimo naturalis historiæ author est, Iaso-nem primum nauigasse longa naue: nec id alienum uidetur ab eo quod scriptum est à Diodoro Siculo quinto βιβλιοθήκης. καὶ πρῶ-τον μὲν περὶ τὸ Πήλιον ναυπηγηθῆναι τὸ σκάφος πολὺ μεγέθει καὶ τῇ λοιπῇ κατασκευῇ τὴν τότε συνήθειαν ὑπερβάλλον, διὰ τὸ σχεδίαις πλεῖν τοὺς τότε ἀνθρώπους καὶ μικροῖς παντελῶς ἀκατίοις. id est, & primùm quidem ædificatam circa Pelium na-uem, & magnitudine & reliquo apparatu cōsuetum eo tempore modum excedentem, quòd illius ætatis homi-nes

nes ratibus ferè & paruis acatijs uehi mos esset. Et paulo post subdit, τὴν δὲ ναῦν ἀργὼ προσαγορευθῆναι, ὑπὸ μὲν τινας τῶν μυθογράφων ἀπὸ τοῦ τὸ σκάφος ἀρχιτεκτονήσαντος ἄργου καὶ συμπλεύσαντος ἕνεκα τοῦ θεραπεύειν ἀεὶ τὰ πονοῦντα μέρη τῆς νεώς. ὡς δ᾽ ἔνιοι λέγουσιν ἀπὸ τῆς περὶ τὸ τάχος ὑπερβολῆς ὡς ἂν τῶν ἀρχαίων ἀργὸν τὸ ταχὺ προσαγορευόντων. id est, uocatam aũt Argò nauem, ut nonnulli fabularũ scriptores asserũt, ab Argi cuiusdã nomine, qui quidẽ eã extruxerat, simulq́ nauigarat, quò siquę nauis partes laborarẽt, eas ipse reficeret ac curaret. Sunt & alij qui existiment, id naui nominis ob eximiam illius celeritatem inditum, ἀργόν quippe (aiunt) celerẽ ueteres appellauisse. Tullius in primo Tusculanarũ eam dicit nominatam Argo, quia Argiui in ea delecti uiri uecti petebãt pellem inauratam arietis. Illius autẽ nauigationis mentio est apud Herodotũ in κλειῷ, his uerbis: μετὰ δὲ ταῦτα ἕλληνας αἰτίους τῆς δευτέρης ἀδικίης γενέσθαι, καταπλώσαντας γὰρ μακρῇ νηὶ ἐς αἶάν τε τὴν κολχίδα καὶ ἐπὶ φάσιν ποταμὸν ἐνθεῦτεν διαπρηξαμένους καὶ τἄλλα τῶν εἵνεκεν ἀπίκοντο ἁρπάσαι τοῦ βασιλῆος θυγατέρα μήδειαν. id est, post hæc autẽ Græcos alterius iniuriæ authores fuisse. Nauigãtes siquidem ad Colchorũ regionem & fluuium, quem Phasim uocant, quum obtinuissent ea, quorũ gratia in loca illa uenerant, regis præterea filiam nomine Medeam rapuisse. Et uocabatur Argò à fabro nauali qui eam ædificauit, si Apollonio credimus in primo ἀργοναυτικῶν.

Νῆα δ᾽ ἐπικρατέως ἄργου ὑποθημοσύνῃσιν
ἔξεσαν πάμπρωτον εὐστρεφέι ἔνδοθεν ὅπλῳ. Sic ex tempore uertimus iuniorum gratia, ut possit intelligi:

In primis nauem diuinis artibus Argi
Extructam, intus compingunt habili armamento.

Etiam si Pherecides dicat, eam nomen sumpsisse ab Argo, filio Phryxi; ταύτην δὲ φασιν πρώτην ναῦν γενέσθαι μακράν,

ἄλλοι δὲ λέγουσι Δαναὸν διωκόμενον ἀπὸ αἰγύπτου πρῶτον κατασκευάσαι, ὅθεν καὶ Δαναὶς ἐκλήθη. id eſt, hanc autẽ aiunt primam fuiſſe longam nauem: alij Danaum dicunt ab Aegypto pulſum primũ eius generis nauem paraſſe, unde & Danais uocata fuit. Hæc ideo adiecimus ex Commentarijs in Apolloniũ, ut ſcias nullam de Danao factam mentionem apud Plinium, quum ex multis autoribus diuerſos referat longæ nauis inuentores, quum ait. Hegeſias Paralum, Cteſias Samyram, Saphanus Semiramin, Archimachus Aegeonem. Nauium longarum multa mentio apud Tullium, Cęſarem, & reliquos receptos authores, quibus legẽdis facile agnoſcitur diſcrimen inter longas & onerarias. Tullij ępiſtolarũ familiariũ lib. XII. Lentulus S. P. Q. R. quam ſuſpicionẽ conſequutæ res aliquot ſunt, maxime ꝙ ſubito ex Lycia Sex. Marius & C. Titius legati Dolabellæ à claſſe diſceſſerunt, nauiꝗ; longa profugerunt, onerarijs relictis: in quibus colligẽdis, non minimum temporis laboriſq; conſumpſerant. Cæſar in IIII cõmẽtariorũ: Quibus adductis eos in fidem recepit, nauibus circiter LXXX onerarijs coactis contractiſq;, quot ſatis eſſe ad duas legiones tranſportãdas exiſtimabat: quicquid præterea nauiũ longarũ habebat, quæſtori, legatis, præfectiſq; diſtribuit. Idẽ in III. Quibus de rebus Cæſar à Craſſo certior factus ꝙ ille aberat longius, naues interim lõgas ædificari in flumine Ligeri quod influit in oceanũ, remiges ex prouincia inſtitui, nautas, gubernatoreſq; cõparari iubet. Idem in IIII. Ad hæc cognoſcenda prius ꝙ̃ periculum faceret, idoneum eſſe arbitratus, C. Voluſenũ cum naui longa præmittit. Idem in eodem: Quod ubi Cæſar animaduertit, naues lõgas quarũ & ſpecies Barbaris erat inuſitatior, & motus ad uſum expeditior, paululum remoueri ab onerariis nauibus &

remis

remis incitari, & ad latus apertum hostiũm cõstitui, atq; inde fundis, tormentis, sagittis hostes propelli ac submo-ueri iussit: quę res magno usui nostris fuit: nam & nauiũ figura & remorum motu & inusitato genere tormento-rum permoti Barbari constiterunt, ac paulùm modò pe-dem retulerunt. Liuius in VII tertiæ decadis: Inde Taren-tum profectus in ipsis faucibus portus posuit castra, na-ues quas Liuius iuuandis cõmeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuq; mœniũ oppugnã-dorum, partim tormẽtis & saxis omniq; missilium telo-rum genere instruit, onerarias quoq; non eas solũ quæ remis agerentur. Quorum uerbis planum fit longas inci-tari remis, onerarias uerò nequaquam. Gręci, naues lon-gas, μακρὰ πλοῖα uocant. Polybius in VI τῶν δὲ βοηθησάντων ἐκυρίευσε δύο μακρῶν πλοίων αὐτάνδρων. id est, quum autem hi auxilium tulissent, duabus ipse longis nauibus cum ipsis hominibus potitus est. Appianus de bello ci-uili, ὁ δὲ καὶ τάδε προσλαβὼν ἀνήγετο χειμῶνος ὄντος ὁλκάδων, αἳ γὰρ ἦσαν αὐτῷ νῆες ὀλίγαι μακραὶ Σαρδὼ καὶ σικελίαν ἐφρούρουν. id est, hic autem quum & hæc in suam potestatẽ recepisset, per hyemem onerarijs inde recessit, paucæ enim quas habe-bat longæ naues Sardiniæ & Siciliæ præsidio erant. He-rodotus in loco suprà citato utitur μακρῇ νηΐ, id est, lon-ga naue, ad differentiam στρογγύλων, quibus utitur idem Herodotus in eadem, in hæc uerba: οἱ δὲ φωκαιέες οὗτοι ναυ-τιλίῃσι μακρῇσι πρῶτοι ἑλλήνων ἐχρήσαντο, καὶ τόν τε ἀδρίην καὶ τὴν τυρσηνίην καὶ τὴν ἰβηρίαν καὶ τὸν ταρτησσὸν οὗτοι εἰσὶν οἱ καταδέξαν-τες. ἐναυτίλλοντο δὲ οὐ στρογγύλῃσι ναυσὶν ἀλλὰ πεντηκοντόρῃσι. id est, Græcorum primi Phoceẽses longis nauigationibus usi sunt, Adriaticum Tyrrhenumq; mare, Hiberiam atq; Tartessum occuparũt: nauigabant autem non onerarijs nauibus, sed actuarijs, quæ quinquaginta remis ageren-

tur. Thucydides in I. φαίνεται ἢ καὶ ταῦτα πολλαῖς γενεαῖς ὕστερα, γενόμενα τῶν Τρωικῶν, τριήρεσι μὲν ὀλίγαις χρώμενα, πεντηκοντόροις δὲ ἔτι καὶ πλοίοις μακροῖς ἐξηρτυμένα ὥσπερ ἐκεῖνα. id est, uidentur autem hæc multis post Troianorum res seculis facta fuisse. Et paucis quidem utebantur triremibus, actuarijs autem quæ quinquaginta remis agerētur, & longis præterea nauibus instructi erant, non secus ac illi.

Εἰκόσορος, quæ uiginti remis agebatur, apud antiquos talis fuit,

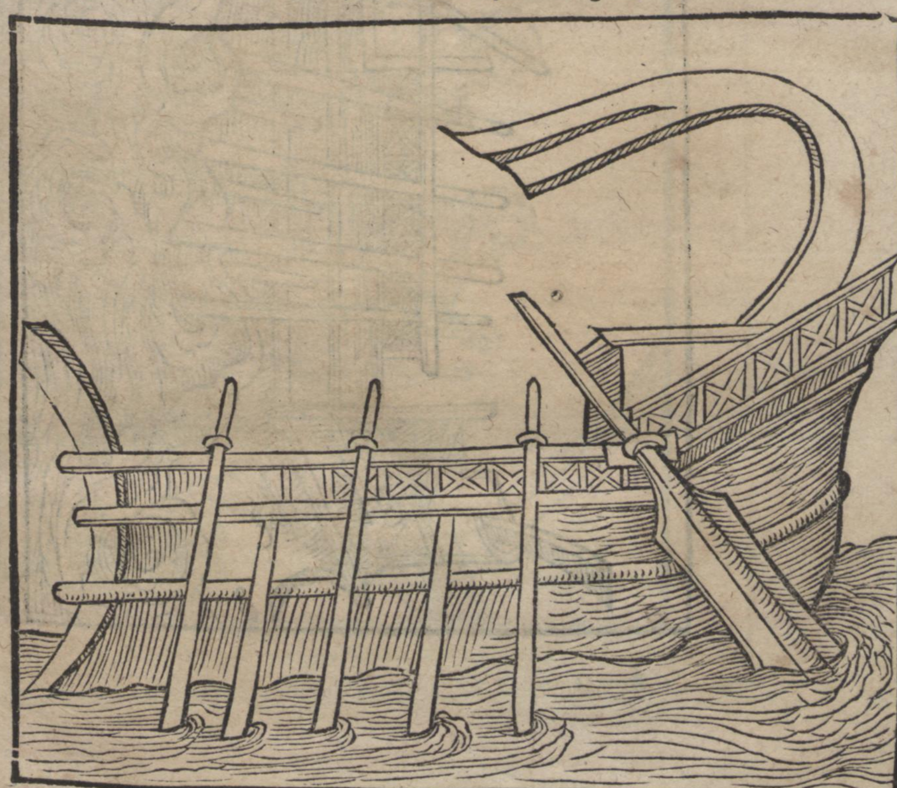
Minores plerunque uiginti, triginta aut quinquaginta remis agebantur, & à Græcis dicebantur εἰκόσορος, τριακόντορος

τορος & πεντηκόντορος, cuiuſmodi ſunt eæ quas Veneti *barcas longas* uocãt. Diodorus in II de ſucceſſorib. Alex. Ἀγαθοκλῆς δὲ δύο τριακοντόρους μετὰ τὴν μάχην νεναυπηγημένος τὴν ἑτέραν ἀπέστειλεν εἰς Συρακούσας ὀρέτας ἐμβιβάσας τοὺς κρατίστους. id eſt, Agathocles aũt poſt prælij finem duas naues quæ triginta agerẽtur remis, ædificãdas curauit: quarũ alterã Syracuſas miſit, ualẽtiſsimis ei impoſitis remigibus. Herodotus ἐν Μελπομένῃ. τρισὶ τριακοντόροισι ἐς τοὺς Μεμβλιάρεω ἀπογόνους ἔπλωσε. id eſt, tribus XXX remorũ actuarijs ad Membleari liberos & ſucceſſores delatus eſt. Plutarc. in Theſeo, τὸ δὲ πλοῖον ἐν ᾧ μετὰ τῶν ἠϊθέων ἔπλευσε καὶ πάλιν ἐσώθη τὴν τριακόντορον ἄχρι τῶν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως χρόνων διεφύλαττον Ἀθηναῖοι, τὰ μὲν παλαιὰ τῶν ξύλων ὑφαιροῦντες. ἀλλὰ δ᾽ ἐμβάλλοντες ἰσχυρὰ καὶ συμπηγνύντες οὕτως, ὥστε καὶ τοῖς φιλοσόφοις εἰς τὸν αὐξόμενον λόγον ἀμφιδοξούμενον παράδειγμα τὸ πλοῖον εἶναι. τῶν μὲν ὡς τὸ αὐτὸ, τῶν δὲ ὡς οὐ τὸ αὐτὸ διαμένοι λεγόντων. id eſt, nauẽ aũt illã in qua cũ iuuenibus nauigarat & iterũ inde redierat, quæ quidẽ XXX remis agebat, ad Demetrij uſq; Phalerei tẽpora cõſeruarũt Atheniẽſes, ueteres quidẽ amouẽtes tabulas: in earũ aũt locũ ſufficiẽtes alias ualidas, atq; ita compingẽtes, ut in eorũ quæ augẽtur, philoſophorũ diſputatione illa dubia, exemplũ huius nauis propoſitũ fuerit. Aſſerebant enim alij eãdem, alij contẽdebant contrà non eandẽ permanere nauẽ. Quæ uerba Plutarchi ideo protuli, ut ſciri poſſet noſtros Iurecoſs. ſequutos fuiſſe ſentẽtiam eorũ, qui cenſuerũt eandẽ rem pmanere, quorũ decretũ poſitũ eſt ab Alfeno in tract. de iudicijs. l. pponebat, his uerbis: Itẽq; ſi nauis adeo ſæpe refecta eſſet, ut nulla tabula eadẽ pmaneret, quæ nõ noua fuiſſet, nihilominus eandẽ nauẽ exiſtimari. Paulus etiã in. l. inter ſtipulãtem. §. ſacrã. ff. de uerb. oblig. illius nauis meminit. πεντηκοντόρου meminerũt Herodotus & Thucydides in locis ſuprà citatis, & idem

Herodotus in Melpomene, οὕτω δὴ στέλλουσι δύο πεντηκοντόρους ἐς τὴν Πλαταιάν. id eſt, ſic quidem duas quinquaginta remorum actuarias in Platæam miſerũt. Diodorus in 11 de ſucceſſorib. Alex. περὶ δὲ τὴν ἐν Σικελίᾳ πραγματῶν ἀγωνιῶν ἄφρακτα καὶ πεντηκοντόρους ναυπηγησάμενος ἐνεβίβασε στρατιώτας δισχιλίους. id eſt, quum autẽ ille de rebus Siculis anxius eſſet, aphractis, & quinquaginta remorũ actuarijs ædificatis, duo milia militum in illas impoſuit. Polybius in primo, παρεσκευάζον δὲ καὶ τὰ περιλοιπὰ τῶν πλοίων τριήρεις καὶ πεντηκοντόρους καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἀκατίων. id eſt, parabant autẽ quæ reliqua erãt nauigia, triremes, quinquaginta remorum actuarias & maxima acatia. Et id genus nauigiorũ cõmuni uocabulo μονήρη dicitur ab authore neſcio quo, fortaſſe Polybio, prolato à Suida in uocabulo δίκροτα. Quæ ita habẽt πλοῖα μονήρη δὲ, ὅσπερ ἃ καὶ δίκροτα κατεσκεύαστο. quo loco μονήρη dicit ea quæ pluribus quidẽ remis agerẽtur, ſed unico tantùm per tranſtra & ſedilia remo, & non binis aut ternis aut etiam pluribus incitarentur: quæ fortaſſe κέλητες etiam dicta ſunt, translatione ſumpta ab equis celitibus, de quibus in actuarijs dicemus. Xenophon autem in ſecundo, ἑλληνικῶν δικρότους, & μονοκρότους naues dixit eas, quæ quum triremes (opinor) eſſent, propter tamen abſentiam remigum, & ſociorum naualium duobus tantùm uel unico per tranſtra remige incitarentur: quum tamen poſſent ternis agi, ſi adfuiſſent remiges. Verba Xenophontis ſic habent, ἐσήμαινεν ἐς τὰς ναῦς βοηθεῖν κατὰ κράτος, διεσκεδασμένων δὲ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, αἱ μὲν τῶν νεῶν δίκροτοι ἦσαν, αἱ δὲ μονόκροτοι, αἱ δὲ παντελῶς κεναί. id eſt, ſigno dato iuſsit totis uiribus concurrerent ad auxiliũ nauibus ferendum. Quum autem ſocij nauales in diuerſas partes ad ſua quiſq; negotia diſceſsiſſent, nauium nõnullæ duobus tantùm ordinibus agebantur,

aliæ uerò unico tantùm ordine: quædā autē prorsus ua-
cuæ remigibus erant. Strabo uerò in VII μονόκροτον dixit
pro nauibus quę unico tantū remorū ordine agerentur.
quo loco mendū inest in uulgatis codicibus. Legit enim
μονήκρατον, ubi legendū existimamus μονοκρότου. Verba
Strabonis hæc sunt, ἔστι νεώρια ἐν οἷς ἀνέθηκε καῖσαρ τῶν δεκα-
νέων ἀκροθινίων ἀπὸ μονοκρότου μέχρι δεκήρους. id est, sunt & na
ualia in quibus Cæsar undeuiginti naues, decimarū no-
mine dedicauit ab uno remorū ordine usque deciremes.

Talis fuit biremis apud antiquos,

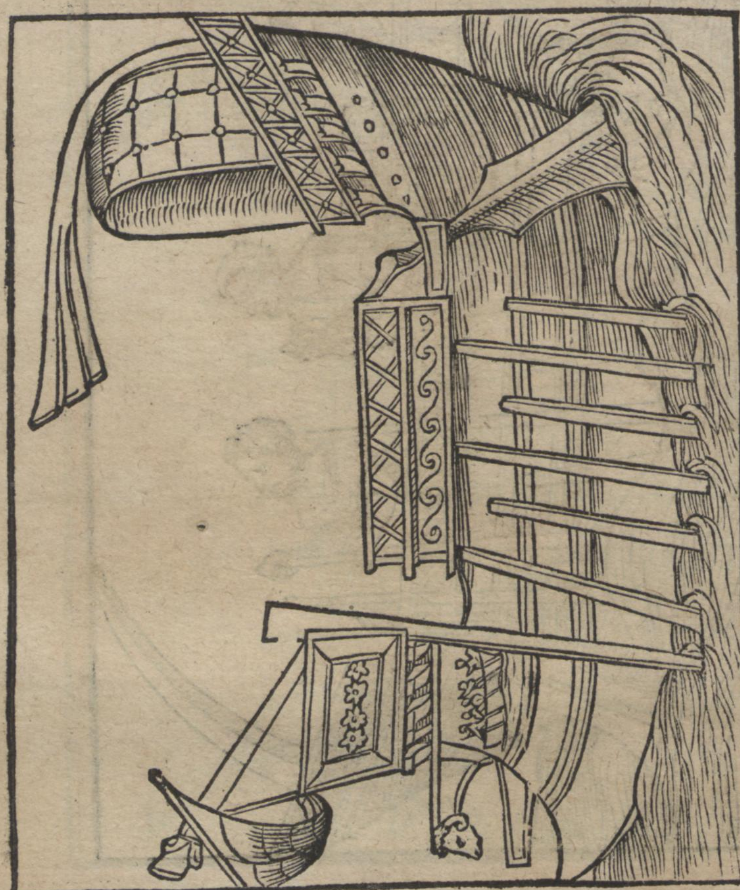
Alia ratio biremium, quæ fortasse antiquior,

Hanc quoquè biremium formam, ex antiquioribus puto,

Fiebant & biremes hoc pacto.

Etiam tali modo depictas biremes uidimus.

Rursum alia biremium forma, sed prioribus ferè respondens,

Etiam hac forma pictam biremem uidimus,

Illæ porrò quæ binis remis agebantur, à Romanis di-ctæ sunt biremes, à Græcis δίκροτα potius quàm δίηρον usurpatū uideo, etiam si apud ipsum Suidā δίηρον πλοῖον legatur: quod tamen ipsum non memini me legisse apud probatum authorem. Polybius in sexto uidetur noluisse uti eo uocabulo, sed potius δικρότῳ, ut palàm fiet ex ipsius uerbis quæ ita habent, ἐν αἷς ἦν καὶ πλοῖα τετταράκοντα, τούτων κατάφρακτα μὲν εἴκοσι διαφέροντα ταῖς κατασκευαῖς, τὰ δὲ λοιπὰ τριήρεις καὶ δίκροτα καὶ κέλητον. id est, inter quas erant naues quadraginta, quarū uiginti constratæ omni nautico apparatu egregiè instructæ, reliquæ triremes, biremes & actuariæ erant. Vides ut quum potuisset scribere δίηρεις, ut dixit τριήρεις, maluit dicere δίκροτα. credo quòd sic usurpatū uidebat à probatissimis authoribus linguæ Græcæ quos sequebatur. Appianus quoquè Alexandrinus in Mithridatico, his uerbis, καὶ νῆες κατάφρακτοι τριακόσιοι, δίκροτα δὲ ἑκατὸν καὶ ἡ ἄλλη παρασκευὴ τούτων. id est, tercentum constratæ naues, dicrota centum, cum reliquis harum armamentis. Idem in eodem, ὁλκάδος δὲ βασιλικῆς ἱστίῳ παραπλεούσης, ῥοδία δίκροτος ἐπ᾽ αὐτὴν ἀνήχθη. id est, quum autem regis oneraria nauis uelis præteriret, biremis Rhodia in eam impetum fecit. Quin & Tullius epistolarum ad Atticum XVI. eo uocabulo usus ad amicum est, dum ait: Nam & ipse Domitius bona habet planè dicrota, suntq; nauigia præterea luculenta Sex. Buciali, cæterorūq; : nam Cassij classem, quæ planè bella est, non numero. Idem Tullius in quinto ad Atticum: ἄφρακτα Rhodiorū & dicrotum Mitylenęorum & aliud catascopium. Quare fit ut existimem apud A. Hirtium, aut si quis est alius qui quartum De bello ciuili librum conscripsit, dicrota octo, non dicrotas legendum, ut habetur in uulgatis: Capit ex eo prelio

pentiremem

pentiremem unam, triremes duas, dicrota octo, complu
res remiges Octauianos. Cæsar ipse in tertio De bello ci
uili, biremes dixit, his uerbis: Quatuor biremes subie-
ctis scutulis, impulsas uectibus in interiorem partem
transduxit. Liuius decadis tertiæ libro quarto: Legati ab
Orico ad M. Valerium prætorem uenerunt præsiden-
tem clasſi Brundusio, Calabriæq; circa litoribus, nũtian
tes Philippum primùm Apolloniam tentasse leuibus bi
remibus centum uiginti, flumine aduerso subuectum:
deinde ut ea res tardiore spe fuerit, ad Oricum clam no-
cte exercitum admouisse. Tullius in Verrem actione se
ptima: Reprimebat enim tibi & imperãdi uim, & rogan-
di conatum præclara illa non populo Romano reddita
biremis, sed prætori donata cybea. Tranquillus in Iulio
Cæsare: Nauali prælio in modum cochleæ defosso lacu
biremes ac triremes quadriremesq; Tyriæ Aegyptiæq;
clasſis magno pugnatorum metu cõflixerunt. Biremes
autem leues dictæ à Liuio in loco suprà scripto, à Roma
nis dicebantur Liburnicæ, si Appiano credimus in Illy-
rico, ἐγένοντο λίβυρνοι γένος ἕτερον ἰλλυριῶν, οἳ τὸν ἰόνιον καὶ
τὰς νήσους ἐλῄστευον ναυσὶν ὠκείαις τε καὶ κούφαις, ὅθεν ἔτι νῦν
ῥωμαῖοι τὰ κοῦφα καὶ ὀξέα δίκροτα, λιβυρνίδας προσαγορεύουσιν.
id est, fuerunt Liburni alterum Illyriorum genus, qui Io-
nium mare & quæ in eo sunt insulas prædabantur cele-
ribus & leuibus nauigiis, unde etiam nunc leues & cele-
res biremes Romanis Liburnicæ uocantur.

Fiebant autem ab antiquis Liburnicæ, siue biremes celeres ferè hoc pacto. Si his binis remum addideris, fiet triremis.

Lucianus in dialogo qui ἔρωτες inscribitur, ἐπ' ἰταλίαν μοι πλεῖν διανοουμένῳ ταχυναυτεῖν σκάφος εὐτρέπιστο τούτων τῶν δικρότων, οἷς μάλιστα χρῆσθαι λιβυρνοὶ δοκοῦσι, ἔθνος ἰωνίῳ κόλπῳ παρῳκισμένον. id est, cogitanti mihi in Italiam naue profi cisci, apparata est nauis quędam leuis & expedita ex ea rum biremium genere, quibus maximè uti uidentur Liburni, natio quæ sinum Ionium accolit. Tranquillus in Augusto: Tempestate in traiectu bis cõflictatus, primò inter promontoria Peloponnesi & Aetolię, rursus circa montes Ceraunios, utrobiq; parte Liburnicarũ demersa, simulq; eius in qua uehebatur fusis armamẽtis & gubernaculo diffracto. Quo loco Trãquillus Liburnicas pro leuibus biremibus dixisse uidet̃. Plutarchus in Catone uidet̃ Liburnica annumerare inter eas naues, quæ non erant aptæ ad belli conflictum, sed ad præcurrendũ potius & speculandũ, his uerbis, ὥρμησε μὲν γὰρ ἐγχειρίσαι τῷ κάτωνι τὴν τῶν νεῶν ἡγεμονίαν, ἦσαν δὲ πεντακοσίων μὲν οὐκ ἐλάττους αἱ μάχιμοι, λιβυρνικὰ δὲ καὶ κατασκοπικὰ καὶ ἄφρακτα παμπληθῆ. id est, uoluit enim Catoni totius classis imperium deferre: erant autẽ ad belli usum idoneæ non pauciores quingentis: Liburnicæ uerò, speculatorię & apertæ complures. Tamen ex eodem Plutarcho in Antonio uidere est, Liburnicas etiam habuisse καταστρώματα dum ait, ἐν τούτῳ δὲ λιβυρνίδες ὤφθησαν διώκουσαι παρὰ καίσαρος, ὁ δὲ ἀντίπρωρον ἐπιστρέφειν τὴν ναῦν κελεύσας τὰς μὲν ἄλλας ἀνέστειλε. εὐρυκλῆς δὲ ὁ λάκων ἐνέκειτο σοβαρὸς λόγχην τινὰ κραδαίνων ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ὡς ἀφήσων εἰς αὐτόν. id est, interea Liburnicæ apparuerunt quæ à Cæsare missæ persequebantur Antoniũ: ille aũt obuerti nauem iubens, reliquarũ quidem impetum repressit: at Euricles Lacedæmonius acer & infestus instabat, in catastromate hastam uibrans tãquam in eum iaculaturus. Quũ enim dicit, κραδαίνων ἀπὸ τοῦ καταστρώματος, palã est eam Liburnicã, in qua erat Euricles, habuis

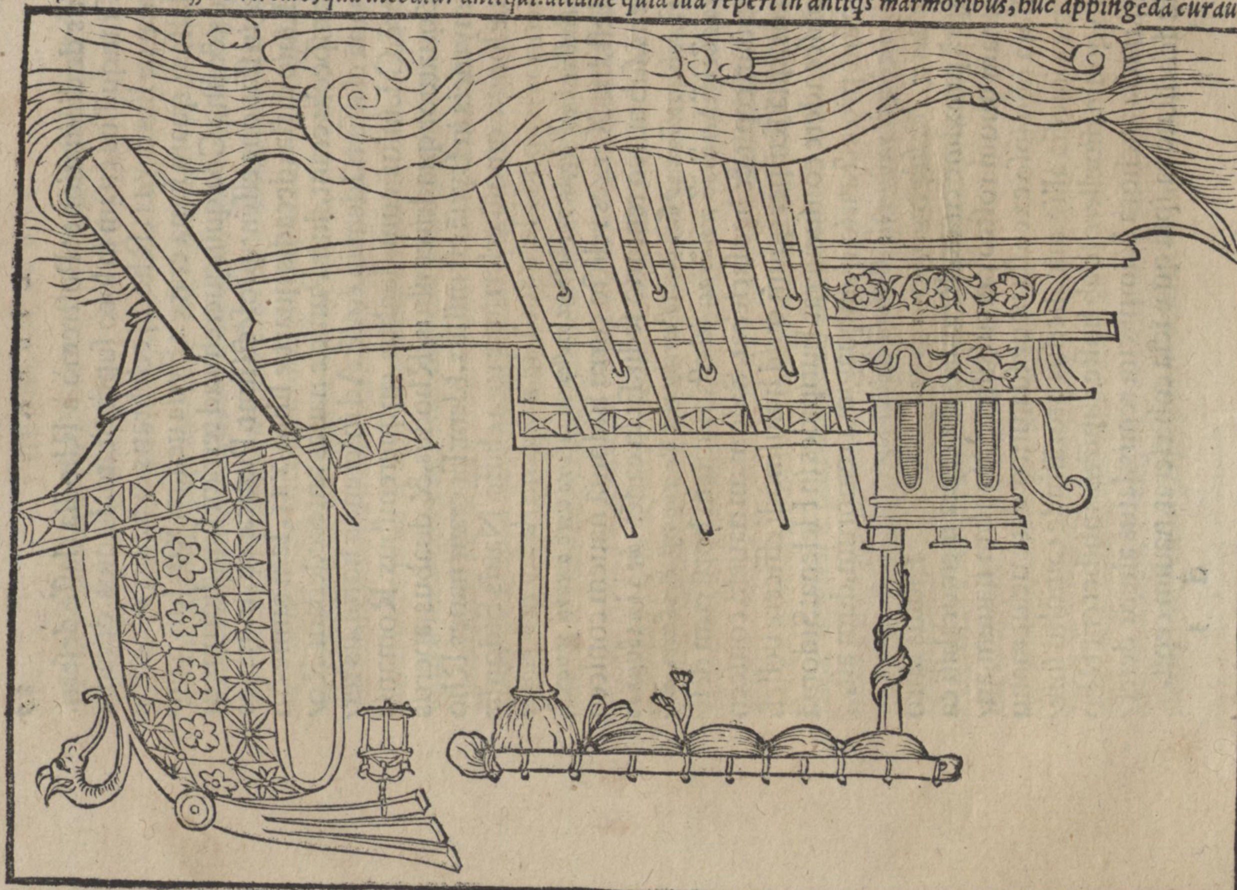
se καταστρώματα, & sic ad belli usum maximè aptã fuis-
se: & sanè Cæsar Augustus, ου πρὸς ὕψος ουδὲ ὄγκον ἐπιδει-
κτικῶς πεπηγυίαις ναυσί, εὐστρόφοις δὲ καὶ ταχείαις καὶ πεπληρω-
μέναις ἀκριβῶς ἐξηρτυμένος, ἐν τάραντι καὶ βρεντεσίῳ συνέχων
τὸ ναυτικόν, ἔπεμπε πρὸς ἀντώνιον ἀξιῶν μὴ διατρίβειν τὸν χρό-
νον. id est, instructus autem Cæsar non nauibus illis altis
& amplis quæ ostentationis gratia parãtur, sed agilibus
celeribusq́, & iis uiris probè oppletis, Tarenti & Brun
dusii classem continebat. Misit autem ad Antoniũ nun-
tium petens ut ne amplius tempus otiosi tererent, ut in-
quit Plutarchus in Antonio. Liburnicam imitatur nau
tilos piscis authore Plinio in nono, cap. XXIX. dum ait,
Inter præcipua autẽ miracula est qui uocatur nautilos,
ab aliis pompilos. Supinus in summa æquorum perue-
nit, ita se paulatim subrigẽs, ut emissa omni per fistulam
aqua, uelut exoneratus sentina, facilè nauiget: postea
duo prima brachia retorquens, membranã inter illa mi
ræ tenuitatis extendit, qua uelificante in auras, cæteris
subremigãs brachiis, media cauda ut gubernaculo se re
git: ita uadit alto Liburnicarũ gaudens imagine, siquid
pauoris interuenit hausta se mergens aqua. Quæ Libur
nicæ nomen à patria sortitæ sunt: quoniam naues dici-
mus Aegyptias, Asiaticas, Syriacas, Rhodias, Liburni-
cas atq; Achaicas, & eiusmodi. ut Cęsar in III de bellis
ciuilibus: Præerat Aegyptijs nauibus Pompeius filius,
Asiaticis Decius Lęlius & C. Triarius, Syriacis C. Cas-
sius, Rhodiis C. Marcellus cum C. Pomponio, Libur-
nicæ atq; Achaicæ classi Scribonius Libo & M. Octa-
uius: toti tamen officio maritimo M. Bibulus præposi-
tus cuncta administrabat, ad hunc summa imperij respi
ciebat. Idem Cæsar in III. Et nauibus longis Rhodiis
decem, & Asiaticis paucis Alexandriam peruenit. Tul-
lius

lius de diuinatione: Postremò à Rhodia classe deserti. Tranquillus etiam in loco suprà citato. Liuius decadis quartæ libro VII. Rhodij celebratis exequijs aduersus classem, quam fama erat ex Syria uenire, XIII suis nauibus & una Coa quinqueremi ad terram Gnidiorum, ut ibi in statione essent, profecti sunt. Punicæ etiam naues à Liuio dictæ, decadis quartæ libro VII. Iam omnes in conspectu erant, duæ Punicæ naues antecedebant Romanã classem. Idem in eodẽ: Ad inferendũ hostibus terrorẽ, C. Liuius cum duabus qnqueremibus Romanis & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrneis in Lyciã est missus. Idem: Et erant naues Rhodiæ longæ omniũ celerrimæ tota classe. Nauis Sidoniæ mentio est apud Herodotũ ἐν πολυμνίᾳ. ἐνθαῦτα ὁ ξέρξης μετεκβὰς ἐκ τοῦ ἅρματος ἐς νέα σιδωνίην ἵζετο ὑπὸ σκηνῇ χρυσέῃ, id est, hic Xerxes relicto curru Sidoniã nauem conscendens, sub aureo tentorio sedit. Et in eadẽ: ὡς δὲ ἐπεθύμησε καὶ ἐποίεε ταῦτα ἐσβὰς ἐς σιδωνίην νέα ἐς τὴν τῆς ἐνέβαινε αἰεὶ ὅκως τι ἐθέλοι τοιοῦτο ποιῆσαι. id est, ut autem horũ eum desiderium cepit, & hęc faciebat, Sidoniam nauem conscendens, quã semper quum quid huiusmodi efficere uellet, conscendere consueuerat. Euripides in Helena: Sidoniã posuit pro actuario quinquaginta remorum, dum ait,

χώρει σὺ καὶ ναῦν τοῖς δὲ πεντηκόντορον
σιδωνίαν δὸς κἀρετμῶν ἐπιστάτας.

Liuius libro suprà proximè citato, Rhodia una capta memorabili casu: nam quum rostro percussisset Sidoniam nauem, anchora ictu ipso excussa naue sua, unco dẽte uelut manu ferrea iniecta alligauit alterius prorã: inde tumultu iniecto quum diuellere se ab hoste cupiẽtes inhiberent Rhodij, tracta anchora & implicita remis, latus alterũ detersit: debilitate ea, ipsa quæ icta cohæserat, nauim cepit.

Nō puto hāc eā esse Triremē, qua utebātur antiqui: attamē quia illā reperi in antiqs marmoribus, huc appingēdā curaui.

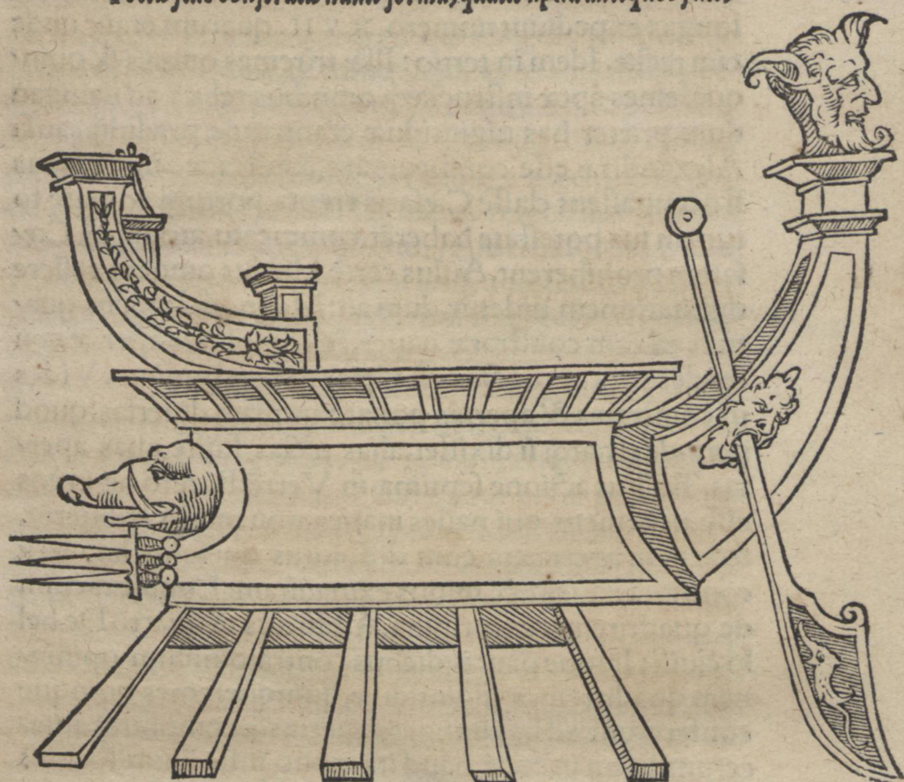
TRIREMIS à Græcis τριήρης dicitur. Herodotus ἐν τερψιχόρῃ, παρεσκευάσατο μὲν διηκοσίας τριήρεας, πολλὸν δὲ κάρτα ὅμιλον περσέων τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων. id eſt, apparauit autem ducẽtas triremes, & magnã unà Perſarum, aliorumq́ auxiliariorũ copiam. Idem ἐν πολυμνίᾳ. τῶν δὲ τριήρεων ἀριθμὸς μὲν ἐγένετο ἑπτὰ καὶ διηκόσιαι καὶ χίλιαι. id eſt, erant autem mille ducentæ ſeptem numero triremes. Et haud ita multò pòſt: τριηκόντεροι δὲ καὶ πεντηκόντεροι καὶ κέρκουροι καὶ ἱππαγωγὰ πλοῖα μικρὰ συνελθόντα ἐς τὸν ἀριθμὸν ἐφάνη τρισχίλια. id eſt, triginta autẽ & quinquaginta remorũ naues cercuri, & hippagines, & parua pręterea nauigia, in unum omnia coacta numerũ, ter mille eſſe uiſæ ſunt. Demoſthenes in prima contra Philippũ, καὶ ἱππαγωγοὺς τούτοις, εἶεν: τί πρὸς τούτοις ἔτι; ταχείας τριήρεις δέκα. δεῖ γὰρ ἔχοντος ἐκείνου ναυτικὸν καὶ ταχειῶν τριηρῶν ἡμῖν ὅπως ἀσφαλῶς ἡ δύναμις πλέῃ. id eſt, atq́ his hippagoga nauigia: quid præterea? decem celeres triremes: nam quum claſſem ipſe habeat, celeres triremes nobis eſſe oportet, quò exercitus noſter tuto nauigare poſsit. Tullius actione III in Verrẽ, mille fuiſſe naues Perſarũ author eſt, ut parum ab Herodoti numero abeſſe uideat, his uerbis: Vt ne Perſæ quidem, quum bellum toti Græciæ diis hominibusq́ indixiſſent, & mille numero nauiũ claſſem ad Delum appuliſſent, quicquã conarẽtur aut uiolare aut attingere. Plutarchus in Themiſtocle citat αἰσχύλον ἐν πέρσαις. ξέρξῃ δὲ καὶ γὰρ οἶδα, χιλιὰς μὲν ἦν νεῶν τὸ πλῆθος. id eſt, Xerxi autem, probè enim noui, mille numero naues erant. Triremem inuenit primus Aminocles Corinthius, authore Plinio ex Thucydide in primo, qui tamẽ aliter dicere uidetur, dum ait, φαίνεται δὲ καὶ Σαμίοις ἀμεινοκλῆς κορίνθιος ναυπηγὸς ναῦς ποιήσας τέτταρας. Videtur aũt & Samiis Aminocles Corinthius Naupegus naues quatuor ædificaſſe:

uidetur

uidetur tamen asseuerare triremes primùm ædificatas Corinthi, dum ait, καὶ τριήρεις ἐν κορίνθῳ πρῶτον τῆς ἑλλάδος ἐναυπηγηθῆναι. id est, & triremes primum apud Corinthum in Græcia ædificatas fuisse. Quibus uerbis facile colligere est, apud Plinium legendũ Aminoclem, non Amoclem, ut uulgò scriptum uideo.

QVADRIREMEM instituère Catrhaginenses, authore Aristotele ex Plinio, quæ τετρήρης à Græcis dicitur. Polybius in primo, κατὰ δέ τινα τόπον ἔχοντα βράχεα συνέστη χῶμα μετὰ πολλῆς ταλαιπωρίας ἐφ᾽ ὧ τετρήρης ἐκβέχουσα νυκτὸς ἐκάθισε, καὶ τοῖς πολεμίοις ὑποχείριος ἐγένετο διαφέρουσα τῇ κατασκευῇ τῆς ναυπηγίας. id est, quodam autem loco in quo erãt breuia, resedit agger: idq; multo militum labore, in quem quadriremis nocte excurrens impegit, quam statim aduersarij nacti sunt excellentem & probè ædificatam. Vide, si otium est, Sipontinum: & quãtum in uertendo Polybio sibi permiserit, facilè agnosces. Διόδωρος βιβλιοθήκης undeuigesimo, τούτων ἦσαν τετρήρεις μὲν ἐνενήκοντα, πεντήρεις δὲ δέκα, ἐννήρεις δὲ τρεῖς, δεκήρεις δὲ δέκα, ἄφρακτοι δὲ τριάκοντα. id est, Harum erant quadriremes quidem nonaginta, quinqueremes decem, nouem ordinum tres, decem ordinum decem, apertæ autem triginta. Tullius septima in Verrem: Princeps Cleomenes in quadriremi centuripina malum erigi, uela fieri, præcidi anchoras imperauit: & simul ut se cæteri sequerentur, signum dari iussit: hæc centuripina nauis erat incredibili celeritate uelis: nam scire isto prætore nemo poterat, quid quæq; nauis remis facere posset. Et paulopost: Erat enim sola illa nauis constrata, & ita magna ut propugnaculo cæteris posset esse: quæ, si in prædonum pugna uersaretur, urbis instar habere inter illos piraticos myoparones uideretur.

Tectæ siue constratæ nauis forma, qualis apud antiquos fuit.

Quod autem Tullius constratam dixit, aliquãdo hæsitaui num eadem esset quæ & tecta dicitur à Cæsare. Quas tectas lõgas inuenere Thasii. Nam antea ex prora tantùm & puppi pugnabatur: author Plinius in VII. Cæsar in secundo De bello ciuili: Appulsaq; ad proximum littus trireme cõstrata, & in littore relicta, pedibus Adrumetum profugerat. Idem in tertio: Atque omnes naues incendit trigintaquinque, in quibus erant uiginti constratæ. Idem Cæsar alibi tectas uocat in primo De

bello ciuili: Masſilienſes uſi L. Domitij conſilio, naues longas expediunt numero XVII. quarum erant undecim tectæ. Idem in tertio: Illæ triremes omnes & quinqueremes aptæ inſtructæq; omnibus rebus ad nauigandum, præter has uigintiduæ erant, quæ præſidij cauſa Alexandriæ eſſe conſueuerant, conſtratæ omnes, quas ſi occupaſſent claſſe Cæſaris erepta, portum ac mare totum in ſua poteſtate haberẽt, commeatu, auxilijsq; Cæſarem prohiberent. Aulus certè Hirtius omnem tollere dubitationem uidetur, dum ait: Magnoq; impetu quatuor ad eam conſtratæ naues, & complures apertæ contenderunt, cui coactus eſt Cęſar ferre ſubſidium. Vides ut conſtratas & apertas ponat, tanquam diuerſas: quod perinde eſt, atq; ſi dixiſſet, alias tectas fuiſſe, alias apertas. Tullius actione ſeptima in Verrẽ: Poterò ne in eos eſſe uehemens, qui naues inanes non modò habuerũt, ſed etiam apertas: in eum diſſolutus qui ſolus habuerit conſtratã nauem, & minus exinanitam? Loquitur enim de quadriremi centuripina. A. Hirtius in quarto De bello ciuili: Itaque paucis diebus contra omnium opinionem quadriremes uigintiduæ, quinqueremes quinque confecerunt, ad has minores apertasq; complures adiecerunt. Idem in eodẽ, haud ita multò infrà illum locum: Ex his quinqueremes quinq; erant, & quadriremes decem: reliquæ infra hanc magnitudinem, & pleræq; apertæ. Liuius decadis quartæ libro ſexto: Biduum in apparatu morati, tertio die centum nauibus, quarum ſeptuaginta tectæ erant, cæteræ apertæ, minores omnes ferè erant, profecti, Phoceam petierunt. Nec tamen uideo M. Tulliũ tectas appellaſſe, quãtum mea memoria eſt, ſed ferè ſemper conſtratas: tegebantur enim aliquando & minores. Cæſar in tertio de bello ciuili: Similiter Vatinius

tinius qui Brundusio præerat, tectis instructisq; scaphis elicuit naues Lælianas, atq; ex his longius productam unam quinqueremẽ, & minores duas in angustiis portus cepit: itemq; per equites dispositos aqua prohibere classiarios instituit. Idem in secundo: Massilienses post superius incommodum, ueteres ad eundem modum ex naualibus productas naues refecerãt, summaq; industria armauerant: remigum, gubernatorumq; magna copia suppetebat, piscatoriasq; adiecerant atq; contexerant, ut essent ab ictu telorum remiges tuti: has sagittariis, tormentisq; compleuerant. Idem in tertio: Scaphas nauium magnarum circiter sexaginta, cratibus pluteisq; contexit, eoq; milites delectos imposuit. Has autem Græci καταφράκτους uocant, etiam si Sipontinus apud Polybium haud scio quàm recte pro καταφράκτῳ quinqueremem nobis reddiderit, eo fortasse quod magis idoneæ essent quæ consternerentur. Eo enim tempore quo primùm populus Romanus statuit è republica esse, cum Carthaginensibus de Siciliæ atq; adeo maris interni imperio naualibus copiis dimicare, centum & uiginti nauium classem ædificandam curarunt: in qua centum fuere quinqueremes & uiginti triremes. Nam antea quidem eo ipso tempore quo Messanam copias traducere ceperunt: οὐχ οἷον inquit Polybius κατάφρακτος αὐτοῖς ὑπῆρχε ναῦς, ἀλλ' οὐδὲ καθόλου μακρὸν πλοῖον, οὐδὲ λέμβος, οὐδὲ εἷς. hoc est, non solùm nullam nauem tectam constratámue habebant: sed nec prorsus ulla nauis lõga, aut lembus ullus ipsis præsto fuit. Quare à Tarentinis & Locrensibus, ἔτι δὲ Ἐλεατῶν καὶ Νεαπολιτῶν συγχρησάμενοι πεντηκοντόρους καὶ τριήρεις, ἐπὶ τούτων παραβόλως διεκόμισαν τοὺς ἄνδρας. ἐν ᾧ δὴ καιρῷ τῶν Καρχηδονίων κατὰ τὸν πορθμὸν ἐπαναχθέντων αὐτοῖς, καὶ μιᾶς νεὼς καταφράκτου διὰ

τὴν προθυμίαν προσπεσούσης, ὥς τε ἐποκείλασαν γενέσθαι τοῖς ῥωμαίοις ὑποχείριον, ταύτῃ παραδείγματι χρώμενοι τότε πρὸς ταύτην ἐποιοῦντο τὴν τοῦ παντὸς στόλου ναυπηγίαν. id eſt, præterea autem ab Eleatis & Neapolitanis, triremes, & quinquaginta remorum actuarias, quum commodatò accepiſſent, in his ſumma cum audacia milites tranſuexerunt: quo quidem tempore quum fortè Carthaginenſes circa fretum in Romanos irruerent, & nauis quædã conſtrata, propter promptitudinẽ reliquas omnes præcurreret, caſu impacta impeditaq́ꝫ, in Romanorũ ditionem uenit. Ea itaque, ut exemplo uſi, ad illius ſimilitudinem claſſem ſuam uniuerſam ædificarũt. Conſtratæ uerò naues dicebantur, eo quòd haberent καταστρώματα. & ad id erant maximè aptæ quadriremes. Polybius in ſecundo, ἐπλήρωσαν κοινῇ τὰς τῶν ἀχαιῶν δέκα ναῦς καταφράκτους. id eſt, impleuerunt in cõmune decem Achæorum naues conſtratas, & quæ haberent καταστρώματα. Subdit enim, τότε ὑπερπηδῶντες ὑπὲρ τὰ καταστρώματα τῶν ἀχαϊκῶν νεῶν κατεκράτουν, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιβατῶν, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τεττάρων μὲν πλοίων ἐκυρίευσαν τετρηρικῶν, μίαν δὲ πεντήρη σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀνδράσι ἐβύθισαν. Tunc in Achaicarum nauiũ cataſtromata inſilientes, ſuperiores euaſerunt, propter propugnantium multitudinem. Atq́ꝫ hoc pacto quatuor quidem quadriremes in ſuam poteſtatẽ receperunt: quinqueremem autem unam cum ipſis hominibus demerſerũt, atq́ꝫ depreſſerunt. Loquitur enim de eiſdem Achæorum nauibus.

Triremibus ſi binos ordines addideris, quinqueremem facies: ſi plures, maiorem. Nam quinqueremis figuram antiquam nullam adhuc uidimus, præterquàm in numiſmate quodam. Sed dubitamus an illud, quemadmodum permulta alia, mentiatur antiquitatem.

Quin-

QVINQVEREMEM instituit Nesichthon, si Plinio credimus, quæ πεντήρης à Græcis dicitur. Herodotus in ἐρατῷ. καὶ ἦν γὰρ δὴ τοῖσι ἀθηναίοισι πεντήρης ἐπὶ σουνίῳ, λοχήσαντες οὖν τὴν θεωρίδα νῆα εἷλον πλήρεα ἀνδρῶν τῶν πρώτων ἀθηναίων. id est, erat enim Atheniensibus quinqueremis in Suneo: illi itaq; positis insidiis Theorida nauem occuparunt, Atheniensium primoribus refertam. Appianus in Mithridatico, ὥς τε καὶ τριήρει αὐτοῖς ἀνδράσι ἀναδησάμενοι, καὶ ἀκροστόλια πολλὰ καὶ σκῦλα εἰς τὸν λιμένα φέροντες ἐπανελθεῖν. πεντήρους δὲ σφῶν εἰλημμένης ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀγνοοῦντες οἱ ῥόδιοι ἐπὶ ζήτησιν αὐτῆς ἓξ ταῖς μάλιστα ταχυναυτούσαις ἀνέπλεον. id est, itaque trireme cum ipsis hominibus, nauibus suis alligata, multis nauium rostris, nec paucis spoliis onusti ad portũ rediere. Quũ autem ipsorum quinqueremis ab hostibus capta esset, eius ignari Rhodij ad conquirendam eam sex maximè celeribus nauibus regressi sunt. Mirum est quòd Aulus Hirtius, siue Opius in bello Alexandrino quinqueremem, pentiremẽ uocet, uocabulo semigræco semiq; Latino, dum ait: Capit ex eo prælio pentiremem unam, triremes duas, dicrota octo, compluresq; remiges Octauianos. Sic enim legendum censeo, non dicrotas. Idem in Aphricano bello: Naues onerarias quæ lõgius à portu in salo stabant, incendit: & pentiremes duas uacuas à defensoribus, nullo repugnãte, cepit. M. Tullius ubiq; quinqueremes dicit, & optimi quiq; authores. Pontem constratum paludemq; dixit idem Hirtius derelictorum de bello Gallico: Turres crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum, pontibus traiectis constratisq; coniungi, quorum frontes uiminea loricula munirentur, ut hostis à duplici propugnatorum ordine depelleretur. Idem in eodem: Pontibus palude cõstrata, legiones tra-

ducit. Et in eodem: Niſi flumen Ligerim, quod erat pon-
te propter magnitudinem conſtratum, copias traduxiſ-
ſet. Tullius libro primo de Oratore: Illa uerò deridenda
arrogantia eſt, in minoribus nauigijs rudem eſſe ſe con-
fiteri, quinqueremes aut etiam maiores gubernare didi-
ciſſe. Ipſe (quantum aſſequi poſſum coniectura) exiſti-
mo quadraginta fuiſſe ſedilia in tabulato alterius lateris
quinqueremis, quæ quadringẽtis remigibus agebatur:
ut ex uerbis Plinij colligere eſt libro trigeſimoſecundo,
ubi de echeneide, dũ ait, Fertur Actiaco Marte tenuiſſe
prætoriam nauim Antonij properantis circuire & ex-
hortari ſuos, donec tranſiret in aliam. Ideóque Cæſaria-
na claſsis impetu maiore protinus uenit. Tenuit & no-
ſtra memoria Caij principis ab Aſtura Antiũ remigan-
tis, ut res eſt etiam auſpicalis piſciculus. Siquidẽ nouiſsi
me tum in urbem reuerſus ille imperator, ſuorum telis
confoſſus eſt. Nec longa fuit illius moræ admiratio, ſta-
tim cauſa intellecta quũ è tota claſſe quinqueremis ſola
non proficeret, & exilientibus protinus qui quærerent
circa nauim, inuenere adhærentem gubernaculo: oſten
deruntq; Caio indignanti hoc fuiſſe quod ſe reuocaret,
quadringentorumq; remigum obſequio contra ſe inter
cederet. Quibus ſanè uerbis palàm fit illam quinquere
mem actam à remigibus quadringentis, ut in altero late
re ducẽti fuerint. qui ſi diſtribuãtur in quinos ordines,
neceſſe eſt quadraginta ſedilia fuiſſe in altero tabulati la
tere. Hæc idcirco adieci, ut Veneti uideãt an illa eorum
quinqueremis, quę uiginti & octo tantũ opinor trãſtris
cõſtat, ædificata ſit ad antiquarum quinqueremium ra-
tionem. De echeneide non adijciam quæ Plutarchus in
Sympoſiacis tractat, etiam ſi minimè uideantur aliena:
ſed ad illum authorem grauiſsimũ, lectorem reijcimus.

Quod

Quod autẽ Tullius, aut etiam maiores dixit, de sex, se-
ptemq́ ordinum naue intellexisse uidetur: quas Liuius
Græco uocabulo hexeres hepterésque uocat, quartæ
decadis libro septimo, Regia classis septem & triginta
maioris formæ nauium erat, in quibus tres hepteres &
quatuor hexeres habebant: præter has decem triremes
erant: & ij adesse hostes ex specula quadam cognouere.
Idem in eodẽ: Maximè exterruit hepteres regia à mul-
to minore Rhodia naue uno ictu demersa. Idem in eo-
dem: Hostium classis trium & nonaginta nauium fuit,
maximæ formæ naues, tres hexeres habebant, duas he-
pteres. Robore nauium & uirtute militũ Romani lon-
gè Regios præstabãt: Regiæ naues agilitate, & arte gu-
bernatorum, & scientia remigum. Appianus Alexan-
drinus de bellis ciuilibus libro quarto, ὢν δ' οὖν ὁ πομπήιος
ἐς τὴν αἰνάρειαν διέπλει ναυσὶ πολλαῖς ἀρίσταις, ἑξήρους λαμπρᾶς
ἐπιβεβηκώς id est, Cedens Pompeius, in Aenariam con-
cessit nauibus multis, iisq́ præstantissimis, naui ipse he
xere splendidissima uectus. Polybius, τὰς μὲν οὖν ἑξή-
ρεις δύο οὔσας ἐφ' ὧν ἔπλεον οἱ στρατηγοὶ μάρκος ἀτίλιος, καὶ
λεύκιος μάλλιος πρώτας ἐν μετώπῳ παραλλήλους ἔταξαν. id
est, Duas igitur hexeres, quibus Marcus Attilius, &
L. Manlius duces uehebantur, primas in fronte, æquali
ter inuicem distantes, constituerunt. Lucanus in tertio,
ubi de Bruti prætoria naue loquitur, hexerẽ descripsis-
se uidetur,

Celsior at cunctis Bruti prætoria puppis
Verberibus senis agitur, molemq́ profundo
Inuehit, & summis longè petit æquora remis.

Hepteres, quæ septem ordinum nauis erat,

HEPTEREM Polybius ἑπτήρη uocat in primo, ἔχων ἑπτήρη τὴν γενομένην πύῤῥου τοῦ βασιλέως. id eſt, habēs hepterem quæ Pyrrhi regis quondam fuerat, quo loco ſeptiremē uertit Sipontinus, nec Liuium ſequi curauit. Diodorus Siculus libro XX. τούτων δ' ἦσαν αἱ μέγισαι μὲν ἑπτήρεις, αἱ πλεῖσαι δὲ πεντήρεις. id eſt, ex his maximæ quidem hepteres erant, plurimæ autē quinqueremes. ὀκτήρεις uerò fuiſſe liquet ex Athenæo, ἐννήρεις plane & δεκήρεις conſtat fuiſſe ex Diodoro Siculo, in loco ſuprà citato. Fuerunt ἐνδεκήρεις & τρισκαιδεκήρεις & τριακοντήρεις & εἰκοσήρεις, ut palā fit ex Athenæo in quinto, his uerbis: πολλῶν δὲ ὁ Φιλάδελφος βασιλέων πλούτῳ διέφερε, καὶ περὶ πάντα ἐσπουδάκει τὰ κατασκευάσματα φιλοτίμως, ὥς τε καὶ πλοίων πλήθει πάντας ὑπερέβαλε. τὰ γοῦν μέγιστα ἦν τῶν πλοίων περὶ αὐτὸν τριακοντήρεις δύο, εἰκοσήρης μία, τέσσαρες δὲ τρισκαιδεκήρεις, δωδεκήρεις δύο, ἐνδεκήρεις δεκατέσσαρες, ἐννήρεις τριάκοντα, ἑπτήρεις τριάκοντα ἑπτὰ, ἑξήρεις πέντε, πεντήρεις ἑπτακαίδεκα. τὰ δὲ ἀπὸ τετρήρους μέχρι τριηρημιολίας διπλάσια τούτων. τὰ δὲ εἰς τὰς νήσους πεμπόμενα, καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ὧν ἦρχε, καὶ τὴν λιβύην, πλείονα ἦν τῶν τετρακισχιλίων. id eſt, Philadelphus autem multos reges opibus ſuperauit, eratq; apparatuū omniū ambitioſe ſtudioſus. Nauiū itaq; copia & numero omnes ſuperabat. Quæ uerò maxima habebat apud ſe nauigia, hæc erant: triginta ordinum, duæ: uiginti, una: tredecim ordinum, quatuor: duodecim, duæ: undecim ordinum, quatuordecim: nouem ordinū, triginta: hepteres, triginta ſeptem: hexeres, quinq;: quinqueremes, decem & ſeptem. Earum autem nauium, quæ à quadrireme ad trieremiolias uſq; deſcendebant, duplus erat ad has numerus. Quæ autem ad inſulas deductæ fuerant, & in urbes quibus imperitabat ipſe, & Lybiam, plures erāt quater millenis. Alexāder Magnus, authore Plinio, inſtituit na-

ues ad duodecim ordines. Philostephanus Ptolemęum Soterem instituisse uult ad quindecim. Plutarchus tamen πεντεκαιδεκήρη adscribit Demetrio, dum ait, οὐδεὶς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων οὔτε πεντεκαιδεκήρη ναῦν πρότερον, οὔτε ἑκκαιδεκήρη. ἀλλ' ὕστερον τετταρακοντήρη Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ ἐναυπήγησατο μῆκος διακοσίων ὀγδοήκοντα πηχῶν, ὕψος δὲ ἕως ἀκροστολίου πεντήκοντα δυοῖν δεόντων, ναύταις δὲ χωρὶς ἐρετῶν ἐξηρτυμένον τετρακοσίοις, ἐρέταις δὲ τετρακισχιλίοις, χωρὶς δὲ τούτων ὁπλίτας δεχομένην ἐπί τε τῶν παρόδων, καὶ τοῦ καταστρώματος ὀλίγῳ τρισχιλίων ἀποδέοντας, ἀλλὰ θέαν μόνον ἐκείνη παρέσχεν, καὶ μικρὸν ὅσον διαφέρουσα τῶν μονίμων οἰκοδομημάτων. id est, antea enim neque quindecim ordinũ nauem, neque sedecim quisquam hominum nouerat: postea tamẽ quadraginta ordinum ædificandam curauit Ptolemæus Philopator, in longitudinem quidem productam ad cubitos ducentos octoginta: altitudine autem ad summitatem usque nauis, duodequinquaginta cubitorum. Instructa autem erat quadringentis nautis, extra remiges, qui quater mille numero erant. Capiebat præter hos nauis in aditibus unà & catastromate armatos milites paulò minus ter millenis. Verùm solam hæc nauis sui spectationem exhibuit ab immobilibus ædificijs parum admodũ differens. Athæneus in quinto δειπνοσοφιστῶν ex καλλιξένῳ eadem ferè cum Plutarcho referre uidetur, sed tamẽ apertius & diffusius, his uerbis: τὴν τετταρακοντήρη ναῦν κατεσκεύασεν ὁ Φιλοπάτωρ τὸ μῆκος ἔχουσαν διακοσίων ὀγδοήκοντα πηχῶν, ὀκτὼ δὲ καὶ τριάκοντα ἀπὸ παρόδου ἐπὶ πάροδον, ὕψος δὲ ἕως ἀκροστολίου τετταράκοντα ὀκτὼ πηχῶν, ἀπὸ δὲ τῶν πρυμνητικῶν ἀφλάστων ἐπὶ τὸ πρὸς τῇ θαλάσσῃ μέρος αὐτῆς τρεῖς πρὸς τοῖς πεντήκοντα πήχεις. πηδάλια δ' εἶχε τέτταρα τριάκοντα πήχη. κώπας δὲ θρανιτικὰς ὀκτὼ καὶ τριάκοντα πηχῶν τὰς μεγίστας. αἳ διὰ τὸ μόλυβδον ἔχειν ἐν τοῖς ἐγχειριδίοις, καὶ γεγονέναι λίαν εἴσω βαρεῖαι καταζυγώσει εὐήρεις ὑπῆρχον

ὑπάρχον ὑπὲρ τὴν χρείας. δίπρωρος δὲ ἐγεγόνει καὶ δίπρυμνος, καὶ ἔμβο
λα εἶχεν ἑπτά. τούτων ἓν μὲν ἡγούμενον, τὰ δ' ὑποστέλλοντα, τινὰ δὲ κατὰ
τὰς ἐπωτίδας. ὑποζώματα δ' ἐλάμβανε δώδεκα. ἑξακοσίων δὲ
ἦν ἕκαστον πηχῶν. εὔρυθμος δ' ἦν καθ' ὑπερβολήν. θαυμαστὸν δ' ἦν
καὶ ὁ ἄλλος κόσμος τῆς νεώς. ζῶα μὲν γὰρ εἶχεν οὐκ ἐλάττω δώδεκα πη-
χῶν κατὰ πρύμναν τε καὶ πρῶραν. καὶ πᾶς τόπος αὐτῆς κηρογραφίᾳ
καταπεποίκιλτο. τὸ δὲ ἐγκώπιον ἅπαν μέχρι τῆς τρόπεως κισσίνην φυλ
λάδα καὶ θύρσους εἶχεν πέριξ. πολὺς δ' ἦν καὶ ὁ τῶν ὅπλων κόσμος,
ἀνεπλήρου δὲ τὰ προσδεόμενα τῆς νεὼς μέρη. γενομένης δὲ ἀναπεί
ρας ἐδέξατο ἐρέτας πλείους τῶν τετρακισχιλίων. εἰς δὲ τὰς ὑπηρεσίας
τετρακοσίους. εἰς δὲ τὸ κατάστρωμα ἐπιβάτας τρισχιλίους ἀποδέοντας
ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα, καὶ χωρὶς ὑπὸ τὰ ζύγια πλῆθος ἀνθρώπων,
ἕτερον. ἐπισιτισμοῦ τε οὐκ ὀλίγον. καθειλκύσθη δὲ τὸ μὲν ἀρχὴν ἀπὸ ἐσ-
χαρίου τινός, ὅ φασι παγῆναι πεντήκοντα πλοίων πεντηρικῶν ξυ
λείᾳ. ὑπὸ δὲ ὄχλου μετὰ βοῆς καὶ σαλπίγγων κατήγετο. ὕστερον δὲ τῶν
ἀπὸ φοινίκης τις ἐπενόησε τὴν καθολκὴν τάφρον ὑποστησάμενος ἴ-
σην τῇ νηὶ κατὰ μῆκος, ἣν πλησίον τοῦ λιμένος ὤρυξε, ταύτῃ δὲ τοὺς θε
μελίους κατῳκοδόμησε λίθῳ στερεῷ πρὸς πέντε πήχεις τὸ βάθος. καὶ
διὰ τούτων φάλαγγας ἐπικαρσίας κατὰ πλάτος τῆς τάφρου διώσας συ
νεχεῖς τετράπηχυν εἰς βάθος τόπον ἀπολιπούσας, καὶ ποιήσας εἴσρουν
ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀνέπλησεν αὐτῆς πάντα τὸν ὀρυχθέντα τόπον, εἰς
ὃν ῥᾳδίως ἀπὸ τῶν τυχόντων ἀνδρῶν εἰσήγαγε τὴν ναῦν, τὸ ἀνοιχθὲν
κατ' ἀρχὰς ἐμφράξας μετεξήντλησε πάλιν τὴν θάλασσαν ὀργά
νοις. τούτου δὲ γενομένου ἑδρασθῆναι τὸ πλοῖον ἀσφαλῶς ἐπὶ τῶν προ
ειρημένων φαλάγγων. id est, XL ordinũ nauẽ cõstruxit Phi
lopator quæ in longitudinẽ haberet CCLXXX cubitos,
octo aũt & triginta in latitudinẽ ab aditu in aditũ, in alti
tudinẽ aũt usq; ad summitatẽ & oram nauis quod ἀκροσό
λιον dicũt XLVIII cubitos habebat, à summitate autem
extrema puppis ad eam partẽ quæ mari alluitur tres &
quinquaginta cubitos: gubernacula aũt habebat IIII, sin
gula in lõgitudinẽ XXX cubitorũ, remos uerò lõgiores

quos θρανίτικοὺς uocant. XXXVIII. cubitorum: qui propterea quod plumbum haberent in capulis, & quod ad interiorem partem grauiores essent libramento, usui habiles ad remigandum erant. Fuit præterea duplici prora duplicique puppe, rostraque septē habebat: quorū unum quidem extabat: quædam autem contractiora erant, minoraque, nonnulla uero ad epotidas erant collocata. Zonas autem perpetuas habuit XII. quarum quæque sexcentorum erat cubitorum. Erat autem mira & egregia symmetria: admirabilis præterea & alius nauis ornatus. ad cuius proram & puppim erant expressa animalia nō minora duodecim cubitorum, & in omni parte multiplici ceræ pictura uariegabatur. Tota uero ab ea parte qua remi collocati erāt, usque ad carinā ipsam in ambitu thyrsos habebat, cū perpetuis hederæ foliis. Multus autem erat & armamentorum ornatus, quibus instruebantur partes ut quæque eis indigebant. Cum autem experimēti causa deduceretur, suscepit remiges plures quatuor milibus, ad reliqua autē ministeria quadringentos. In catastromate uerò & aditibus habuit propugnatores bis mille octingētos quinquaginta, præter magnam multitudinem hominū quæ ad iuga erat, magnā præterea uim continebat rei frumentariæ. deducta autem fuit initio ab Eschario quodam, qui eam nauē compegisse dicitur materia quinquaginta nauium quinqueremium. Deducebatur autem à turba cum magno clamore & tubarum sonitu. Postea uerò quidam è Phœnicia excogitauit deductionem ducta fossa æquali naui longitudine, quam ad portum fodiēdam curauit. Huic fossæ fundamenta iniecit è solido lapide in altitudinem quinque cubitorum, per quæ transuersales trabes in latitudinem fossæ traiiciens inter se cohærentes relicto lo

co

co II II cubitorum uacuo: factoq; incili aqua marina totum locum defossum compleuit: in quem facile opera uiliorum hominum induxit nauem, obturans eam partem quam ab initio aperuerat: rursusq; aquã marinam extraxit machinis, quo facto consedisse nauem tuto in prædictis trabibus. Ante uerò q; à nauium lõgarum commemoratione discedo, non omittam me cõiectura assecutum, quinqueremes fuisse altiores, quàm ut è quadrireme armati milites in eam transilire possent. Quòd si lector in animum induxerit mecum attendere ad uerba Liuij, facile, ut opinor, in eandem sententiã discedet. ea sunt decadis tertiæ libro decimo, Classis Punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes, seu clàm misso à Carthagine nũtio uti fieret, seu Asdrubale qui classi pręerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente aggressæ sunt. sed neque rostro ferire celeritate subterlabentem poterãt, neq; transilire armati ex humilioribus in altiorem nauem: & defendebatur egregiè quoad tela suppeditarũt. Quod ex uerbis ipsis apertius mihi uidetur, quàm ut aliter explanandũ sit. Quod autem de ἐνήρεις suprà dictum est, aduerte lector: cũ enim unico ν scribitur nauem instructam & paratam in aqua significat, ut uidebis apud Plutarchum in Antonio, in hæc uerba, ἀντώνιος δὲ, ἅμα ἡμέρᾳ τῶν πολεμίων ἐπιπλεόντων, φοβηθεὶς μὴ τῶν ἐπιβατῶν ἐρήμους ἕλωσι τὰς ναῦς, τοὺς μὲν ἐρέτας ὁπλίσας ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων παρέταξεν ὄψεως ἕνεκα. τοὺς δὲ ταρσοὺς τῶν νεῶν ἐγείρας καὶ πτερώσας ἑκατέρωθεν, ἐν τῷ στόματι περὶ τὸ ἄκτιον ἀντιπρώρους συνεῖχε, ὡς ἐνήρεις καὶ παρεσκευασμένας ἀμύνεσθαι. id est, Antonius autem, cum prima luce adnauigarent hostes, ueritus ne propugnatoribus destitutas naues caperẽt, remiges armari iussit, eosq; in catastromate

in ſpeciem diſpoſuit ut uideretur: remos autem qua parte lati ſunt, erigi iubens & arrigi utrinq;, ad Actij fauces obuerſas continebat naues, tanquam inſtructas & paratas ad decertandum. Quo loco πλήρεις ipſe intepretatur cum καὶ παρασκευασμένας ſubdit: quod Suidas non uidetur intellexiſſe. Idem in Bruto, μὴ ναῦν πλήρη, μὴ στρατιώτην ἕνα, μὴ πόλιν ἔχοντες. Id eſt, Non inſtructam nauem, non militem ullum, non ciuitatem denique habentes. Et in Sylla, μιθριδάτης μὲν ἔχων ναῦς αὐτόθι διακοσίας πλήρεις. Id eſt, Mithridates quidem illic naues habens remigio inſtructas ducentas. Herodotus ἐν οὐρανίᾳ κατήρεες dixit, καὶ εἶχε πλοῖον κατῆρες ἕτοιμον, εἰ παλήσειε ὁ ναυτικὸς στόλος. Id eſt, Et habebat nauem inſtructã & paratam, ſi fortè maritimus exercitus moueretur. Euripides in Iphigenia in Tauris,

κἀνταῦθ᾽ ὁρῶμεν Ἑλλάδος νεὼς σκάφος
ταρσῷ κατήρει πίτυλον ἐπτερωμένον,
ναύτας τε πεντήκοντ᾽ ἐπὶ σκαλμῶν, πλάτας
ἔχοντας.

Polybius in primo aliter locutus eſt, ut uidebis. αἱ δὲ νῆες τοῦ στόματος ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν ἐφ᾽ ὅσον ἦν δυνατὸν ἔγγιστα τοῖς τενάγεσι προσάγουσαι ἐπεῖχον ἐπτερωκυίας πρὸς τὴν ἐμβολὴν καὶ σύλληψιν τῆς ἐκπλεῖν μελλούσης νεώς. Id eſt, Naues autem quæ in faucibus erant utrinque quàm proximè ad paludes accedi poterat, expectabant remigio inſtructæ, ad irruendum in nauem eam quæ exitura erat, atque ad eam capiendam paratæ. Latini aptas inſtructasq; remigio uocant. Liuius decadis tertiæ libro primo, Claſsis præterea data ad tuendam maritimam oram: quia qua parte bellè uicerant, ea tum quoque rem geſturos Romanos credi poterat, quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinq;, ſed aptæ inſtructæq; remigio triginta & duæ quinqueremes erant, & triremes quinq;. τριηρημιολίας uidemus factam mẽtionẽ ab Athe-

næo

næo in. V. & mediusfidius sępenumero dubitaui quodnã id esset nauigij genus. Nec idẽ esse queat, cũ iis quas Polybius ἡμιόλους ναῦς uocat: Appianus uero ἡμιολίας: etiamsi idem Polybius lib. XVI. τριηρημιολίας uocet eas (opinor) quæ non tot remis agerentur, quot iustæ triremes: ait enim, μετὰ δὲ τούτων ἐννέα τριηρημιολίαι καὶ τριήρεις τρεῖς ὑπῆρχον. id est, cum his autem nouem trieremioliæ & triremes tres erant. Appianus certe in proœmio eas uidetur ponere infra magnitudinem iustarũ triremiũ, dum ait, τριήρεις δὲ ἀπὸ ἡμιολίας μέχρι πεντήρους πεντακόσιαι καὶ χίλιαι. id est, triremes autẽ ab hemiolia usque ad quinqueremẽ mille quingentæ: ut ἡμιόλιαι essent biremes quidem, sed quæ à puppi ad malum usque binis remis, à malo ad proram unico tantùm agerentur: ut hodie quoque uidere est in nonnullis earum, quas *fustas* Veneti uocant. Tu lector siquid nosti rectius istis, cãdidus imperti: mea enim est coniectura. Tibi possum proferre scripta authorum, qui huiusce rei mentionem fecere: quibus legendis, poteris fortasse meliora afferre, certiusque iudicium hac de re facere. sed Appianum uideamus, ναυσὶ δ' ἔφερον, πεντήκοντα μὲν πεντήρεσι, ἑκατὸν δὲ ἡμιολίαις, ἀφράκτοις δὲ καὶ κερκούροις καὶ στρογγύλοις πολλοῖς. id est, ferebãt autẽ nauibus, quinqueremibus quidẽ L. hemioliis C. apertis uerò cercuris, & onerariis cõpluribus. Diodorus Siculus lib. XIX. αὐτὸς δ' ἀναλαβὼν ναῦς ἡμιολίας νυκτὸς κατέπλευσε πλησίον τῆς πόλεως, id est, ipse aũt hemioliis nauibus sumptis secũdùm urbẽ de nocte delatus est. Polybius in V. καταρτίσας δώδεκα μὲν καταφράκτους ναῦς, ὀκτὼ δὲ ἀφράκτους, τριάκοντα δ' ἡμιόλους ἔπλει δι' εὐρίπου. id est, duodecim itaque constratis nauibus instructis, octo apertis, triginta autem hemiolis per Euripum nauigabat. Quibus locis ἡμιόλους & ἡμιολίας, pro eodem ferè poni existimo. Sed hoc loco subiiciam,

quæ

quæ in fragmentis Polybij ex libro XVI scripta legi-
mus. Cuius quidem nobis copiā fecit Victor Faustus,
dum Venetiis à rege Christianissimo legatus commora
rer. Ea sunt hæc, quibus describit pugnam naualem ad
Chium factam inter Philippum & Attalum, ut in con-
textu uidebis: ὁ δὲ Φίλιππος τῆς μὲν κατὰ τὴν πολιορκίαν ἀντιπιπτόν-
των αὐτῷ, τῶν δὲ πολεμίων ἐφορμούντων πλείοσι καταφράκτοις ναυσί,
ἠπορεῖτο καὶ δυσχερῶς διέκειτο περὶ τοῦ μέλλοντος. οὐκ ἐπιδεχομένων
δὲ τῶν παρόντων αἵρεσιν, ἀνήχθη παρὰ τὴν τῶν πολεμίων προσδοκίαν. ἔτι
γὰρ αὐτὸν ἤλπιζον οἱ περὶ τὸν Ἄτταλον προσκαρτερήσειν τῇ τῶν μετάλ-
λων κατασκευῇ. μάλιστα δ' ἐσπούδαζε ποιήσασθαι τὸν ἀνάπλουν αἰφ-
νίδιον, πεπεισμένος καταταχήσειν, καὶ τὸ λοιπὸν ἀσφαλῶς ἤδη κομι-
εῖσθαι παρὰ τὴν γῆν εἰς τὴν Σάμον. διεψεύσθη δὲ παρὰ πολὺ τοῖς λο-
γισμοῖς. οἱ γὰρ περὶ τὸν Ἄτταλον καὶ Θεοφιλίσκον ἅμα τῷ συνιδεῖν αὐ-
τὸν ἀναγόμενον, ἔχοντες τῶν προκειμένων εὐθέως. συνέβη δὲ τὸν ἀνάπλουν
αὐτῶν γενέσθαι διαλελυμένον, ἅτε πεπεισμένων, τὸν Φίλιππον καθά-
περ εἶπον ἔτι μένειν ἐπὶ τῶν ὑποκειμένων. οὐ μὴν ἀλλὰ χρησάμενοι ταῖς
εἰρεσίαις ἐντόνως προσέβαλον. Ἄτταλος μὲν τῷ δεξιῷ καὶ καθηγουμένῳ
τῶν πολεμίων, Θεοφιλίσκος δὲ τοῖς εὐωνύμοις. Φίλιππος δὲ περικατα-
λαμβανόμενος τοῖς καιροῖς δοὺς τὸ σύνθημα τοῖς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, καὶ
παραγγείλας ἀντιπρώρους ποιεῖν τὰς ναῦς καὶ συμπλέκεσθαι τοῖς πο-
λεμίοις ἐρρωμένως, αὐτὸς ὑπὸ τὰς νησίδας ἀναχωρήσας μετὰ τῶν
λέμβων, τὰς μεταξὺ τοῦ πόρου κειμένας, ἀπεκαραδόκει τὸν κίνδυνον. ἦν δὲ
τὸ μὲν τοῦ Φιλίππου νεῶν τὸ πλῆθος τὸ συγκαταστὰν εἰς τὸν ἀγῶνα κατά-
φρακτοι τρεῖς καὶ πεντήκοντα, σὺν δὲ τούτοις ἄφρακτοι. λέμβοι δὲ σὺν
ταῖς πρίστεσιν ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα. τὰς γὰρ ἐν τῇ Σάμῳ ναῦς, οὐκ ἠ-
δυνήθη καταρτίσαι πάσας. τὰ δὲ τῶν πολεμίων σκάφη κατάφρακτα
μὲν ἦν ἑξήκοντα καὶ πέντε σὺν τοῖς τῶν Βυζαντίων, μετὰ δὲ τούτων ἐννέα
τριημιολίαι καὶ τριήρεις τρεῖς ὑπῆρχον. λαβούσης δὲ τὴν καταρχὴν τῆς
ναυμαχίας ἐκ τῆς Ἀττάλου νεώς, εὐθέως πάντες οἱ σύνεγγυς ἀπαραγ-
γέλτως συνέβαλλον ἀλλήλοις. Ἄτταλος μὲν οὖν συμπεσὼν ὀκτήρει καὶ
προεμβαλὼν ταύτῃ καιρίαν καὶ ὕφαλον πληγήν, ἐπὶ πολὺ τῶν ἐπὶ

τοῦ καταστρώματος ἀγωνιζομένων, τέλος ἐβύθισε τὴν ναῦν. ἡ δὲ τοῦ
φιλίππου δεκήρης, ναυαρχὶς οὖσα, παραλόγως ἐγένετο τοῖς ἐχθροῖς
ὑποχείριος. ὑποπεσούσης γὰρ αὐτῇ τριημιολίας, ταύτῃ δοῦσα
πληγὴν βιαίαν κατὰ μέσον τὸ κύτος ὑπὸ τὸν θρανίτην σκαλμόν, ἐδέ-
θη, τοῦ κυβερνήτου τὴν ὁρμὴν τῆς νεὼς οὐκέτι δυνηθέντος ἀναλαβεῖν,
διὸ καὶ προσκρεμαμένου τοῦ πλοίου αὐτῇ ἐδυσχρηστεῖτο, καὶ δυσκίνητος
ἦν πρὸς πᾶν. ἐν ᾧ καιρῷ δύο πεντήρεις προσπεσοῦσαι καὶ τρώσα-
σαι τὴν ναῦν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν καὶ τὸ σκάφος καὶ τοὺς ἐπιβά-
τας τοὺς ἐν αὐτῷ διέφθειραν, ἐν οἷς ἦν καὶ δημοκράτης ὁ τοῦ φιλίππου
ναύαρχος. κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν καιρὸν διονυσόδωρος καὶ δεινοκράτης ὄντες
ἀδελφοὶ καὶ ναυαρχοῦντες παρ' ἀττάλῳ, συμπεσόντες ὁ μὲν ἑπτήρει τῶν
πολεμίων, ὁ δ' ὀκτήρει, παραβόλως ἐχρήσαντο τῇ ναυμαχίᾳ. δεινο-
κράτης μὲν πρὸς ὀκτήρη συμπεσών, αὐτὸς μὲν ἔξαλον ἔλαβε τὴν
πληγὴν ἀναστείρου τῆς νεὼς οὔσης. τὴν δὲ τῶν πολεμίων τρώσας ναῦν ὑπὸ
τὰ ὕφαλα, τὸ μὲν πρῶτον οὐκ ἐδύνατο χωρισθῆναι, καίπερ πολλάκις ἐπι-
λαβόμενος πρύμναν κρούειν, διὸ καὶ τῶν μακεδόνων εὐψύχως ἀγωνιζο-
μένων εἰς τὸν ἔσχατον παρεγένετο κίνδυνον. ἀττάλου δὲ ἐπιβοηθήσαντος
αὐτῷ, καὶ διὰ τῆς εἰς τὴν πολεμίαν ναῦν ἐμβολῆς λύσαντος τὴν συμ-
πλοκὴν τῶν σκαφῶν, ὁ μὲν δεινοκράτης ἀπελύθη παραδόξως, οἱ δὲ τῆς
πολεμίας νεὼς ἐπιβάται πάντες εὐψύχως διαγωνισάμενοι διεφθά-
ρησαν, καὶ τὸ δὲ σκάφος ἔρημον ἀπολειφθὲν, ὑποχείριον ἐγένετο τοῖς πε-
ρὶ τὸν ἄτταλον. ὁ δὲ διονυσόδωρος μετὰ βίας ἐπιφερόμενος εἰς ἐμβο-
λήν, αὐτὸς μὲν ἥμαρτε τοῦ τρῶσαι, παραπεσὼν δὲ τοῖς πολεμίοις, ἀ-
πέβαλε τὸν δεξιὸν ταρσὸν τῆς νεώς, ὁμοῦ συρραγέντων καὶ τῶν πυργού-
χων. οὗ γενομένου περιέστησαν αὐτὸν πανταχόθεν οἱ πολέμιοι. κραυ-
γῆς δὲ καὶ θορύβου γενομένου, τὸ μὲν λοιπὸν πλῆθος τῶν ἐπιβατῶν ἅμα τῷ
σκάφει διεφθάρη, τρίτος δ' αὐτὸς ὁ διονυσόδωρος ἀπενήξατο πρὸς
τὴν ἐπιβοηθοῦσαν αὐτῷ τριημιολίαν. τῶν δὲ λοιπῶν νεῶν τὸ πλῆθος ὁ
κίνδυνος ἐφάμιλλος ἦν. καθ' ὅσον γὰρ ἐπλεόναζον οἱ παρὰ τοῦ φιλίπ-
που λέμβοι, κατὰ τοσοῦτον ἀνέφερον οἱ περὶ τὸν ἄτταλον διὰ τὸ τῶν κατα-
φράκτων νεῶν πλῆθος. καὶ τὰ μὲν περὶ τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ φιλίππου, τοι-
αύτην εἶχε τὴν διάθεσιν, ὥστ' ἀκμὴν ἄκριτα μένειν τὰ ὅλα, πολὺ δὲ
τοὺς περὶ τὸν ἄτταλον ἐπικυδεστέρας ἔχειν τὰς ἐλπίδας. οἱ δὲ ῥόδιοι

κατὰ μὲν τὰς ἀρχὰς εὐθέως ἐκ τῆς ἀναγωγῆς ἀπεσπάσθησαν τῶν πολεμίων, καθάπερ ἀρτίως εἶπα. τὸ δὲ ταχυναυτεῖν παρὰ πολὺ διαφέροντες τῶν ἐναντίων συνῆψαν τοῖς ἐπὶ τῆς οὐραγίας μακεδόσι. καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑποχωροῦσι τοῖς σκάφεσιν κατὰ πρύμναν ἐπιφερόμενοι τοὺς ταρσοὺς παρέλυον, ὡς δὲ οἱ μὲν περὶ τὸν φίλιππον συνεπιστρέφειν ἤρξαντο παραβοηθοῦντες τοῖς κινδυνεύουσι, τῶν δὲ ῥοδίων οἱ καὶ ὑστεροῦντες ἐκ τῆς ἀναγωγῆς συνῆψαν τοῖς περὶ τὸν θεοφιλίσκον, τότε κατὰ πρόσωπον ἀντιπρώρους τάξαντες τὰς ναῦς, ἀμφότεροι συνέβαλον εὐψύχως ὁμοῦ ταῖς σάλπιγξι καὶ τῇ κραυγῇ παρακαλοῦντες ἀλλήλους. εἰ μὲν οὖν μὴ μεταξὺ τῶν καταφράκτων νεῶν ἔταξαν οἱ μακεδόνες τοὺς λέμβους, ῥᾳδίαν ἂν καὶ σύντομον ἔλαβε κρίσιν ἡ ναυμαχία, νῦν δὲ ταῦτ᾽ ἐμπόδια πρὸς τὴν χρείαν τοῖς ῥοδίοις ἐγίνετο κατὰ πολλοὺς τρόπους. μετὰ γὰρ τὸ κινηθῆναι τὴν ἐξ ἀρχῆς τάξιν ἐκ τῆς πρώτης συμβολῆς πάντες ἦσαν ἀναμὶξ ἀλλήλοις, ὅθεν οὔτε διεκπλεῖν εὐχερῶς, οὔτε στρέφειν ἐδύναντο τὰς ναῦς, οὔτε καθόλου χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις προτερήμασιν, ἐμπιπτόντων αὐτοῖς τῶν λέμβων ποτὲ μὲν εἰς τοὺς ταρσούς, ὥστε δυσχρηστεῖν ταῖς εἰρεσίαις, ποτὲ δὲ πάλιν εἰς τὰς πρῴρας, ἔστι δ᾽ ὅτε κατὰ πρύμναν, ὥστε παραποδίζεσθαι καὶ τὴν τῶν κυβερνητῶν, καὶ τὴν τῶν ἐρετῶν χρείαν. κατὰ δὲ τὰς ἀντιπρώρους συμπτώσεις, ἐποίουν τι τεχνικόν. αὐτοὶ μὲν γὰρ ἔμπρωρα τὰ σκάφη ποιοῦντες ἐξάλους ἐλάμβανον τὰς πληγάς, τοῖς δὲ πολεμίοις ὕφαλα τὰ τραύματα διδόντες ἀβοηθήτους εὐκόλαζον τὰς πληγάς, σπανίως δ᾽ εἰς τοῦτο συγκατέβαινον. καθόλου γὰρ ἐξέκλινον τὰς συμπλοκὰς διὰ τὸ γενναίως ἀμύνασθαι τοὺς μακεδόνας ἀπὸ τῶν καταστρωμάτων ἐν ταῖς συστάδην γιγνομέναις μάχαις. τὸ δὲ πολὺ κατὰ μὲν τοὺς διέκπλους, παρασύροντες τῶν πολεμίων νεῶν τοὺς ταρσοὺς ἠχρείουν. μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἐκπεριπλέοντες καὶ τοῖς μὲν κατὰ πρύμναν ἐμβάλλοντες, τοῖς δὲ πλαγίοις καὶ στρεφομένοις ἀκμὴν προσπίπτοντες, οὓς μὲν ἐτίτρωσκον, οἷς δὲ παρέλυον ἀεί τι τῶν πρὸς τὴν χρείαν ἀναγκαίων. καὶ δὴ διὰ τούτῳ τρόπῳ μαχόμενοι, παμπληθεῖς τῶν πολεμίων ναῦς διέφθειραν. ἐπιφανέστατα δὲ ἐκινδύνευσαν τρεῖς πεντήρεις τῶν ῥοδίων, ἥ τε ναυαρχὶς ἐφ᾽ ἧς ἔπλει θεοφιλίσκος. μετὰ δὲ ταύτην, ἧς ἐτριηράρχει φιλόστρατος. τρίτη δέ, ἣν

ἐκύβερνα

ἐκ Σμύρνα μετ' Αὐτόλυκος, ἐπέπλει δὲ Νικόστρατος. ταύτης γὰρ ἐμ-
βαλούσης εἰς πολεμίαν ναῦν, καὶ καταλιπούσης ἐν τῷ σκάφει τὸ ἔμ-
βολον, συνέβη τὴν μὲν πληγεῖσαν αὔτανδρον καταδῦναι. τοὺς δὲ
περὶ τὸν Αὐτόλυκον εἰσρεούσης εἰς τὴν ναῦν τῆς θαλάττης διὰ τῆς πρώ-
ρας, κυκλωθέντας ὑπὸ τῶν πολεμίων τὰς μὲν ἀρχὰς ἀγωνίζεσθαι γεν-
ναίως. τέλος δὲ τὸν μὲν Αὐτόλυκον ἐκπεσεῖν τρωθέντα μετὰ τῶν ὅπλων
εἰς τὴν θάλατταν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐπιβάτας ἀποθανεῖν μαχομένους
γενναίως. ἐν τῷ καιρῷ Θεοφιλίσκος βοηθήσας μετὰ τριῶν πεντη-
ρῶν, τὴν μὲν ναῦν οὐκ ἠδυνήθη σῶσαι, διὰ τὸ πλήρη θαλάττης εἶναι.
δύο δὲ ναῦς πολεμίας τρώσας, τοὺς ἐπιβάτας ἐξέβαλε. ταχὺ δὲ περι-
χυθέντων αὐτῷ λέμβων πλειόνων, καὶ καταφράκτων νεῶν, τοὺς μὲν
πλείστους ἀπέβαλε τῶν ἐπιβατῶν ἐπιφανῶς ἀγωνισαμένους. αὐτὸς δὲ τρία
τραύματα λαβὼν καὶ παραβόλως τῇ τόλμῃ κινδυνεύσας, μόλις ἐξέσω-
σε τὴν ἰδίαν ναῦν, ἐπιβοηθήσαντος αὐτῷ φιλοστράτου καὶ συναναδεξα-
μένου τὸν ἐνεστῶτα κίνδυνον εὐψύχως. συνάψας δὲ τοῖς αὐτοῦ σκάφεσι
πάλιν ἐξ ἄλλης ὁρμῆς συνεπλέκετο τοῖς πολεμίοις, τῇ μὲν σωματικῇ
δυνάμει παραλυόμενος ὑπὸ τῶν τραυμάτων, τῇ δὲ τῆς ψυχῆς γενναιό-
τητι λαμπρότερος ὢν καὶ παραστατικώτερος ἢ πρόσθεν. συνέβη δὲ δύο
γενέσθαι ναυμαχίας, πολὺ διεστώσας ἀλλήλων. τὸ μὲν γὰρ δεξιὸν κέ-
ρας τὸ φιλίππου κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς πρόθεσιν, ἀεὶ τῆς γῆς ὀρεγόμενον, οὐ μα-
κρὰν ἀπεῖχε τῆς ἀσίας. τὸ δ' εὐώνυμον διὰ τὸ παραβοηθῆσαι τοῖς
περὶ τὴν οὐραγίαν ἐξ ὑποστροφῆς, οὐ πολὺ τῆς χίας ἀπέχον ἐναυμάχει
τοῖς ῥοδίοις. οὐ μὴν ἀλλὰ παρὰ πολὺ τοῦ δεξιοῦ κέρατος κατακρατοῦντος
τῶν περὶ τὸν ἄτταλον, καὶ συνεγγιζόντων ἤδη πρὸς τὰς νησίδας, ὑφ' αἷς
ὁ Φίλιππος ὥρμει καραδοκῶν τὸ συμβησόμενον, συνιδὼν ἄτταλος
μίαν πεντήρη τῶν ἰδίων ἐκτὸς τοῦ κινδύνου τετρωμένην καὶ βαπτιζομέ-
νην ὑπὸ νεὼς πολεμίας, ὥρμησε παραβοηθήσων ταύτῃ μετὰ δύο τε-
τρήρων. τοῦ δὲ πολεμίου σκάφους ἐγκλίναντος, καὶ ποιουμένου τὴν ἀποχώρη-
σιν ὡς πρὸς τὴν γῆν, ἐπέκειτο φιλοτιμότερον ἐγκρατὴς γενέσθαι σπουδάζων
τῆς νεώς. ὁ δὲ φίλιππος συνθεασάμενος ἀπεσπασμένον πολὺ τὸν ἄτταλον
ἀπὸ τῶν ἰδίων, παραλαβὼν τέτταρας πεντήρεις καὶ τρεῖς ἡμιολίας, ἔτι δὲ τῶν
λέμβων τοὺς ἐγγὺς ὄντας ὥρμησεν, καὶ διακλείσας τὸν ἄτταλον ἀπὸ τῶν οἰ-
κείων νεῶν, ἠνάγκασε μετὰ μεγάλης ἀγωνίας εἰς τὴν γῆν ἐκβαλεῖν.

τὰ σκάφη. τούτου δὲ συμβάντος, αὐτὸς μὲν ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν
πληρωμάτων, εἰς τὰς ἐρυθρὰς ἀπεχώρησεν, τῶν δὲ πλοίων καὶ τῆς
βασιλικῆς παρασκευῆς ἐγκρατὴς ὁ Φίλιππος ἐγένετο. καὶ γὰρ ἐποίη-
σάν τι τεχνικὸν ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς οἱ περὶ τὸν ἄτταλον. τὰ γὰρ ἐ-
πιφανέστατα τῆς βασιλικῆς παρασκευῆς ἐπὶ τὸ κατάστρωμα τῆς νεὼς
ἐξέβαλον. ὅθεν οἱ πρῶτοι τῶν μακεδόνων συνάψαντες ἐν τοῖς λέμ-
βοις συνθεασάμενοι ποτηρίων πλῆθος, καὶ πορφυρῶν ἱματίων, καὶ
τῶν τούτοις παρεπομένων σκευῶν, ἀφέμενοι τοῦ διώκειν ἀπένευσαν
ἐπὶ τὴν τούτων ἁρπαγήν, διὸ συνέβη τὸν ἄτταλον ἀσφαλῆ ποιήσα-
σθαι τὴν ἀποχώρησιν εἰς τὰς ἐρυθράς. Φίλιππος δὲ τοῖς μὲν ὅλοις
ἐλαττώμενος παρὰ πολὺ τὴν ναυμαχίαν, τῇ δὲ περιπετείᾳ τῇ κατὰ
τὸν ἄτταλον ἐπαρθεὶς ἐπανέπλει, καὶ πολὺς ἦν συναθροίζων τὰς
σφετέρας ναῦς, καὶ παρακαλῶν τοὺς ἄνδρας εὐθαρσεῖς εἶναι, διότι νι-
κῶσι τῇ ναυμαχίᾳ. καὶ γὰρ ὑπέδραμέ τις ἔννοια καὶ πιθανότης
τοῖς ἀνθρώποις, ὡς ἀπολωλότος τοῦ ἀττάλου διὰ τὸ κατάγειν τοὺς περὶ
τὸν Φίλιππον ἀναδεδεμένους τὴν βασιλικὴν ναῦν. ὁ δὲ διονυσόδω-
ρος ὑπονοήσας τὸ περὶ τὸν αὐτοῦ βασιλέα γεγονός, ἤθροιζε τὰς οἰκείας
ναῦς ἐξαίρων σύνθημα. ταχὺ δὲ συλλεχθεισῶν πρὸς αὐτόν, ἀπέπλει
μετ᾽ ἀσφαλείας εἰς τοὺς κατὰ τὴν ἀσίαν ὅρμους. κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν καιρὸν οἱ
πρὸς τοὺς ῥοδίους ἀγωνιζόμενοι τῶν μακεδόνων, πάλαι κακῶς πάσχον-
τες, ἐξῆλυον αὑτοὺς ἐκ τοῦ κινδύνου μετὰ προφάσεως καταμόνας
ποιούμενοι τὴν ἀποχώρησιν, ὡς ταῖς οἰκείαις σπεύδοντες ἐπικουρῆ-
σαι ναυσίν. οἱ δὲ ῥόδιοι τὰς μὲν ἀναδησάμενοι τῶν νεῶν, τὰς δὲ προ-
διαφθείραντες ταῖς ἐμβολαῖς, ἀπέπλευσαν εἰς τὴν χίον. ἐφθάρη-
σαν δὲ τοῦ μὲν Φιλίππου νῆες, ἐν μὲν τῇ πρὸς ἄτταλον ναυμαχίᾳ
δεκήρης, ἐννήρης, ἑπτήρης, ἑξήρης, τῶν δὲ λοιπῶν κατάφρακτοι μὲν
δέκα, καὶ τριημιολίαι τρεῖς, λέμβοι δὲ πέντε καὶ εἴκοσι, καὶ τὰ τού-
των πληρώματα· ἐν δὲ τῇ πρὸς ῥοδίους διεφθάρησαν κατάφρακτοι
μὲν δέκα, λέμβοι δὲ περὶ τετταράκοντα τὸν ἀριθμόν, ἥλωσαν δὲ δύο
τετρήρεις, καὶ λέμβοι σὺν τοῖς πληρώμασιν ἑπτά. τῶν δὲ περὶ ἄττα-
λον κατέδυσαν τριημιολία μία, καὶ δύο πεντήρεις, καὶ τὸ τοῦ βασι-
λέως σκάφος. τῶν δὲ ῥοδίων διεφθάρησαν μὲν δύο πεντήρεις, καὶ
τριήρεις, ἥλω δ᾽ οὐδέν. ἄνδρες δὲ τῶν μὲν ῥοδίων ἀπέθανον εἰς ἑξή-

κοντα

κοντα, τῶν δὲ παρὰ ἀττάλου ὡς ἑβδομήκοντα, τῶν δὲ τοῦ φιλίππου,
μακεδόνων μὲν εἰς τριχιλίους, τῶν δὲ πληρωμάτων εἰς ἑξακιχιλίους.
ἑάλωσαν δὲ ζωγρεία, τῶν μὲν συμμάχων καὶ μακεδόνων εἰς διχι-
λίους, τῶν δ' αἰγυπτίων εἰς ἑπτακοσίους. καὶ τὸ μὲν τέλος τῆς περὶ χίον
ναυμαχίας, τοιοῦτον συνέβη γενέσθαι. τῆς δὲ νίκης ὁ φίλιππος ἀν-
τεποιεῖτο κατὰ δύο προφάσεις, κατὰ μίαν μὲν ὅτι τὸν ἄτταλον εἰς τὴν
γῆν ἐμβαλὼν ἐγκρατὴς τῆς νεὼς ἐγεγόνει. καθ' ἑτέραν δὲ ὅτι καθορ-
μισθεὶς ἐπὶ τὸ καλούμενον ἀργέννον ἐδόκει πεποιῆσθαι τὸν ὅρμον ἐπὶ τῶν
ναυαγίων. ἀκόλουθα δὲ τούτοις ἔπραττεν καὶ κατὰ τὴν ἑξῆς ἡμέραν,
συνάγων τὰ ναυάγια, καὶ τῶν νεκρῶν ποιούμενος ἀναίρεσιν τῶν
ἐπιγινωσκομένων, χάριν τοῦ συναύξειν τὴν προειρημένην φαντα-
σίαν. ὅτι γὰρ οὐδ' αὐτὸς ἐπέπειστο νικᾶν, ἐξήλεγξαν αὐτὸν οἵ τε ῥόδιοι
καὶ διονυσόδωρος μετ' ὀλίγον. κατὰ γὰρ τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ἔτι περὶ
ταῦτα γινομένου τοῦ βασιλέως, διαπεμψάμενοι πρὸς ἀλλήλους, ἐπέ-
πλευσαν αὐτῷ, καὶ στήσαντες ἐν μετώπῳ τὰς ναῦς οὐδενὸς ἐπ' αὐτοὺς
ἀνταναγομένου, πάλιν ἀπέπλευσαν εἰς τὴν χίον. ὁ δὲ φίλιππος οὐ-
δέποτε τοσούτους ἄνδρας ἀπολωλεκὼς, οὔτε κατὰ θάλατταν ἐνὶ και-
ρῷ, βαρέως μὲν ἔφερε τὸ γεγονὸς, καὶ τὸ πολὺ τῆς ὁρμῆς αὐτοῦ πα-
ρῃρεῖτο. πρὸς μὲν τοίγε τοὺς ἐκτὸς ἐπειρᾶτο κατὰ πάντα τρόπον ἐπι-
κρύπτεσθαι τὴν αὐτοῦ διάληψιν, καίπερ οὐκ ἐόντων αὐτῷ τῶν πραγμά-
των. χωρὶς γὰρ τῶν ἄλλων. καὶ τὰ μετὰ τὴν μάχην συμβαίνοντα
πάντας ἐξέπληττε τοὺς θεωμένους. γενομένης γὰρ τοσαύτης φθορᾶς
ἀνθρώπων, παρ' αὐτὸν μὲν τὸν καιρὸν πᾶς ὁ πόρος ἐπληρώθη νεκρῶν,
αἵματος, ὅπλων, ναυαγίων. ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις τοὺς αἰγιαλοὺς ἦν
ἰδεῖν φύρδην σεσωρευμένους ἀναμὶξ πάντων τῶν προειρημένων, ἐξ
ὧν οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ μακεδόνες εἰς διατροπὴν ἐνέ-
πιπτον οὐ τὴν τυχοῦσαν. θεοφιλίσκος δὲ μίαν ἡμέραν ἐπιβιώσας,
καὶ τῇ πατρίδι γράψας ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν ναυμαχίαν, καὶ κλεό-
ναιον ἡγεμόνα συστήσας ἀνθ' ἑαυτοῦ ταῖς δυνάμεσι, μετήλλαξε τὸν
βίον ἐκ τῶν τραυμάτων, ἀνὴρ καὶ κατὰ τὸν κίνδυνον ἀγαθὸς γενόμε-
νος, καὶ κατὰ τὴν προαίρεσιν μνήμης ἄξιος. μὴ γὰρ ἐκείνου τολμήσαν-
τος προσεπιβαλεῖν τῷ φιλίππῳ τὰς χεῖρας, πάντες ἂν κατα-
προεῖντο τοὺς καιρούς, δεδιότες τὴν τοῦ φιλίππου τόλμαν. νῦν δ' ἐκεῖ-

νος ἀρχὴν πολέμου ποιήσας, ἠνάγκασε μὲν τὴν αὑτοῦ πατρίδα
συνεξαναστῆναι τοῖς καιροῖς. ἠνάγκασε δὲ τὸν ἄτταλον μὴ μέλλειν
καὶ παρασκευάζεσθαι τὰ πρὸς τὸν πόλεμον, ἀλλὰ πολεμεῖν ἐρρωμέ-
νως καὶ κινδυνεύειν. τοιγαροῦν εἰκότως αὐτὸν οἱ ῥόδιοι καὶ μεταλλάξαν-
τα, τοιαύταις ἐτίμησαν τιμαῖς, δι᾽ ὧν οὐ μόνον τοὺς ζῶντας, ἀλλὰ καὶ
τοὺς ἐπιγενομένους ἐξεκαλέσαντο πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος καιρούς.
Id eſt, Philippus autem cum in obſidione multa ſibi ad-
uerſari uideret, hoſtes etiam cum multis conſtratis naui-
bus haud procul in ſtatione eſſent, animi pendebat, nec
ſatis proſpiciebat, quid ſibi potiſsimum in poſterum fa-
ciendum foret, Cumq́ præſentia utrum uellet eligendi
facultatem adimerent, tandem naues ſoluit præter ho-
ſtium expectationem. Attalus enim & qui cum eo erãt,
ſperabant eum perlaturum obſidionem, ob apparatum
metallicorum. Curauit autẽ maxime ſubita profectione
uti, propterea quòd ſibi perſuaſiſſet ſe locum occupatu-
rum, & in poſterum iam tuto peruehi ſecũdum litus ad
Samũ uſq́ poſſe. Opinio autem eum fefellit, quam præ-
ceperat. Attalus enim & Theophiliſcus, ubi conſpexe-
runt eum ſoluiſſe, ſtatim in rem præſentem incubuerũt.
fuit autem eorum profectio nullo ordine diſpoſita: pro-
pterea quòd confiderẽt (ut diximus) Philippum adhuc
permanere in propoſito: ueruntamen uſi ſumma remi-
gum alacritate, impetum fecerunt, Attalus ipſe in dex-
tram partem hoſtium quæ ipſa præibat, Theophiliſcus
uerò in ſiniſtram. At Philippus uidens ſe rei occaſione
impeditũ, & repente oppreſſum, dato pugnæ ſigno his
qui dextra parte erãt, pronuncianſq́ ut aduerſas naues
opponerent, & cum hoſtibus acerrime congrederẽtur.
ipſe cum leuibus nauigiis in paruas inſulas ſe recepit,
quæ in medio curſu erant: ibiq́ naualis prælij euentum
expectabat. Erat autem numerus nauium earum, quæ
cum Philippo erant, prælio aptarum, conſtratarum ad

tres & quinquaginta, & cum his minora apertaq; nauigia: Lembi uero cum pistribus centũ quinquaginta, eas enim naues quæ Sami erant, non potuit omnes instruere. Hostium autem naues erant, constratæ quidem sexaginta quinq; cum Byzãtinis. Cum his præterea nouem trieremioliæ, triremesq; tres adstiterant: factoq; pugnæ naualis initio ab Attali naue, continuo omnes quæ propius aderant, nulla egẽtes cohortatione inter se concurrerunt. Attalus quidem impetũ faciens in octerem, inferensq; ei uulnus graue, quaq; aquam reciperet: cumq; diutius hi qui in catastromate erant, propugnarent, tandem nauem ipsam depressit. At Philippi deceres quæ princeps erat, in hostium potestatẽ redacta est, idq; casu inopinato. Nam cum in ipsam cõcurreret trieremiolia, hãc ictu graui, ad mediũ uentrem, post eam partem qua thranites scalmus collocari solet, sauciauit: eiq; continebatur, gubernatore non amplius ualente retinere nauis impetum. Quare cum nauis ei adhæresceret, ualde impedita erat: nec satis regi flectiq; poterat. Quo tẽpore duæ quinqueremes impetu facto duabus ex partibus eam conuulnerarunt: nauemq; ipsam cum propugnatoribus depresserũt, & in iis Dinocratem, qui Philippi nauarchus erat. Per id etiam tempus Dionysodorus & Dinocrates, qui fratres & sub Attalo nauarchi erant, impetum facientes: hic quidem in hepterem hostium, alter uero in octerem, casu decertandi admirabili usi sunt. Dinocrates quidem in octerem concursu facto, ipse uulnus accepit paulo supra aquam, cum nauis ipsa sine stira esset: conuulnerata autem ab se naue hostium ad eam partem, qua mari demergitur, initio quidem non potuit ab ea se expedire, etiam si non semel conatus sit inhibere. Quare cum Macedones fortissimè sese defen-

derent

derent, extremũ ferè periculum adiit. Attalo autem illi ferente auxilium, facto in hostilem nauem impetu, soluenteq́ꝫ naues quæ inter se adhæserant, Dinocrates quidem sic insperatò liberatus est. Omnes autem hostilis nauis propugnatores fortissimè dimicantes cõcisi sunt. Nauis autẽ ipsa à propugnatoribus nuda relicta, in Attali potestatem redacta est. At Dionysodorus cum magna ui incitaretur ad confligẽdum ipse quidem uulnus inferre non potuit. Præteruectus autem per medios hostes, dextrum nauis suæ remigium amisit, simul confractis lignis quæ turres sustinere solẽt. Actis his rebus circunsteterunt eum undiquaque hostes: clamore facto excitatoq́ꝫ tumultu, reliqua quidem turba propugnatorum, simul cum naue periit: ipse autem Dionysodorus cum duobus comitibus, ad triremioliam, quæ in auxilium ueniebat, adnatauit. Periculum autem reliquarum nauium utrinque par erat: ut enim numero superabant Philippi Lembi, sic Attalus multitudine nauium constratarum præstabat. Et sic gerebantur ea quæ ad dextrum Philippi cornu erant, ut neutram in partem inclinata esset uictoria, Attalus tamen niteretur meliore in posterum spe. Rhodij autem initio profectionis sese ab hostibus segregarunt, & ut modo dicebam celeritate nauium, cum multo præstantiores essent inimicis, cõflixerunt cum Macedonibus qui in extrema acie erant: primumq́ꝫ nauibus in fugam cõuersis à tergo & puppi impetu facto, remos earum deterserunt. Vt autẽ qui cum Philippo erant, cœperunt illuc consistere auxiliũ ferentes periclitantibus: Rhodiorũ uero qui postremi erant, conuenerunt cum Theophilisco: tũc dispositis in aciem utrinq́ꝫ aduersis nauibus conflixerũt summa alacritate, sese inuicẽ clamore tubisq́ꝫ cohortantes. Quod si Mace-

dones

dones inter constratas naues lembos minimè collocassent, naualis prælij certamen, celerem facilemq; exitum habuisset. Sed ij lembi omnem usum Rhodiis nauibus ademerunt, idq; multis modis: ubi enim primũ utrorũq; cõflictu ordines commoti sunt, omnes inter se cõmixti erant: unde neq; facile enauigare, neq; naues flectere poterãt, neq; omnino uti iis rebus quibus superiores erãt: incidẽtibus in eas lembis, aliàs quidẽ ad remigiũ, ut non facilè iuuari possent opera remigum: aliàs autem in proras, interdũ etiam ad puppim, ut gubernatorũ remigũq; ministerium impediretur. In oppositis uerò cõflictibus nonnihil ex arte cõmenti sunt: ipsi enim inclinatis nauibus in proram extra aquã uulnera accipiebãt: hostium uerò naues intra aquam perforabant, quibus nulla arte mederi quis posset, raro autem id eueniebat: magnam enim partem cõcursum uitabant: propterea q Macedones fortiter propugnarent è catastromate in prœliis quæ cominus fierent: sæpius tamen prærternauigando detergentes hostium remos, inhabiles reddebant, moxq; circũcurrẽtes, in eosq; qui ad puppim erant impetu facto, obliquis autem & flectentibus irruentes, alios quidem conuulnerabant, aliis autem armamenta auferebant: & iam tali ratione decertantes, magnum numerum hostilium nauium depresserant. Celeberrimè autem in periculo uersatæ sunt tres quinqueremes Rhodiorum: prætoria ipsa qua uehebatur Theophiliscus: post hanc autẽ ea cui præerat Philostratus: tertia uerò quã regebat Autolycus: ea autem uehebatur Nicostratus: hac enim impetum faciente in hostilem nauem, relictoq; in naue hostium suæ nauis rostro, euenit ut nauis percussa cũ ipsis hominibus deprimeretur: eos autem qui cum Autolyco erant, quum per proram aqua subintraret, circunuen

tos ab hostibus initio quidem generose decertare: tan/
dem uero ipsum Autolycum saucium cum armis deci/
dere in mare: reliquos autem propugnatores animose
pugnando occumbere. quo quidem tempore Theophi
liscus auxilio aduenìens cum tribus quinqueremibus,
nauem ipsam seruare non potuit:eo quòd aqua iam op/
pleta esset. Conuulneratis autem duabus hostium naui/
bus, quarũ propugnatores præcipites dedit: statim cir/
cunfusis in eum lembis pluribus, constratisq; nauibus
magnam partem propugnatorum amisit egregiè decer
tantium. Ipse uero acceptis tribus uulneribus, quòd au/
dacius in periculum rueret, uix propriam nauem serua/
re potuit, ferente illi auxilium Philostrato, suscipienteq;
in se præsens periculum summa animi alacritate. Vbi
uerò se cum suis nauibus coniunxit, iterum recẽti impe
tu cum hostibus conflixit. Viribus quidem corporis de
fectus, propter uulnera: animi autẽ robore clarior con/
stantiorq; quàm antea uisus est. Contigit autem duo fu/
isse naualia prælia multum inter se distantia. Siquidem
dextrum Philippi cornu ut initio decreuerat semper lit
tus appetens legensq;, nusquam discessit longe ab Asia:
sinistrum uerò quod auxiliũ tulisset his qui in extrema
acie erant, decertabat cum Rhodiis, cum non multum
abesset à Chio. Verũtamen cum Attalus ipse cum suis
dextrum Philippi cornu superasse præclarè uideretur,
ipseq; Attalus iam appropinquaret insulis, ad quas Phi
lippus stationem obtinebat, expectans rei euẽtum, con/
spicatus Attalus quinqueremẽ suorum unam extra pe/
riculum uulneratam demergi ab hostili naue, festinauit
auxilium laturus illuc proficisci cum duabus quadrire/
mibus. Hostili autem naue declinante, seq; tanquam ad
terram recipiente, promptius instabat, cupiens nauem

in

in suam potestatem redigere. Quod ubi Philippus con-
spexit, audaciusq; pergere longè à suis Attalum uidit,
sumptis secum quatuor quinqueremibus, tribusq; he-
mioliis, lembisq; præterea qui propius erant, propera-
uit, sperans, quod euenit, intercipi posse: eumq; com-
pulit cum magna animi anxietate ad proximum litus
naues eiicere: ibiq; naui relicta, Rex ipse cum sociis na-
ualibus pedibus Erythras profugit. Philippus autē na-
uigiorum compos factus est, supellectilisq; regiæ. Siqui
dem ij qui cum Attalo erāt in tali periculo quiddam ex
arte militari commenti sunt: lautissima enim quæque
ex supellectile regia in catastromate & foris nauis expo
suerunt: unde primi Macedonum, ubi ad lembos appu
lerunt, conspecta in lembis poculorum multitudine, ue-
steq; purpurea, instrumentisq; quæ eius causa parari so-
lent, misso persequendi studio in horum prædam con-
uersi sunt. quare factum est ut Attalus in Erythrarū por
tum sine ullo impedimento sese reciperet. At Philippus
quum in uniuersum toto nauali prælio inferior fuisset,
tamen elatus casu Attali, regressus est: magnoq; studio
suis conquisitis, nauibusq; in unū collectis, cohortabat̄
suos ut bono animo essent, quādoquidē uicissent nauali
prælio: etenim subierat cogitatio, & ea opinio homines
inuaserat, tanquā Attalus ipse in fuga occubuisset: pro-
pterea quod reuerteretur Philippus cum suis, capta re-
ligataq; regia naue. At Dionysodorus cōiectās id, quod
regi suo acciderat, sublato signo suas naues conuocauit:
quibus statim ad se collectis, tutò se recepit in portus
Asiaticos. Sub idem tempus, Macedones qui aduersus
Rhodios decertabant, iam diu male mulctati se à pericu
lo liberarunt: singulę enim naues sese recipiebāt per cau
sam subueniendi suis laborantibus. Rhodij uerò quum

nauium partem religassent, partem autem rostris perfo rassent, se in Chiorum portum receperunt. Interiere autem Philippi quidem in prælio nauali, quod cum Attalo gestũ est, deceres, enneres, hepteres, hexeres: reliquarum autẽ constratæ decem, tresq; triremiolæ: lembi uerò uigintiquinq; cum sociis naualibus: in prælio autem aduersus Rhodios gesto depressæ sunt constratæ decẽ, lembi ad quadraginta. Captæ sunt autem duæ quadriremes, septemq; lembi cum sociis naualibus. Earum uerò quæ cum Attalo erant, depresserunt unam triremiolam duasq; quinqueremes & regiũ nauigium. Rhodiorum autẽ interiere duæ quinqueremes & triremes, nihil uerò captum fuit: homines autem occubuere Rhodiorum quidem ad sexaginta: at eorum qui sub Attalo, circiter septuaginta: qui sub Philippo autem, Macedonũ ad tria millia: sociorum præterea naualiũ, ad sex millia: uiui capti sunt Macedonum & sociorum, ad duo millia: Aegyptiorum autem, ad septingentos. Talis quidem exitus naualis prælij ad Chium fuit. Philippus autem uictoriã sibi uendicabat duabus potissimùm de causis. Prima, quod Attalũ in terrã eiicere coegisset, & nauis regia in suam uenisset potestatem. Altera, quòd stationem in loco, qui Argennon uocatur, habuerit inter hostium naufragia. Postridie quoquè se gesserit ut uictor collectis reliquiis naufragij, sublatisq; & receptis cadaueribus eorum qui agnosci poterant, ut eam opinionem maximè confirmaret. Rhodij nãq; & Dionysodorus haud ita multò pòst ab eodem expresserunt, ut nec ipse quidem se uictorem existimaret. Postridie enim rege adhuc circa hæc occupato, certiores inuicem facti, uela duxerũt in ipsum, collocatisq; in fronte nauibus, nemine contra eos prodire auso, retro abiere ad Chium. At Philippus qui nũquam

antea

antea eodem tempore ne in mari quidem, tot talesq; ui-
ros amisisset, casum quidem grauiter ferebat, animumq;
iam propemodum desponderat: ad exteros tamen oc-
cultare sensa mentis omni studio conabatur, etiamsi res
ipsæ non satis id ferre patiq; uiderentur. Nam præter
alia multa, ea ipsa quæ in prælio acciderant, omnes qui
aderant, in timorem coniecerant. Facta enim tanta ho-
minum strage, eo ipso tempore totus locus, in quo dimi
catũ est, oppletus est cadaueribus, sanguine, armis, nau-
fragiis & armamentis. Diebus autem qui proximè se-
quuti sunt, uidere erat littora referta omnibus iis rebus
quas retulimus, confuse aceruatimq; congestis. Ob quę
factum est ut non solùm ipse, sed & omnes Macedones
in grauem animi defectionẽ inciderint. Theophiliscus
autem quum unum diem superuixisset, patriæq; scrip-
sisset de casu naualis prælij, suffecto Cleonæo in sui lo-
cum & exercitui præfecto, uitam cum morte commuta-
uit ob uulnera quæ acceperat, uir qui in ipso periculo se
egregium præstitit, & consilij prouidentia dignus fuit,
cuius memoria celebretur. Nisi enim ille anteuertisset
impetum facere in Philippum, omnes quidem alij occa-
sionem rei bene gerendæ omisissent, perterriti Philippi
audacia. Sed ille facto prælij initio, ciues coegit tempo-
ris occasionem sequi. Coegit & Attalum bellum non
ducere, tempusq; minimè terere in apparatu rerum ad
bellum pertinẽtium, sed acerrimè decertare, periculũq;
prȩsens subire. Quocirca meritò ipsum Rhodij fato fun
ctum talibus honoribus prosequuti sunt, quibus nõ so-
lùm uiuos & præsentes, sed etiam posteros prouoca-
rent ad fortiter subeunda pro patria pericula. Hacte-
nus Polybius, cuius uerbis facilè quis uideat genera fe-
rè omnia nauium, quæ ad belli usum comparabantur.

Quibus etiam ſolebant imponere turres ad libram, quę ob id dictæ turritæ à Virgilio: idq́ non ſolùm ad proram, ſed etiã ad puppim. Appianus de bellis ciuilibus, καὶ πύργους ἐπὶ τῶν νεῶν εἶχον κατά τε πρῷραν καὶ τὴν πρύμναν. id eſt, & turres in nauibus habebant, & ad proram & ad puppim. Plinius libro XXXII. ubi de echeneide: Sed armatæ claſſes imponũt ſibi turrium propugnacula, ut in mari quoq́ pugnetur uelut è muris. Cæſar libro tertio de bello ciuili: Atq́ alterã nauem quæ erat ad cuſtodiã ab Acilio poſita, pluribus aggreſſus nauibus, in quibus ad libram fecerat turres. Virgilius in octauo:

Vnà omnes ruere, ac totum ſpumare reductis
Conuulſum remis roſtriſq́ ſtridentibus æquor,
Alta petunt, pelago credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos,
Tanta mole uiri turritis puppibus inſtant.

Turres autem habuiſſe Antonianos in pugna illa nauali, quæ ad Actium facta eſt cum Cæſarianis, liquet ex Dione: cuius uerba quoniam nondum omnibus ædita ſunt, ipſe adſcribam. Fuſius enim quàm quiuis alius eorum, qui extant authorum, ea de re ſcripſiſſe uidetur: ut ipſe Virgilius nihil poetarum more aut ὑπερβολικῶς de illa pugna finxiſſe uideatur. Eius autem uerba ſunt hęc: ἀγχωμάλου οὖν ἐπὶ πολὺ τῆς ναυμαχίας οὔσης, καὶ μηδετέρων ὑπερέχειν πῃ δυναμένων, τέλος τοῖον δέ τι ἐγένετο. ἡ κλεοπάτρα κατόπιν τῶν μαχομένων ἀποσαλεύουσα, οὐκ ἤνεγκε τὴν πολλὴν καὶ ἄκριτον τοῦ ἀδήλου μέλλησιν. ἀλλ' ἀποκναισθεῖσα ἀπό τε τοῦ γυναικείου καὶ ἀπό τε τοῦ αἰγυπτίου, τῇ τε ἐπὶ πολὺ μετεώρῳ ἀγωνίᾳ, καὶ τῇ ἀεὶ ἐφ' ἑκάτερα προσδοκίᾳ, αὐτή τε ἐς φυγὴν ἐξαπιναίως ὥρμησε, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ὑπηκόοις σημεῖον ἦρε, καὶ οὕτω τά τε ἱστία αὐτῶν εὐθὺς ἀραμένων, καὶ ἐς τὸ πέλαγος ἀφέντων, ἀνέμου τινὸς κατὰ τύχην φοβεροῦ συμβάντος, νομίσας ὁ ἀντώνιος, οὐχ ὑπὸ τῆς κλεοπάτρας

πρὰς αὐτοὺς ἐκ περιαγγέλσεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ δέους ὡς καὶ νενικημένους φθόγγον ἐφέπετό σφισιν. γενομένου δὲ τούτου καὶ οἱ λοιποὶ στρατιῶται καὶ ἠθύμησαν καὶ ἐταράχθησαν. καί πως ἀποδρᾶναι καὶ αὐτοὶ τρόπον τινὰ ἐθελήσαντες, οἱ μὲν τὰ ἱστία ἤγειρον, οἱ δὲ τούς τε πύργους καὶ τὰ ἔπιπλα ἐς τὴν θάλασσαν ἐρρίπτουν, ὅπως κουφίσαντες διαφύγωσι. καὶ αὖτις περὶ ταῦτα ἔχουσιν, οἱ ἐναντίοι προσπεσόντες (τοὺς γὰρ φεύγοντας, καὶ ἄνευ ἱστίων ὄντας καὶ πρὸς τὴν ναυμαχίαν μόνην παρεσκευασμένοι, οὐκ ἐπεδίωξαν) πολλοί τε ἑκάστῃ νηῒ, καὶ ἕκαθεν καὶ ἐν χερσὶν ἐμαχέσαντο, ὥς τε καὶ ποικιλώτατον καὶ ὀξύτατον ἐπ᾽ ἀμφοτέρων ὁμοίως τὸν ἀγῶνα γενέσθαι. οἱ μὲν γὰρ τά τε κάτω τῶν νεῶν πάντα πέριξ ἐκακούργουν, καὶ τὰς κώπας συνέθραυον, τά τε πηδάλια ἀπήραττον, καὶ ἐπαναβαίνοντες ἐπὶ τὰ καταστρώματα, τοὺς μὲν κατέσπων ἀντιλαμβανόμενοι, τοὺς δὲ ἐώθουν, τοῖς δὲ ἐμάχοντο, ἅτε καὶ ἰσοπληθεῖς αὐτοῖς ἤδη ὄντες. οἱ δὲ τοῖς τε κοντοῖς σφᾶς διωθοῦντο, καὶ ταῖς ἀξίναις ἔκοπτον, πέτρας τε καὶ ἄλλους τινὰς ὄγκους ἐπ᾽ αὐτὸ τοῦτο παρεσκευασμένους, ἐπικατέβαλλον, καὶ τούς τε ἀναβαίνοντας ἀπεκρούοντο, καὶ τοῖς εἰς χεῖρας ἰοῦσι συνεφέροντο. εἴκασεν ἄν τις ἰδὼν τὰ γιγνόμενα, ὡς μικρὰ μεγάλοις ὁμοιῶσαι, τείχεσί τισιν, ἢ καὶ νήσοις πολλαῖς καὶ πυκναῖς, ἐν θαλάσσῃ πολιορκουμέναις. οὕτω οἱ μὲν ἐπιβῆναί τε σκαφῶν, ὥσπερ ἐπ᾽ ἠπείρου καὶ ἐρύματός τινος ἐπειρῶντο, καὶ πάντα τὰ ἐς τοῦτο φέροντα σπουδῇ προσῆγον. οἱ δὲ ἀπεωθοῦντο αὐτούς, ὅ τι ποτὲ ἐν τῷ τοιούτῳ φιλεῖ δρᾶσθαι, μηχανώμενοι. ἀντιπάλως οὖν αὐτῶν μαχομένων, ὁ Καῖσαρ ἀπορήσας ὅ τι πράξῃ, πῦρ ἐκ τοῦ στρατοπέδου μετεπέμψατο. πρότερον μὲν γὰρ οὐκ ἠθέλησεν αὐτῷ, ὅπως τὰ χρήματα περιποιήσηται, χρήσασθαι. τότε δὲ ἰδὼν ὅτι ἀδύνατόν οἱ εἴη ἄλλως προσκρατῆσαι, ἐπ᾽ ἐκεῖνο ὡς καὶ μόνον σφίσιν ἐπικουρῆσον, κατέφυγε. κἀνταῦθα ἄλλο αὖ εἶδος μάχης συνηνέχθη. οἱ μὲν γὰρ πολλαχῇ ἅμα προσπλέοντές τισι, βέλη τε πυρφόρα ἐπ᾽ αὐτοὺς ἐξετόξευον, καὶ λαμπάδας ἐκ χειρὸς ἐπηκόντιζον, καί τινας καὶ χυτρίδας ἀνθράκων καὶ πίττης πλήρεις πόρρωθεν μηχαναῖς ἐπερρίπτουν. οἱ δὲ ταῦτά τε ὡς ἕκαστα διεκρούοντο, καὶ ἐπειδή τινα αὐτῶν διεκπίπτοντα τῶν ξύλων ἥπτετο, καὶ φλόγα

αὐτίκα

αὐτίκα πολλήν, ἅτε ἐν νηὶ ἤγειρε, τὸ μὲν πρῶτον τῷ ποτίμῳ ὕδατι,
ὃ ἐπεφέροντο, ἐχρῶντο, καί τινα κατέσβεσαν, ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνο κατανα-
λώθη, ἤντλουν τὸ θαλάττιον. καὶ οἱ μὲν πολλῷ τε καὶ ἀθρόῳ αὐτῷ ἐχρῶν-
το, ἐπεῖχόν πως τῇ βίᾳ τὸ πῦρ. ἀδύνατοι δὲ πανταχοῦ τοῦτο ποιεῖν
ὄντες, οὔτε γὰρ πολλὰ ἢ καὶ μεγάλα τὰ ἀντλητήρια εἶχον, καὶ ἡμίσεα
αὐτά, ἅτε ταραττόμενοι ἀνέφερον, οὐχ ὅπως οὐκ ὠφέλουν τι, ἀλλὰ
καὶ προσπαρώξυνον αὐτό. ἡ γὰρ ἅλμη ἡ θαλαττία, ἂν κατ' ὀλίγον ἐπι-
χέηται φλογί, ἰσχυρῶς αὐτὴν ἐκκαίει. ὡς οὖν καὶ ἐν τούτῳ ἥττους ἐγίγνοντο,
τά τε ἱμάτια αὐτῶν τὰ παχέα, καὶ τοὺς νεκροὺς ἐπέβαλλον. καὶ χρόνον
μέν τινα ἐκολούσθη τε ὑπ' αὐτῶν τὸ πῦρ, καὶ ἔδοξέ πη λωφᾶν. ἔπειτα δὲ
ἄλλως τε καὶ τοῦ ἀνέμου σφοδρῶς ἐπιπνεύσαντος, ἐπὶ πλεῖον ἐξέλαμ-
πεν, ἅτε καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων αὐξανόμενον. καὶ μέχρι μὲν μέρος τι νεὼς
ἐκαίετο, προσίσταντό τινες αὐτῷ, καὶ ἐς αὐτὸ εἰσεπήδων, καὶ τὰ
μὲν ἐπέκοπτον, τὰ δὲ διεφόρουν, καὶ αὐτὰ οἱ μὲν τι ἐς τὴν θάλασσαν,
οἱ δὲ καὶ ἐπὶ τοὺς ἐναντίους ἐρρίπτουν, εἴ πως καὶ ἐκείνους τι λυμήναιντο.
καὶ ἕτεροι πρὸς τὸ ἀεὶ ὑγιὲς αὐτῆς μεθιστάμενοι, ταῖς τε χερσὶ ταῖς
σιδηραῖς, καὶ τοῖς δόρασι τοῖς μακροῖς, τότε δὴ καὶ τὰ μάλιστα ἐχρῶν-
το. ὅπως τινὰ ἀντίπαλον ναῦν προσαρτήσαντες σφίσι, μάλιστα μὲν
προσεκβῶσιν ἐς αὐτήν. εἰ δὲ μή, καὶ ἐκείνην καταφλέξωσιν. ὡς δ' οὔ τι-
νες ἐπέλαζον σφίσιν, αὐτὸ τοῦτο φυλασσόμενοι, καὶ τὸ πῦρ τούς τε
τοίχους περιεῖρπε, καὶ ἐς τὸ ἔδαφος κατῄει, ἐνταῦθα τὰ δεινό-
τατα αὐτοῖς ἐπεγίγνετο. οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ καπνοῦ, καὶ μάλιστα οἱ ναῦται,
πρὶν καὶ πλησιάσαι σφίσι τὴν φλόγα, ἐφθείροντο. οἱ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ μέ-
σῃ, ὥσπερ ἐν καμίνῳ, ὤπτωντο. ἄλλοι πρίν τι τοιοῦτον παθεῖν, ἢ καὶ ἡμί-
καυτοι, οἱ μὲν ἀπορρίπτοντες τὰ ὅπλα, ἐτιτρώσκοντο ὑπὸ τῶν πόρρωθεν
βαλλόντων. οἱ δὲ ἐς τὴν θάλασσαν ἐκπηδῶντες ἀπεπνίγοντο, ἢ καὶ παιό-
μενοι ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἐβαπτίζοντο, ἢ καὶ ὑπὸ θηρίων ἐσπαράττοντο. μό-
νοι τε ἀνεκτῶς, ὡς ἐν τοῖς παθήμασι, ἀπήλλαξαν, ὅσοι πρίν τινι αὐ-
τῶν συνενεχθῆναι, οἱ μὲν ἀλλήλους, οἱ δὲ καὶ αὐτοὺς ἀπέκτειναν, οὔτε κολα-
στήριόν τι ὑπέμειναν, καὶ νεκροί, ὥσπερ ἐν πυρᾷ, ταῖς ναυσὶ συγκατε-
καύθησαν. ὁρῶντες δὲ ταῦτα οἱ Καισάριοι, πρότερον μὲν ὡς ἔτι ἀμύνεσθαί
τινες αὐτῶν ἐδύναντο, οὐ προσέμισγον σφίσιν. ἐπεὶ δὲ τὰ σκάφη τὸ πῦρ

συνήρει

συνήρει· καὶ οἱ ἄνθρωποι οὐδὲ ἑαυτοῖς βοηθῆσαι ἔτι, μὴ ὅτι πολέ-μιόν τινα λυπῆσαί τι ἐδύναντο, ἀπ' οὐδ' ἧττε προσέπλεον αὐτοί, ἕ-ως τὰ χρήματα περιποιήσαιντο, καὶ κατασβεννύναι τὸ πῦρ, ὃ αὐ-τοὶ προσεκύλαζον, ἐπεφέροντο, κἀκ τούτου συχνοὶ καὶ ἐκείνων καὶ ὑπὸ τῆς φλογὸς καὶ ὑπὸ τῶν ἁρμάτων αὐταῖς τελέως ναυσὶ συναπώλοντο.
Id est, Quum igitur diutius nauali certamine pari marte decertarent, neutriq; superiores adhuc esse possent, hu-iuscemodi prælij exitus subsequutus est. Cleopatra quę à tergo pugnantium procul in salo erat, longiorem non tulit & incertũ rerum euentum. Sed quum muliebri na-tura usa, quum etiam ingenio Aegyptiaco prædita, per-motaq; diuturna suspẽsi animi anxietate, perpetua etiã in alterutrã partem formidolosa expectatione, ipsa sese ex improuiso in fugam coniecit, cæteris qui sub se erant signo fugæ sublato. Itaq; ipsi uela statim in altum dede-runt, casu oborto eo tempore sæuo uento. Ratus autem Antonius eos timore ꝑterritos, eo quod uicti essent fu-gere, minimè uerò id Cleopatram pronũtiasse, eos sub-sequebatur. Quo facto & reliqui milites summa cũ tre-pidatione animos desponderunt: & alioqui cupientes illinc, siqua possent effugere, eorum partim uela pande-re, partim turres ipsas cum armamentis in mare proiice-re ceperunt: quo leuatis nauibus facilè effugere liceret. in quos ad hæc intentos aduersarij impetu facto (neque enim fugiẽtes persequuti sunt, propterea quòd ipsi sine uelis essent, utpote tãtum instructi ad naualem pugnam quæ stataria esset) multiq; singulis nauibus se obiicię-bant eminus cominusq; decertantes, ut anceps dubiũq; utrisq; ex æquo certamen fuerit. isti enim inferiorem na-uium partem conuulnerabãt, remosq; defringebant, gu-bernacula quoq; ipsa lacerabant, conscẽdentesq; foros, alios quidem hostium abstrahebant, alios deturbabant:

cum aliis & manus conserebāt, iam pares numero cum illis facti. Illi uerò contis eos præcipites eiiciebant, securibusq; concidebant: petras quoq; & alia quædam grauiora pōdera in hunc usum parata, è superiore loco deiiciebant, subeuntesq; deturbabant, manusq; cōserebant cum iis qui ad summum nauis euaserant. Qui rebus talibus gerendis interfuisset, haud absimilia esse duxisset ea (ut parua magnis cōponamus) muris quibusdam, aut etiam insulis multis & frequentibus, qui in mari oppugnarentur, usq; adeo isti quidem naues transcendere conabantur, ceu arcem quandam quæ in continenti esset: omniaq; quæ ad oppugnandos muros facere uidentur, admouebant. Illi autem quacūq; poterant ratione, & ut in talibus fieri solet, eos propellebant. Quum itaq; diutius pari Marte dimicarēt, Cæsar dubius quid sibi agendum foret, iussit è castris sibi ignem comportari. Neq; enim antea eo uti uoluerat, sibi suisq; prædā seruare cupiens. Tunc autem prospiciēs aliter uictoriam se consequi non posse, ad illud tāquam extremum auxilium descēdit. Ibi uerò genus aliud pugnæ uidere erat. Isti enim simul undecūq; adnauigantes, in aduersarios tela ignita coniiciebant, facesq; ardētes emittebant: cōplures ollas etiam carbone piceq; refertas eminus machinis iaculabantur. Illi autē, ut singula quæq; poterant, detrudebāt. At ubi ea tela in materiam & ligna inciderāt, flammāq; multam utpote in naui excitauerant, primùm quidē ad ea extinguenda aqua dulci, quam potus gratia comportabant, utebantur: nonnullaq; ea ratione extinxerunt. Vbi uerò illa cōsumpta est, hauriebāt aquam marinam: & qua ea multa & abundanti usi sunt, ignem aquę ui cohibuerunt. Quum autem non possent ubique id præstare, neq; enim multa, neq; ea ipsa ingentia habebant instrumenta

ſtrumenta ad aquam hauriendam, uaſaq; adeo ipſa propter trepidationem ſemiplena hauriebant. Quare non ſolùm nihil proficiebant, ſed ignes præterea irritabant. Aqua enim ſalſa maris, ſi ſenſim in flammam infundatur, uehementer ipſam excitat. Poſtquàm igitur & hac in re inferiores ſe uident, ueſtem multam quæ craſsior habebatur, ipſaq; adeo ſuorum cadauera in ignem iniiciebant: & eo modo per aliquod tempus ab his ignis prohibitus eſt, uiſusq; remitti. Poſtea uerò ingruente ſæuiſsimo uento, in maius reſplenduit, tanquam ab iis ipſis excitatus: & interea dum pars aliqua nauis conflagrabat, nonnulli eorum propius ad ignem accedentes, in ipſum inſiliebant: armamentaq; ipſa & nauis inſtrumenta alij conſcindebant: alij deferebant, ut coniicerent partim in mare, partim in ipſos hoſtes, ſi quo pacto illis nocere poſſent. Nonnulli autem ſecedentes ad eam nauis partem quæ uacua ab incendio erat, manus ferreas haſtásque longas, ſi quando aliàs, expediebant: ut aduerſariorum nauem aliquam arripere, ad ſéque alligare & copulare poſſent, & in eam ſeſe deiicere: quòd ſi id negaretur, illam ſaltem ſimul incenderent. Vbi uerò uident nullos ad ſe appropinquare, id enim ſumma ratione cauebant, ignem autem iam utraque latera deuoraſſe, in fundúmque nauis peruaſiſſe: hic exempla grauiſsima ab ipſis ædita ſunt. Aliqui enim eorum præcipueq; nautæ ab ipſo fumo, prius quàm flamma circumuenirentur, ſuffocabantur: alij in ipſa media flamma, ceu in fornace, comburebantur: alij autem prius quàm id paterentur ſemiuſtulati abiectis armis ſauciabantur ab eminus ferientibus: alij in mare ſeſe præcipitantes ſubmergebantur: alij ab ipſis hoſtibus oppreſsi demergebantur, uel etiam ab ipſis belluis

causa dicat physici

marinis dilaniabãtur. Soli tolerabili casu(ut in tali fato) occubuere, quibus datum est ut antè quàm tale quidpiam paterentur, sese mutuis uulneribus confoderent, aut sibi ipsi mortem animo præsenti, nullum alium perpessi cruciatum, adferrent: quorum cadauera in ipsis ardentibus nauibus, tanquã in rogo cõbusta sunt. Quæ quum uiderent Cæsariani antea quidẽ, quandiu aliqui eorum se defendere potuerunt, propius accedere uerebantur: ubi uerò ignis iam ferè naues ipsas consumpserat, ipsiq; Antoniani neque sibi præsidio esse, nedum quicquam molestiæ aduersarijs inferre poterãt: tunc magno studio summaq; alacritate ad eos adnauigabant: si quo pacto prædam seruare, ipsumq; ignẽ extinguere, quem ipsi intulerant, possent. unde & multi eorũ ab ipsa flamma circunuenti, ipsisq; ardentibus tabulis & armamentis cum suis nauibus prorsus interiere. Hæc in gratiam eorum qui non satis Græca intelligunt, uertimus ferè ad uerbum. Quare non est cur doctiores de hac nostra subita dictione uel conquerantur, uel iudicium faciant. Nam præterquàm quòd Dionis dictio nunquam mihi placuit, mihi ipse nũquam magis displicui, quàm in hoc loco uertendo. Dionis scripta quæ extant Venetijs, legi per otium: qui mihi uisus est multam historiæ, nullam œconomiæ rationem habuisse. Sed illud uiderint eruditiores. Lectori satis sit Virgilium non loqui ὑπερβολάς, dum ait:

> Credas innare reuulsas
> Cycladas, aut montes concurrere montibus altis.

Hic enim noster ait, εἴκασεν ἄν τις ἰδὼν τὰ γιγνόμενα, τείχεσί τισιν ἢ καὶ νήσοις πολλαῖς καὶ πυκναῖς ἐν θαλάσσῃ πολιορκουμέναις. Hæc ideo adieci, ut lectori negligẽti inculcarem ea, quæ non possunt à uigilante & studioso non animaduerti. Addebant & rostra non solùm maioribus, sed & minoribus

ribus actuarijs. A. Hirtius de bello Alexandrino: Naui-
bus actuarijs quarũ numerus erat satis magnus, magni
tudine quanquam non satis iusta ad prēliandum, rostra
imposuit: has adiunctas nauibus lõgis, & numero clas-
sis aucto. & cætera. Inde rostratæ dictę naues, quæ quia
ex ære fiebant, æratæ etiam dicebantur. Cæsar in secun-
do de bello ciuili: Interim L. Nasidius ab Cn. Pompeio
cum classe nauiũ sedecim, in quibus paucę erant æratæ,
L. Domitio Masiliensibusq; subsidio missus. Virgilius
in nono, ubi de nauibus Troianorum uersis in deas &
nymphas maris: Hinc uirgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontoq; feruntur:
Quot prius æratæ steterant ad littora puppes.
Liuius quartæ decadis libro sexto, rostratas uocat his
uerbis: Vna & octoginta rostratis nauibus, multis præ-
terea minoribus quę aut apertæ rostratę, aut sine rostris
speculatoriæ erant, Delum traiecit. Quibus uerbis con-
stat rostratas fuisse etiã quæ tectæ non erant. Appianus
in Mithridatico, χαλκεμβόλους uocat: νῆες ἑάλωσαν χαλ-
κέμβολοι ὀκτακόσιαι. Plutarchus in Antonio: ἐπεὶ δὲ ὡμο
λόγητο καίσαρα μὲν ἀντωνίῳ δοῦναι δύο τάγματα πρὸς τὸν παρ-
θικὸν πόλεμον, ἀντώνιον δὲ καίσαρι χαλκεμβόλους ἑκατόν. Dio
dorus libro XX. χαλκώματα uocare uidetur rostra ex
ære, his uerbis: καὶ τὰ ληφθέντα χαλκώματα τῶν ἀγαθοκλέους
νεῶν ἀπέστειλαν αὐτῷ. Et paulopost subdit: τοῖς δ᾽ ἀπιστοῦσιν
ἀπόδειξιν παρέχεσθαι τὴν τῶν ἐμβόλων κομιδήν. ἐμβόλους enim
rostra fuisse constat ex Plutarcho in plerisq; locis: & ex
Appiano, ubi de capite Marij Iunioris, τὴν αὐτοῦ δ᾽ ὁ σύλλας
ἐν ἀγορᾷ πρὸ τῶν ἐμβόλων θέμενος, ἐπιγελάσαι λέγεται τῇ νεότητι
τοῦ ὑπάτου, καὶ εἰπεῖν, ἐρέτην δεῖ πρῶτον γενέσθαι πρὶν πηδαλίοις
ἐπιχειρεῖν. id est, & ipsum caput Sylla in foro pro rostris
poni iussit, iuuentutiq; consulis illusisse fertur, dixisseq;

prius remigem eſſe oportere, quàm ad tractanda guber-nacula accedere. Quin & Plutarchus in Antonio χαλκώ-ματα pro roſtris ex ære poſuit, dum ait: τῶν δὲ καίσαρος οὐ μό-νον ἀντιπρώρων συμφέρεσθαι πρὸς χαλκώματα στερεὰ καὶ τραχέα φυ-λασσομένων. id eſt, nauibus autem Cæſaris cauẽtibus, ne obuerſæ cum roſtris firmis & æratis Antonij concurre-rent. Plutarchus in Pompeio, ἐννενήκοντα δὲ χαλκεμβόλους παρέλαβε. Idẽ in Sylla, καὶ δοῦναι ναῦς ἑβδομήκοντα χαλκήρεις. Tullius in ſecũdo De inuentione, roſtratam uocat: Lex eſt apud Rhodios, ut ſiqua roſtrata in portu nauis de-prehẽſa ſit, publicetur. A roſtris autem Antiatium tem-plum Romę roſtra appellatũ. Liuius libro VIII primæ decados: Naues Antiatium partim in naualia Romæ ſubductæ, partim incenſæ: e roſtriſq; earum ſuggeſtũ in foro extructũ adornari placuit: roſtraq; id templum ap-pellatum. Quin & Tullius, roſtra uſurpaſſe uidetur pro concione, quæ pro roſtris ad populum haberetur, in pri mo De oratore: Age uerò ne ſemper forum, ſubſellia, ro ſtra, curiamq; mediteris. Subdit enim: Alterum quod remo to foro, concione, iudicijs, ſenatu, ſtatuiſti oratorem in omni genere ſermonis. Neq; longè pòſt ſubdit: Nam ſi quis ſtatuet hunc eſſe oratorem, qui tantũmodo in iure aut in iudiciis poſſit, aut apud populũ, aut in ſenatu co-pioſe loqui. Quo loco In iure, dixit: id eſt, in foro: In iu-dicijs: pro, ad ſubſellia: Apud populum, pro concione & roſtris: In ſenatu, pro curia. ut attẽtus lector facilè ſua ſponte percipiat. Prætoriam uerò nauem, Græci ναυ-αρχίδα uocant, noſtri uulgò *capitaneam*. Diodorus libro XX. καὶ πρῶτος ὥρμησε ἐπὶ τὴν ναυαρχίδα. Idem author ali-quando στρατηγίδα uocat eodem libro: ἔπειτα παραγγείλας τοῖς κυβερνήταις ἀκολουθεῖν τῇ στρατηγίδι νηὶ προσέχοντας τῷ λαμ-πτῆρι προσέπλευσεν ἐπὶ τὸ στόμα τοῦ νείλου. Erant & prædato-

riæ, quæ meritò inter longas ſcribendæ fuerint. Liuius decadis III libro IX. Nam poſt M. Attiliũ Regulum & L. Manlium coss. annis propè quinquaginta nullum Romanũ exercitum uiderant, præter prædatorias claſſes, quibus deſcẽſiones in agros maritimos factæ erant. Quæ & piraticæ naues dicuntur ab eodem decadis IIII libro IIII. Sed ſi diis placet, affinitatẽ etiam per Philoclem præfectum eius pepigiſti, & bellum aduerſum nos gerens, mare circa Maleam infeſtũ nauibus piraticis feciſti. Idem Liuius IIII decadis libro VII. piraticas celoces uocat, dũ ait: Apparuit inde piraticas celoces & lembos eſſe. Idem decadis III libro I. Naues CCXX, quinqueremes celoces XX, deductæ. Et paulopoſt: Naues longæ CLX, celoces XII. Quibus uerbis uidetur ponere celoces inter eas quæ non erant longæ. Græci, naues prædatorias & piraticas πειρατικάς uocant. Plutarchus in Pompeio: πειρατικαὶ μὲν νῆες ὀκτακόσιαι, & λῃστρικὰ πλοῖα uocat, cuiuſmodi erat μυοπάρω. Appianus in Mithridate, ubi de piratis: καὶ εἰς ἀπορίαν ἐκπεσόντες ἀθρόαν ἀντὶ τῆς γῆς ἐκαρποῦντο τὴν θάλασσαν, μυοπάρωσι πρῶτον καὶ ἡμιολίαις, εἶτα δὲ δικρότοις καὶ τριήρεσι κατὰ μέρη περιπλέοντες. id eſt, ſummaq́ʒ preſſi inopia ſibi è mari quæſtũ faciebant, myoparonibus primùm & hemioliis, deinde biremibus triremibusq́ʒ circumnauigantes. Quibus uerbis coniicio ἡμιολίας fuiſſe infra magnitudinem biremium, ut τριηρημιόλιαι ſint quas ſuprà diximus: ἡμιολίαι uerò quæ à puppi ad malum binis remis, à malo ad proram unico tantũ per tranſtra remo agerẽtur. Vides me ſudare lector optime, quo tibi aliquid ueriſimile in re tam obſcura afferre poſsim. Itaq́ʒ dubitans, circunſpectans & hæſitans, multa aduerſa reuerens, tanquam in mari immenſo noſtra uehitur oratio. Thucydides in quarto, τριακοντόρου, & κέλητα

ponit

ponit inter prædatoria, dum ait: ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐκ λῃστρι/
κῆς μεσσηνίων τριακοντόρου καὶ κέλητος ἔλαβον. & hæc ex præ
datorio Meſſeniorum actuario & celoce ſumpſerunt.
Plutarchus in Sylla, λῃστήριον νομαδικὸν poſuit, pro præ/
donibus Numidicis. Tullius piraticum myoparonẽ di/
xit, actione quinta in Verrem: An quòd ager Syracuſa/
nus prædonum incendiis te prætore uaſtatus eſt? an ꝙ
forum Syracuſanum nauarchorum ſanguine redunda/
uit? an ꝙ in portu Syracuſano piraticus myoparo naui/
gauit? Idem actione ſeptima in eundem: Nauem quan/
dam piratarum præda refertam non ceperunt, ſed addu
xerunt onere ſuo planè captã atq; depreſſam: erat ea na
uis plena iuuentutis formoſiſsimæ, argenti facti atq; ſi/
gnati, multa cum ſtragula ueſte. Ac paulopoſt: Interea
Syracuſani homines periti & humani, qui non modò
quæ perſpicua eſſent uidere, uerumetiam occulta ſuſpi
cari poſſent, habebant rationem omnes quotidie pirata
rum qui ſecuri ferirẽtur: quàm multos eſſe oporteret ex
ipſo nauigio quod erat factum ſex remorũ numero, con
iiciebant. Et non multò pòſt de eodem nauigio: Hæc igi
tur eſt geſta res, hæc uictoria præclara myoparone pira
tico capto, dux liberatus, ſymphoniaci Romam miſsi,
formoſi homines & adoleſcẽtes & artifices domum ab/
ducti. Quibus ſanè uerbis, niſi fallor, planum fit illum
myoparonem habuiſſe ſex remorũ ordines, quare non
ab re inter longas naues adſcribi debeat. Idem Tullius
ſeptima in Verrem, paruorum myoparonum meminit
his uerbis: Hic te prętore Heracleo archipirata cum qua
tuor myoparonibus paruis ad arbitrium ſuum nauiga/
uit: prò dij immortales piraticus myoparo, quum impe
rium pop. Rom. naues ac faſces eſſent Syracuſis, uſque
ad forum & ad omnes urbis crepidines acceſsit. Erant
enim

enim & parui myoparones, quorum ministerio præfe-
cti triremium & maiorum uterentur, ut colligo ex Au-
lo Hirtio de bello Alexandrino: Ipse Octauius se in sca-
pham confert, in quam plures quum fugerant, depressa
scapha uulneratus tamen adnatat ad suũ myoparonem:
quo receptus, quum præliũ nox diremisset, tempestate
magna uelis profugit. Plutarchus in Lucullo, ἐξέπλευσε
δὲ τρισὶν ἑλληνικαῖς μυωπάρωσι, καὶ δικρότοις ἴσαις ῥοδιακαῖς
πρὸς μέγα πέλαγος. Mari profugit cum tribus myopa-
ronibus Græcis, totidemq; biremibus Rhodiis in altum.
Myoparo autẽ ille egregius de classe Milesiorũ, quem
præsidij causa secum Verres abduxit Myndum, ibiq;
uendidit, non erat inter paruos, quorũ suprà ab eodem
mentio facta est. Erat enim militibus remigibusq; orna-
tus atq; armatus. Sed satius fuerit Tullij uerba subiice-
re, ea sunt actione tertia in Verrem: Milesios nauem po
poscit, quæ eum præsidij causa Myndum prosequere-
tur: illi statim myoparonem egregium de sua classe or-
natum atque armatum dederunt: hoc præsidio Myn-
dum profectus est. Mox subdit: Illud quoq; quod neq;
taceri ullo modo potest, neq; dici pro dignitate, cogno-
scite: milites remigesq; Miletũ Myndo pedibus reuer-
ti iubet: ipse myoparonem pulcherrimũ de decem Mile
siorum nauibus electũ L. Magio & L. Rabio qui Myn-
di habitabant, uendidit. Plutarchus in Antonio myopa
ronas uocare uidetur, quos phaselos dixit Appianus,
ubi eiusdem rei cum Plutarcho meminit. Verba Plutar
chi sic habent, ὀκταουία τῶν ὡμολογημένων χωρὶς ᾐτήσατο τῷ
μὲν ἀδελφῷ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς εἴκοσι μυωπάρωνας, τῷ δ᾽ ἀνδρὶ
παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ στρατιώτας χιλίους. id est, Octauia præter
ea quæ pacta fuerãt, à marito impetrauit ut fratri uiginti
myoparonas concederet, à fratre autem ut marito mille

pedites Romanos. Appianus autem sic ait, ἐδωρήσατο δὲ καὶ ὀκταουΐα τὸν ἀδελφὸν αἰτήσασα παρ' ἀντωνίου δέκα φασήλοις τριηρητικοῖς ἐπιμίκτοις ἔκ τε φορτίδων νεῶν καὶ μακρῶν, καὶ τὴν ὀκταουΐαν ὁ καῖσαρ χιλίοις λογάσι σωματοφύλαξιν οὓς ἐπιλέξαιτο ἀντώνιος. id est, munerata est & Octauia fratrem decem phaselis mixtis ex forma onerariarũ lõgarumq́ nauiũ. Octauiam quoq́ Cæsar mille delectis ab Antonio militibus, quibus spiculatoribus corporisq́ custodibus uteretur ipse. Quibus sanè Appiani uerbis, nisi aliũ authorem quàm Plutarchus sequutus est, cõiiciat lector myoparones fuisse phaselos, quorũ forma mixta erat ex naue oneraria & longa triremi: ut hac nostra memoria faciendos locauit Frãciscus Rex regum ad oceanum Britanniæ minoris, quos *galeones* uocant. Phaselũ autẽ ea ratione qua descriptus est ab Appiano & Plutarcho myoparo dictus, lepido uersu consecrauit Castori & Polluci Catullus: quibus sanè uersiculis aperte docet eum fuisse maxime appositũ, seu qs remis uti uelit, seu uelis, dũ ait: Siue palmulis Opus foret uolare, siue linteo. Virgilius in quarto: Et circùm pictis uehitur sua rura phaselis. Sed minimè ἀπροσδιόνυσον fuerit, carmen ipsum subtexere Catulli: Phaselus ille quem uidetis hospites,

Ait fuisse nauium celerrimus,
Neq́ ullius natantis trabis impetum
Nequisse præterire, siue palmulis
Opus foret uolare, siue linteo.

Strabo XV. ὁ δ' οὐκ ἐλάττους ὀγδοήκοντα ἐναυπηγήσατο δικρότους καὶ τριήρεις καὶ φασήλους. Ipse autem ædificãdas curauit, non minus quàm octuaginta biremes, triremes & phaselos. Multa candide lector quæsiui, ut ueram, uel saltem uerisimilem myoparonis etymologiam inuestigare possem, sed nihil admodum mihi arrisit: nisi si fidem habere non

graua

grauabere enarratori Ariſtophanis in εἰρήνῃ, dum ait in enarrando uocabulo, ναξιουργὴς κάνθαρος πλοῖα ἦν οὕτω λεγόμενα ἐν νάξῳ γινόμενα τῇ νήσῳ, καὶ κνιδιουργεῖς δὲ ἄλλας ναῦς ἀπὸ κνίδου, καὶ κέρκουρον ἀπὸ κερκύρας, καὶ τὴν πάρονα ἀπὸ πάρου. id eſt, Naxiurges erant nauigia ſic dicta, quæ fierent in Naxo inſula, & etiam cnidurges à Cnido, & cercurum à Corcyra, paronem quoq; à Paro. Quod ſi uerũ eſt, auſim & ego cõiicere myoparonẽ eſſe nauigij genus compoſitum ab utraq; forma earum nauium, quæ fieri ſolebant in Myunte & Paro inſula, ut ex utriuſq; forma cõpoſitum effictumq; uocabulũ uideatur. Sed ex alia parte mouet Plinius qui ſcriptum reliquit cercurum in Cypro inuentum, ut non magna fides habenda ſit Ariſtophanis enarratori. Quare fit ut Delio opus ſit. Quãdo uerò ad belli uſum ſunt etiam neceſſariæ eæ naues, quas hippagines dicũt, hippagogas uocat Liuius, à tranſportandis equis: non erit ingratum, opinor, lectori ſi pauca de illis dixero ex probatiſsimis authoribus. Liuius igitur quintæ decadis libro IIII. quodnã id nauigij genus apertius declarat, quàm ut noſtræ interpretatiõis egeat, dum ait, Fortè poſtero die quàm Sybota claſsis tenuit, quinque & triginta naues, quas hippagogas uocant, ab Elea profectæ cũ equitibus Gallis, equiſq; Phanas promontorium Chiorum petebant. Demoſthenes in prima contra Philippum: πρὸς δὲ τούτοις τοῖς ἡμίσεσι τῶν ἱππέων ἱππαγωγοὺς, τριήρεις, καὶ πλοῖα ἱκανὰ εὐτρεπίσαι κελεύω. Inſuper & equitum parti cenſeo comparare hippagines, triremes, aliaq; idonea ad tranſportandos eos nauigia. Quas tamen Polybius ἱππηγοὺς uocat in primo: ἐπεὶ δὲ τούτοις ἐπέστησαν τὰς ἱππηγοὺς, ῥύματα δόντες ἐξ αὐτῶν ταῖς τοῦ τρίτου στόλου ναυσί. Poſt hæc diſpoſuerunt hippagines, dãtes ex iis lora & funes tractorios nauibus quæ in

 tertia

tertia classe erant. Et paulopost, τῶν μὲν ξυμουλκούντων τὰς ἱππηγοὺς ναῦς. Diodorus libro XX. ἐπακολουθεῖν δὲ τὰς στρατιωτικὰς καὶ τὰς ἱππηγοὺς ξυμουλκουμένας ὑπὸ τῶν εἰρεσίαις χρωμένων, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὰ τῶν πειρατῶν πόρεια, καὶ τὰ ἐμπόρων καὶ ἀγοραίων. id est, subsequi autem militares & hippagines remulco tractas ab ijs quæ remigio uterentur, postremò etiam & prædonum pontones & annotinas mercatorumq;. Quibus & Polybij uerbis & Diodori, apud Demosthenem in loco suprà citato, διαστολὴν collocãdam inter ἱππαγωγοὺς & τειήρεις existimo: ut legendum sit, ἱππαγωγούς, τειήρεις, καὶ πλοῖα ἱκανά. non ut ἱππαγωγοί essent τειήρεις, ut quidã non indoctus existimabat, & auditoribus suis enarrabat: quem hoc loco nomine appellare supersedendũ duxi. ἱππαγωγοί enim & hippegi remulco trahebantˉ, ut uides ex utroq; authore. Remulco autem trahere Latinum est, & à Liuio & Cęsare usurpatum. Liuius IIII decadis libro VII. Contẽplatus Eudemus hostes claudas mutilatasq; naues apertis nauibus remulco trahentes, XX paulò amplius integras abscedentes, è turri prætorię nauis silentio facto, exurgite inquit. Cæsar in secundo De bello ciuili: Hunc sequutus M. Ruffus Quæstor nauibus XII quas præsidio onerariis nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquàm relictam in littore nauẽ conspexit, hanc remulco abstraxit. Ipse ad Curionẽ cum classe rediit. Idem in III. Ad Oricum uenit, submersamq; nauim remulco multisq; cõtendens funibus abduxit. πόρεια autem dicũtur à Diodoro naues quibus utebantur ad transportãdos milites: & eare στρατιωτικὰ πόρεια dicuntur ab eodem, libro XX, his uerbis: εἶχε δὲ τὰς πάσας ναῦς μακρὰς ρ ἐπὶ μ. τούτων δ' ἦν ἡ μεγίστη, πεντήρης. ἡ δὲ ἐλαχίστη, τετρήρης. στρατιωτικὰ δὲ πόρεια ταύτας ἐπηκολούθει πλείω τῶν σ. ἄγοντα πεζοὺς οὐκ ἐλάττους τῶν μυρίων.

id est

id est, habuit autem naues lõgas numero CXL. quarum maior erat quinqueremis, minor autẽ quadriremis: mili tares præterea pontones subsequebant̃ plus ꝗ̃ ducenti, qui peditũ ferebant circiter decem millia. Idem in eodẽ: τῶν δὲ πορείων ἔλαβε πλείω τῶν ρ΄, ἐν οἷς ἦσαν σχεδὸν στρατιῶται ὀκτακισχίλιοι. id est, pontones cepit plus ꝗ̃ centenos, in quibus erant peditũ circiter octo millia. Idem in eodẽ: ἐφ' ἡμέρας τινὰς ταῖς ταχυναυτούσαις ναυσὶν ἐρυμουλκοῦν στρατιωτικὰ πόρεια. id est, per aliquot dies celeribus nauibus remulco trahe bant militares pontones. Idem in eodẽ: οὐκ ἔχων δ' ἱκανὰ πόρεια πρὸς τὴν τῶν στρατιωτῶν διάβασιν, τριχῇ διεμέρισε τὴν δύναμιν. id est, quum non satis haberet pontonũ ad transportan/ dos milites, trifariam diuisit exercitum. Plato in III de legibus, πόρεια posuit etiam pro curru: πόρεια δὲ, ὥς τε ἐπ' ἀλλήλους τότε πορεύεσθαι κατὰ γῆν, ἢ κατὰ θάλασσαν, σὺν ταῖς τέχναις, ὡς ἔπος εἰπεῖν, πάντα σχεδὸν ἀπολώλει. id est, uehicula ita ut tunc inter se cõmeare possent, siue terra, siue mari, omnia, ut ita dicã, cum artibus ipsis perierant. Eiusmodi poria Cęsar pontones appellare uidetur in III de bello ciuili: Plerasq; naues in Italiã emittit ad reliquos milites equitesq; transportandos: pontones, quod est genus na uium Gallicarum, Lysi reliquit: hoc consilio, ut si forte Pompeius uacuã existimans Italiam eò traiecisset exer/ citum, quæ opinio erat ædita in uulgus, aliquam Cæsar ad insequendum facultatem haberet. Nec uerisimile est eos pontones, quorum meminit Cæsar, fuisse id genus nauigij ratiarij, quo passim utimur ad traiicienda flumi/ na, quas uulgò *charieras* dicunt. Etiam si Paulus Iuriscos. in tractatu Seruitutum rusticarum, pro eo genere acce/ pisse uideatur, his uerbis: Flumine interueniẽte uia con stitui potest: si aut uado transiri potest, aut pontem ha/ bet: diuersum, si pontonibus traiiciatur. Quo loco, pon/

tones uidetur pro πορθμείοις dixisse aliter atq; Cæsar: qui usus uidetur ueluti Gallico quodã uocabulo, uel Massi liensi potius. Quod πορθμεῖον innuere uidetur Tullius de aruspicum responsis, dum ait: Quę nauis unquam in flumine tam uulgata omnibus, q̃ istius ætas fuit? Diodo rus tamen Siculus πορθμεῖον cum πορείῳ confundere ui detur, nisi sit librariorũ mendum: ὁ δὲ λυθεὶς, καὶ μετ' ὀλίγων ἐμβὰς, εἰς τὸ πορθμεῖον ἔλαθεν, ἐκπλεύσας περὶ τὴν δύσιν τῆς πλειάδος. id est, ipse autem solutus, & cum paucis conscensa naue, clàm profugit sub occasum uergiliarum. Strabo XVII. ὥστε καὶ ὀστράκινα ἐνίοις εἶναι πορθμεῖα. ut & nonnullis testacea sint nauigia ad transfretandũ. πορθμός enim fre tum, ut πορθμεῖα sint nauigia ad transfretandum apta: πορθμὸς, θάλασσα ἑκατέρωθεν ἤπειρον ἔχουσα. Rhodij præsi diarias naues φυλακίδας uocabant, authore Diodoro li bro XX. δημόφιλος μὲν ἔχων ναῦς τὰς καλουμένας παρὰ ῥοδίοις φυλακίδας. Idem in eodem: αἱ δὲ φυλακίδες τῶν καρχηδονίων αἰσθόμεναι, παραυτίκα ἐπεδίωκον. id est, pręsidiariæ Cartha ginensiũ ubi id resciuerunt, confestim persequutæ sunt.

SED prius q̃ à longis nauibus ad onerarias profici scar, non tacebo quid de celeritate quinqueremis ad tri remem dubitare uideã uiros doctissimos, qui quinque remem tardiorẽ fuisse triremi opinati sunt, ex Liuij uer bis tertiæ decadis libro VIII. ea sunt hæc: Adherbal con iuratis in quinqueremem impositis, præmissaq; ea quia tardior q̃ triremis erat, ipse cum octo triremibus modi co interuallo sequitur. Tardior enim erat propter pon dus. Subdit enim: Quinqueremis Romana seu põdere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindẽtibus uortices, quũ facilius regeretur, duas triremes suppres sit. Sed Iulius Cæsar in secundo De bello ciuili, omnem dubitationem tollere uidetur, his uerbis: Conspicatæq;

naues

naues triremes duæ nauem Decij Bruti(quæ erat hexe-
res ex Lucano suprà citato) quæ ex signo facilè cogno-
sci poterat, duabus ex partibus sese in eam incitauerant.
Sed tãtum re prouisa, Brutus celeritate nauis enisus est,
ut paruo momẽto antecederet. Vides illam hexerem ce-
leritate anteuertisse illas triremes: quod & similiter de
quinqueremi facilè credere est. Sed nõ omittemus pi-
strim, cuius mẽtionem factã uidemus à Polybio. Liuius
etiã meminit quintæ decadis quarto uolumine, his uer-
bis: Perseus post reditum ab Eumene Erepontis spe de-
iectus, Antenorem & Callippũ præfectos classis cum
XL lembis(adiectæ ad hunc numerum quinque pistres
erant) Tenedum mittit. Pistris autem terno remorũ or-
dine agebatur. Virgilius in quinto, pistrim pro cogno-
mento indito triremi posuisse uidetur:

Velocẽ Mnestheus agit acri remige pistrim. Subdit ẽm:
Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Memmi,
Ingentemq; Gyas ingenti mole Chimæram,
Vrbis opus: triplici pubes quam Dardana uersu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi.

Neque enim fuisset æqua & par contentio, si pistris illa
paucioribus aut pluribus remis acta fuisset quàm Chi-
mæra, cui Gyas præerat. Polybius πρίσιν uocat, ρ lite-
ra transposita, libro decimo octauo: ἐπελθόντος δὲ τοῦ
τεταγμένου καιροῦ, παρῆν ὁ μὲν Φίλιππος ἐκ Δημητριάδος ἀ-
ναχθεὶς εἰς τὸν Μαλιέα κόλπον, πέντε λέμβους ἔχων καὶ μίαν πρί-
σιν, ἐφ' ἧς αὐτὸς ἐπέπλει. Id est, Cedente die præstitu-
ta, aderat Philippus, profectus à Demetriade in sinum
Maliacum, habens quinque lembos & unicam pristim
qua uehebatur. Solebant autem cognomenta inde-
re nauibus, & etiam ad proram adfingere. Lucianus
in Dialogo, quod πλοῖον inscribitur: Καταντικρὺ δὲ

ἀνάλογον

ἀνάλογον ἡ πρῶρα ὑπερβέβηκε δὲ τὸ πρόσω ἀπομηκυνομένη, τὴν ἐπώνυμον τῆς νεὼς θεὸν ἔχουσα τὴν ἶσιν ἑκατέροθεν. id est, e regione autem pro portione prora extructa erat, in longum producta, habens utrinq; Isin deam, quæ cognomẽtum naui dederat, de quarũ παρασίμων infrà dicemus copiosius. Aliæ etiã dictæ Seleucides triremes à Seleuco. Plutarchus in Pompeio, ὡς δ' οὖν ἐνίκα φεύγειν εἰς τὴν αἴγυπτον, ἀναχθεὶς ἀπὸ κύπρου σελευκίδι τριήρει μετὰ τῆς γυναικός. τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐν μακραῖς ὁμοίως ναυσὶ, οἱ δὲ ἐν ὁλκάσι ἅμα συμπαρέπλεον, id est, ut igitur decretum est, fugiendum in Aegyptum esse, profectus à Cypro, uectusq; Seleucide triremi cum uxore est: aliorum uerò nonnulli sequuti sunt, delati similiter longis nauibus, alij autẽ in onerariis. Appianus de eadem Pompeij fuga loquens, his uerbis utitur: ὅθεν τὴν κορνηλίαν γυναῖκα ἀναλαβὼν, καὶ τριηρῶν τεττάρων ἐπιβὰς, αἳ αὐτῷ παρά τε ῥοδίων καὶ τυρίων ἀφίκοντο. id est, unde sumpta secũ Cornelia uxore, nactus quatuor triremes, quæ ad officiũ illi ab Rhodiis & Tyriis præsto fuerant, profugit. Νικομηδὶς, à loco cognomẽtum sumpsit, authore Aniano apud Suidam: εὖρος δὲ καὶ βάθος καθ' ὁλκάδα, ὅσον μεγίστη νικομηδὶς ἡ αἰγυπτία. quibus uerbis coniicio νικομηδίδα fuisse inter onerarias: de quibus uidetur uenisse dicendi tempus. Sic & ἑρμονὶς apud Thucydidem à loco iuxta Lacedæmona.

AIT MARCELLVS,
ATQVE ONERARIIS.

DE longis abũdè diximus, de onerariis paucis differẽdum. Quæ onerariæ dictæ, quòd essent oneri ferendo idoneæ: & ea ratione φορτηγοί dicũtur à Græcis. Polybius in primo, ἔχων ἑκατὸν εἴκοσι σκάφη, καὶ τὴν ἀγορὰν σχεδὸν ἐν ὀκτακοσίαις ναυσὶ φορτηγοῖς. Liuius decadis tertiæ libro VII. Naues quas Liuius tutandis cõmeatibus habuerat

buerat, partim machinationibus onerat, apparatuque mœnium oppugnandorum: partim tormentis & saxis, omniq; telorum missilium genere instruit. onerarias quoque non eas solum, quæ remis agerentur. Quibus uerbis declaratur onerarias non solere remis agi. Tullius actione quarta in Verrem, Eius autem legationis principem nobilissimum C. Heium iuratum dicere audistis, isti nauem onerariam maximam Messanæ esse publice coactis operis ædificatam. Eam Cybeam uocat in sexta in Verrem, Tametsi rogatus de Cybea, tenetis memoria, quid responderit: ædificatam publicis operis publice coactis, eiq; ædificandæ publice Mamertinum Senatorem præfuisse. Et paulo post subdit, Negent isti onerariam nauem maximam ædificatam esse Messanæ. Negent ei naui faciundę Senatorem Mamertinum publice præfuisse. Appianus ὁλκάδας uocat in quinto de bellis ciuilibus, εἷλε δὲ καὶ δύο καὶ τρεῖς ναῦς τῶν φυλακίδων καὶ τὰς ὁλκάδας, αἳ τὸν σῖτον ἔφερον, ὁρμούσας, ἢ παραπλεούσας κατέδυε, ἢ ἀνεδύετο, ἢ ἐνεπίμπρη. Id est, Cepit binas ternasq; præsidiariarum onerariarumq; eas quę frumentum portabant, & in statione erant: eas autem quæ præternauigabant, uel depressit, uel religauit, uel cõcremauit. Idem in eodem, πολὺ δὲ ὁλκάδων καὶ σκευοφόρων ἄλλο πλῆθος. Quo loco σκευοφόρους pro onerariis posuisse uidetur: quas Cæsar graues dixit. διεφθάροντο δ᾽ αὐτῷ νῆες βαρεῖαι μὲν ἕξ, κουφότεραι δὲ ἓξ καὶ εἴκοσι, λιβυρνίδες δ᾽ ἔτι πλείους. Interiere autem illius naues graues sex, leuiora uero nauigia uigintisex, multoq; plures liburnicæ. Onerariæ autem ad frumentum uehendum aptæ, frumentariæ dicuntur, à Græcis σιτηγοί. Cæsar in tertio de bello ciuili, Nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum triginta ad mare peruenit: nauemq; frumentariam

conſcendit. Appianus de eadẽ Pompeij fuga nauis fru-mentariæ nullũ uerbum facit, ὁ δὲ πομπήιος ἐκ λαρίσσης ὁμοίῳ δρόμῳ μέχρι θαλάσσης ἐπειχθεὶς, σκάφους ἐπέβη μικροῦ, καὶ νεὼς παραπλεούσης ἐπιτυχὼν, εἰς μιτυλήνην διέπλευσε. Id eſt, Põpeius aũt ſimili feſtinatiõe à Lariſſa ad mare pro-perãs, paruulũ nauigiũ cõſcendit: nactuſq; nauẽ præter-euntẽ, ea Mitylenẽ uſq; delatus eſt. Plutarchus in Pom-peio φορτηγὸν uocat, καὶ περὶ τὸν ὄρθρον ἐπιβὰς ποταμίου πλοίου, καὶ τῶν ἑπομένων τοὺς ἐλευθέρους ἀναλαβὼν, τοὺς δὲ θεράποντας ἀπιέναι πρὸς καίσαρα κελεύσας, καὶ μὴ δεδιέναι, παρὰ γῆν κομιζόμενος εἶδεν εὐμεγέθη φορτηγὸν, ἀνάγεσθαι μέλλουσαν. Id eſt, Sũ-mo mane cõſcenſo nauigio fluuiatili, impoſitiſq; in alte-rũ comitibus liberis: ſeruis aũt ad Cæſarẽ ſe recipere, ſe-curiſq; eſſe iuſſis, præter litus delatus cõſpexit bene ma-gnã onerariã, quæ ad ſoluendũ parata erat. Quã Cæſar in ſuprà ſcriptis nauẽ frumẽtariã uocat. Quin & Diodo-rus Siculus, ubi de Agathocle, in XX. naues eaſdẽ mo-do φορτηγούς, modo σιτηγοὺς dicit, ἔπειτα δὲ σιτηγῶν πλοίων τῇ πόλει προσθεόντων, οἱ μὲν καρχηδόνιοι παντὶ τῷ στόλῳ πρὸς τὰς ναῦς ἀνήχθησαν, ὁ δ᾽ ἀγαθοκλῆς ἀπελπίζων ἤδη τὴν ἐπιβολὴν, ὡς εἶδε τὸ στόμα τοῦ λιμένος ἔρημον τῶν ἐφορμούντων, ἐξέπλευσεν ὀξείαις ταῖς εἰρεσίαις χρώμενος, εἶτα οἱ μὲν καρχηδόνιοι πλησίον ἤδη τῶν φορτηγῶν ὄντες. Vides ut φορτηγοὺς dixit, quas ſupra σιτηγοὺς id eſt, frumẽtarias uocauerat. Thucy. in VI. ὁλκάδας uocat: hodieq; in Flãdria nomẽ retinẽt, et *des holkes* uocant: ἐν ὁλκάσι πυροὺς καὶ πεφρυγμένας κριθὰς ἄγειν. Idẽ in eodẽ σιταγωγοὺς ὁλκάδας uocat, quas σιτηγοὺς & φορτηγοὺς ex Diodoro diximus, τῶν μὲν οὖν συμμάχων τοῖς πλείστοις, καὶ τοῖς σιταγωγοῖς ὁλκάσι, καὶ τοῖς πλοίοις, καὶ ὅση ἄλλη παρασκευὴ ξυνείπετο. Id eſt, Sociorum plurimis, frumẽta-rijſq; nauibus, reliquiſq; nauigijs, cunctiſq; qui in uſum claſſis ſequebanť, edictũ fuerat, ut &c. Et in eodẽ, ὁλκάδες

τριάκοντα σιταγωγοί, καὶ τοὺς σιτοποιοὺς ἔχουσαι. Idẽ in eodem φορτηγικὸν πλοῖον uocat, quã nos onerariam Latine dicimus: ubi de fuga Alcibiadis, καὶ Ἀλκιβιάδης μετὰ τῶν ξυμφυγάδων περαιωθεὶς, τότ' εὐθὺς ἐπὶ πλοίου φορτηγικοῦ ἐκ τῆς θουρίας ἐς Κυλλήνην τῆς Ἠλείας πρῶτον, ἔπειτα ὕστερον ἐς τὴν Λακεδαίμονα αὐτῶν τῶν Λακεδαιμονίων μεταπεμψάντων ὑπόσπονδος ἐλθών. Et Alcibiades cũ fugę comitibus cõfestim è Thuriorum portu trãſportatus, naue oneraria primũ in Cyllenẽ Eleorum: deinde ſumpta fide publica, uocãtibuſq; ipſis Lacedæmonijs, Lacedæmona profectus. Idẽ in VI. ὁπλιταγωγοὺς uocat naues paratas, ad uehẽdos milites armatos, αὐτῶν δ' Ἀθηναίων ἔστε δὴ ὁπλιταγωγοὺς ὅσαι ἂν δοκῶσι. Quas, niſi fallor, in VIII. στρατιώτιδας uocat, Στρομβιχίδης δὲ ἐκ τῆς Χίου πυθόμενος κατὰ τάχος βοηθήσας ναυσὶν Ἀθηναίων τέσσαρσι καὶ εἴκοσι, ὧν καὶ στρατιώτιδες ἦσαν ὁπλίτας ἄγουσαι. quaſi ὁπλιταγωγοί. Et in eodẽ, ἀφίκοντο δὲ οἱ Ἀργεῖοι μετὰ τῶν Παράλων, οἳ τότε ἐτάχθησαν ἐν τῇ στρατιώτιδι νηὶ ὑπὸ τῶν τετρακοσίων περιπλεῖν Εὔβοιαν. Venerũt & Argiui cũ propugnatoribus qui in naue paralo dicta eſſe ſolebãt: qui iuſſi erãt à triginta tyrannis per id tẽpus in naue militari Eubœã ipſam circũnauigãdo obire ac tueri. Erant & Corbita & Cybea inter onerarias: quarũ utrarumq; mẽtio apud Tulliũ: Corbitæ quidem libro XVI. ad Atticũ, Corbita'ne Patras, an actuariolis ad Leucopetrã Tarentinorũ, ac inde Corcyrã: & ſi oneraria, ſtatimne freto an Syracuſis: Cybeæ in Verrẽ actiõe ſeptima. Nauẽ uero Cybeã maximã triremis inſtar pulcherrimã atq; ornatiſſimã, palã ædificatã ſumptu publico. Et ſubdit paulo poſt, Celeberrimo loco ædificari tibi onerariã nauẽ in ea prouincia, quã tu cũ imperio obtinebas. Hactenus Tullius. Nã & nauẽ in eadẽ ꝓuincia, in qua qs adminiſtrat, ędificare ꝓhibetur. l. Auferſ. ff. de iure fiſci. Senato

res etiam naues habere prohibentur, l. Iulia repetundarum. ff. de uacatio. & excusat, munerum. His qui naues marinas fabricarint à Q. quoque Claudio lex lata ne quis Senator, quiue Senatoris pater fuisset, maritimam nauem quæ plus quàm trecentarum amphorarum esset haberet. Dicta est & nauis uinaria ab Vlpiano in. l. Vulgaris. ff. De furtis, Quid deinde si de naue uinaria, ut sunt multæ in quas uinum infunditur, quid dicemus de eo qui uinum hausit? an totius oneris fur sit? & magis est ut & hic non totius dicamus. Nos Venetijs naues aquarias uidimus, quibus aquam portant, ut uendant cisternas non habentibus: quas *Burchi de aqua* uocant, Vidi & lignarias, arenarias, lutarias, farinarias: quas *Burchi da legno, da sabion, da fango, da farina* appellitant. Sunt & apud eos rates carbonariæ: quas *zattare da carbon* uocant, Sunt alia multa Venetijs nauigiorum genera: quę siquis uelit Latine enunciare, uerborũ ut opifex sit, necesse est. Palearũ quoq; nauis dicitur à Marco Tullio: qua uehitur uẽditur'ue palea. ea sunt in primo de finibus, Vt enim (inquit) gubernator æq; peccat, si palearũ nauẽ & si auri, &c. Veneti *Burchio da pallia* dicũt. Gaulus à Græcis γαυλὸς dictus, cuius mentio apud Gelliũ uidetur ab Herodoto poni pro naue oneraria, cum ait in θαλείᾳ αὐτίκα μὲν τριήρεας δύο ἐπλήρωσαν, ἅμα δὲ αὐτοῖσι καὶ γαυλὸν μέγαν παντοίων ἀγαθῶν. Id est, Confestim quidẽ duas tiremes, simulq; cum ipsis ingẽtem gaulum impleuerũt uaria multipliciq; præda. Idem Herodotus paulo post, καὶ τὸν γαυλὸν τὸν ἅμα ἄγοντο ἀπαιρεθέντες ἀπέπλεον, ὀπίσω ἐς τὴν ἀσίαν. Id est, Ablatoq; gaulo quẽ simul duxerant, reuersi sunt in Asiam Plutarchus περὶ εὐθυμίας, ὥσπερ οἱ δειλοὶ καὶ ναυτιῶντες ἐν τῷ πλεῖν, εἶτα ῥᾷον οἰόμενοι διάξειν, ἐὰν εἰς γαυλὸν ἐξ ἀκάτου, καὶ πάλιν ἐὰν εἰς τριήρη μεταβῶσι, οὐδὲν περαίνουσι

πραίνουσι, τὴν χολὴν καὶ τὴν δειλίαν συμμεταφέροντες ἑαυτοῖς.
Id eſt, Quẽadmodũ timidi, & qui nauſeæ nauigãdo obnoxij ſunt, exiſtimãtes ſe meliuſcule habituros, ſi ex acatio in gaulũ, rurſumq; ſi in triremẽ commigrarint: nihil tamẽ proficiunt, bilẽ timiditatemq; ſecũ circunferẽtes. Ad quod alluſiſſe uidet̃ Horatius in epiſt. ego utrum
Naue ferar magna, an parua ferar, unus & idem.
Et epiſtolarũ primo. Conducto nauigio æque
Nauſeat ac locuples, quẽ ducit priua triremis. Gaulus accipit̃ & pro uaſe quo paſtores utũtur ad lac excipiendum.

AIT IVRECONSVLTVS NON PISCATORIIS

Piſcatoriæ naues, quæ piſcium capiendorum cauſa paratæ ſunt: quas nauicellas uocat Martianus in tractatu De fundo inſtructo. Item piſcatoris Liuius piſcatorias dixit tertiæ decadis libro tertio, his uerbis, Ni mare propinquum, & haud procul littore naues piſcatoriæ pleræq; conſpectæ peritis nandi dediſſent effugiũ. Cymba fuiſſe uidetur inter piſcatorias ex M. Tullio in tertio Officiorum, Cum Cannius, quæſo (inquit) Pythi, tantum'ne piſcium? tantum'ne cymbarum? Et ille, Quid mirum? hoc loco Syracuſis quicquid eſt piſciũ &c. Lenũculos etiã piſcatorios uocat Ammianus Marcellinus libro XIIII, Nam ſole orto magnitudine anguſti gurgitis & profundi à tranſitu arcebantur: & dum piſcatorios quærunt lenunculos, uel innare temerè contextis ratibus. Idem in XVI, Auido flatu uentorum lenunculo ſe commiſiſſe piſcãtis. Et ne quis exiſtimet uocabulum illud fortaſſe barbarum, proptera quòd ætate Ammiani lingua Latina nõ parum degenerauerat à puritate Tulliana: ſciat Iuliũ Cæſarem eo uocabulo uſum in ſecundo belli ciuilis, dum inquit, Harum fuga na-

uium onerariarum magiſtros incitabat, pauci lenuncu/li ad officium imperiumq́ conueniebant. Quo certe lo/co Cæſar lenunculos poſuiſſe uidetur non pro naue pi/ſcatoria, ſed pro ſcaphis nauium. M. enim Ruffus quæ/ſtor relictus à Curione, magiſtris nauium imperarat, ut primo ueſpere omnes ſcaphas ad littus appulſas ha/berent. Quod ſi lenunculi legendum in Cæſare, auſim & affirmare apud Gellium libro decimo capite uigeſi/mo quinto quo loco remieculi legitur, mendum ineſſe: legendumq́ lenunculi. fuit enim facilis lapſus. uerba Gellij ſic habent, Nauium autem quas reminiſci tunc potuimus, appellationes hæ ſunt, Gauli, corbitæ, cau/dicæ, longæ, hippagines, cercuri, celoces, uel ut Græci dicunt, κέλητες, lembus, ὠκεῖαι, remieculi (legendum le/nunculi) actuariæ, quas Græci πρόπλους uocant uel ἐπακ/τρίδας, pſumiæ, uel geſeoretæ uel orioles, cattæ, ſca/phæ, pontones, nuctuciæ, mediæ, phaſeli, parones, myo parones, lintres, caupulica, marceplacidæ, cydari, ratia/riæ, cataſcopium. Iuſtinus libro ſecundo ſcapham inter piſcatoria ponit: de qua ſcapha alio loco dicemus: Vbi cum ſolutum pontem hybernis tempeſtatibus offen/diſſet, piſcatoria ſcapha traiecit trepidus. Vides ut ſca/pham piſcatoriam uocet: Græci ἁλιευτικὸν πλοῖον. Xe/nophon ἀναβάσεως libro ſeptimo, ὁ δ' ἀναξίβιος καταδρα/μὼν ἐπὶ τὴν θάλατταν ἐν ἁλιευτικῷ πλοίῳ περὶ ἔπλει εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Et ἑλληνικῶν quinto πολλὰ δὲ ἁλιευτικὰ πλοῖα ἔλαβε καὶ πορθμεῖα ἀνθρώπων μεστὰ καταπλέοντα ἀπὸ τῶν νήσων.

AIT IVRECONSVLTVS ET SI QVAS ACTVARIAS VOLV/PTATIS CAVSA PARAVERVNT.

TVllius in oratione pro Cælio de actuarijs uolu/ptatis cauſa intellexiſſe uidetur, cum ait, Accu/ſatores

ſatores quidem libidines, amores, adulteria, Baiis a-cta conuiuia, comeſſationes, cantus, ſymphonias, naui-gia. Nec debent actuaria illa, quæ uoluptatis tantū cau-ſa parata ſunt, poſtliminij iure uti: cum ad nullum belli uſum ſint parata. Sed alia actuaria, quæ maioribus naui bus inſeruiunt, & ob id à Gręcis ὑπηρετικά dicuntur, nō diſpicio quare non, quemadmodum & aliæ naues, iure poſtliminij redeant. Actuaria autē dicta ſunt, quod re-mis agerentur. Liuius tertiæ decadis lib. x, Quingentas fuiſſe omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tra-dūt. Cęſar cōmentariorum quinto, Has omnes Actua-rias imperat fieri: quā ad rē humilitas multum adiuuat. Neq; tamē numerandæ ſunt inter longas. Subdit enim paulo poſt, Eò cū ueniſſet, circuitis omnibus hybernis ſingulari militū ſtudio, in ſumma rerum inopia circiter ſexcentas eius generis, cuius ſuprà demōſtrauimus, na-ues, et longas duodeuiginti inuenit inſtructas. Eas enim in eodē libro Cæſar uectoria grauiaq; nauigia uocat, e-tiāſi remis agerentur. Qua in re admodū fuit militū uir-tus laudanda: qui uectorijs grauibuſq; nauigijs nō inter miſſo remigādi labore, longarū nauiū curſum adæqua-uerūt. Quę aūt uectoria Cęſar dixit, Vlpianus in tracta tu De exercitoria ἐπιβάδας appellat, his uerbis, Quædā enim naues onerariæ, quędā, ut ipſi dicūt, ἐπιβάδες ſunt: & pleroſq; mādare ſcio, ut uectores recipiāt: & ſic ut cer ta regione, & certo mari negotient. Vt ecce ſunt naues quæ Brundusiū à Caſſopa uel à Dyrrachio uectores tra ijciūt, ad onera inhabiles. Itē quędā capaces fluminū, ad mare nō ſufficiētes: ἐπιβάδες dictę, ut opinor, quaſi ἐπιβα-τίδες ad ἐπιβάτας ſolum, id eſt uectores traijciēdos. Et for taſſe legendum apud iuriſconſultum ἐπιβατίδες: ſed le-ctoris erit iudiciū, eſt autē Caſſopa oppidum Corcyræ

ex Plinio

ex Plinio libro IIII, capite duodecimo. Tullius in epi-
stola ad Tyronem, Corcyræ fuimus usq; ad XVI. Cal.
Decemb. tẽpestatibus retenti, ad XII. Cal. Decemb. in
portum Corcyreorum ad Cassopam stadia CXX. pro-
cessimus. Quo loco nõ Cassodẽ, ut in uulgatis, sed Cas-
sopã lego. Actuariorũ autẽ nõnulla triginta remis age-
bantur. Liuius quartæ decadis libro octauo, Tradito &
naues armamentaq; earum: ne'ue plures quàm decẽ na
ues actuarias, nulla quarum plus quàm triginta remis
agatur, habeto. Appianus κατάφρακτους uocat eas, quas
actuarias Liuius dixit, his uerbis, ναῦς δὲ καταφράκτους
δώδεκα ἔχειν μόνας, αἷς ἐς τοὺς ὑπηκόους πολέμου κατάρχειν, πο-
λεμούμενοι δὲ καὶ πλείοσι χρῆσθαι. Naues tectas duodecim ha-
bere solas, quibus subditos ad obsequium bello inferen
do cogere possint: lacessitos autẽ & pluribus uti licere.
Quo loco legendũ fortasse ἀφράκτους, & δέκα non δώδε-
κα. Appianus enim sequutus est Polybium, quẽ in ple-
risq; locis Liuius uisus est uertisse ad uerbum. Neq; ta-
men existimes ἄφρακτα accipi pro actuarijs. Tullius e-
nim lib. X. epistolarum ad Atticum, discrimen ponere
uidetur, dũ inquit, Recordor enim ęstate cum illo Rho-
diorum ἀφράκτῳ nauigãs, q̃ fuerim sollicitus. Quid du-
ro tẽpore anni actuaria fore cẽses? Aphracta enim Tul-
lius inter lõgas naues posuisse uidetur lib. V. ad Atticũ,
Nos Rhodiorum ἀφράκτοις, cæterisq; longis nauibus
trãquillitates aucupaturi eramus. Actuariolũ etiã dici-
mus, quod decẽ remis agebatur. Tullius XVI. ad Atti-
cum, Hæc ego cõscendẽs è Põpeiano tribui actuariolis
decescalmi. Actuarium nauigiũ puto à Græcis dictum
κωπήρη, & maxime à Thucydide & Plutarcho. Thucy.
in IIII, λακεδαιμονίους καὶ τοὺς ξυμμάχους πλεῖν μὴ μακρᾷ νηί,
ἄλλῳ δὲ κωπήρει πλοίῳ ἐς πεντακόσια τάλαντα ἄγοντι μετρά.

Id est

id eſt, Lacedæmonios ſociosq́ Lacedęmoniorum naui gare nõ lõga naui, ſed alio actuario nauigio capaci pondo talentorum quinq́ milium. Si Laurẽtius Valla aliter uertit, falſus eſt, ut in pleriſq́ aliis. Plutarchus in Antonio: ἀντώνιος μὲν ἐπεφοίτα πανταχόσε κωπήρει τοὺς στρατιώτας παρακαλῶν. id eſt, Antonius quidem actuario itabat quoquo uerſus milites cohortans. Plutarchus in Alexãdro πορθμεῖα κωπήρη dixit, quæ remis incitarẽtur, quaſi dicas põtones actuarios. Strabo in XI ἀκάτια poſuit pro prædatoriis nauigiis, his uerbis, ζῶσι δὲ ἀπὸ τῆς κατὰ θάλασσαν λῃστείων, ἀκάτια ἔχοντες λεπτὰ στενὰ καὶ κοῦφα, ὅσον ἀνθρώπους πέντε καὶ εἴκοσι δεχόμενα, σπάνιον δὲ τριάκοντα δέξασθαι τοὺς πάντας δυνάμενα. id eſt, à latrociniis quæ in mari factitãt, uitam tolerãt, acatia habentes leuia, anguſta & uelocia, quæ uix uectores XXV recipiant: rarum autem eſt, ea poſſe in totum triginta capere. Ipſe Laurentius ἀκάτιον actuariũ uertit, haud ſcio q̃ rectè. Plinius enim libro IX cap. XXX. uſus eſt uocabulo Græco, quum Latinè reddere non poſſet: eius uerba adſcribam: Nauigerã ſimilitudinẽ, & aliam in propontide uiſam ſibi prodidit Mutianus, concham eſſe acatij modo carinatã, inflexa puppe, prora roſtrata: in hac condi naupliũ animal ſepiæ ſimile, ludendi ſocietate ſola. duobus hoc fieri generibus: trãquillo enim uectorẽ demiſſis palmulis ferire ut remis: ſi uerò flatus inuitent, eaſdẽ in uſum gubernaculi porrigi, pandiq́ concharũ ſinus auræ. huius uoluptatẽ eſſe, ut ferat: illius, ut regat. Quòd ſi Plinius putaſſet acatiũ poſſe dici Latinè actuarium, non credo Gręco uocabulo uſus fuiſſet Mutianus, quem authorem ſequitur, & refert Romanũ hominem & ter conſulem. A. Hirtius de bello Alexãdrino dixit nauigiũ, quod ἀκάτιον Plutarchus in Cæſare: τρίτον δὲ περὶ τῇ φάρῳ μάχης συνεστώσης κατεπήδησε μὲν ἀπὸ τοῦ χώματος

εἰς ἀκάτιον καὶ προσεβοήθει τοῖς ἀγωνιζομένοις, ἐπιπλεόντων δὲ πανταχόθεν αὐτῷ τῶν αἰγυπτίων ῥίψας αὑτὸν εἰς θάλασσαν ἀπενήξατο μόλις καὶ χαλεπῶς. Tertio autem prælio ad Pharum inito ab aggere in acatium desiliit, & decertantibus auxilium tulit. Concurrentibus uerò in se undiq; Aegyptiis, se in mare deiecit, uixq; ad suos enatauit. Hirtius autẽ sic: Cæsar quoad potuit, cohortando suos ad pontem & munitiones contẽdere, eodem in periculo uersatus est: postq; uniuersos cedere animaduertit, in suum nauigiũ se recepit, quo multitudo hominum insequuta quum irrumperet, neq; administrãdi neq; repellendi à terra facultas daretur, fore quod accidit suspicatus, sese ex nauigio eiicit, atq; ad eas quæ constiterant longius naues adnatauit. Tranquillus scapham uocat, his uerbis: Eruptione hostium subita cõpulsus in scapham, pluribus eodem præcipitãtibus quum desiluisset in mare, nando per ducentos passus euasit ad proximã nauem. Fuerunt tamen & maxima acatia, ut ex Polybio in I collegisse memini, παρεσκεύαζον δὲ καὶ τὰ περίλοιπα τῶν πλοίων, τριήρεις καὶ πεντηκοντόρους καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἀκατίων. id est, reliqua præterea nauigia expediebãt, triremes & actuarias naues & maxima acatia. ἄκατος etiã dicitur à Thucydide & Luciano de ueris narrationibus, qui agebatur uelis potius q; remis: καὶ τὴν ναῦν, ἄκατος δὲ ἦν, ὡς πρὸς μέγαν καὶ βίαιον πλοῦν ἐκρατυνάμην. id est, & nauem quæ acatus erat, ut ad longam sæuamq; nauigationẽ ferendam esset idonea, armandã instruendamq; curaui. Et paulopost subdit, καὶ οὐκ ἔτι οὐδὲ στεῖλαι τὴν ὀθόνην δυνατὸν ἦν, ἐπιτρέψαντες οὖν τῷ πνεύματι. id est, neq; amplius cõtrahere uela in potestate nostra erat: quæ quidẽ uento permisimus. Thucydides in VII. ἔκληον οὖν τόν τε λιμένα εὐθὺς τὸν μέγαν ἔχοντα τὸ στόμα ὀκτὼ σταδίων μάλιστα τριήρεσι πλαγίαις καὶ πλοίοις καὶ ἀκάτοις ἐπ᾽ ἀγκυρῶν ὁρμίζοντες. id est,

clau

clauſerunt igitur ſtatim portum maiorem, cuius fauces octo ſtadiorum interuallo patebant, idq́ꝫ effecerunt obliquis triremibus nauigiisq́ꝫ, & acatis in ore eius collocatis, anchorisq́ꝫ firmatis. Idem Thucyd. ἀκάτιον ἀμφηρικὸν dixit, ὧν ὡ ἕκαστος τῶν ἐλαυνόντων δικωπίας ἐρέττει his uerbis: οὗτοι τοιόνδε ἐποίησαν. ἀκάτιον ἀμφηρικὸν ὡς λῃσταὶ ἐκ πολλοῦ τεθερα-πευκότες τῇ ἀνοίξει τῶν πυλῶν ἀνέθεσαν ἐπὶ ἁμάξῃ, πείθοντες τὸν ἄρχοντα διὰ τῆς τάφρου κατακομίζειν τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν θάλασσαν. id eſt, illi tale quidã fecerũt: acatium ambireme, ceu prædones multò antea aucupantes facultatẽ aperiendarum portarũ impoſuerũt currui, quo nocte intempeſta (per miſſu magiſtratus) per foſſam tranſportarent ad mare. Diſtuli in hunc locum dicere de lembis, quos Virgilius in primo Georgicon ponit inter fluuialia, his uerſibus:

Non aliter quàm qui aduerſo uix flumine lembum
Remigiis ſubigit, ſi brachia fortè remiſit:
Atq́ꝫ illum in præceps prono rapit alueus amne.

Liuius lembos uidet habere inter actuaria, decadis IIII lib. IIII. Naues quas ciuitatibus maritimis ademiſſet, redderet, néue ipſe nauẽ ullã præter duos lẽbos qui nõ plus q̃ꝫ XVI remis agerẽtur, haberet. Idem Liuius decadis III lib. I. uocat actuarias naues eas quę à Polybio lẽbi dicuntur, dum ait: Ab actuariis aliquot nauibus ad alterã ripã ꝑtrahit̃. Polybius aũt οἷς ἔμελλον οἱ λέμβοι ῥυμουλκοῦντες οὐκ ἐάσειν &c. Sed ea uidebimus in rate ubi agit̃ de trãſportandis ab Annibale elephãtis. Erant & maiores lẽbi ad belli uſum nõ inutiles. Itaq́ꝫ claſſem lẽborũ legimus nõ ſemel apud Liuiũ, & maximè decadis V lib. V. Antenor qui cũ claſſe lẽborũ ad Phanas ſtabat, Caſſandriã inde traiecit. Idẽ Liuius dec. IIII. li. II. Peninſula eſt Peloponeſus angu ſtis iſthmi faucib. continẽti adhærẽs, nulli aptior atq́ꝫ op portunior q̃ nauali bello. Si C tectę naues, & L leuiores

apertæ, & centum triginta Issiaci lembi maritimã oram uastare, & expositas propè in ipsis littoribus urbes cœperint oppugnare. Diodorus libro uigesimo: ἀθροίσας σὺν ἀφροτάτους τῶν λέμβων καὶ τούτους καταφράξας σανίσι καὶ θυρίδας κλειστὰς κατασκευάσας ἐνέθετο μὲν τῶν τρισπιθάμων ὀξυβελῶν τοὺς πορρωτάτω βάλλοντας καὶ σὺν τούτοις κατὰ τρόπον χρησαμένους. id est, congregatis iis lembis qui maximè expediti uidebantur, iisq; cratibus & pluteis contectis, additis quoq; fenestris quæ clauderẽtur, imposuit machinas quæ tela quàm longissimè emittere ualerent: eosq; homines qui illis machinationibus exactè uti possent. Quibus etiam ueluti præcursoribus, uel (ut Cæsaris uerbo utar) antecessoribus utebatur. Polybius in primo: ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς ἐκ τῶν συρακουσῶν προαπεσταλμένοις ταμίαις ἀνήγγελλον οἱ προπλεῖν εἰθισμένοι λέμβοι τὴν ἐπίπλουν τῶν ὑπεναντίων. id est, similiter & quæstoribus qui à Syracusanis præmissi erãt, enuntiarũt lembi qui solebant antecedere aduersariorũ incursum & aduentum. Thucydides in sexto, πρόπλους ναῦς uocat eas quæ præmissæ fuerant, καὶ τὰς πρόπλους ναῦς ἐκ τῆς ἐγέστης ἅμα προσέμενον βουλόμενοι εἰδέναι περὶ τῶν χρημάτων εἰ ἔστιν. id est, & naues exploratorias ex Egesta simul expectabãt, cupiẽtes de nũmis fieri certiores, an curati essent necne. Et paulopost: αἱ δ' ἐκ τῆς ἐγέστης τρεῖς νῆες πρόπλοι παραγίγνονται τοῖς ἀθηναίοις ἐς τὸ ῥήγιον ἀγγέλλουσαι ὅτι τἆλλα μὲν οὐκ ἔστι χρήματα ἃ ὑπέσχοντο. id est, Egesta tres naues quæ explorandi causa præmissæ erant, præsto fuere Atheniensibus ad Rhegium, nuntiaruntq; nullam curatã pecuniã quam polliciti fuerãt. Plutarchus in Catone, κατασκοπικά uocat, ἦσαν δὲ πεντακοσίων μὲν οὐκ ἐλάττους αἱ μάχιμοι, λιβυρνικαὶ δὲ καὶ κατασκοπικαὶ καὶ ἄφρακτα παμπληθῆ. id est, erãt non minus q̃ quingentæ aptæ ad præliandũ: Liburnicæ autem & exploratoriæ apertæq; ingenti numero. Quibus

Thucidydis uerbis, exploratoria potius quàm speculatoria nauigia significantur, quæ à Græcis & in his Plutarcho κατασκοπικὰ dicunt, & aliquot Latinis. A. Hirtius in V. Literisque celeriter in Siciliam ad Atticum & Rabirium Posthumium cōscriptis, & per catascopū missis, ut sine mora aut ulla excusatione hyemis uētorumque exercitus sibi quàm celerrimè transportarētur. Tullius in quinto ad Atticū catascopiū dixit in loco suprà citato: Aphracta Rhodiorū, & dicrotum Mitylenæorū, & aliud catascopium. Liuius decadis tertiæ libro secūdo, speculatorias dixit. Inde duæ Massiliensiū speculatoriȩ præmissȩ retulerūt classem Punicam stare in ostio fluminis. Polybius in tertio, προαπέστελλε κατασκεψομένας δύο ναῦς ταχυπλοούσας μασσαλιωτικάς. Cæsar etiā in quarto, speculatoria nauigia protulit. Quod quū animaduertisset Cæsar, scaphas longarum nauium, item speculatoria nauigia militibus compleri iussit, & quos laborantes cōspexerat, iis subsidia summittebat. κέλης, ut mihi quidē uidetur, ponendus est inter actuaria, dictus per metaphoram equi celitis, quòd unico tantùm per transtra remo agatur: κέλης enim equus dicitur qui ab uno sessore agitatur & regitur. Palęphatus περὶ κενταύρων. νεανίσκοι δέ τινες ἐκ τῆς ὑπωρείας ἐκ κώμης τινὸς καλουμένης νεφέλης ἐπινοοῦσιν ἵππους κέλητας διδάξαι. πρότερον γὰρ οὐκ ἠπίσταντο ἐφ' ἵππων ὀχεῖσθαι, ἀλλὰ μόνον ἅρμασι ἐχρῶντο. id est, iuuenes quidā è radice montis profecti à uico quodam uocato Nebula, excogitant equos celetas condocefacere, in iisque sedere. Nam ante id tempus nesciebāt in equis sedere, sed solùm curribus utebā tur. Quibus uerbis planum fit, quid sit κέλης equus, ex quo κέλης dictus, quod uno remo & nō binis aut ternis per sedilia ageretur, quum tamē plures remiges haberet. Polybius in quinto, ἔλαβε δὲ καὶ κέλητα περὶ τὸ ῥίον αἰτωλικὸν ὁμοῦ

τῷ πληρώματι. id eſt,cepit & celocem ſecundum Rhium Aetolicum ſimul cum ſociis naualibus. Dicitur & κελήτιον, Thucydides in primo, ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς ἄνδρας ἐν κελήτιον ἐμβιβάσαντας ἄνευ κηρυκίου προπέμψαι τοῖς ἀθηναίοις. id eſt,uiſum itaq; eſt aliquot hominibus in paruulũ celocẽ impoſitis ſine caduceo præmittere ab Atheniẽſes. Idem alio loco, θηραμένης μὲν παραδοὺς ἀστυόχῳ τὰς ναῦς ἀποπλέων ἐν κέλητι ἀφανίζεται. id eſt, Theramenes quidẽ traditis Aſtyocho nauibus delatus in celoce extinguit. Quo loco celocem uertit Valla, fortaſſe non inepte. Gellius enim in X his uerbis uſus eſt: Celoces, uel(ut Græci dicũt)celetes. Xenophon in primo ἑλληνικῶν. τῷ δὲ ἐτεωνίκῳ ὑπηρετικὸς κέλης πάντα ἐξήγγειλε τὰ περὶ τὴν ναυμαχίαν. id eſt, Eteonico autem omnia quæ in prælio contigerant, per exploratorium celocem nuntiata ſunt. Idem in quarto de Braſida, αὐτὸς δὲ ἐν κελητίῳ ἄπωθεν, ἐφεπόμενος. Sic uerterem, Ipſe autem paruulo celoce eminus ſubſequens. Valla uertit actuarium, & non celocem, ut ſibi non ſatis conſtare uideatur. Appianus in ſecundo de bello ciuili: ἔπεμπε τρεῖς θεράποντας ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἀπὸ δυώδεκα σταδίων ὄντα οἱ κελήτιον ὀξὺ καὶ κυβερνήτην τὸν ἄριστον ὥς τινι πεμπομένῳ πρὸς καίσαρος ἔμελλον ἑτοιμάσειν. id eſt, miſit tres ſeruos ad fluuium qui aberat duodecim ſtadiorum interuallo, qui inſtruẽdum curarent celocem celerem cum optimo rectore ab uſum eius qui ueluti à Cæſare mitteretur. Plutarchus in Ceſare: πλοῖον δωδεκάσκαλμον uocat. ἀπορούμενος δὲ καὶ περιπαθῶν δεινὸν ἐβούλευσε βούλευμα, κρύφα πάντων ἐν πλοῖον ἐμβὰς τὸ μέγεθος δωδεκάσκαλμον ἀναχθῆναι πρὸς τὸ βρεντέσιον. id eſt, in anxietate conſtitutus rerumq; difficultate, rem arduã excogitauit clàm omnibus conſcẽſo duodecim ſcalmorum nauigio illinc ſeducere Brunduſiũ. Dicitur & ἐπακτροκέλης ab Ariſtotele in primo περὶ ἑρμηνείας, quod eſt

nauigium

naugium prædatorium, si Suidę credimus. Xenophon in primo ἑλληνικῶν, ἐπακτρίδα posuit: ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀλκιβιάδης ἧκεν ἐκ τῶν κλαζομενῶν σὺν πέντε τριήρεσι καὶ ἐπακτρίδι. A celete celetizontes pueri dicti, à Plinio libro trigesimoquarto, capite octauo: Idem celetizontas pueros fecit, id est sedētes in equis & eos agitantes. Ponendi sunt & cercuri inter actuaria. Liuius decadis quartę libro tertio: Ipse cum classe centum tectarum nauium, ad hæc leuioribus nauigiis, cercurisq́ ac lembis ducentis proficiscitur. Appianus in Mithridate, κερκούρους τέ τινας οὐ πολλοὺς συνέπεμψεν αὐτῷ. Strabo etiam meminit. Est & ἁλιὰς inter leuiora minoraq́ nauigia. Plutarchus in Pōpeio: ὡς οὖν εἶδεν οὐ βασιλικὴν οὐδὲ λαμπρὰν οὐδὲ ταῖς θεοφάνους ἐλπίσιν ὁμοίαν ὑποδοχὴν, ἀλλ' ὀλίγους ἀνθρώπους ἐν μιᾶς ἁλιάδος προσπλέοντας. id est, ubi igitur uidēt minimè regiū, minimeq́ splendidum, neq́ Theophanis spei congruentem receptum, sed in unico nauigiolo nauigantes paucos uiros. Quum non satis scirem quod genus nauigij esset ἁλιὰς, adij Apianum qui in eodem historiæ loco sic ait, κυρωθείσης δὲ τῆς γνώμης σκάφος εὐτελὲς ἐπ' αὐτὸν ἐπέμπετο, ὡς τῆς θαλάσσης οὔσης ἁλιτενοῦς, καὶ μεγάλαις ναυσὶν οὐκ εὐχόρου. id est, approbata ab omnibus sententia, miserunt ad eum uile nauigium, propterea q̄ mare illic diceretur uadosum, minimeq́ capax magnarū nauium. Cæsar etiam in tertio De bello ciuili, nauiculā paruam uocat, quam ἁλιάδα dixit Plutarchus: Ab his liberaliter ipse appellatus, & quadā notitia Septimij productus, quòd bello prædonū apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruam conscendit cum paucis suis, & ibi ab Achilla & Septimio interficitur. Plutarchus in Timoleonte oneri aptam & frumentariā fecit, propterea quòd necessitas urgeret, dum ait, σῖτον ἐκ κατάνης μικραῖς ἁλιάσι καὶ λεπτοῖς ἀκατίοις ἀποστέλλων.

Idem

Idem Plutarchus in eo libro qui ἀποφθέγματα inſcribi tur, quid ſit ἁλιάς, apertius declarare uidetur, quàm ut dubitare debeamus: ubi de eadē fuga Pompeij tractat: μετὰ δὲ τὴν ἐν φαρσάλῳ μάχην φεύγων εἰς αἴγυπτον, ὡς ἔμελλε διαβαίνειν ἐκ τῆς τριήρους εἰς ἁλιευτικὸν πλοῖον ἀποσταλὲν τοῦ βασιλέως. Vides ut quam ſuprà dixerat ἁλιάδα, nūc uo cet ἁλιευτικὸν πλοῖον, id eſt, nauem piſcatoriam: ut nemo uel mediocris iudicij dubitare queat, quin ἁλιάς ſit ἁλι ευτικὸν πλοῖον. Sic eruenda ueritas rerum obſcurarū con quirendis conferendisq; inter ſe authorum locis.

Fluuiatilium nauium formas in antiquis monimentis tales uidimus.

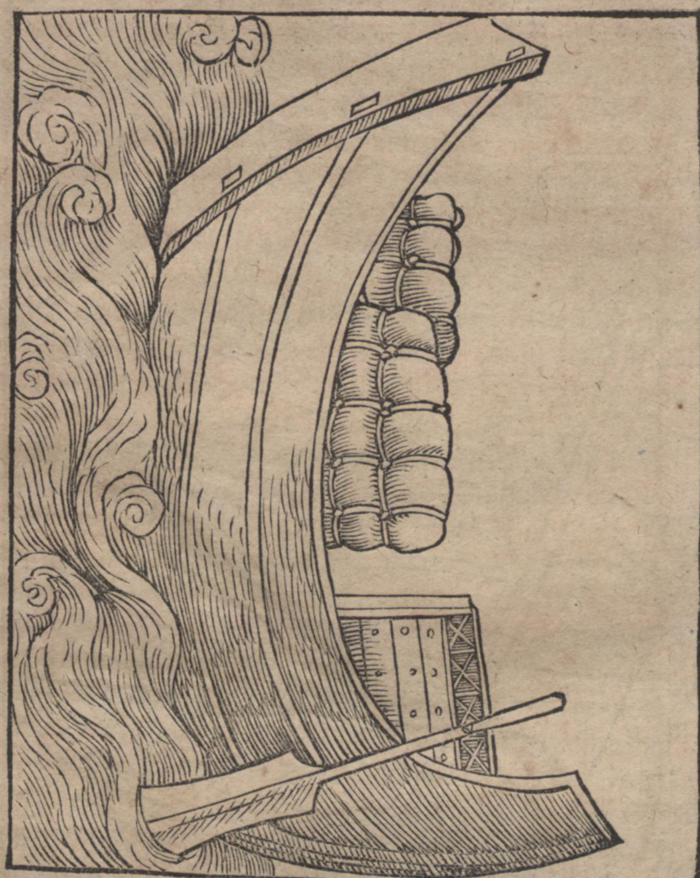
In monimentis antiquis nauem quoquè flu-
uiatilem hac forma depictam uidimus,

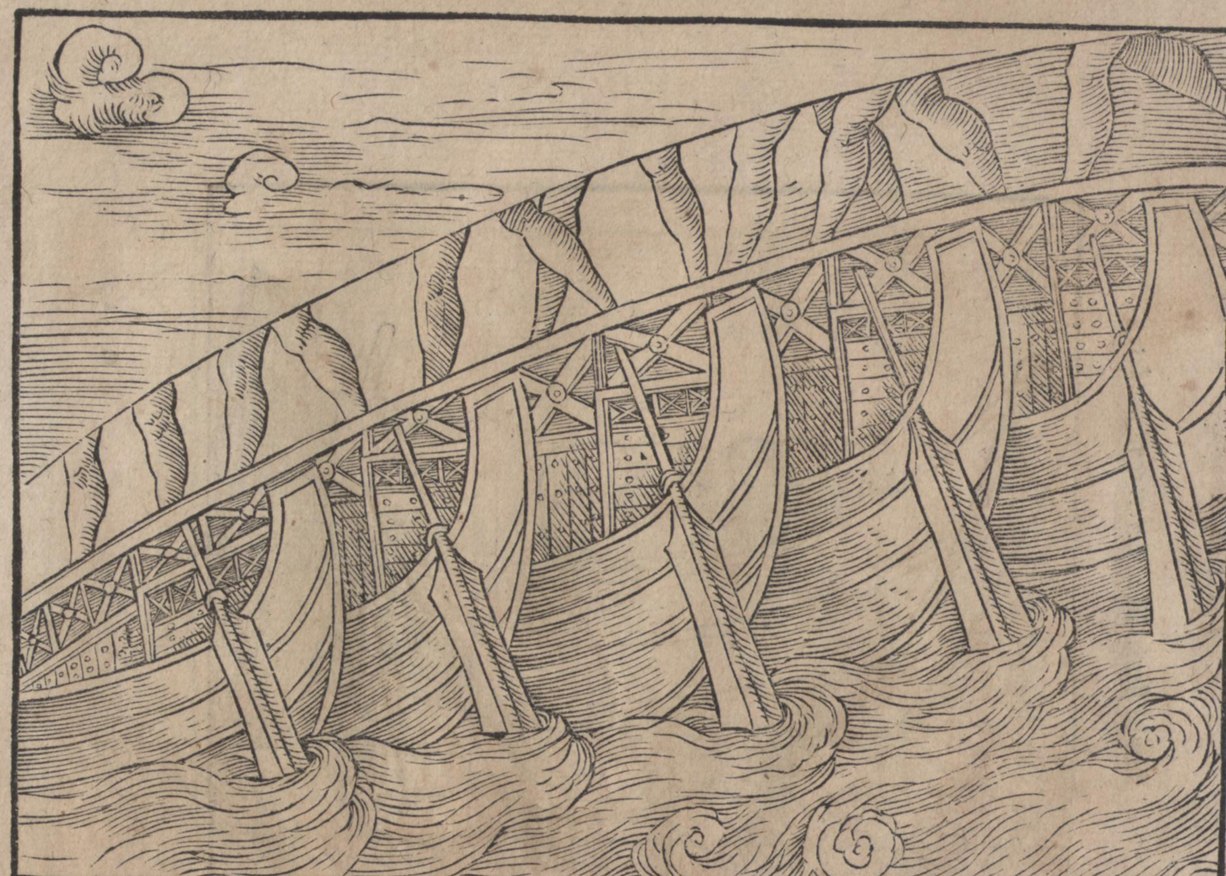

Scapha antiqua ad uinum circunferendum,

Scapha fluuiatilis ad merces conuehendas,

Pontem nauibus fluuiatilibus constratum hac forma uidimus Romæ in columna Traiani.

NVNC de fluuiatilibus dicendũ, quæ sic dicuntur à Liuio primæ decadis lib. X. Ibi captiuis proximo uico in custodiã datis, pars fluuiatiles naues ad superanda uasa stagnorũ aptè planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis cõplent. Polybius in tertio, ποτάμια πλοῖα uocat, his uerbis: καταλύσας δὲ δευτεραῖος καὶ γεφυρώσας τοῖς ποταμίοις πλοίοις τὴν διάβασιν, ἀσδρούβᾳ μὲν ἐπέταξε διακομίζειν τὸ πλῆθος, αὐτὸς δὲ διαβὰς εὐθέως ἐχρημάτιζε τοῖς παραγεγονόσι πρεσβευταῖς ἀπὸ τῶν συνεγγὺς τόπων, id est, quum secũdo die constitisset, flumenq́ue ponte fluuiatilibus lembis imposito iunxisset, Asdrubali negotiũ dedit exercitũ traiiciendi: ipse autem traiecto statim flumine respõsa dabat legatis, qui aderant à locis propinquis. Diodorus lib. XX. καὶ πολλῶν μὲν σκαφῶν ποταμίων αὐτῷ παρεσκευασμένων, πάντων δὲ τούτων ἐχόντων βέλη παντοῖα καὶ τοὺς χρησομένους αὐτοῖς ἄνδρας, οἱ περὶ τὸν ἀντίγονον μετρίως ἠπόρουν. id est, multis illi conquisitis fluuiatilibus nauigiis, iis autem omnibus habentibus multiplicia telorum genera, uirosq́ue qui iis ex arte uti sciret, Antigonus cum suis non leuiter premebatur. Idẽ in eodem de Semiramide: διεσκευάσατο κατασκευάζειν ποτάμια πλοῖα διαιρετὰ διὰ τὴν μετακόμισιν διακεκομμένα εἶτα πάλιν ἁρμοζόμενα. id est, curauit construenda nauigia fluuiatilia, quæ facilè soluerentur, ut expeditè magis transportari possent dissoluta, iterũq́ue ubi usus esset, cõpacta. Strabo eiusmodi naues πάκτωνας uocat libro XVII. διέβημεν δὲ εἰς τὴν νῆσον ἐπὶ πάκτωνος, ὁ δὲ πάκτων διὰ σκυταλίδων πεπηγός ἐστι, σκάφιον ὥστε ἐοικέναι διπλοκίνῳ. Quod idẽ author πορθμεῖον uocat. Inter fluuiatiles sunt lintres quæ remis agebantur, ut palàm fit ex Cæsare in VII cõmentariorum: Conquirit etiam lintres, has magno sonitu remorũ inci-

tatas in eandẽ partem mittit. Liuius decadis tertiæ libro primo: Itaq; ingens coacta uis nauium est lintriumq; temere ad uicinalẽ usum paratarũ. Tullius pro Milone: Repente lintribus in eam insulã materiã, calcem, cementa atq; arma conuexit. Extat iocus apud Tulliũ de claris oratoribus, quem C. Iulius in perpetuũ notauit, quum ex eo in utranq; partẽ toto corpore uacillante quæsiuit, quis loqueretur è lintre. Fiebãt quoq; naues uitiles è corio in Britãnico oceano Plinij tempore, ut testatur in septimo. Etiam nunc in Britannico oceano uitiles corio circũsutæ fiunt: in Nilo, ex papyro & scirpo & arũdine. Herodotus quoq; in κλειῶ eiusmodi naues fluuiatiles admiratur: τὰ πλοῖα αὐτοῖσι ἐστὶ τὰ κατὰ τὸν ποταμὸν πορευόμενα ἐς τὴν Βαβυλῶνα ἐόντα κυκλοτερέα πάντα σκύτινα. ἐπεὰν γὰρ ἐν τοῖσι ἀρμενίοισι κατύπερθε ἀσσυρίων οἰκημένοισι νομέας ἰτέης ταμόμενοι ποιήσωνται, περιτείνουσι τούτοισι διφθέρας στεγαστρίδας ἔξωθεν ἐδάφεος τρόπον, οὔτε πρύμνην ἀποκρίνοντες, οὔτε πρώρην συνάγοντες, ἀλλ᾽ ἀσπίδος τρόπον κυκλοτερέα ποιήσαντες καὶ καλάμης πλήσαντες πᾶν τὸ πλεῖον τοῦτο ἀπιᾶσι κατὰ τὸν ποταμὸν φέρεσθαι φορτίων πλήσαντες, μάλιστα δὲ βίκους φοινικίους κατάγουσι οἴνου πλέους. ἰθύνεται δὲ ὑπὸ δύο πλήκτρων καὶ δύο ἀνδρῶν ὀρθῶν ἑστεώτων, καὶ ὁ μὲν ἕλκει τὸ πλῆκτρον, ὁ δὲ ἔξω ὠθέει. ποιέεται δὲ καὶ κάρτα μεγάλα ταῦτα τὰ πλοῖα καὶ ἐλάσσω, τὰ δὲ μέγιστα αὐτέων καὶ πεντακισχιλίων ταλάντων γόμον ἔχει, ἐν ἑκάστῳ δὲ πλοίῳ ὄνος ζωὸς ἔνεστι, ἐν δὲ τοῖσι μέζοσι πλεῦνες. id est, nauigia illis sunt, quæ secundo flumine deferuntur Babylonẽ uersus, omnia circulari forma eaq; ex aluta. Pastores enim Armenij qui supra Assyrios incolũt, id genus nauigij ex cesis salicibus construũt, circũpositis pellibus extrorsus, quibus tegumenti uice utuntur, carinæq; loco, nulla neque puppis, neq; proræ forma discreta, uerùm scuti instar in orbem composita stipula referciunt; illudq; nauigiũ flumini

mini permittũt mercibus onuſtũ: præcipuè aũt bicos è palmarũ foliis cõportant uino refertos. Reguntur aũt à gubernaculis duobus cum totidẽ hominibus qui ſtant, quorũ alter trahit, alter extrinſecus propellit: fiunt autẽ & hæc nauigia ualde magna, nonnulla & minora. Eorũ autem maxima ferũt onus talentorũ quinq; milliũ. Ineſt & in unoquoq; nauigio aſinus uiuus, in maioribus etiã plures. Diodorus Siculus lib. XIX. ubi de adnauigãtibus ad aſphaltũ in quodam lacu miram rationẽ non nauium ſed faſciũ, quæ tamen uſum nauiũ præſtent, refert his uerbis: παρασκευασάμενοι γὰρ δεσμὰς καλάμων εὐμεγέθεις ἐμβάλλουσι εἰς τὴν λίμνην. ἐπὶ δὲ τούτων ἐπικάθηνται οὐ πλείω τριῶν, δύο μὲν ἔχοντες προσδεδεμένας πλάτας κωπηλατοῦσι, εἷς δὲ φορῶν τόξα τοὺς προσπλέοντας ἐκ τοῦ πέραν ἢ βιάζεσθαι τολμῶντας ἀμύνεται. ὅταν δὲ πλησίον γένωνται τῆς ἀσφάλτου πελέκεις ἔχοντες ἐπιπηδῶσι, καὶ καθάπερ μαλακῆς πέτρας ἀποκόπτοντες γεμίζουσι τὴν δεσμήν, εἶτα ἀποπλέουσι εἰς τοὐπίσω. ἂν δέ τις αὐτῶν ἀποπέσῃ τῆς δεσμῆς διαλυθείσης, μὴ δυνάμενος νεῖν, οὐ καταδύεται καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ὕδασι, ἀλλ' ἐπινήχεται τοῖς ἐπισταμένοις ὁμοίως. φύσει γὰρ τοῦτο τὸ ὑγρὸν παραδέχεται βάρος, ὧν συμβαίνει μετέχειν αὐξήσεως ἢ πνοῆς ἔξω τῶν στερεῶν. id eſt, calamorum faſces admodum ingentes inter ſe coniungunt immittuntq; in paludem, in quibus inſident non plures tribus hominibus, quorum duo habent adalligatos remos latos, iiſq; remigant. Alius uerò ferens arcus adnauigantium ex aduerſo, uel uim inferre conantium, impetum propulſat. Vbi uerò propius ad aſphaltum acceſſere, arreptis ſecuribus operi intendunt, & tanquam è molli petra excidentes, implent ratem colligatam è faſcibus, deinde retro reuertuntur. Quòd ſi quis eorum diſſoluta rate in aquam incidat, natandi neſcius, non peſſum it, ut in aliis aquis fieri ſolet: ſed perinde atque periti

natandi

natandi supernatat: natura enim illud humidũ, pondus sustinet omne, cui contigit participẽ esse incrementi uel spiritus extra quã si de solidorũ genere fuerit. Nec istorũ ratis absimilis est prouerbiali illi, quẽ ῥίπα Græci uocãt. Lucianus: ὥσπερ ῥιπὸς ὡς ἡ παροιμία φησὶ τὸν αἰγαῖον ἢ τὸν ἰόνιον διαπλεῦσαι θέλοντα. Strabo in XV. χελιδίας καλαμίνας dixit, ubi de ἀσφάλτῳ mentionẽ facit. Fuerunt & monoxylæ lintres, ut apud Pliniũ in VI. Regio autem ex qua piper monoxylis lintribus Baracẽ conuehitur, uocatur. Quas designare uidetur Liuius decadis III lib. I. Nouasque alias primũ Galli inchoãtes cauabant ex singulis arboribus, deinde & ipsi milites simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alueos informes nihil dũmodo innare aquæ, & capere onera possent, curãtes raptim faciebãt. Alueum autẽ pro carina uidetur sumpsisse Liuius decadis III lib. III. dum ait: Ibique, adeo non armamẽta modò sed etiam aluei nauium quassati erant, subductæ naues dum reficiũtur aliquantũ temporis contriuerunt. Sallustius in bello Iugurthino: Hicque alueos nauium inuersos pro tuguriis habuere. Alueum etiã pro uase ligneo posuit idem Liuius in primo: Tenet fama, quum fluitãtem alueum quo expositi erãt pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitiẽtem ex montibus, qui circà sunt, ad puerilem uagitũ cursum flexisse. Quem alueum Plutarchus in Romulo, σκάφαν uocat: ἐνθέμενος οὖν εἰς σκάφην τὰ βρέφη κατέβη μὲν ὡς ἐπὶ τὸν ποταμὸν ὡς ῥίψων. id est, impositis in alueũ pueris descendit ad fluuiũ ut proiecturus. Scapha enim non solùm nauiculã significat, sed etiam uas concauũ, quod etiã nunc nomen retinet apud Venetos. Plutarchus in Demetrio, ἐφόλκιον appellat, καὶ τῶν ναυῶν ἀτρέμας ἔχειν πάντας αὐτὸς ἔμβας εἰς τὸ ἐφόλκιον ἐξῆλθε μόνος. id est, Iussisque in naui omnibus conquiescere, ipse conscendens

scendẽs in scapham exijt solus. Plane scapha est tanquã in instrumento nauis: & si quis nauem cum instrumẽto emerit, præstari ei debet scapha secundum Labeonẽ in tractatu De fundo instructo: etiam si Paulus id notet, dicatq; scapham mediocritate nõ genere à naue differre. Erat longarum nauium, ut constat ex quarto Commentariorum Cæsaris, his uerbis, Quod quũ animaduertisset Cæsar, scaphas longarũ nauiũ, item speculatoria nauigia militibus compleri iussit. quæ uerba suprà citauimus. Liuius decadis tertiæ libro V, Inde acceptus scapha in arcẽ cõfugit. Et in eodẽ, Exceptis in præparatas scaphas nautis. Veneti *schipho & cópano* uocant, nauium onerariũ *il batello*. Lucianus δικωπίαν uocat, dũ ait, ἐγὼ πρεσβύτης ὢν τὴν δικωπίαν ἕλκων ἐρέττω μόνος. Tullius secundo de inuentione, Postea aliquãto ipsos quoq; tempestas uehemẽtius iactare cœpit usq; adeo, ut dominus nauis, cũ idem gubernator esset, in scapham cõfugeret. σκάφος autem in neutro accipitur pro cõmuni nauiũ cuiuscunq; generis uocabulo, ut uidimus in plerisq; locis suprà citatis. inde σκάφη τετρηρικὰ apud Diodorum in XX. pro nauibus quadriremibus, συνέβη πολλὰ τῶν τετρηρικῶν σκαφῶν ὑπὸ τοῦ χειμῶνος κατενεχθῆναι παραβόλως ἐπὶ πόλιν οὖσαν δυσπροσόρμισον καὶ τεναγώδη. Idem in eodẽ, Διεφθάρη δὲ ἐν τούτῳ τῷ στόλῳ τρία σκάφη τῶν πεντηρικῶν, ἐξ ὧν ἔνιοι τῶν ἀνδρῶν διενήξαντο. Dicitur & σκαφίδιον, quo uocabulo non semel utitur Lucianus, χάρων μηδὲ διαψύξαι τὸ σκαφίδιον. Cymbam Latini, & in ijs Iuuenalis,

Atque una transire uadum tot millia cymba
Nec pueri credunt.

Sumitur & σκάφος, pro concauitate & uẽtre nauis, ἀπὸ τοῦ σκάπτειν. Inde scaphiũ, pro uase ut diximus in tractatu De uasculis, & etiam pro ligone eo quo exercebantur Athletæ. Inde apud Iuuenalem,

Et ride ſcaphiũ poſitis quũ ſumit armis. οἱ γὰρ γυμναςαὶ τούτοις ἐχρῶντο ὑπὲρ γυμνασίας τῇ σκαπάνῃ σκάπτοντες καὶ τὰ ἀνωμερῆ ἀναῤῥωννῦντες. Id ſcriptũ inueni in ſcholijs Græcis in quartã eclogã Theocriti, ſi tibi probabit eiᵘ authoritas. Cuius ſcaphij meminit Plutarchus in Arato, ἐπιφαίνεται δὲ ἀμέλει ταῖς εἰκόσιν ἀθλητική τις ἰδέα τὸ συνετὸν προσώπου καὶ βασιλικὸν, οὐ παντάπασιν ἀρνεῖται τὴν ἀδηφαγίαν καὶ τὸ σκαφεῖον. Id eſt, Extat enim & imaginibus illius ſpecies quædã athletica, regiaq; illa & cogitabũda uultus forma nõ omnino negare uidetur uictũ pugilicũ, aut etiã ſcaphiũ. Idẽ Plutarchus περὶ δυσωπίας. ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς ἄγριον μὲν ἐκκόπτων βλάστημα καὶ ἀγεννὲς αὐτόθεν ἀφειδῶς ἐμβαλὼν τὸ σκαφεῖον ἀνέτρεψε τὴν ῥίζαν. Quẽadmodũ enim agricola fruticem agreſtem excindere cupiens, intrepide demiſſo ligone radices ipſas euertit. Idem, Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτ. οὐδὲ γὰρ τὰ σώματα παντελῶς ἀκίνητα καὶ ἀγύμναστα περιορῶμεν, ὅτι μὴ δυνάμεθα σκαφείοις μηδὲ ἁλτῆρσι χρῆσθαι, Id eſt, Neq; eñ corpora prorſus immota inexercitataq; ſinimus: propterea quòd non ualeamus ligone uti, neq; alteribus. Ratem quã Græco uocabulo ſchediã uocat, ponit Vlpianus inter naues in tractatu De exercitoria, dum inquit, Nauem accipere debemus ſiue marinã, ſiue in aliquo ſtagno nauiget, ſiue ſchedia ſit. Et ueriſimile eſt id genus nauiũ primũ fuiſſe, ut legimus apud Diodorum in loco ſuprà prolato, ubi de Argo naue mentio facta eſt. Virgilius in ſecũdo Georg. Et pãdas ratibus poſuere carinas. Plinius in VII, Antè ratibus nauigabatur inuentis in mari rubro inter inſulas à rege Erithra. Tullius nono ad Atticũ, Legebã tuas literas, cum mihi affertur à Lepta, circunuallatũ eſſe Pompeiũ, ratibus etiam exitus portus teneri. Quod ipſum conuenit cũ eo quod ſcriptũ ab eo ipſo Cæſare in I. de bel. ciuili, Quorũ ope-

rum

rũ hæc erat ratio: qua fauces erãt angustissimæ portus, molẽ atque aggerẽ ab utraq; parte litoris iaciebat: quòd his locis mare erat uadosum: longius progressus, cũ agger altiore aqua contineri non posset, rates duplices quoquouersus pedũ triginta è regiõe molis collocabat: has quaternis anchoris ex quatuor angulis distinebat, ne fluctibus mouerentur. Vitruuius in secundo, ubi de larice. Sed quũ portatur, aut in nauibus, aut supra abiegnas rates collocaẽ. Plinius libro tertio, capite quinto, dicit Tyberim nauigari trabibus uerius, quàm ratibus, his uerbis, Sed Tyberis propter aspera & confragosa, ne sic quidem præter quàm trabibus uerius, quàm ratibus longe meabilis fertur. Græci, ut dixi, χεδίας uocãt. Polybius in tertio, ubi de Annibale qui dum Rhodanũ transportandos curat elephantos, ratibus usus est, Ἐγένετο δὲ ἡ διακομιδὴ τῶν θηρείων, τοιαύτη τις. πήξαντες χεδίας ἐπὶ δύο καὶ πλείους, ἀραρότως τούτων δύο πρὸς ἀλλήλας ζεύξαντες βιαίως ἤρεισαν ἀμφοτέρας εἰς τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἔμβασιν τοῦ ποταμοῦ, πλάτος ἐχούσας τὸ συναμφότερον ὡς πεντήκοντα πόδας. ταύταις δὲ συζευγνύντες ἄλλας ἐκ τῶν ἐκτὸς προσήρμοζον, προτείνοντες τὴν κατασκευὴν τοῦ ζεύγματος εἰς τὸν πόρον. τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ ῥεύματος πλευρὰν ἠσφαλίζοντο τοῖς ἐκ τῆς γῆς ἐπιγείοις, εἰς τὰ περὶ τὸ χεῖλος πεφυκότα τῶν δένδρων ἐνάπτοντες, πρὸς τὸ συμμένειν καὶ μὴ παρωθεῖσθαι τὸ ὅλον ἔργον κατὰ τοῦ ποταμοῦ. ποιήσαντες δὲ πρὸς δύο πλέθρα τῷ μήκει τὸ πᾶν ζεῦγμα τῆς προβολῆς, μετὰ ταῦτα δύο πεπηγυίας χεδίας διαφερόντως τὰς μεγίστας προσέβαλον ταῖς ἐσχάταις, πρὸς αὑτὰς μὲν βιαίως δεδεμένας, πρὸς δὲ τὰς ἄλλας οὕτως, ὥστ' εὐδιακόπους αὐτῶν εἶναι τοὺς δεσμούς. ῥύματα δὲ καὶ πλείω ταύταις ἐνῆψαν, οἷς ἔμελλον οἱ λέμβοι ῥυμουλκοῦντες οὐκ ἐάσειν φέρεσθαι κατὰ τοῦ ποταμοῦ, βίᾳ δὲ πρὸς τὸν ῥοῦν κατέχοντες, παρακομιεῖν καὶ περαιώσειν ἐπὶ τούτων τὰ θηρεία. μετὰ δὲ ταῦτα χοῦν ἔφερον ἐπιπάσαντες πολὺν,

ἕως ἐπιβάλλοντες ἐζωμίωσαν, ὁμαλὴν καὶ σύγχροον ποιοῦντες τὴν διὰ τοῦ χόρτου φερομένην πρὸς τὴν διάβασιν ὁδόν. τῶν δὲ θηρίων εἰθισμένων τοῖς ἰνδοῖς μέχρι μὲν πρὸς τὸ ὑγρὸν ἀεὶ πειθαρχεῖν· εἰς δὲ τὸ ὕδωρ ἐμβαίνειν οὐδαμῶς ἔτι τολμώντων, ἦγον διὰ τοῦ χώματος δύο προθέμενοι θηλείας πειθαρχούντων αὐτοῖς τῶν θηρίων. ἐπεὶ δὲ ἐπὶ τὰς τελευταίας ἐπέστησαν σχεδίας, διακόψαντες τοὺς δεσμοὺς, οἷ προσείργοντο πρὸς τὰς ἄλλας, καὶ λέμβοις ἐπισπασάμενοι τὰ ῥύματα, ταχέως ἀπέσπασαν ἀπὸ τοῦ χώματος, τά τε θηρία καὶ τὰς ὑπ' αὐτοῖς σχεδίας. οὗ γινομένου διαταραχθέντα τὰ ζῶα, κατὰ μὲν τὰς ἀρχὰς ἐστρέφετο καὶ κατὰ πάντα τόπον ὥρμα. περιεχόμενα δὲ πανταχόθεν ὑπὸ τοῦ ῥύματος ἀπεδειλία καὶ μένειν ἠναγκάζετο κατὰ χώραν. καὶ τοιούτῳ δὴ τρόπῳ προσαρμοζομένων ἀεὶ σχεδιῶν δυοῖν, τὰ πλεῖστα τῶν θηρίων ἐπὶ τούτων διεκομίσθη, τινὰ δὲ κατὰ μέσον τὸν πόρον, ἀπέρριψεν εἰς τὸν ποταμὸν αὑτὰ διὰ τὸν φόβον. ὧν τοὺς μὲν ἰνδοὺς ἀπολέσθαι συνέβη πάντας, τοὺς δ' ἐλέφαντας διασωθῆναι· διὰ γὰρ τὴν δύναμιν καὶ τὸ μέγεθος τῶν προβοσκίδων ἐξαίροντες ταύτας ὑπὲρ τὸ ὑγρὸν καὶ διαπνέοντες, ἅμα δ' ἐκφυσῶντες πᾶν τὸ παρεμπῖπτον, ἀντέσχον τὸ πολὺ καθ' ὕδατος ὀρθὴν ποιούμενοι τὴν πορείαν. Hic lector sciat nobis per forenses disceptationes nō licuisse suprà scripta Polybij Latina facere. Quare cū urgeremur à typographis illis in solutū Sipōtini uerba dedimus, quæ sequūtur, Eorū traijciendorū cōsiliū huiusmodi fuit, Cō pluribus paratis ratibus, duas inuicem copulatas à terra in amnem porrigunt latas pedes quinquaginta. His alias duas à parte ripæ adijciunt, quas ne secunda aqua deferrentur, cōpluribus retinaculis ualidis ad arbores parte ripæ superiori eminentes alligant. Erat earum longitudo ad ducentos pedes. Post hæc alias duas rates, quæ reliquis longe maiores erant, extremis illis leuiter adnectūt, quò haud difficulter solui possint. Ab his pendebant funes aliqui, quibus ab actuarijs nauibus, postquam dissolutæ à cæteris ratibus essent, trahi in ulterio-

rem ripam ualerent. Postremo eas omnes humo tegunt ut beluæ per eas sine pauore, ueluti per solum, progrederentur. Hoc apparatu facto, elephanti qui Indis ubique, præterquam in undis, parere consueuerant, per stabilē ratem tanquam per uiam prægredientibus duabus fœminis agunt. Qui ubi in extremas rates applicatas trāsgressi sunt, extemplo resolutis, quibus leuiter annexæ erant uinculis, ab actuarijs nauibus pertrahūtur, nihil sane trepidantes, donec continenti agebantur. Vbi uero soluta à cæteris rate in altum se uehi cernebant, undiq; formidine capti cedentibus ab aqua extremis aliquātū turbationis edebāt. Quietem tamē ipse timor faciebat, omni ex parte aquam circūspicientibus feris. Ita primis expositis, alij deinde repetiti, traiectiq; sunt. Quidam timore sæuientes in flumen deciderunt, qui tamen peremptis rectoribus, incolumes euasere. Siquidem & pondere ipso stabiles, & magnitudine prominentium extra aquam narium, quibus emittere, siquid ebiberant, ac respirare poterant, pedetentim uadis progressi, ad ulteriorem ripam recti peruenerunt. Diodorus libro decimonono, ἐνταῦθα δὲ κατασκευάσας σχεδίας διὰ μὲν τούτων τοὺς ἐλέφαντας διεβίβασεν εἰς ἐπίδαυρον. Et in eodem, παρασκευασάμενος δὲ πλοῖα καὶ σχεδίας ἔκ τε τῆς εὐβοίας καὶ τῆς λοκρίδος ἐπεραίωσε τὴν δύναμιν. Id est, Ibi compositis ratibus in ijs elephantos traiecit in Epidaurum. Et in eodem. Comparatis nauigijs ratibusq; ex Eubœa & Locride transmisit exercitū. Thucyd. in VI, σίκελοι δὲ ἐξ ἰταλίας, ἐνταῦθα γὰρ ᾤκουν, διέβησαν ἐς σικελίαν φεύγοντες ὀπικοὺς, ὡς μὲν εἰκὸς καὶ λέγεται, ἐπὶ σχεδιῶν τηρήσαντες τὸν πορθμὸν κατιόντος τοῦ ἀνέμου. Id est, Siculi ex Italia, ibi enim habitabāt, traiecerunt in Siciliā fugiētes Opicos, ut fertur & uerisimile est, ratibus usi fretum traijcientes obseruata tempestate. Erant &

& alia nauiũ genera, quæ κοντωτὰ dicuntur ab Appiano & Diodoro, quòd contis propellerentur. Diodorus libro XIX, ubi de successoribus Alexandri & de Eumene. συναχθέντων οὖν αὐτῷ πλοίων πανταχόθεν πρὸς τὴν διάβασιν, οἱ περὶ σέλευκον καὶ πίθωνα κατέπλευσαν δυσὶ μὲν τριήρεσι, κοντωτοῖς δὲ πλείοσι. ἔτι γὰρ τὰ σκάφη ταῦτα περιῆν ἐκ τῶν ὑπ' ἀλεξάνδρου ναυπηγηθέντων περὶ βαβυλῶνα. Id est, Collectis ibi nauibus ex omni parte ad traiectũ, Seleucus & Pithon cũ suis adueniũt cũ duabus triremibus, pluribusq; nauigijs quæ contis propellebãtur. Illa enim nauigia adhuc supererãt ex ijs quæ Alexandri iussu ædificata fuerant Babylone. Et non longe pòst subdit, τῇ δ' ὑστεραίᾳ παρασκευασάμενοι τὰ κοντωτὰ πλοῖα περὶ τ. τὸν ἀριθμὸν ὄντα διεβίβασαν τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως, οὐδενὸς παρενοχλοῦντος περὶ τὴν ἔκβασιν Id est, Postridie cõparatis circiter trecentis nauigijs, quę contis utebantur, robur exercitus traiecerunt, nemine traiectum impedięte. Nauigium pro nauigatione, & eo quem Græci πλοῦν dicunt, accepisse uidetur Iureconsultus in L. Qui Romæ. §. Callimachus, in tractatu De uerborum obligatione, his uerbis, Idque creditũ esse in omnes nauigij dies ducentos sub pignoribus & hypothecis, mercibus à Berytho comparatis. Et paulo pòst, Ipse in Syriam per nauigium proficiscatur. A. Hirtius uel Oppius in quinto de bello ciuili, Ita uento certo celeriq; nauigio uectus. Marcus uero Tullius ubiq;, quãta mea memoria est, pro eo quod Græci πλοῖον uocant. Nec si parui nauigij & magni eadem est in gubernando scientia. primo de oratore. Item ad Atticum XV, Prorsus dissolutum offendi nauigium, uel potius dissipatũ. In eadem, Brutus nauigia colligebat; erat animus in cursu. Idẽ in Verrem, Non ego à Vibone Veliam paruulo nauigio inter fugitiuorum ac prædonũ ac tua tela uenissem

nissem. Dicitur & nauigiolũ, Lentulus in epistolis fami liaribus Tullij libro XII, Vt etiam à Rhodijs, urbe portu, statione quæ extra urbem est, cõmeatu, aqua denique prohiberentur nostri milites, nos uix ipsi singulis cũ nauigiolis reciperemur. Quod Strabo. 17. πλοιάριον dixit. πᾶσαν γὰρ ἡμέραν καὶ πᾶσαν νύξ πληθὺς τῶν ἐν τοῖς πλοιαρίοις καταυλουμένων καὶ κατορχουμένων ἀνέδην μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Id est, Oẽs dies, totasque noctes uidere est illic homines in nauigiolis cũ tibijs saltãtes impudẽter cum summa lasciuia cum uirorũ tum etiam muliercularũ. Xenophon in 4. ἑλληνικῶν. αἰσθόμενοι δ' οἱ ἀπὸ τοῦ λεχαίου, ἐσβάντες ἐς πλοιάρια παρέπλεον ἕως ἐγένοντο κατὰ τὸν γήλοφον. Tullius primo de oratore nauiculã duorum scalmorum uocat, quod nauigiolum dixit Lentulus: Veneti *gondulam* dicunt: Citius hercle is qui duorum scalmorũ nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauẽ gubernarit. Idem decimoquarto ad Atticũ, Deinde ad epulas Vestorij nauicula, Idem pro Flacco, Vt si qua uspiam nauicula prædonũ apparuisset, accusandus uideretur. Idẽ ad Papyrium Pætũ, Hoc amplius nauicularum habere aliquid in ora maritima: cõtra equitẽ Parthũ negãt aliã armaturã meliorẽ inueniri posse. Idẽ ad Quirites post reditũ, Cũ in paludibus demersus concursu ac misericordia Minturnẽsium corpus ac uitam suã conseruaret, cum parua nauicula traiectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos supplex inopsque uenisset. Idẽ pro Plãcio nauigium uocat, ubi de eodẽ Mario, Quòd nauigium dederũt, quòd eum linquentem terrã, quam seruauerat, lachrymis uotisque omnibus prosecuti sunt. Et pro Sextio, Inde nauigio perparuo cũ omneis portus terrasque fugeret. Plutarchus in Mario ναῦν uocat, καὶ βηλαίου τινὸς ναῦν τῷ μαρίῳ παρασχόντος, Id est, Belæo quodã nauem Mario ministrãte.

NOn alienũ fuerit & de partibus nauiũ pau-ca dicere. Tul.lib.III. de oratore, aliquot partes nauis posuisse uidetur his uerbis, Linquamus naturam, artesque uideamus. Quid tam in nauigio necessariũ quàm latera, quam carina, quàm prora, quàm puppis, quàm antẽnæ, quàm uela, quàm mali, quàm reliqua? Sunt & aliæ partes, quarum nõnullæ propriũ nomen non habẽt, eodem autore in tertio, ut pes in naui. Ipse delicatum adolescentem imitatus à scalmo sumam exordiũ, qui Græcè σκαλμὸς dicitur: circa quẽ alligãtur remi & ὑποσκαλμὸς σκαλμοῦ βάσις. Inde duorũ scalmorũ nauigia à Cicerone dicta, ut suprà diximus. Plutar. in Aemilio, τὰς δὲ ναῦς ἁπάσας ἀφείλετο, καὶ πλοῖον οὐδὲν αὐτοῖς τρισκάλμου μεῖζον ἀπέλιπε. Id est, Omnes naues abstulit, nullũque illis nauigiũ trium scalmorũ maius reliquit. Tullius in tertio Officiorũ scalmũ pro cymba, id est, partẽ pro toto, negantibus uerbis posuit, Venit ipse mature: scalmũ nullũ uidet. Atque haud scio an aiẽtibus uerbis poni possit: qua ratione usurpatũ uideo ab homine doctissimo hac nostra ætate: qui uir tamẽ non est mediterraneus, sed insulanus. Tullius de claris oratoribus, At uerò & contra Crassus ab adolescente delicato, qui cum in litore ambulãs scalmũ reperisset, ob eamque rem ædificare nauẽ concupiuisset, exorsus est. Veneti furculã uocãt. A scalmo dictũ est interscalmiũ M. Vitruuio de architectura primo. Et primũ in ædibus sacris, ut è colũnarũ crassitudinibus, aut è triglypho, aut embate in balistæ foramine, quod Græci περίτρητον uocitãt, nauibus interscalmio quæ διπηχαϊκὴ dicitur: itẽ cæterorũ operũ in mẽbris inuenit symmetriarũ ratiocinatio. Interscalmiũ dixit ut intercolũniũ. Latera Græci πλευρὰς uocant. dicũt etiam τοῖχου ὀυώνυ-

μου

μον καὶ δεξιόν, dextrum, ſiniſtrum'ue latus: ut apud Iulium Pollucem legimus. Lucianus in Ioue tragœdo, ἢ πρώρας ἐπιμελητὴς ἀποδεδειχθείη ἄν, ἢ τοίχου ἄρχων, ἢ πάντως πρὸ τῶν ἄλλων, Id eſt, Vel proræ rector declarari debeat, uel lateris alterius præfectus, uel prorſus ante alios præficiatur Et alibi, νῦν γὰρ ἢ δὴ τοίχου ἄρχω τοῦ δεξιοῦ. Carina apud Venetos nomẽ retinet, *la carena:* Græce τρόπις dicitur. Lucianus in Micyllo. ἔδει ἡ τῆς ἀργοῦς τρόπις ἐλάλησεν. Et alibi nõ ſemel. Audiui de uiro docto cũ diceret carinam propriè eſſe id quod uulgo Venetijs dicitur *la colũba,* ſed eã colũbam puto eſſe quod δρύοχον à Polybio dicitur. Latinum nomen (quod ſciam) non habet. Verba Polybij ſunt in primo, αὖθις ἔγνωσαν ἐκ δρυόχων εἴκοσι καὶ διακόσια ναυπηγεῖσθαι σκάφη. Id eſt, Rurſus decreuerunt a fundamentis ducentas & uiginti ædificare naues. Quod enim eſt fundamentum in domo, id eſt δρύοχον in naui. Sic dictum, opinor, quòd omnem δρῦν, id eſt materiam nauis cõtineat. Alueũ pro carina Saluſtius poſuit in Iugurthino, Hicꝗ alueos nauium inuerſos pro tugurijs habuere. Pomponius Iurecõſul. L. Quod in rerum, De legatis primo, Et ſi nauem legauero, & ſpecialiter eam adſcripſero, eamq; per partes totam refecero, carina eadem manente, nihilominus recte à legatario uindicabitur. Sentina. Tullius de Senectute, Cum alij malos ſcandãt: alij per foros curſent: alij ſentinam exhauriant: ille clauum tenens ſedeat in puppi. Quod Tullius dixit ſentinam exhauriãt, Lucianus in dialogo qui κατάπλους inſcribitur, ὅ, τι γοῦν ἄντλου ἐκκέχυται dixit. Nec tamen inepte uertit is qui dixit ἕτεροι δέ τινες ἀνιμῶνται τὸν ἄντλον. Sed ſatius fuerit ipſa uerba ſcribere, ut ijs legendis, ſi probatur author, cognoſcamus καταστρώματα ea eſſe, quos foros Latini dicunt: ἐπιδιδάς τῶν μὲν ἄλλων οἱ μὲν τοὺς ἰσοὺς ἀναῤῥιχῶνται, οἱ δὲ διὰ τῶν κα-

 ταστρω-

ταστρωμάτων βρέχωσι. Quod Tullius dixit, Per foros curſent, Græcus protulit διὰ τῶν καταστρωμάτων, quod haud ſcio an uerũ ſit. Tullius enim eo loco nõ de longa, ſed de oneraria potius loqui uidetur. Aulus Gellius lib. XVI Noctiũ Attic. cap. XIX. qui utriuſque uocabuli uim ignorare nõ potuit, dum refert Arionis fidicinis fabulã, ex Herodoto forũ reddidit pro ἑδωλοίοισι dictis ab Herodoto, ut eo authore ἑδώλια fori dici debeãt. Nec fortaſſe ingratũ erit lectori utriuſq; uerba hic cõſideranda pponere: Græca priora, qm̃ antiquiora. Verba igit̃ Herodoti ſic habẽt, τοῦτον τὸν ἀρίονα λέγουσι τὸν πολλὸν τοῦ χρόνου διατρίβοντα παρὰ περιάνδρῳ ἐπιθυμῆσαι πλῶσαι ἐς ἰταλίην τε καὶ σικελίην. ἐργασάμενον δὲ χρήματα μεγάλα θελῆσαι ὀπίσω ἐς κόρινθον ἀπικέσθαι, ὁρμᾶσθαι μὲν ὦν ἐκ τάραντος, πιστεύοντα δὲ οὐδαμοῖσι μᾶλλον ἢ κορινθίοισι, μισθώσασθαι πλοῖον ἀνδρῶν κορινθίων. τοὺς δὲ ἐν τῷ πελάγει ἐπιβουλεύειν τὸν Ἀρίονα ἐκβαλόντας, ἔχειν τὰ χρήματα. τὸν δὲ συνιέντα τοῦτο λίσσεσθαι, χρήματα μὲν προϊέντα σφι, ψυχὴν δὲ παραιτεόμενον. οὔκων δὴ πείθειν αὐτὸν τούτοισι, ἀλλὰ κελεύειν τοὺς πορθμέας ἢ αὐτὸν διαχρᾶσθαί μιν ὡς ἂν ταφῆς ἐν γῇ τύχῃ, ἢ ἐκπηδᾶν ἐς τὴν θάλασσαν τὴν ταχίστην. ἀπειληθέντα δὲ τὸν Ἀρίονα ἐς ἀπορίαν παραιτήσασθαι, ἐπειδή σφι οὕτω δοκέοι, περιϊδεῖν αὐτὸν ἐν τῇ σκευῇ πάσῃ στάντα ἐν τοῖσι ἑδωλίοισι ἀεῖσαι. ἀείσας δὲ ὑπεδέκετο ἑωυτὸν κατεργάσασθαι, καὶ τοῖσι ἐσελθεῖν εἰ μέλλοιεν ἀκούσεσθαι τοῦ ἀρίστου ἀνθρώπων ἀοιδοῦ ἀναχωρῆσαι ἐκ τῆς πρύμνης ἐς μέσην νέα. τὸν δὲ, ἐνδύντα τε πᾶσαν τὴν σκευὴν καὶ λαβόντα τὴν κιθάρην στάντα ἐν τοῖσι ἑδωλίοισι διεξελθεῖν νόμον τὸν ὄρθιον. τελευτῶντος δὲ τοῦ νόμου, ῥῖψαί μιν ἐς τὴν θάλασσαν ἑωυτὸν ὡς εἶχε σὺν τῇ σκευῇ πάσῃ. καὶ τοὺς μὲν ἀποπλέειν ἐς τὴν κόρινθον, τὸν δὲ δελφῖνα λέγουσι ὑπολαβόντα ἐξενεῖκαι ἐς Ταίναρον, Reliqua nõ addã, ne lõgior uidear, cũ fabula ipſa ſit omnib⁹ nota. Gelliũ audiamus, cuius uerba hæc ſunt, Eũ Arionẽ rex Corinthi Periãder amicũ amatũq; habuit artis gratia. Is inde à rege proficiſcit̃ ter-

ras

tas inclytas, Siciliã atque Italiam uisere. Vbi eò uenit, aures omniũ, mentesq; in utriusq; terræ urbibus demulsit: in quæstibus istic & uoluptatibus amoribusq; hominum fuit. Is tum postea grandi pecunia & re bona multa copiosus Corinthum instituit redire. Nauẽ igitur & nautas, ut notiores amicioresq; sibi, Corinthios delegit. Sed eo Corinthios homine accepto, nauiq; in altũ prouecta, prædæ pecuniæq; cupidos cepisse consiliũ de necando Arione. Tum illum ibi pernicie intellecta pecuniam cæteraq; sua ut haberent dedisse, uitam modo sibi ut parcerent orauisse. Nautas precum eius harum commiseritũ esse illatenus, ut ei necem afferre per uim suis manibus temperarẽt: sed imperauisse, ut iam statim coràm desiliret pręceps in mare. Homo, inquit, ibi territus spe omni uitæ perdita, id unum postea orauit, ut prius quàm mortem oppeteret, induere permitterent sua sibi indumenta, & fides capere, & canere carmen casus illius sibi consolabile. Feros & immanes nauitas prolubium tum audiendi subit. Quod orauerat, impetrat. Atque ibi mox de more cinctus, amictu ornatus, statimque in summæ puppis foro carmen, quod orthium dicitur, uoce sublatissima cantauit. Ad postrema cantus cum fidibus ornatu'que omni, sicut stabat canebatq;, eiecit sese procul in profundũ. Nautæ haudquaquam dubitantes quin perijsset, cursum quem facere cœperant, tenuerunt. Sed nouum, &c. Vides optime lector ut Gellius, etiam si ad uerbum minimè curauerit uertere Herodoti uerba, tamen quod Græcus dixit, ἐνδύντα τε πᾶσαν τὴν σκευὴν καὶ στάντα ἐν τοῖσι ἑδωλίοισι διεξελθεῖν νόμον τὸν ὄρθιον, Gellius sic retulit, Amictu ornatus stãsq; in summæ puppis foro, carmen quod orthiũ dicitur, uoce sublatissima cantauit. Quare ἑδώλια, si Gellio credimus

ſunt fori à Cicerone dicti & aliquot Latinis. Plutarchus in Sympoſio eandē Arionis fabulam retexēs, alijs uerbis uſus eſt, ait enim, κατασὰς παρὰ τὸν τοῖχον ἐν πρύμνῃ. Id eſt, Stans in puppi ad alterum nauis latus. Simul & illud non omiſerim, Plutarchum genus illud cantionis, qui ὄρθιος dicitur ab Herodoto, νόμον τὸν πυθικὸν uocaſſe, quaſi declarans qui ſit ὄρθιος: uel fortaſſe alios authores ſecutus eſt. Fori à ferendo mihi uidentur dici. & inde foriculi apud M. Varronem in de re ruſtica, Et ideo oporothecas qui faciunt ad Aquilonem ut feneſtras habeant, atque ut aere perflentur, curent: neque tamen ſine foriculis, id eſt ſine tabulatis quæ poma ferāt, ego interpretor: ut fori in naui ſint tabulata, quibus ferātur nautæ per nauim. Prora & puppis uulgò nomen paucis immutatis retinent: πρύμναν Græci dicunt, quæ puppis à noſtris dicitur. Tullius nono epiſtolarū familiariū: Sedebamus enim in puppi, clauūq; tenebamus. Thucydides lib. I. καὶ ἐθαύμαζον τοὺς κορινθίους πρύμναν κρουομένους. Idē in tertio, οἱ δὲ ὑπεχώρουν ἤδη πρύμναν κρουόμενοι. Memini me legiſſe in Commētarijs in Thucydidē, πρύμναν κρούεσθαί ἐστι κατ᾽ ὀλίγον ἀναχωρεῖν μὴ στρέψαντα τὸ πλοῖον, ὁ γὰρ οὕτως ἀναχωρῶν, κατὰ τὴν πρύμναν ὑποπηλατεῖ. Appianus de bellis ciuil. lib. 9, ἐν δὲ ὑπένοον ὡς ἐν ἀδοκήτῳ τὴν ναῦν κρούοντες κατὰ πρύμναν ἀντέπαιον. τὸ δ᾽ αὐτὸ ποιούντων καὶ τῶν πολεμίων, ἴση μὲν ἦν ἡ βία τῶν ἀνδρῶν, ὁ δὲ ἅρπαξ ἐποίει τὸ ἴδιον. Latini inhibere dicūt, quod Græci πρύμναν κρούεσθαι. Veneti uulgari uocabulo *ziare* dicūt. Tullius in primo de Oratore. Vt concitato nauigio quum remiges inhibuerint, retinet tamen ipſa nauis motū & curſum ſuū intermiſſo impetu pulſuq; remorū. Idem XIII. ad Atticum, Nūc ad rem ut redeam, inhibere illud tuum quod ualde mihi arriſerat, uehementer diſplicet. Eſt enim uerbum totum nauticū, quā-

quam

quam id quidē ſciebam, ſed arbitrabar ſuſtineri remos, cum inhibere eſſent remiges iuſſi. Id non eſſe eiuſmodi, didici heri cum ad uillā noſtrā nauis appelleretur. nō enim ſuſtinēt, ſed alio modo remigāt. Id ab ἐποχῆς remotiſſimum eſt. Quare facies ut ita ſit in libro quemadmodum fuit. Et poſtea ſubdit. Inhibitio autē remigum motum habet, & uehementiorem quidem remigationis nauem conuertentis ad puppim. Liuius in ſexto tertiæ decadis, Itaque ex utraq; parte ſigno dato cū roſtris cōcurriſſent, neque retro nauem inhiberent, nec dirimi ab ſe hoſtem paterentur, quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu ita conſerebant ex propinquo pugnam, ut non miſſilibus tantū, ſed gladijs etiā propè collato pede præliarentur. Liuius ſeptimo quartæ decad. Inde tumultu iniecto, cum diuellere ſe ab hoſte cupiētes inhiberent Rhodij, fracta anchora & implicita remis, latus alterū deterſit, debilitate ea ipſa quæ icta cohæſerat nauim cepit. Diodorus in XX, αἱ μὲν παρέσυρον ἀλλήλων τοὺς ταρσοὺς, ὥστε πρὸς φυγὴν καὶ διωγμὸν ἀχρήστας γίνεσθαι, αἱ δὲ κατὰ πρώραν τοῖς ἐμβόλοις συῤῥάξασαι πρύμναν ἀνεκρούοντο πρὸς ἄλλην ἐμβολὴν, καὶ κατετραυμάτιζον ἀλλήλους οἱ ταύταις ἐφεστῶτες, ἅτε τοῦ σκόπου σύνεγγυς ἑκάστοις κειμένου. Id eſt, Aliæ inter ſe remos deterſerunt: ut ad fugam & ad hoſtes perſequendos inhabiles fierent. Aliæ autem obuerſis inter ſe proris, concurſu roſtris facto inhibebant, ut iterū impetum repetere poſſent. Quiq; in illis ſtabant milites, ſeſe mutuis uulneribus conficiebant. Qui hominibus ad proram imperat, ipſamq; regit dicitur πρωράτης à Iulio Polluce, πρωρεὺς à Xenophōte Ἀναβάσεως quinto, οὐχ ὁρᾶτε, ἔφη, ὅτι καὶ νεῦμα τοῦ μόνου ἕνεκα, χαλεπαίνει μὲν πρωρεὺς τοῖς ἐν πρώρᾳ, χαλεπαίνει δὲ κυβερνήτης τοῖς ἐν πρύμνῃ; Num uidetis, ait, ipſum proræ rectorē hominibus qui in pro

ra ſunt, uel ob ſolum nutum ſuccenſere, gubernatorem etiam ijs qui ſunt in puppi. Qui ſocijs naualibus imperat, κελευστὴς dicitur ab eodem Polluce: τοίχαρχος, qui lateri: ἐσχαρεὺς, qui foco. Cũ igitur πρωράτης dicatur qui proram regit: fortaſſe apud Plutarchũ in uita Cleomenis locus, ut opinor, corruptus, nec ab hominibus noſtræ ætatis (quod ſciam) ſatis intellectus, emaculandus eſt. Quoniam facete dictum gratiam amiſit, dum nõ intelligitur: etiam ſi ab oratore arguto Demade prolatum ſit. Iubente enim quondam populo Athenienſi, ut triremes è naualibus producerentur, & ſocijs naualibus defenſoribusq; complerẽtur: cum pecuniæ in publico eſſent nullæ: panis confectio, inquit Demades, uiri Athenienſes, eſt prior ipſa prora. Hoc eſt, etiam ſi prora ſit anterior & prior nauis pars, eſt tamen aliquid prius, nauticum ſcilicet panem conficere, ſtipendiumq; militibus & remigibus præbere. φυράσαι enim & φυρᾶν, eſt ζυμοῦν καὶ ἀναμάσσειν τὰ ἄλευρα, ex quo φύραμα deducitur, id eſt fermentum. eſt enim φυράσαι, maſſam farinæ ſubigere & miſcere, unde panis conficiatur, qui ἄρτος ναυτικὸς, id eſt panis nauticus dicitur. Lucianus, καὶ ἄρτους ὀκτὼ ναυτικοὺς Plinius lib. XXII. cap. XXV. Vetus aut nauticus panis tuſus atq; iterum coctus ſiſtit aluum. Sed præſtiterit in lectorum gratiam uerba Plutarchi aſcribere in Agidis & Cleo. uita, καὶ δημάδης τὰς τριήρεις μὲν καθέλκειν καὶ πληροῦν ποτε τῶν ἀθηναίων κελευόντων, χρήματα δ᾽ οὐκ ἐχόντων, πρότερον ἐστὶν ἔφη, τοῦ πρώρα τὸ φυρᾶσαι. Locus corruptus, & legendum exiſtimo, τῆς πρώρας, non τοῦ πρώρα: ut ſic legẽdum ſit, πρότερον ἐστὶν, ἔφη, τῆς πρώρας τὸ φυρᾶσαι. Is qui Plutarchũ uertit, cum elegantiã minimè aſſequeretur, frigidè nimis uertiſſe uidetur: eum adeas, & oderis hominis inſcitiã, qui tã belle dictum tam frigide reddide-

diderit: sed ad alia properabat. Vir quidã mihi peramicus cũ illi hæc nostra cõmunicarẽ, cẽsuit legendũ in Plutarcho πρότερον δεῖ, ἔφη, τοῦ πρωρᾶτου φυρᾶσαι. Id est prius panis conficiendus proratæ est, sed priora mihi magis placent, fortasse quia nostra: tu lector iudicabis. Sunt & acrostolia extremæ nauis partes, quæ facile euellebãtur, cum collibitũ fuerat: ut constat ex Diodoro Siculo XX, οἱ Ῥόδιοι ταχέως τὰ μὲν ἀκροστόλια περιέσπασαν, ὕλην δὲ ξηρὰν καὶ δᾷδας ταῖς ναυσὶν ἐνέντες ἐνέπρησαν. Id est, Rhodij celeriter acrostolia detraxerũt, iniectisq; malleolis & teda in naues, eas ipsas cõcremarũt. Appianus in Mithridate, ὥστε τὴν τριήρη αὐτοῖς ἀνδράσι ἀναδησάμενον καὶ ἀκροστόλια πολλὰ καὶ σκῦλα ἐς τὸν λιμένα φέροντας ἐπανελθεῖν. Id est, Vt trireme cũ ipsis hominibꝰ religata in portũ se receperint, multis onusti spolijs, ipsisq; nauiũ acrostolijs, quæ Latini rostra, ut opinor, uocant, & si quæ similia. Diodorus lib. XVIII. ubi de successoribus Alexãdri, μετὰ δὲ ταῦτα Νικάνορος καταπλεύσαντος εἰς τὸν Πειραιᾶ κεκοσμημένῳ στόλῳ τοῖς ἀπὸ τῆς νίκης ἀκροστολίοις. Idẽ in XX. αὐτὸς δὲ τὰς ἰδίας ναῦς κοσμήσας τοῖς ἀκροστολίοις καὶ ἁλούσας ἐφελκόμενος τὸν πλοῦν ἐποιεῖτο. Quę ideo adscribẽda curaui, ut lector scire posset, in more positũ apud antiquos ornari naues uictrices captiuarum acrostolijs. Xenophon in sexto ἑλληνικῶν, τὰς μὲν τριήρεις ἀκρωτηριασάμενος ἕλκων κατηγάγετο εἰς τὸν Κερκυραίων λιμένα. ἀκρωτηριασάμενος dixit, id est detractis acrostolijs.

Antẽnæ etiã nomen uulgo retinẽt. Græci κεραίαν uocant. Aulus Hirtius in quarto, Hostis repẽte aduersam ad se uenientẽ nauẽ antẽnis ad mediũ malũ demissis, instructã propugnatoribus animaduertit. Quod ubi conspexit, celeriter uela subduci, demittiq; antennas iubet, & milites armari, & uexillo sublato quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naues subsequebantur, idem ut

face

facerēt, significabat. Latini antennarū extremas partes cornua uocant, propterea ꝙ opinor græci κεραίαν dixerint. Quod uel ex Vergilio in tertio coniicere licet dum ait Cornua uelatarum obuertimus antennarum. Lucianus πλοίου εἶτα ἐπὶ τῆς κεραίας ἄνω ἀσφαλῶς διαθέοντα τῶν κεροιάκων ἐπιλημμένον. Malus nauis à Græcis ἱστὸς dicitur. cuius partes diuersis appellatiōibus distinctæ à Macrobio in quinto Saturnaliū, in hæc uerba: Asclepiades autem uir inter Græcos apprime doctus ac diligens, carchesia à nauali re dicta existimat. Ait enim, naualis mali partem inferiorē pternā uocari. At circa mediā ferme partem, τράχηλον dici. Summam uero partē, carchesiū nominari: & inde diffundi in utrūq; ueli latus ea quæ cornua uocātur. Quis autē fuerit ille Asclepiades, scies ex Athenæo libro undecimo διπνοσοφιστῶν, & simul ex ipsius uerbis apertius intelliges, quæ à Macrobio scripta sunt. Quare ea subiicere non grauabor, Ἀσκληπιάδης ὁ μυρλεανὸς κεκλῆσθαί φησι ἀπὸ ἑνὸς τῶν ἐν τῇ νηὶ κατασκευασμάτων. τοῦ γὰρ ἱστοῦ τὸ κατωτάτω πτέρνα καλεῖται, ἣ ἐμπίπτει εἰς τὴν ληνόν. τὸ δὲ οἷον εἰς μέσον, τράχηλος, τὸ δὲ πρὸς τῷ τέλει καρχήσιον. ἔχει δὲ τῶν κεραίας ἄνω συννευούσας ἐφ' ἑκάτερα τὰ μέρη. Iulius Pollux aliis uerbis ferè eadē, καὶ τὸ μὲν ὑποδεχόμενον τὸν ἱστὸν ληνός. τὸ ἐναρμοττόμενον αὐτὸ πτέρνα, τὸ δὲ τελευταῖον τὸ πρὸς τῇ κεραίᾳ, ἠλακάτη καὶ θωράκιον καὶ καρχήσιον. Vt nō apud Macrobiū sit legendū ueli, sed mali: nec patera, sed pterna: quæ cū sciolus quispiam nō caperet, uideretq; de uasculis tractari, pateram pro pterna nobis apposuit: usqueadeò maculæ nostrorum Latinorum non possunt sine collatione Græcorū elui. Pollux ipse ἠλακάτην & θωράκιον cōfundere uidetur, quæ dilucidius uidebis apud Athenæum in loco suprà citato. Nunc ad nostros iureconsultos redeamus. Malū nauis esse partem Labeo

ait, quē Græci ἱστὸν uocant. Artemonē aūt non esse partē nauis, Iabolenus in tractatu De uerb. sign. ꝑdidit. Est aūt artemon, uelū maius nauis, ut in Actis apostolorum, ad calcē: καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. Quem locū uir doctus pro antēna interpretatus est, haud scio ꝗ̃ recte. Etenim etiā nunc nomē Venetiis uulgò retinet, & *artimon* uocāt. Iulius Pollux ἀκάτιον uocat. Plutarchus, πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν, πότερον οὖν τῶν νέων ὥσπερ τῶν ἰθακησίων κηρῷ τινὶ τὰ ὦτα ἀτέγκτῳ καταπλάσσοντες ἀναγκάζωμεν αὐτοὺς τὸ ἐπικούρειον ἀκάτιον ἀραμένους ποιητικὴν φεύγειν καὶ παρεξελαύνειν. Idē, κατ᾽ ἐπίκουρον, ταύτας μὲν τοι τὰς τηλικαύτας καὶ τοσαύτας ἡδονὰς, ὥσπερ ἀεννάους ἐκτρέποντες οὗτοι καὶ ἀποστρέφοντες, οὐκ ἐῶσι γεύεσθαι τοὺς πλησιάσαντας αὐτοῖς, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐπαραμένους τὰ ἀκάτια φεύγειν ἀπ᾽ αὐτῶν κελεύουσιν. id est, iubēt illinc effugere paßis maioribus uelis. Tullius alio loco Latinè dixit, Velis, ut ita dicā, remisq; fugiēda: quod Græci dixere, ἐπαραμένους τὰ ἀκάτια φεύγειν. Sic Latina cum Græcis coniūgēda: quod hoc toto opere conati sumus. Quid autē assequuti fuerimus, lector uiderit. Lucianus in Ioue tragœdo, οὐκοῦν ἔφερεν ὑμᾶς τότε ὁ ἄνεμος ἐμπίπτων τῇ ὀθόνῃ καὶ ἐμπιπλὰς τὰ ἀκάτια μᾶλλον ἢ οἱ ἐρέττοντες, ἐκυβέρνα δὲ εἷς τις ἐφεστὼς καὶ ἔσωζε τὴν ναῦν. Et alibi, πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν, δέος γὰρ πότε ποιητικοῦ τινὸς ἀνέμου ἐπουριάσαντος τὰ ἀκάτια. Quibus uerbis acatia pro maiore uelo accipiendū putamus, etiā si uiri aliquot alioqui docti aliter interpretati sint. Xenophon in VI ἑλληνικῶν discrimē facere uidetur inter μεγάλα ἱστία & ἀκάτια quū inqt de Iphicrate opinor, εὐθὺς μὲν γὰρ τὰ μεγάλα ἱστία αὐτοῦ κατέλιπεν ὡς ἐπὶ ναυμαχίαν πλέων, καὶ τοῖς ἀκατίοις δὲ καὶ εἰ εὔφορον πνεῦμα εἴη, ὀλίγα ἐχρῆτο τῇ δὲ κώπῃ τὸν πλοῦν ποιούμενος. Velis usus primus mortaliū Aeolus dicitur, & propterea deus uentorū est habitus. Diodorus in V. πρὸς δὲ τούτοις τὴν τῶν ἱστίων χρείαν τοῖς ναυτικοῖς εἰσηγήσασθαι

γήσασθαι καὶ διδάξαι. id est, insuper & uelorũ usum nautis introduxisse, rationemq́ utendi docuisse. Græci uelum ὀθόνην dicunt, & ἱστίον. ut patet de ὀθόνη ex loco Luciani suprà prolato. Appianus, φυλάσσοντες ἄνεμον ἐκ πόντου πολὺν πεπετασμένοις τοῖς ἱστίοις διαθέοντες ἀδυνάτων οὐσῶν ἔτι τῶν βιαίων ὁλκάδας φερομένας ἱστίῳ καὶ πνεύματι διώκειν. Quibus uerbis clarius est, q̃ ut enarrari debeat, ἱστίον pro uelo à Græcis accipi. Minus aũt uelum dolo, Græcè δόλων dicitur. Liuius IIII decadis lib. VI. Iam fermè triginta in fronte erãt, quibus ut æquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit. Idem in eodẽ, Quòd ubi uidit Romanus, uela contrahit, malosq́ inclinat, & simul armamenta componens opperitur insequẽtes naues: iam fermè, &c. Et paulopost, Sublatis dolonibus effuse effugere contendit. Diodorus lib. XV. ἡ γὰρ ναῦς φορᾷ πνεύματος συλλαβομένη τοῦ δόλωνος ἀρθέντος ἐξέφυγε τὸν κίνδυνον. Plutarchus in Tyberio, ὥς τε κἀκεῖνον οὐδενὸς ἀγνοοῦντος ὑποζώννυσθαι ξιφίδιον λῃστρικόν, ὃ δόλωνα καλοῦσι. Quibus Plutarchi uerbis, dolonem accipere debes pro teli genere, nõ pro uelo: ut ponitur à Iureconsulto in. l. si ex plagis. §. tabernarius, in tractatu Ad legẽ Aquiliã. Velum quod à tergo est ἐπίδρομος uocatur à Iulio Polluce. Nauis ab eodẽ Polluce Antigoni τριάρμενος dicitur, quæ trina uela haberet, trinosq́ malos: quo uerbo utitur & Lucianus in dialogo, qui πλοῖον uel εὐχαί inscribitur, ὅς γε ἔτι ἑνὸς πλοίου τουτουὶ δεσπότης ὢν περιήκουσε βοώντων, εἰ ποῖ τι κτήσαιο πρὸς τούτῳ τριάρμενα πάντα καὶ ἀνώλεθρα, οὐδὲ ὄψει δηλαδὴ τοὺς φίλους. Quum non satis scirem quid τριάρμενα significaret, cõsului Cõmentarios Græcorũ, in quibus inueni quod subscribam, ut inde lector cõiecturam facere possit: ea sunt huiusmodi: ἄρμενα ἰδιωτικώτερον ὅμως δὲ οὐκ ἀλόγως τὰ ἱστία καλεῖν. Inde τριάρμενα dicta putaui, quæ tria uela haberent.

Idem

Idem Pollux dicit: Si erat constrata tectaq; nauis, in ædi-ficabantur πύργουχοι, id est, tigna continentia turrim. Su per quos duæ turriculæ dextra & sinistra, quarũ mediũ erat κατάστρωμα, in quibus erant homines armati, quos propugnatores uocat Tullius VII in Verrem, Præclara classis in speciẽ, sed inops & infirma propter dimissio-nem propugnatorũ & remigum. Polybius in primo, ἐπ' αὐτὸ τὸ στόμα τοῦ λιμένος ἐποιεῖτο τὸν πλοῦν, ἔχων καθωπλισμένους, καὶ πρὸς μάχην ἑτοίμους τοὺς ἄνδρας ἀπὸ τῶν καταστρωμάτων. id est, in ipsis faucibus portus adnauigabat, habens armatos propugnatores, paratosq; ad pugnam uiros, qui in cata stromatis & foris erant. Quibus uerbis planũ fit milites armatos in prælio nauali solere certare & propugnare è catastromatis. In locũ quorũ utũtur hodie *des balestrieres*, sic enim uocãt Veneti: non φ hæ sint ea quæ καταστρώματα dicuntur, sed eorũ usum præstãt. Et fortasse non ine-ptè dixerimus catastromata, ea quæ uulgò dicũtur *gari-des*. Vela dare dicimus, & uela ducere, & uela facere, & uela pandere. Tullius II de oratore: Si se dant, & (ut antè dixi) sua sponte, quò impellimus, inclinãt atq; pro pendẽt, accipio quod datur: & ad id unde flatus aliquis ostẽditur, uela do. Inde apud Virgiliũ, Vela dabãt læti. A. Hirtius, Imprudẽtes uela in altũ dederunt, ac diu mul tumq; iactati, tandẽ multis pòst diebus siti inopiaq; con fecti, ad Cæsarẽ peruenerũt. Liuius in V tertiæ decadis, Cum trigintaquinq; nauibus ex portu Syracusano profe ctus libero mari, uela in altũ dedit. Cæsar in II de bello ci uili, Interim aduentu longarũ nauium Curio pronũtiari onerariis nauibus iubet, quæ stabãt ad Vticam numero circiter centũ: se in hostiũ habiturũ loco, qui non eue sti-gio ad castra Cornelia uela duxisset. Virgilius in V.
Vela facit tamen, & plenis subit ostia uelis.

Tullius Tusculanarũ quarto: Vtrum igitur mauis, sta-
tim ne nos uela facere, an quasi è portu egredientes pau-
lulum remigare? Et paulo post, Quærebã igitur utrum
panderem uela orationis statim, an eam antè paululum
Dialecticorum remis propellerem. Liuius in. V. tertiæ
decadis, cuius prima classis petere altum uisa est. Idem
in sexto tertiæ decadis, Aliæ in alto mersæ: aliæ ad incer
tos uentos hinc atq; illinc obliqua transferentes uela, in
altum euectę sunt. Tullius in primo Tusculanarũ, Quò
utinam uelis paßis prouehi liceat. Si enim reflantibus
uentis reiiceremur: tamen eodem paulo tardius refera-
mur necesse est. Idẽ in tertio, Velis (ut ita dicã) remisq;
fugienda. Et inde ueliuolãtes naues dictæ apud. M. Tul
lium, Et fera ueliuolantibus nauibus compleuit manus
litora. Est autem in uelo ea pars quæ acutior & inferior
ad nauis latus religatur, modoq; contrahitur, modo re-
laxatur, pes Latinis, Græcis πούς. λέγεται δὲ οὕτω τὸ χοινίον
τὸ κάτωθεν τοῦ ἱστίου. authore interprete Euripidis in Ore-
ste. Lucianus in dialogo ἐπισκοποῦντες, πότε ὑμεῖς ὑπ' ἀγνοί-
ας κελεύετε τὴν ὀθόνην στεῖλαι, ἢ ἐνδοῦναι ὀλίγον τοῦ ποδός. id est,
tunc uos præ ignoratione iubetis uela contrahere, uel
parum de pede relaxare. Plutarchus περὶ πολυφιλίας. οὐ τῷ
Εὐριπίδῃ πιστέον λέγοντι, χρῆναι μετρίαν εἰς ἀλλήλους φιλίαν θνα-
τοὺς ἀντείνασθαι, καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς, εὔλυτα δ' εἶναι θέλ-
γηθρα φρενῶν, ἀποτάζεσθαι καὶ ξυντεῖναι καθάπερ πόδα νεὼς ὑφιέ-
ντα καὶ προσάγοντα ταῖς χρείαις τὴν φιλίαν. id est, neq; enĩ Euri
pidi credẽdũ dicẽti, nos mortales oportere mediocri a-
micitia esse cõtẽtos, nec sinere eã penetrare ad animi me
dullã, intimosq; mẽtis recessus: putareq; eã ueluti mẽtis
oblectamentũ facilè dilui debere, adducereq; & remitte
re cum uelis ceu pedẽ nauis, aptando intendẽdoq; ami-
citiã pro usus ratione. Idem Euripides in Oreste pedis

meminit, eiusdemque fere sententiæ, dum ait: καὶ ναῦς γὰρ ἐν-
ταθεῖσα πρὸς βίαν πολλὰ ἔβλαψεν, ἔστη δ᾽ αὖθις ἢν χαλᾷ πόδα.
Ad quod allusisse uidetur Tullius de amicitia, quũ ait:
Partim fugiẽdas esse nimias amicitias, ne necesse sit unũ
sollicitũ esse pro pluribus: satis superque esse sibi suarum
cuique rerum curam. Alienis nimis implicari, nimis mole
stum esse: commodissimũ esse, quam laxissimas habenas ha
bere amicitiæ, quas uel adducas quũ uelis uel remittas.
Lucianus De ueris narrationib. ποδεῶνας uocat: καὶ ταῖς
χερσὶ τοὺς ποδεῶνας κατέχοντες. Reliqua adderem, sed sunt
fœda magis quam ridicula: quod tamen de quadratis uelis
intelligas: nam superiora de uelo triangulari forma.

Transtra in naui sunt sedilia, in quibus erãt remiges:
quod uel authore Virgilio probari potest, dum ait:
Considunt transtris, intentaque brachia remis
Intenti expectant signum, exultantiaque haurit
Corda pauor pulsans. Veneti *banchos* uocant.

Nec alienum fuerit de remis pauca subiicere.
Remos Copæ inuenerũt, Plinio authore. Inde à Græcis
dicti κῶπαι. Lucianus, προσελάυσαντες ἐν ταῖς κώπαις. id
est, remis accedẽtes. Inde κωπηλατεῖν quidã Latini remi
gare dicũt. Idem Lucianus De ueris narrationib. ἐφεξῆς
ἐκωπηλάτουν κυπαρισσοις αὐτοκλάδοις μεγάλαις καὶ αὐτοκόμοις,
ὥσπερ ἐρετμοῖς. Remus enim ἐρετμός à Græcis dicitur. Idẽ
Lucianus, μέμψῃ γ᾽ οὐδὲν ἢν οὐηρὸν τὸ καρτερόν μοι ἐρετμὸν δῷς
μόνον. id est, nihil te pœnitebit si modò mihi probum for
temque remũ præbueris. Ab eodem Luciano molæ quasi
manubriũ κώπη dicitur, propterea quod tanquã remus agi
tatur in gyrum. Inde idẽ in Asino, ὑποζευγνύουσί με τῇ κώπῃ
τοῦ μύλου. Remorũ aũt ordinẽ extremũ & ueluti remigiũ
ταρσοὺς Græci uocãt. Quod enim Latini remos deterge
re uel defringere dicũt, Græci ταρσοὺς θραύειν. & in iis Po

 lybius

lybius in primo, ἀλλὰ καὶ τοὺς ταρσοὺς ἔθραυον αἱ νῆες ἀλλήλαις συγκρούουσαι. Sed mutuo cõcursu naues inter se remos defringebant. Appianus de bellis ciuilibus, ἃ συνέτριψαν ἡ μὲν τὸ ἔμβολον τῆς Μηνοδώρου νεώς, ἡ δὲ τὸν ταρσὸν τῆς Μενεκράτους. id est cõfregit illa quidem rostrum nauis Menodori: altera autem remos Menecratis detersit. Partẽ remi latiorem Græci πλάταν uocãt: est enim ταρσός, id quod diximus, ut uides. Cæsar de bel. ci. lib. I. Aut remos transcurrẽtes detergere si possent, cõtendebant. Liuius in VIII tertiæ decad. Alterius remos detersit, cæterasq; quas indepta esset, mulctasset, &c. Idẽ sexto quartæ, Et ut in numero impari duæ regiæ unã circũsistunt: & primũ abutroq; latere remos defringũt, deinde trãscendũt armati. Idem in VII quartæ, Sed momento temporis & nauiũ uirtus, & usus rei maritimæ terrorẽ omnẽ Rhodiis dẽpsit. Nã & in altũ celeriter euectæ naues, locũ post se quoq; uenientĩ ad terrã dedere: & siqua concurrerat rostro cũ hostiũ naui, aut prorã lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu præteruecta in puppim impetũ dabat. Diodorus in loco suprà citato, παρασύρειν ταρσούς dixit, ut uidimus. Remiges ipsi ἐρέται & αὐτερέται dicuntur. Thucydides in primo, ἐρέτας μισθῷ πείθοντες. Et in III. οἱ δ' αὐτερέται πλεύσαντες τῶν νεῶν ἀφικνοῦνται. quo loco αὐτερέται sunt remiges quidẽ, qui tamen quum opus erat decertabant & propugnabant, ut utrũq; ministeriũ præstarent. Quapropter eosdem & μαχίμους uocat in primo idem Thucydides αὐτερέται δ' ὅτι ἦσαν καὶ μάχιμοι πάντες. & paulopost eosdem προσκώπους uocat. περίνεῳ autem appellat otiosos ac liberos uectores à remigandi labore, quũ ait, περίνεῳ δὲ οὐκ εἰκὸς πολλοὺς ξυμπλεῖν ἔξω τῶν βασιλέων καὶ τῶν μάλιστα ἐν τέλει. Remiges ipsos Liuius socios nauales uocat: Græci πληρώματα. Veneti, *la ciurma*. Diodorus in XX. αἱ

δ' ἄλλαι ἐκβιαζομένων τῶν πληρωμάτων διεσώθησαν πρὸς τὸ Ἀντιγόνου στρατόπεδον. id eſt, aliæ autẽ contendentibus ſumma alacritate ipſis ſocijs naualibus, ſe ad exercitũ Antigoni receperũt. Liuius libro primo tertiæ decadis, Nam ut ſociis naualibus affatim inſtructam claſſem, ita inopẽ milite habebat. uide ut alios ponat ꝓ ſociis naualibus, alios pro milite & propugnatoribus. Idẽ in ſexto tertiæ decadis, Scripto deinde exercitu, de remigũ ſupplemẽto agi cœptũ: in quã rem, cũ neq; hominũ ſatis, nec ex quo pararentur, ſtipendiumq; acciperent, pecuniæ quicquã ea tempeſtate in publico eſſet: edixerũt conſules, ut priuati ex cenſu ordinibusq; ſicut antea remiges darent cum ſtipendio cibariisq; dierũ triginta. Et paulopoſt ſubdit, Nam unde cum pecunia in ærario non eſſet paraturos nauales ſocios? Quibus uerbis conſtat Liuium uocare nauales ſocios, quos ſuperioribus uerbis remiges dixerat. Idem Liuius in decimo quartæ decadis, Nec rei naualis cura omiſſa, duumuiros in eam rem conſules creare iuſsi: per quos naues uiginti deductæ naualibus ſociis ciuium Romanorum, qui ſeruitutẽ ſeruiſſent complerentur, ingenui tantum ut his præeſſent. Et ſanè quum uerbo complerentur, utatur Liuius, ſatis indicat nauales ſocios eos eſſe, quos Græci πληρώματα dicunt. & ita uertimus in pleriſque locis ſuprà citatis. Hic noſtram ſententiam euertere uidetur Lucianus, qui De ueris narrationibus, aliter uidetur id uocabulum uſurpaſſe: ait enim, προσβαλόντες οὖν ἡμῖν ἀπὸ δύο πληρωμάτων ἐμάχοντο. Quo loco πληρωμάτων non poteſt intelligi pro ſociis naualibus, ſed potius pro ipſis nauigiis inſtructis & armatis: ut uertendum ſit, Impetu in nos dato binis nos nauigiis armatis circunſiſtunt. Subdit enim ipſe Lucianus haud ita multò pòſt: ἐπ' ἄλλοι ἦσαν ἱππότικαν

τὸν

τες οἱ κηρύνοναῦται, ἅτε καὶ πλείους, πέντε γὰρ εἶχον πληρώματα. id est, quinq; nauigia instructa armataq; habebant, cũ illos duo tantũ habuisse dicat. Verũ nõ absimile uero est, Lucianũ eo uocabulo abusũ, dũ certos authores, quos nõ habemus, sibi imitãdos proposuit. Ausim enĩ omni asseueratione affirmare, eã loquẽdi formulã, qua in illo uocabulo Lucianus usus est, nõ extare in ullo eorũ q uulgati sũt, authorũ, Hoc fortasse qbusdã nimis confidẽter dictũ uidebit. Sed siquis scripta Luciani ad normã Platonis & Demosthenis uelit expẽdere, inueniat fortasse Lucianũ multa sibi pmisisse: ut nihil causæ sit, quãobrẽ de nostris hominibus conqri debeamus, si illorũ heroũ elegãtiã hactenus asseq nequiuerint. Viri ætatis nostræ doctissimi nõ satis intellexerũt, ut mihi psuadeo, qd πληρώματα uellet, & in eo hallucinati sunt, q si aciẽ mẽtis & ingenij in eo intẽdere uoluissẽt, & nõ ad alia festinassẽt: facile (opinor) quę dicimus, ipsi sua spõte animaduertissent. Sed nos quoq; in multis, ne dicã in omnibus, cæcutire solemus. Ecce tibi περὶ ἐπωτίδος qd dicã, nõ satis dispicio. Conijcio tamẽ esse, præ partẽ eã, quæ utrinq; stat ad latus rostri: nec uideo Latinũ nomẽ habere, quod Græco respõdeat. Appianus de bellis ciuilib. μετὰ δὲ αἱ νῆες αὐταὶ συνερρήγνυντο ἀλλήλαις, αἱ μὲν ἐς τὰ πλάγια, αἱ δὲ κατ᾽ ἐπωτίδας, αἱ δ᾽ ἐπ᾽ ἐμβόλους. id est, postea & naues ipsæ cõcurrerũt ĩter se, aliæ ad obliqua, aliæ ad epotidas, aliæ uerò ad rostra impetu facto. Idẽ in eodẽ, καὶ αὐτῷ ἐμβαλὼν τὴν ἐπωτίδα ἐμπεσὼν κατέσεισε τὴν ναῦν. id est, impetuq; in illũ facto, ad epotida nauẽ ipsam cõquassauit De anchora nihil dicã: est enĩ omnibus nota: Græci ἄγκυραν uocãt. Ab anchora anchoralia dicta funes, quibus religata est, anchora. Liuius decadis III. lib. II. Vixdũ omnes cõscenderãt, cum alij resoluũt oras, aut anchorã uellũt: alij, ut ne qd teneat

 anchoralia

anchoralia incidunt. Inde oram ſoluentibus dictum à Quintiliano uulgatius, quam ut repeti debeat. Illud ſolũ adijciam ex Luciano, τὰ ἀπόγεια λύεσθαι dici, quod Latini oram ſoluere: uerba Luciani ſunt in dialogo qui Ἑρμότιμος inſcribitur, οὐδὲ γὰρ ἀναστρέψαι ἔτι καὶ ἀνασωθῆναι ὀπίσω ῥάδιον, ἢν ἅπαξ ἐπιδῷ τῇ πλεούσῃ τις αὐτὸν τὰ ἀπόγεια λυσάμενος. id eſt, Vbi ſemel oram ſoluerit. Cum aũt anchoræ iactæ erant procul à portu, naues dicebantur in ſalo eſſe: Græci dicunt ἀποσαλεύειν: ut eſt apud Diodorũ in uigeſimo, Διόπερ ἠναγκάζοντο τὰς ἀγκύρας ἀφέντες ὡς ἂν ἐν δυσὶ σταδίοις ἀπὸ τῆς γῆς ἀποσαλεύειν, ἅμα πολλοῖς περιεχόμενοι δεινοῖς. τοῦ μὲν γὰρ κλύδωνος ῥηγνυμένου τραχύτερον ἐκινδύνευον αὔτανδρα τὰ σκάφη συγκλυσθῆναι. Thucydides, Καὶ ἀποσαλεύσας ἡμέραν καὶ νύκτα ὑπὲρ τοῦ στρατοπέδου, ὕστερον ἀφικνεῖται εἰς Ἔφεσον. Quod ἀποσαλεύειν dixit Diodorus, Aulus Hirtius in quinto, in ſalo & in anchoris cõmorari protulit, in hęc uerba, Atque in ſalo, et in anchoris ea nocte cõmoratus, prima luce Adrumetum accedit. Idẽ in ſexto, Item cõplures nando ad naues, quæ in ſalo fuerunt, ſe recipiunt. Cæſar in tertio bellorũ ciu. ſalũ pro iactatiõe accipere uidetur, Tirones enim multitudine nauiũ perterriti, & ſalo nauſeaque confecti. Et paulo poſt, At ueteranę legionis milites, item conflictati & tempeſtatis & ſentinę uitijs, non ex priſtina uirtute remittendũ aliquid putauerunt. Quod ſupra in ſalo dixit, poſterioribus uerbis enarrat, dum ait, Et tempeſtatis & ſentinæ uitijs: ut mediocriter eruditus facile colliget. Polybius in primo Σάλους, pro eo quod uulgo *ſpiagia* Itali dicunt, poſuiſſe uidetur, id eſt locũ minime portuoſum: ſed in quo naues in ſalo eſſe & cõmorari queãt, καθορμισθέντες πρός τι πολισμάτιον τῶν ὑπ' αὐτοὺς ταττομένων, ἀλίμενον μὲν, σάλους δὲ ἔχον καὶ προσβολὰς περικλειούσας ἐκ τῆς γῆς εὐφυεῖς, οὗ ποιησάμενοι τὴν ἀπόβασιν, &c. Applicuerunt ad oppidulum

quoddã, quod sub ditione eorum erat importuosum qui dem: sed quod haberet promontoria, quæ aliqua ex parte prominentia eas stationes continerent & complecterentur, quo descensione facta, &c. Vide qualiter uerterit Sipontinus, & fortasse nostra non contemnes.

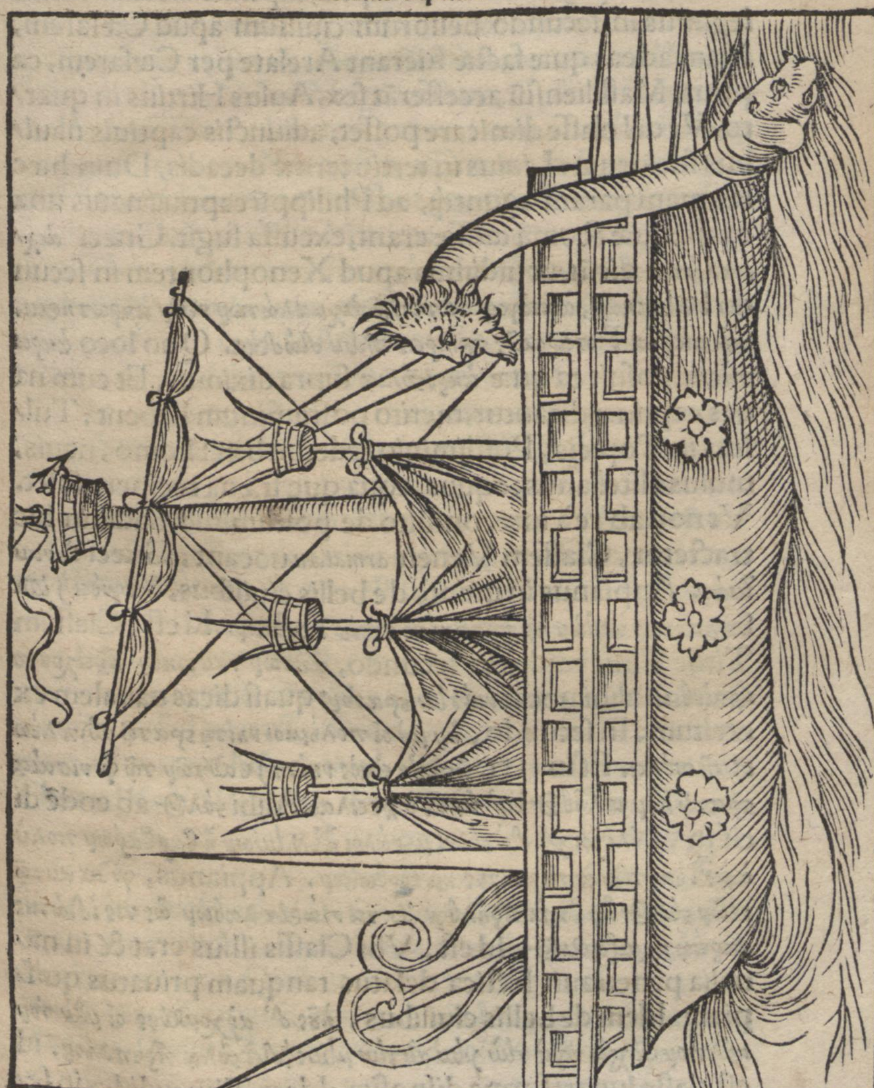
Erat et nauis παράσημον, cuius meminit Plutarchus in Symposio: quod quid sit, collegimus ipsi ex Luciano in dialogo quod πλοῖον ἢ εὐχαὶ inscribitur, & supra citauimus, dũ ait, Ὡς δὲ ἡ πρύμνη μὲν ἐπανέστηκεν ἠρέμα καμπύλη χρυσοῦν χηνίσκον ἐπικειμένη· καταντικρὺ δὲ ἀνάλογον ἡ πρῷρα ὑπερβέβηκεν ἐς τὸ πρόσω ἀπομηκυνομένη, τὴν ἐπώνυμον τῆς νεὼς θεὸν ἔχουσα τὴν Ἶσιν ἑκατέρωθεν. id est, Vt uero ipsa puppis sensim assurgit inflexa aureo anserculo ornata: è regione autem proportione prora prominet in longũ producta, habẽsq; utrinq; signum Isidis deæ, quæ cognomentũ naui indidit. Quo loco existimo Isim deã esse παράσημον nauis, id est insigne illud proræ impositũ: à quo nauis ipsa cognomentum sortita est. Quod & ipsum cõijcere est ex Plutarcho in Symposio, his uerbis, οὐ μὴν ἀλλ᾽ ἑαυτὸν ὁ γοργίας ἔφη πυθόμενος τό τε ναυκλήρου τοὔνομα, καὶ τοῦ κυβερνήτου, καὶ τῆς νεὼς τὸ παράσημον ἐκπέμψαι πλοῖα, καὶ στρατιώτας τὰς κατάρσεις παραφυλάξοντας. Inde fortasse aliquæ naues dicebãtur κριοὶ, id est arietes, & τράγοι, id est hirci: quod id genus animaliũ haberent tanquã παράσημον. nec absimile uero est centaurũ pistrimq; & cuncta id genus, ea ratione dicta, prolataq; à Virgilio in quinto in uersiculis supra relatis. Quod nos anserculum uertimus, intellige formam anserculi effictã ad puppis ornamentũ, ut uidimus in antiquis nauibus depictis: quas adscribendas curauimus in lectorum gratiã. Lucianus in ueris narrationibus, ὅτε γὰρ ὁ ἐν τῇ πρύμνῃ χηνίσκος ἄφνω ἐπτερύξατο, καὶ ἀνεβόησε. id est, Anserculus enĩ qui ad puppim erat, repẽte alas premere cœpit, et clangorẽ fundere.

χηνίσκος, *siue anserculus hac in naue ex antiquo marmore desumpta fiebat ferè hoc pacto.*

De manibus ferreis coruisq; & harpagine nihil in præsentia dicere necesse. ea enim potius quis numerarit in machinationibus ad præliandum, quàm in nauis instrumento. Quòd siquis de ijs etiam audire cupiat, eum reijciam ad Appianum Alexandrinum: qui in quinto bellorum ciuilium sic ait, Καὶ κόρακας ἢ χεῖρας σιδηρᾶς εὐκολύτερου τῶν ἐρρίπτουν. Quo uero tempore à Romanis κόραξ inuentus fuerit, uidebis apud Polybium in primo. ἅρπαγα etiam ab Agrippa excogitatum refert Appianus in eodem libro. Cæsar etiam in primo de bello ciuili, manus ferreæ meminit, dum ait, Atque iniecta manu ferrea, & retenta utraq; naue, diuersi pugnabant, atq; in hostium naues transcendebant. Hactenus Cæsar. qui etiam in primo bel. ciuil. harpagonum meminit, dum ait, Ii manus ferreas atq; harpagones parauerant. Vt ipse Agrippa in machinationis genus excogitasse non uideatur: q̃d si Plinio credimus, Anacharsis harpagones inuenit.

Nauis captiua.

Naues ipſę ab hoſtibus captæ, captiuæ dicebantur: ut legimus in ſecundo bellorum ciuilium apud Cæſarem, Nam ad eas quæ factæ fuerant Arelate per Cæſarem, captiuæ Maſſilienſiū acceſſerāt ſex. Aulus Hirtius in quarto, Vt uel claſſe dimicare poſſet, adiunctis captiuis nauibus ſociorum. Liuius in tertio tertiæ decadis, Dum hæc Romani parant aguntq́;, ad Philippū captiua nauis una ex ijs, quæ Romā miſſæ erant, excuſſa fugit. Græci αἰχμαλώτους dicūt, ut uidimus apud Xenophontem in ſecundo ἑλληνικῶν, ἀπάγων τότε τῶν αἰχμαλώτων νεῶν ἀκρωτήρια, καὶ τὰς ἐκ τοῦ πειραιῶς τριήρεις πλὴν δώδεκα. Quo loco ἀκρωτήρια poſuit ea quæ ἀκροστόλια ſupra diximus. Et cum naues captiuæ dicantur, merito poſtliminum habent. Tullius in Topicis, Poſtliminio redeunt hæc: homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa quę fræna recipere ſolet. Vt non ab re à iureconſulto de poſtliminio nauium hic tractetur, Claſſem Veneti *armatam* uocant, Græci τὸ ναυτικόν. Appianus in quinto de bellis ciuilibus, ἐπινόει δὲ ἐπὶ θάλασσαν ἐλθὼν ἐμπρῆσαι τὸ τιτίου ναυτικόν. Id eſt, Claſſem Titij. Thucydides in ſecundo, τούτων ναυτικὸν προείχοντο κορίνθιοι. alibi uocat νηίτην στρατόν: quaſi dicas naualem exercitum. In ſecundo, ἢν μὴ οἱ πολέμιοι νηίτῃ στρατῷ ἐπιπλέωσι τῇ πόλει. Et in IIII. ὥστε οὐκ εἰκὸς νηίτῃ γε αὐτῶν τῷ ἐν νισαίᾳ στρατῷ ἴσον πλῆθος ἐφ᾽ ὑμᾶς ἀποστεῖλαι. Alibi στόλος ab eodē dicit in VI. ὀλίγοι γὰρ δὴ στόλοι μεγάλοι ἢ ἑλλήνων ἢ βαρβάρων πολὺ ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ἀπάραντες κατόρθωσαν. Appianus, ἔνθα αὐτῷ νεῶν στόλος ἦν, καὶ περιῆλθεν ἐν τὰ νεώρια λαθὼν ὥς τις ἰδιώτης φορείῳ κομιζόμενος. Id eſt, Vbi Claſſis illius erat & in naualia penetrauit lectica delatus tanquam priuatus quiſpiam. Idem de bellis ciuilibus, ἠοῦς δ᾽ ἀρχομένης οἱ μὲν τὸν κόλπον ἐν κύκλῳ περὶ τὴν γῆν αὐτὴν μηνοειδεῖ στόλῳ περιέπλεον. id eſt claſſe lunari forma diſpoſita. Idem Thucydides in ſeptimo

ptimo. στατίαν ναυτικὴν uocat, στατίαν δ' ἄλλην ἐψηφίσαντο πέμπειν καὶ ναυτικὴν καὶ πεζικήν. Ἐπίνειον aũt ἐστὶ πόλισμα παραθαλάσσιον, ἔνθα τὰ νεώρια τῶν πόλεων erant: ut Pyreus Atheniensium, Nisæa Megarensium, Cyllene Eleorum: ut est apud Thucydidem in primo, Καὶ Κυλλήνην τὸ Ἠλείων ἐπίνειον ἐνέπρησαν. Nec ausim affirmare id Latinum nomen habere. Naualia enim sunt ea, quæ à Græcis νεώρια dicuntur. Tullius Offic. Muri, naualia, portus, aquarũ ductus. Thucydides in tertio, Νεώριά τε παρεσκευάζοντο καὶ ἤρξαντο κατὰ Θερμοπύλας κατ' αὐτὸ τὸ στενόν, ὅπως εὐφύλακτα αὐτοῖς εἴη. Veneti habent suum nauale, quod *arsenale* uocãt, totius orbis pulcherrimũ, in quo νεωσοῖκοι sunt circiter sexaginta, id est nauiũ tecta: in quibus triremes reliquæq; naues longę ædificãtur à fabris naualib. quibus ibi perpetuo stipẽdia de publico procedũt. Sunt aũt νεωσοῖκοι capaces singuli triremis unius uniusq; biremis, & fabrorũ naualiũ, qui eas cõmode, uel ἐκ δρυόχων ædificent, uel conquassatas reficiãt: in quo est & priuatũ tectũ thalamegi totius senatus Venetorũ capacis, opus sanè quod cũ antiquis regũ Aegypti nauib. thalamegisq; possit cõtẽdere: *Bucentaurum* appellant. de quibus thalamegis potui multa adijcere: sed non est uisum operæprecium. Festinamus enim ad ea quæ διδασκαλικὰ uidentur. νεωσοίκου meminit Thucydides in septimo, ὅτι ναῦς ἐν τοῖς νεωσοίκοις ἄλλας ὁμοίας ταῖς δὲ ὑπελίπετε. Lucianus Ἀνάχαρσις, πόλιν γὰρ ἡμεῖς οὐ τὰ οἰκοδομήματα ἡγούμεθα εἶναι οἷον τείχη καὶ ἱερὰ καὶ νεωσοίκους. Strabo libro XIIII. τριηρικὸν uocat, nauale ad triremes recipiendas, ὧν τὸν ἕτερον κλειστὸν τριηρικὸν καὶ ναύσταθμον ναυσὶ εἴκοσι. Quibus uerbis intelligas ναύσταθμον esse maiorũ nauiũ capacẽ: τριηρικὸν aũt longarũ. Naues à patria cognomentũ sortiũtur: ut μεγαρίδες, ἀμπρακιώτιδες, ἑρμιονίδες, χῖαι, λευκάδιαι, λακωνικαί, ἰταλιώτιδες, σικελικαί,

συρα-

συρακούσιαι, φοινίσσαι, μιλησία, αἰγινῆτις, θούρια. Quorum omnium exempla extant apud Thucydidem in diuersis locis. Sic & σάμαινα dicta, quod primum in Samo insula iussu Polycratis regis ædificata sit. quæ, cuius formæ fuerit, discas ex Plutarcho in uita Periclis, ἡ δὲ σάμαινα ναῦς ἐστὶν ὑόπρωρος μὲν τὸ σίμωμα, κοιλοτέρα δὲ καὶ γαστροειδὴς, ὥστε καὶ ποντοπορεῖν καὶ ταχυναυτεῖν. οὕτω δὲ ὠνομάσθη διὰ τὸ πρῶτον ἐν σάμῳ φανῆναι πολυκράτους τυράννου κατασκευάσαντος. Athenæus libro duodecimo paucis eadem retulisse uidetur: ait enim πρῶτος δὲ ὁ πολυκράτης, καὶ ναῦς πήξας ἀπὸ τῆς πατρίδος σαμίας ἐκάλεσε. Quo loco non σαμίας, sed ex Plutarcho potius σαμαίνας legendum existimo. Tu lector iudicabis, uigiliasque nostras boni consules, aut ipse meliora proferes. Et Phaseli fortasse à phaselide loco. A ministerio & officio quod præstant, dicuntur προφυλακίδες, στρατιωτίδες, λεπτὰ πλοῖα, ὑπηρετικὰ, φρουρίδες, φρουροῦσαι, ἀργυρολόγοι, πρόπλοι. Aliæ à cursu ipso uel statione μετέωροι, πλώϊμοι, ἐφορμοῦσαι, ἐξαίρετοι, οὐδ' ἐν στέγουσαι, ταχῖαι, κοῦφαι, πελάγιαι, αἳ ἄριστα πλέουσαι, ἀντιπρώρους, δελφινοφόροι ὁλκάδες, ναῦν etiam μυριοφόρον dicit Thucydides in septimo. σταδίων ιζ, βάθος δὲ ὅσον ἀρκεῖ μυριοφόρῳ νηΐ. Dicitur & nauis δελφινοφόρος, & apud Thucydidem δελφινοφόροι ὁλκάδες. Dicimus etiam αὐτάνδρους ναῦς, καὶ αὐτοφόρτους ὁλκάδας. id est, quæ cũ ipsis hominibus, & cum onere suo captæ uel depressæ sunt. Diodorus libro decimonono, τῶν δὲ νεῶν πλείους αὐτάνδρους εἷλε. Cæsar in primo de bello ciuili nos docuit quomodo id Latine dicebatur, in hęc uerba, Itaque dũ locus cominus pugnãdi daret, æquo animo singulas binis nauibus obijciebant: atque iniecta manu ferrea, & retenta utraque naue diuersi pugnabant, atque in hostiũ naues transcendebant: & magno numero Albicorum & pastorum interfecto, partem nauiũ deprimunt: nonnullas cum

hominibus

hominibus capiunt: reliquas in portum cõpellunt. Idem in tertio aliter protulit dũ ait, Ex his quadriremẽ cũ remigibus defensoribusq; suis ceperunt. id est, αὔτανδρον, uel σὺν τῷ πληρώματι. Diodorus in XVIII. dixit Græce eadẽ ferè ratione qua Cæsar, ἐνίκα ὁ Κλεῖτος, καὶ κατέδυσε μὲν τῶν ἐναντίων ναῦς ἑπτακαίδεκα, εἷλε δὲ σὺν αὐτοῖς ἀνδράσιν οὐκ ἐλάττω τῶν τετταράκοντα. id est, Vicit Clitus, et hostiũ naues X. & VII. depressit: circiter aũt XL. cũ ipsis hominib. cepit. Idẽ Diodorus non longe post uerba supra scripta αὐτάνδρων usurpat, οὗτοι μὲν ἐπιπεσόντες ἄφνω τοῖς πολεμίοις τεθορυβημένοις εὐθὺς κατὰ τὸν πρῶτον ἐπίπλουν ἐξέψαυον, καὶ τὰς μὲν τοῖς ἐμβόλοις τύπτοντες ἀνέρρηπτον, ὧν δὲ τοὺς ταρσοὺς περιέσυρον, ὧν δὲ αὐτάνδρων παραδιδομένων ἀκινδύνως ἐκυρίευον, τέλος δὲ πλὴν μιᾶς τῆς ναυαρχίδος τῶν λοιπῶν πασῶν αὐτάνδρων ἐκυρίευσαν. Et paulo post, καὶ καταναυμαχήσας αὐτάνδρων τῶν σκαφῶν ἐκυρίευσε. Idẽ in XX. τῶν δὲ μακρῶν αὔτανδροι μὲν ἐλήφθησαν μ. διεφθάρησαν δὲ περὶ π. ἃς πλήρεις οὔσας θαλάττης κατήγαγον οἱ κρατήσαντες εἰς τὴν πρὸς τῇ πόλει στρατοπεδείαν. αὔτανδροι, id est, naues cum hominib. ut dixit Cæsar. ἁμάξας αὐτάνδρους dixit Lucianus in τόξαρι, καὶ τὰς ἁμάξας κατελάμβανον αὐτάνδρους τὰς πλείστας ἁλισκομένας. id est, carrucas cũ hominibus captas. Xenophon in primo, πανδείας dissolute dixit, πολλοὺς γὰρ αὐτοῖς ἵπποις κατακρημνισθῆναι. Et in III. ἐστεφανωμένους καὶ σπονδὰς ποιησαμένους ἧκεν εἰς τὰς τάξεις αὐτοῖς στεφάνοις. id est, cũ corollis, ut σὺν subaudiat. Id est cũ ipsis corollis. Plutarchus αὐτοφόρτους ὁλκάδας dixit, id est, onerarias cũ mercibus impositis & cũ earũ onere. Eius uerba sunt in Aemilij uita, εἴκοσι μὲν αὐτοφόρτους ὁλκάδας ἐχειρώσατο. idẽ περὶ εὐθυμίας, de Zenone his uerbis. ζήνωνι τῷ κιτιεῖ μία ναῦς περιῆν φορτηγός, πυθόμενος δὲ ταύτην αὐτόφορτον ἀπολωλέναι συγκλυσθεῖσαν, εὖγε εἶπεν ὦ τύχη ποιεῖς, εἰς τὸν τρίβωνα καὶ τὴν στοὰν συνελαύνουσα ἡμᾶς. Zenoni Citieo unica nauis oneraria reliqua erat, quã cũ audisset interisse demersam cũ ipso onere & mercibus, Re-

cte, dixit, atq; ordine ω̃ fortuna facis: quæ nos ad palliũ & porticũ Stoicorũ cõtrudis. Quòd aũt Cęſ. uerbo depreſſit uſus eſt, Gręci κατέδυσαν dixerũt, ut uidimus. Inde à M. Tullio depreſſa claſſis dicta in II. de diuinatione, Si enim fatũ fuit claſſes P.R. bello Punico primo, alterã naufragio alterã à Pœnis depreſſam interire. Idẽ pro Archia poeta, Noſtra ſemper feretur, & prædicabitur L. Lucullo dimicãte cũ interfectis ducib. depreſſa hoſtiũ claſſis, & incredibilis apud Tenedũ pugna illa naualis. Noſtra ſunt trophæa, noſtra monimẽta, noſtri triũphi. Deſcẽdere ad naues dixit Tullius: cũ tamen cõſcendere nauẽ dicamus eo dẽ autore. Tullius in IIII. Acad. quæſt. ad calcẽ, Nos ad nauiculas noſtras deſcendimus. Nõ ꝙ dicendũ ſit deſcendere in nauẽ, ſed ad litus & locũ in quo ſtabãt nauiculæ, ut cõſcenderent. quin cõſcendere nauẽ dicimus. Quid enim cõſcendẽs nauẽ ſapiens nũ cõprehenſum animo habet, atq; perceptũ ſe ex ſentẽtia nauigaturũ? Qui poteſt? Sed ſi iã ex hoc loco proficiſcat̃ Puteolos ſtadia triginta, probo nauigio, bono gubernatore, ac tranquillitate: probabile uideatur ſe illuc uenturũ eſſe ſaluũ. Idẽ in I. de diuinatione, Vnũ de Simonide qui cũ ignotũ quendã proiectũ mortuũ uidiſſet, eumq; humauiſſet, haberetq; in animo nauẽ cõſcendere: moneri uiſus eſt, ne id faceret, ab eo quẽ ſepultura affecerat. Quin & cõſcendere ſimpliciter dicimus: Tu uelim ꝗ primũ cõſcendas, ad meq; uenias: apud Tulliũ ad Q. fratrẽ. Conſcendere Græci ἐπιβῆναι dicunt. Plutarchus περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων, οὗτος ἔφη ποτὲ πλέων εἰς ἰταλίαν ἐπιβῆναι νεὼς ἐμπορικὰ χρήματα καὶ συχνοὺς ἐπιβάτας ἀγούσης. Sed hæc grãmaticorũ ſunt: neq; ſatis digna in quibus diutius immoremur. Illa profecto obſcuriora, q̃ fortaſſe uigilãs lector à nobis deſyderabit: q ſint θρανῖται: q ζυγῖται: qui θαλάμακον apud Ariſt. in Ranis, dũ ait, καὶ καταπαρδεῖν ἐς τὸ στόμα τῷ θαλάμακι, Qui ab Appia-

no

no θαλαμίαι appellãtur, ab alijs θαλαμῖται. Quòd si Græcorum Cõmentarios sequi uoluerimus: id tamen non erit expeditum. ita enim declarant, ut multo obscuriora ea ipsa reddere uideãtur. Et, quod magis mirabere, pugnantia nobis in ijs explicandis proponunt. Enarrator enim Aristoph. in loco supra citato, ait fuisse tres ordines remigum: ut qui in inferiore parte nauis essent, θαλαμῖται dicerentur: qui in medio, ζυγῖται: qui in superiore parte, θρανῖται appellarentur. Qui θρανῖται, quoniã remos longiores trahebãt, grauioreq́ labore uexabãtur, eo à τριηράρχαις præter stipendiũ publicum donatiuũ cõsequebantur. Quod ex VI. Thucydidis probari potest, dum ait, τῶν τριηράρχων ἐπιφορὰς πρὸς τῷ ἐκ δημοσίου μισθῷ διδόντων τοῖς θρανίταις τῶν ναυτῶν. Stipendium autem publicum erat drachma in dies singulos: quæ æstimatur quatuor solidis nostris turonensibus. Voluntarijs enim remigibus, ut hodieq́ Veneti, non compeditis utebantur. Lucianus tamen περὶ τοῦ ἠλέκτρου, remigis mercedem ad duos obolos, id est, drachmæ tertiam statuisse uidetur, ait, οἴει ἡμᾶς δυοῖν ὀβολοῖν ἕνεκα ἐρέττειν ἂν ἢ ἕλκειν τὰ πλοῖα πρὸς ἐναντίον τὸ ὕδωρ. Xenophon in primo ἑλληνικῶν τριώβολον posuit his uerbis, εἶπεν ὅτι εἰ πρὸς τὸν μισθὸν ἑκάστῳ ναύτῃ ὀβολὸν προσθείης, ἐκ δὲ τούτου τέτταρες ὀβολοὶ ἦν ὁ μισθὸς, πρότερον δὲ τριώβολον. Sed locus Luciani intelligendus de ijs qui Pado flumine lintres, & alias fluuiatiles nauiculas, atque etiam piscatorias ducebant quæstus causa, non de remigibus triremium aut etiam maiorum. Sed ut ad propositũ reuertamur: si rationem habere uoluerimus eius formæ nauis, quam supra ubi triremis mentio facta est, depingendam curauimus, eamq́ sequi, dicemus in illa inferiorem ordinem, & qui aquæ uicinior, esse thalamitarum, medium zygitarum, superiorem thranitarũ. Sed si hoc uerũ esset, deessent nobis nomina in quadriremibus

& maiorib. nauib. Qui enim erũt zygitæ in XL. ordinũ naue Ptolemæi regis? Qui thalamitæ? Præterea qui fieri poteſt, ut uel decẽ tabulatorũ, ne dicã XL. nauis inmari nauiget, et tabulata ipſa ſupra aquã extẽt, & nõ pluribus partib. aqua demergant? Pauſanias in Atticis miraculi loco refert nauigiũ Deli fuiſſe, ꝗd à cataſtromate ad aquã nouẽ remiges haberet: nullũꝙ ad ſuã ætatẽ illud magnitudine ſuperaſſe, uerũ præſtiterit ipſius Pauſaniæ uerba adſcribere: ꝗ, ut ingenue fatear, nõ ſatis nobis intelliguntur: ſed ſic habent, niſi ſi corruptus ſit codex, τὸ δὲ ἐν Δήλῳ πλοῖον οὐδένα πω νικήσαντα οἶδα καθήκειν εἰς ἐννέα ἐρέτας ἀπὸ τῶν καταστρωμάτων. Vndeciremẽ tamen Demetrij legerat, opinor, Pauſanias. Quare ordines remorũ nõ poſſunt ſic intelligi, ut diximus ex enarratore Ariſtoph. cũ ea ratione multa nauigia ordine remorũ illud ꝗd in Delo erat, multis partibus ſuperarint. Fuere enim (ut ſupra docuimus, nec Pauſanias ignorare potuit) X. XI. XII. XV. XL. remorũ ordines. Excogitãda ergo nobis alia ratio, quã ab ipſo enarratore Ariſtoph. hauriemus: nec tamẽ fuiſſe eũdẽ exiſtimandũ eſt, cũ ſecũ ex diametro pugnet. Subdit enim ꝗd magis ſit nobis ueriſimile, θρανίτης οὖν ὁ πρὸς τὴν πρύμναν, ζυγίτης ὁ μέσος, θαλαμίτης ὁ πρὸς πρῶραν. Thranites igitur eſt is qui ad puppim remigat, zygites ꝗ in media naui, thalamites qui ad prorã. Vt nauis ipſa per longitudinem in tres partes diuidẽda ſit: & qui remiges ſunt in prima parte ad prorã, uocentur thalamitæ: qui in medio ſupra arborẽ, zygitæ: qui in tertia ad puppim, thranitæ dicantur. itaꝙ fiet ut etiã in τετταρακοντήρει & infra uel ſupra eã magnitudinẽ nauis triplex remigũ ordo per longitudinẽ inueniatur. Et ſic intelligemus ꝗd ſcriptũ eſt ab Appiano in lib. poſtremo bellorũ ciuil. καὶ τῶν ἐρετῶν οἱ μὲν θαλαμίαι πάντες ἀπελήφθησαν, οἱ δὲ ἕτεροι τὸ κατάστρωμα ἀναρρήξαντες διενήχοντο. Ex remigibus thalamitæ ad unum omnes

excepti

excepti ſunt, alij uerò direptis fororũ tabulis adiuti, ad ſuos enatarunt: quo loco θαλάμιοι fortaſſe legendum. Iulius enim Pollux eo uocabulo utitur, his uerbis: καλοῖτο δ' ἂν καὶ θάλαμος, οὗ οἱ θαλάμιοι ἐρέττουσι, τὰ δὲ μέσα τῆς νεὼς ζυγὰ, οὗ οἱ ζύγιοι κάθηνται. τὸ δὲ περὶ κατάστρωμα θρᾶνος, οὗ οἱ θρανῖται, ut ea ratione quã ſuprà diximus nauis per lõgitudinem in tres partes diuidatur. Mouet iterum quæſtionẽ quod ex Polybio ſuprà retulimus: δοῦσα πληγὴν βιαίαν κατὰ μέσον τὸ κῦτος ὑπὸ τὸν θρανίτην σκαλμόν. ut thranites in medio collocatus uideatur: & ita ipſi in uertendo intellexiſſe uidemur, & fortaſſe ὑπὸ τὸν, &c. uertendũ fuit infra thraniticũ ſcalmum, non autẽ ſic, ut uertimus: alioqui pugnant iſta cum iis quæ ex Iulio Polluce diximus. Zygitæ enim in media naue ſunt non thranitæ. Sic ſub ea, id eſt poſt ea Latini dixere. Nec tamen uerebor ingenuè fateri mihi adhuc non liquere, an hæc noſtra coniectura uera ſit, ut mihi in magnis opinionum naufragiis uerſari uidear, è quibus per me ipſe emergere nequeo: illum ſolũ animi candorem præſtare poſſum & debeo, ut lectori ignorationẽ meam fateri non erubeſcã, ne aliqua noſtri perſuaſione adductus in eũdẽ errorẽ trahatur. Quare illud ὑπομιμνῄσκω χάριν... lector teneat: Neruos atq; artus ſapientiæ eſſe, non temerè credere. Adhibendi ſunt authores utriuſq; linguæ, iiq; qui receptæ authoritatis cunctis ſunt, in conſilium: uidẽdum etiam atq; etiã, num librarij aliquid de ſuo addiderint, cauendũ ne mendum pro uera lectione nobis imponat: ut apud Plutarchum exiſtimo, in libello qui inſcribitur, πῶς ἄν τις αἴσθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ. καθάπερ γάρ φασὶ σέξτιόν τε τὸν ῥωμαῖον ἀφεικότα τὰς ἐν τῇ πόλει τιμὰς καὶ ἀρχὰς διὰ φιλοσοφίαν, ἐν δὲ τῷ φιλοσοφεῖν αὖ πάλιν δυσπαθοῦντα καὶ χρώμενον τῷ λόγῳ χαλεπῶς τὸ πρῶτον, ὀλίγου δεῆσαι καταβαλεῖν ἑαυτὸν ἔκ τινος διήρους. id eſt, quemadmodũ aiunt

Sextium Romanum ſpretis quibus in urbe fungebatur honoribus & magiſtratibus propter philoſophiæ cupiditatem, inter philoſophandum rurſus ægreferentem, propterea quòd initio ad percipiendũ philoſophorum ſermonem tardior eſſet, parum abfuiſſe quin ſe è biremi quadam deiiceret. Græca habent ἐκ τινὸς διήρους, cum tamẽ ſuprà dixerimus nos non legiſſe illud uocabulum apud probatum authorem, cum ſtudioſe omnes qui extant euoluerimus. Quare aliquando exiſtimaui apud Plutarchum eo loco legendum ἐκ τινὸς ξιήρους, uel διήρους intelligendum pro domo quæ eſſet duorum tabulatorum, quæ à Grẹcis aliquando δίστεγος dicitur. Sed cum uideatur à Polluce διήρης dicta, fit ut ſubſiſtam, lectoriſq; iudicio relinquam. Qui(ſcio) nobis dabit ueniam, quòd ea omnia nauium genera, quæ à Gellio recenſentur (qui nuda earum nomenclatura contentus fuit) explicare nõ potuerimus. Locus enim ille apud Gellium eſt corruptiſsimus, nec ipſi diuinare debuimus. Ecce tibi cum de caudicarum nauium uocabulo, cuius mentio in Gellio eſt, hæſitarem: caſu incidi in locum Senecæ in libello de breuitate uitæ, qui eam mihi moleſtiam abſterſit, his uerbis, Quis Romanis primus perſuaſit nauem conſcẽdere? Claudius is fuit Caudex ob hoc ipſum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos uocabatur. Vnde tabulæ codices dicuntur, & naues nunc quoque quæ ex antiqua conſuetudine ſubuehunt, caudicæ uocantur. Hactenus Seneca. In uulgatis codicibus locus Senecæ corruptus eſt: & candes utrobique pro caudex legitur, & candicæ non caudicæ. Sed tu ad modum ſuprà ſcriptum Senecæ locum emendabis. loquitur enim de Appio Claudio Caudice cognomento: qui cum Q. Fuluio Flacco conſul

ſul

ſul fuit. Quod ſi alia tempus & lectio freques nobis apeuerit, lectori non inuidebimus. In præſentia quæ potuimus, ipſi benigne proferimus. Tu lector boni conſule, ac nos ama.

Hæc Lazarus Bayſius in ſtudioſorum gratiam colligebat.

SED fortaſſe ſtudioſis non iniucundum fuerit, ſi in calce huius operis, hic nobis aliquot nauibus propoſitis, partium earum nomenclaturã Latinis uocabulis indicauerimus. Quæ ſiquis Græce ſcire uelit, conſulat ea quæ ſuprà ſcripſimus. Nihil enim eorum quæ ad utriuſque linguæ cognitionem attinent, quantum in nobis fuit, omiſimus.

A
B
C
E
C
B
H
I
F
H
L
D
K
N
G
O
D
H
M
P
Z
Q
T
&
S
S
R
X
X
X
X
X
Y
Y
Y
V
V
V

A Corbis, unde Corbita.
B Cornua, antennarum extremæ partes
C Antennæ.
D Malus, ἱστός.
E Carchesium, summa pars mali.
F Trachelus, media pars mali.
G Pterna, inferior pars mali.
H Opiferi funes.
I Calos
K Rudentes. Quanquam etiam à Plinio accipiatur rudens pro eo fune, quo nauis ad terram religari solet: oram Latini, Græci prymnesia uocant.
L Parasemon.
M Puppis.
N Turres.
O Prora.
P Oculus.
Q Rostrum.
R Rostrum tridens.
S Epotides.
T Catastromata.
V Remi.
X Carina, alueus.
Y Columba, Dryochos.
Z Clauus.
& Gubernacula.

A χηνίσκος, Anſerculus. B Anchoralia.
C Anchora. D Fori, hedolia.
E πηδάλιον, Gubernaculum, Temo.

A Gubernator, κυβερνήτης

B Remiges, Nautæ, ἐρέται.

C πρωρεὺς καὶ πρωράτης, Latinis proreta, qui proram regit. Iureconſ. in lege, Cotem. §. Dominus. ff. De publicanis.

D Acroteria.

E Thronus.

A θρᾶνος, inde θρανῖται. B ζυγός, inde ζυγῖται.
C θάλαμος, inde θαλαμῖται, καὶ θαλάμιοι, καὶ θαλάμακες ab Ariſtophane. D Vexillum.

LAZARI BAYFII DE RE VESTIARIA

ILLVSTRISS. PRINCIPI D. IOANNI A LOTHARINGIA S. R. E. Cardinali meritissimo Lazarus Baysius S. D.

QVum diu, multumq; me sollicitum haberet huiusce mei libelli editio, non tam quòd maleuolorum inuidiam pertimescerem: quis enim sanæ mentis huic labori meo inuideat? quàm quòd rei uestiariæ, quam tracto, familiarem pestem blattas scilicet & tineas, in hoc meum opusculum primo quoq; tempore impetum facturas suspicarer: tu unus ex omnibus mihi occurrebas, qui ingenij mei mediocritatem, non modò autoritate tua tueri & posses & uelles: uerumetiã tuæ amplitudinis odore, multo magis quàm mala illa aurea, quæ & medica & citria dicuntur, hanc synthesim meam ab omni tinearum impetitione uendicares. Quis est enim omnium, aut quotus quisq; est eorum quidem certe, qui cum musis, id est cum humanitate & doctrina aliquod habent cõmercium, qui quum hunc libellum tibi nuncupatum, tibiq; nó ingratum, huius deniq; ipsius te patrocinium suscepisse resciuerit, eum ipsum nominis tui titulo pellectus, non statim emendum curet, emptum perlegat, perlectum propè dicam, exosculetur, neq; de manibus unquam

deponat:& ut in eo plura uideat quæ reprehenden-
da, quàm quæ laudibus efferēda sint,tuæ certe digni
tatis celsitudine permotus,à conuitijs linguam absti-
neat? Quem uero ad te tuaq́ non dicam metuenda
(amari enim uis non metui) sed obseruanda potius,
magnifica ista tui oris probitas non rapiat: generosa
formæ dignitas non alliciat: suauissima humanitatis
mollitudo nō inuitet: singularis deniq́,raraq́ in am
plissima fortuna Romani sermonis facundia non
persuadeat? Quibus tu dotibus instructus & orna-
tus,non Romanos, Germanos,ac Gallos tantūmo-
do,uelut alter Gallicus Hercules, aures oculosq́ au-
reis catenulis, id est ueneranda quadam suada uin-
ctos, quocunq́ uis trahis: sed ipsum quoq́ Franci-
scum regem acerrimum ingeniorum æstimatorem,
morum suauitate, quos in te nouit esse præcipuos,
ita deuinctum tenes, ut te unum ex omni purpura-
torum ordine potissimum delegerit,quem tum in ad
ministranda regni mole,consiliorum participem,uel
potius principem haberet: tum uero quotidianis e-
pulis communi mensa conuiuam exciperet.Et hercu-
le bene. Quid enim est elegantia tua dignius, cuius
tum oratio,tum uita perdifficilē illam grauitatis cum
humanitate cōiuncta[m i]n societatem mihi uidetur con
secuta? Neque uero il[l]e unus te adamare contendit,
quinetiam ad unum om[n]es Christiani nominis prin
cipes

cipes, & eorum nonnulli Gallici nominis hostes, te Gallum, Gallicarumq; partiũ, utrunq;, & ob animi celsitatem, & ob uitæ integritatem ita probant, ut nemo unquam quisquam suum principem conterraneum magis. Nimirum hoc tibi tribuit admiranda quædam uirtutis uis, ac incredibilis ingenij dexteritas, ut te non solum ij, qui nunquam uiderint, admirentur: sed hostes etiã non uulgari amore prosequantur. Iam uero literatorum, studiosorumq; ordo, cui ultro te Mecœnatẽ exhibuisti, te ita suspicit, magnã ut in spem ueniam, hasce meas uigilias, quas tuæ amplitudini consecrauimus, futuras illi, te commendante, gratiosas: quas tamen ipsas haud satis scio Iureconsultis, quibus scripsimus, fore plausibiles, propterea quod minime Accursij, Accursianorumq; morem sectati simus. Quin & necessario pleraq; ex Græcorũ fontibus adiecimus: uolui enim autoribus laudandis ineptiarum crimen effugere: quæ uereor ut istis stomachum faciant, eoq; nomine libellum hunc reijciant, qui ab hac transmarina atq; aduentitia doctrina abhorrere solent. Porrò autem utriusq; linguæ elegantiarum sectatores, qui ista mea legere non grauabuntur, oratos uelim, primum ut mihi asseuerãti credant, me meliores ætatis annos in ediscendis Accursianorum ineptijs potius, quàm Vlpiani, aut Pauli responsis, de non satis eruditorum amicorum consilio,

consumpsisse: quorum barbaries ingeniũ, mentemq́ meam infuscauit, quibus dediscendis non minus mihi fuit negocij, quàm in ediscendo ad uerbũ aut Platone, aut Demosthene, aut simul utroque: deinde me sero & cursim Græcas literas arripuisse, ac succisiuis, quod aiunt, operis: præterea cogitent, quid homo, cuiusmodi ego & sum, & esse prædico, & præ me fero, præstare possit, in ea præsertim re, quæ abhinc annos circiter mille doctissimo cuique, ut nihil magnificentius dicam, haud satis cognita fuit & perspecta. Tum ad extremum ita fiet, opinor, ut nihil mihi de impetranda ab his uenia sit laborandũ, etiamsi nonnullis in locis lapsus fuerim, uel pleraque omiserim. Ego enim, ne forte nesciãt, hac lege hoc opus edo, mihi posthac ut integrũ sit, curta producere, peruersa mutare, errata denique ipsa corrigere. Cur enim mihi uix dum triginta annos nato, semel non liceat, quod propè quinquagenario Budæo licuit, magno natu Erasmus sibi toties permisit? Quorum uterque suo studio, labore, & industria sibi doctrinæ nomine æternum decus, patriæ Mecœnatibusq́ suis nunquam intermorituram gloriam cõparauit. Vale præsul ornatissime.

FF. DE AVRO ET ARGENTO LEGATO, Pandectarum lib. XXXVIII.

VLPIANVS

VEstis, an uestimenta legantur, nihil refert. Vestimentorum sunt omnia lanea, uel serica, uel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, insternendi, iniiciendi, accubandi'ue causa parata sunt, & quæ his accessionis uice cedunt, quæ sunt insitæ picturę, clauiq́ qui uestibus insuuntur. Vestimenta omnia aut uirilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiaria. Virilia sunt, quę ipsius patrisfamiliâs causa parata sunt, ueluti togæ, & tunicæ, palliola, uestimenta stragula, amphitapa & saga, & reliqua similia. Puerilia sunt, quæ ad nullũ alium usum pertinent nisi ad puerilem, ueluti togæ prætextæ, alicubi & chlamydes, pallia, quæ filijs nostris comparamus. Muliebria sunt, quæ matrisfamiliâs causa parata sunt, quibus uir non facile uti potest sine uituperatione, ueluti stolæ, pallia, tunicæ, capitia, zonæ, mitræ, quæ magis capitis tegendi q̃ ornandi causa comparata sunt, plagulę, penulæ. Communia sunt, quibus promiscue utitur mulier cũ uiro, ueluti si eiusmodi penula pallium'ue est, & reliqua eiusmodi, quæ sine reprehensione, uel uir, uel uxor utatur. Familiaria sunt, quæ ad familiam uestiendam parata sunt: sicut saga, tunicæ, penulæ, lintea uestimẽta, stragula, & cætera similia. Vestis ex pellibus constabit. Item uestes caprinæ & agninæ, uestis erunt. Argumento sunt etiam nationes quædam, ueluti Sarmatarum, quæ pellibus teguntur. Aristo etiam coactilia uesti cedere ait, & tegmenta subselliorum huic legato cedere uice margaritarum. Item fibulæ ornamentorum magis, quàm uestis sunt. Tapeta uesti cedunt, quæ aut sterni, aut iniici solent: sed stragulas & Babylonicas,

quæ

quæ equis insterni solent, non puto uestis esse. Fasciæ cri
nales, pedulesq́;, item pilea, uestis loco sunt, quia partem
corporis uestiunt. alia causa est œdorum, quia usum cal-
ciamentorum præstant. Ceruicalia quoq; nomine uestis
continentur. Si quis addiderit uestem suam, apparet de
ea eum sensisse, quam ipse in usus suos habuerit. Culcitrę
etiam uestis erunt. Item pelles caprinæ & agninæ uestis
erunt. Muliebri ueste legata & infantilem contineri, &
puellarum & uirginum, Pomponius lib. XXII. ad Sa-
binum recte scribit: Mulieres enim omnes dici, quæcūq;
sexus fœminini sunt. Ornamenta muliebria, sunt quibus
mulier ornatur, ueluti inaures, armillæ, uiriolæ, annuli,
præter signatorios, & omnia quæ ad aliam rem nullā pa
rantur, nisi corporis ornandi causa. Quorum in numero
etiam hæc sunt, aurum, gemmæ, lapilli, qui aliā in se nul-
lam utilitatem habent. Mundus muliebris, est quo mu-
lier mundior fit. Continentur & eo, specula matulæ, un-
guenta, uasa unguentaria, etsi qua similia dici possunt, ue
luti lauatio, riscus. Ornamētorum hæc, uittæ, mitræ & se
mimitræ, calantica, acus ue, cum margarita, quam mulie-
res habere solent, reticula, κεκρύφαλα. Sicut & mulier
potest esse munda, non tamen ornata, ut solet cōtingere
in his, quæ se mūdauerint, lotæ in balneo, neq; se ornaue
rint. Et contra, est aliqua ex summo statim ornata, non ta
men emundata. Margarita ita si non soluta sit, uel qui alij
lapides, siquidem exemptiles sint, dicendū est ornamen-
torum loco haberi. Sed & si in hoc sint soluti, ut recompo
nantur, ornamentorum loco sunt. Quòd si adhuc rudes
sint lapilli, uel margaritæ, uel gemmæ, ornamentorum lo
co non erunt, nisi alia fuerit mens testātis, qui hæc quoq;
quæ ad testamenta parauerat, ornamentorū loco & ap-
pellatione comprehendi uoluerit.

LAZARI BAYFII ANNOTATIONVM IN L. VESTIS, FF. De auro & argento leg. Liber.

Caput I.

SVnt qui putent inter uestem & stolam hanc esse differentiam, ut cum uestis appellatione, omne uestimentum comprehendatur, muliebre iuxta ac uirile, stolæ mulierum tantum uestimenta intelligantur. Quos sequutus uidetur Vlpianus hic, qui stolã inter muliebria uestimenta annumerat. Et autorem uidetur habere locupletissimum Ciceronem Antoniana secũda, in hæc uerba, Sumpsisti uirilem togam, quam statim muliebrẽ stolam reddidisti. Ego uero haud magno in discrimine ponã, dicátne quis, uestem aut stolam, cum ex autorum obseruatione, quin hęc duo uocabula συνώνυμα sint, parum abesse existimem. Veteres enim stolam dixerunt omne quod corpus tegeret. autor Nonius. Cicero quoq; cum muliebrem adijcit, sentire uidetur stolam quoq; uirorũ fuisse: quod & probari potest ex autoribus à Nonio citatis. Græci uero, uel potius quidam Gręcarum elegantiarũ scriptor, ait, uestis, quam ἐσθῆτα uocat, appellatione omne uestimentum contineri: stolam uero indumenti rationem quandam, ac modum demonstrare, ut alia stola Græcorum, alia Barbarorum. Quo in significatu utitur Plutarchus, cum alibi, tũ in Alexandro, ἐνίκησεν, inquit, ὁ καλούμενος ἀλέξανδρος, καὶ δωρεὰν ἔλαβε δώδεκα κώμας, καὶ στολῇ περσικῇ χρῆσθαι. hoc est,

Vicit is qui uocabatur Alexander, gratiaq; illi facta, ut duodecim uicis potiretur, stolaq; Persica uteretur. Stola Persica ait pro cultu Persico. Idem Plutarchus in Dione, cum de Dionysio seniore loquitur, qui neminem inexcussum in cubiculum admitteret, sic ait, εἰσῄει δὲ πρὸς αὐτὸν εἰς τὸ δωμάτιον, οὔτ᾽ ἀδελφὸς, οὔθ᾽ υἱὸς, ὡς ἔτυχεν ἠμφιεσμένος: ἀλλ᾽ ἔδει πρὶν εἰσελθεῖν, ἀποδύντα τὴν ἑαυτοῦ στολὴν ἑκάστον ἑτέραν ἀναλαβεῖν, ὀφθέντα γυμνὸν ὑπὸ τῶν φυλαττόντων. hoc est, Ingrediebatur uero ad ipsum in cubiculum neque frater, neque filius, ut erat indutus: uerum opus erat ante ingressum unumquemque, posito suo ipsius cultu, alium suscipere, nudumq; ita à satellitibus uideri. Stola uero dicta uidetur ἀπὸ τοῦ στέλλομαι, quod induo signat: ut apud Plutarchum, in Arato, ὁ δὲ ὀργῖνος ἑπτὰ λαβὼν νεανίσκους ἐσταλμένους ὁδοιπορικῶς. hoc est uiatoria indutos. quo uocabulo utitur Budæus in quadã epistola, uir de quo dicere solet Ianus Lascaris, quod olim de Tullio dixit Apollonius. Viatoriã uero uestem hodœporicam appellat Herodianus, quam uulgo *robam curtam* dicimus. Herodianus in quinto, ubi de Macrini fuga, qui posito cultu regio ἐσθῆτά τε ὁδοιπορικὴν λαβὼν, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀεὶ σκέπων, νύκτωρ τε καὶ μεθ᾽ ἡμέραν ὡδοιπόρει φθάνων τὴν φήμην τῆς ἑαυτοῦ τύχης. hoc est, Sumptaq; ueste uiatoria, obtectoq; usq; capite, noctem diemq; iter faciebat, famam suę fortunæ præueniens. Sic & Plinius cubilia uiatoria dixit libro XXXVII. Et Neronis principis qui sceptra personis histrionum, & cubilia uiatoria unionibus consternebat. Nos quoq; fortassis haud absurde dixerimus cubilia uiatoria lectulos quibus passim in comitatu utimur.

Stolatæ mulieris figura ex antiquiss. monumentis quæ etiam hodie Romæ inueniuntur.

CAPVT II

AIt Vlpianus, Veſtimentorum ſunt omnia lanea. De lanarum generibus ex Plinio pauca ſubijciam, quandoquidem melius eſt à fontibus haurire, quam riuulos conſectari.

Hiſpania nigri uelleris præcipuas habet: Pollentia iuxta Alpes. Vnde apud Martialem lanæ Pollentinæ.

Non tantum pullo lugentes uellere lanas.

Canuſium rutili, quas erytras uocant. Canuſinæ ruffæ dictæ a Martiale:

Roma magis fuſcis, ueſtitur Gallia ruffis.

Et Canuſinatũ Syrum dicit pro Canuſina ueſte ornato,

Vt Canuſinatus noſtro Syrus aſſere ſudet.

Fuluas habet Tarentum, & ſuę puliginis. Hiſtriæ, Liburniæq; pilo propior, quàm lanæ, pexis aliena ueſtibus, & quam ſola ars ſcutulato textu commendat in Luſitania. Scutulatum uero textum eiuſmodi ferè eſt, quale cernitur in aranearũ telis. Plinius libro undecimo, cap. XXIII Quanta arte celant pedicas, ſcutulato rete, ad capiendas muſcas circa graſſantes. Eſt autem ſcutula à ſcuto dicta. Plinius XVII. ubi de emplaſtratione, Ergo amputatis omnibus ramis, ne ſuccum auocent, nitidiſſima in parte, quaq; præcipua cernatur hilaritas, exempta ſcutula, corrtici, ita ne deſcendat ultra ferrum, imprimitur ex alia cortex par cum ſui germinis mamma. Per ſcutulam intelligo corticem ad effigiem paruuli ſcuti eximendum ab arbore, & alium in eius locum cũ germine reponendũ. At uero mollis erat in agro Mutinenſi, cuius meminit Strabo in quinto, ἔρεαν δὲ τὴν μὲν μαλακὴν, οἱ περὶ μουτίνην τόποι, καὶ τὸν σκούταναν ποταμὸν φέρουσι, πασῶν πολὺ καλλίστην. τὴν δὲ τραχεῖαν ἡ λιγυστικὴ, καὶ ἡ τῶν ἰνσούβρων, ἐξ ἧς τὸ πλέον τῆς οἰκείας

τῶν

τῶν ἰταλιωτῶν ἀμπέχεται, τὴν δὲ μέσην ἡ περὶ παταούιον, ἐξ ἧς οἱ τάπητες οἱ πολυτελεῖς, καὶ γαύσαποι. hoc est, Lanam uero mollem Mutinensis ager, eaq; regio quæ ad fluuium Scutanam pertinet, fert omnium lõge optimam: hirtam uero Ligustica, & Mediolanensis, ex qua bona pars Italiæ seruitiorum uestitur. Mediocrem autem, ea quæ circa Patauium, ex qua preciosissima tapeta & gausapinæ fiũt. Est & hirta pilo crasso, in tapetis antiquissima gratia.

Lanarum colores natiui memorantur quatuor præcipui, etiam si Plinius dicat, uel natiuis nomina deesse aliquot modis. Albus in Apulia nobilis, ut ait Martialis.

Velleribus primis Apulia, Parma secundis
Nobilis, Altinum tertia laudat ouis.

Niger in Hispania, & Pollentia, ut diximus, rutilus, qui & ἐρυθρὸς dici potest, & à Martiale ruffus. Fuluus & suæ puliginis Tarentinus. Quis uero sit fuluus color, docet Fronto apud Gellium his uerbis, Fuluus autem uidetur de ruffo atque uiridi mixtus, in alijs plus uiridis, in alijs plus ruffi habere. Sic poeta uerborum diligentissimus fuluam aquilã dixit, & iaspidem, fuluos galeros, & fuluum aurum, et arenam fuluam, & fuluum leonem. Sic Qu. Ennius in Annalibus fuluo ære dixit. Flauus contra uidetur ex uiridi & ruffo & albo concretus. Sic flauentes comæ, & quod mirari quosdam uideo, frondes olearum à Virgilio dicuntur flauæ. Sic multo ante Pacuuius aquam flauam dixit, & flauum puluerem: cuius uersus, quoniam sunt iucundissimi, libens commemini, Cedo tamen pedem, lymphis flauis flauum ut puluerem. Hactenus Gellius. Flauentes comæ dicuntur, quæ sunt crocei coloris, quod uel Ouidiano uersu probari potest, in secundo de Amoribus,

Seu flauent, placuit croceis Aurora capillis.

Quando uero in colorum mentionem incidimus, qui multi uarijq́ in uestimentis reperiuntur, sericis iuxta ac laneis, addam ex eodem Gellio quę præcipue ad noscendos colores facere uidebuntur. Ait Gellius eodem capite, Non enim hæc sunt sola uocabula, ruffum colorem demonstrantia, quæ tu modo dixisti, ruffus & ruber: sed alia quoq; hactenus plura, quàm quæ dicta abs te Græca sunt. Fuluus enim & flauus, & rubidus, & phœniceus, & rutilus, & luteus, & spadix, appellationes sunt ruffi coloris. Hactenus Gellius. Aduertendum tamen ex eodem quòd phœniceus, rutilus, & spadix sunt συνώνυμα, & significant exuberantiam, splendoremq́; ruboris, quales sunt fructus palmæ arboris non admodum sole incocti, unde spadicis & phœnicei nomen. Rubidus autem & ruffus atrore & nigrore multo mixtus. Luteus quoq; ruffus est, sed dilucidior. Viridis uero color appellatur quoq; cœruleus, qui à Græcis glaucus dicitur, unde Pallas γλαυκῶπις dicta: a ueteribus autem Latinis cœsia quasi cœlia à colore cœli, ut inquit P. Nigidius. Ausonius quoq; de Bissula latine dixit,

Oculos cœrula, flaua comas.

Hoc est, ut uulgo loquimur, quæ habet oculos uirides. Illud interim mirari subit, quid in causa sit, quòd nos Galli simul & Germani in puellarum forma oculos cœruleos laudamus: contra uero Romanis ac Græcis puellæ oculis nigris censentur. Cœrulei coloris uestis dicitur & cymatilis, quia nomen sortitur ab undis. Apud Ouidium,

Hic undas imitatur, habet quoq; nomen ab undis. κῦμα enim fluctus est. Nec me latet quosdam per cymatilem uestem apud Plautum intelligere undulatam, id est, de *camelot*: quod haud scio an ridiculum sit. Quod autem de luteo diximus, Nonius ait, luteum proprie esse croceum.

Auto

Autor Virgilius in Bucolicis,
Iam croceo mutauit uellera luto. Et alibi,
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.
Sic & oui uitellum, luteum dicimus. Crocota uestis dicta Nonio, unde infectores crocotarij apud Plautum. & dicitur Crocota à croco, ut opinor, quo uocabulo utuntur & Græci κροκωτὸς & κροκώτιον, Id est crocota & crocotula: quæ inter muliebria connumerantur. Quo uocabulo quidam putauerunt rubrum colorē intelligi, Ouid.
Nec fuerant rubri cognita fila croci.
Vides ut crocum rubrum dicat Ouidius. Ostrina quoq; ab ostro, qui est subrubens. Turpilius, Interea aspexit uirginē uectari, in capite riculam indutam ostrinam. Molochinus in ueste similis flori maluæ, cuius infectores dicuntur Molochinarij à Plauto in Aulularia. Ferrugineus est color ferro ardenti haud absimilis, ut quidam putauere, qui & hyacinthinus ex Virgilio. ait eñ, Ferrugineos hyacinthos. Ex Nonio. Castaneus in uestibus is color, quem sublata prima syllaba, uulgo *taneum* dicimus, cuius meminit Ouidius de arte Amādi. Neq; uero alienum uidetur ex Platone in Timæo pauca de coloribus addere. Græca non adscribam, quia subtimeo, ne Græcarum literarum experti nauseam moueam, quando ferè fit, ut facile aspernemur, quæ ignoramus. Marsilius ita uertit. Quod uisum disgregat, album appellatur: nigrum uero, quod congregat: motionem profecto acutiorem, alteriusq; generis ignis incidentem, dispergentemq; uisum usq; ad oculos, orbesq; ipsos oculorum, meatusq; ui diuerberantem, liquefacientemq;, ignem esse dicimus ex opposito obuiantem: cuius occursu lachryma, corpus ex igni & aqua mixtum effunditur, & uno quidem igne uelut è coruscatione quadā exiliente, altero uero penetrante, &

te, & ab humore extincto uarij creantur ex huiusmodi mi/xtione colores: atque ipsam passionem, fulgorem, corusca/tionemque uocamus, quodque id facit, splendidum atque co/ruscum. Horum medium ignis genus ad oculorum hu/morem perueniens, illicque se miscens, minime quidem co ruscum: sed ex ipsa ignei radij ad humorem mixtione san guineum creante colorem, rubrum nominamus. splendi/dum albumque rubro mixtum, flauum procreat. Quo au/tem mensuræ modo singula singulis misceantur, etiamsi quis nouerit narrare, prudentis non est, præsertim cum neque necessariam, neque uerisimilem de his rationem affer re possit. Rubrum cum albo nigroque, purpureum gene/rat. Paulo obscurior, moreus, luteolusque fit color. Fuluum flaui fuscique temperatione producitur: fuscum uero, albi & nigri confusione. pallorem albi flauique copula generat. Splendidum albo adiunctum, obfusumque nigredine, cœ/ruleum efficit. Cœruleum cum albo glaucum creat. Ful/ui nigrique temperie color uiridis nascitur, Hactenus Mar/silius. Plura de coloribus dicere supersedi, quoniam hac de re multa pollicetur Marcellus Florentinus, quem e/tiamsi fato functus est, de coloribus copiosissime, simul & doctissime scripsisse arbitror.

Cap. III.

PVrpureus color in uestimentis laudatissimus anti/quis fuit, cuius autorem fuisse ferunt Herculem, ut scripsit Iulius Pollux in onomastico ad Commodum im peratorem, his uerbis, τύειοι λέγουσι ὡς ἡρακλῆς ἠράσθη νύμ/φης ἐπιχωρείας. τύρος δ' ἦν τῇ νύμφῃ τοὔνομα. ἕπετο ἄρα τῷ ἡ/ρακλεῖ καὶ κύων, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον, οἶσθα δὲ ὅτι τοῖς ἥρωσι συνεισῄεσαν μέχρι τῆς ἐκκλησίας οἱ κύνες. ὁ τοίνυν ἡρακλέους κύων κατὰ πέτραν ἐρπύσασαν θεασάμενος πορφύραν, περιεχούσης αὐτῆς τῆς σαρκὸς, ἐνδακὼν, ὁ μὲν τὴν σάρκα ποιεῖται τροφὴν, ὁ δὲ λύθρος

ἄρα

ἄρα τὰ χείλη τοῦ κυνὸς αἱμάξας ἐφοίνιξεν. ὡς δὲ ἧκεν ὁ ἥρως παρὰ τὴν κόρην, αὕτη δὲ θεασαμένη τὰ χείλη τοῦ κυνὸς ἀνθοῦντα ἀήθει βαφῇ, οὐκ ἔφη προσίεσθαι τὸ λοιπὸν τὸν ἡρακλέα, εἰ μὴ αὐτῇ κομίσειεν ἐσθῆτα τῶν τοῦ κυνὸς χειλῶν εὐανθεστέραν. ὁ μὲν τοίνυν ἡρακλῆς ἐξευρέ τε τὸ ζῶον καὶ τὸν λύθρον ἀνελέξατο, καὶ τὸ δῶρον ἐκόμισε τῇ κόρῃ, πρῶτος γενόμενος εὑρετὴς τῷ τυρίων λόγῳ τῆς φοινίσσης βαφῆς. Hoc eſt, Tyrij ferunt, Herculem captum amore nymphæ indigenæ, quæ Tyrus uocabatur. Secta batur autem Herculem canis, ut erat mos antiquus. Noſti enim quòd ſimul cum heroibus canes in concionem ingrederentur. Canis igitur Herculeus purpuram per ſcopulum adrepentem conſpicatus, ipſius prominentem caruncula mordicus adripuit, & pro cibo uſus eſt, cruorque labra canis colore phœniceo infecit. Vt uero redijt heros ad puellam, ipſa conſpicata canis labra inſueto colore infecta, negauit ſibi quicquam poſthac cum illo fore, niſi uestem canis labris ſpecioſiorem afferret. Sic itaque Hercules concha illa inuenta, cruorem collegit, munusque puellæ attulit, primus inuentor, ut Tyrij perhibent, phœniceæ infecturæ. Hæc ferè ad uerbum, ut rudiores Græca intelligant. Imperatores Romani priuatis purpuræ uſum interdixerunt, in titulo, Quæ res uendi non poſſunt, libro quarto Codicis.

Purpuræ autem appellatione omnis generis purpuram contineri puto. Itaque buccinum & conchylium continebitur, l. Si cui lana. ſupra De legat. tertio. in uulgatis codicibus legitur fucinum & iacinctum, uel iacinum, & in horum interpretatione mirandum in modum hallucinatur Accurſius, cum ex Plinio conſtet buccinum & conchylium inter purpuræ genera adnumerari. Nec admodum placet, quòd Nebriſſenſis ianthinum legit. Purpuræ uſus nobis eſt ignotus, quod & affirmat Budęus in libro

de Aſſe. Mirum tamen uidetur, cum in Carteia Beticæ prouinciæ olim murices & purpuras nobiles fuiſſe conſtet, ex Strabone in tertio, ἐν δὲ καρτηίᾳ κύρικας δέκα κοτύλας καὶ πορφύρας φασίν. Hoc eſt, in Carteia aiunt buccinas & murices decem cotylorum capaces. In Sardinia quoque fuiſſe conſtat ex prouerbio, βάμμα σαρδωνικὸν ἀντὶ τοῦ ἐρυθροῦ καὶ φοινικοῦ, Tinctura Sardonica pro rubra & purpurea. Romę uero purpuræ uſum ſemper fuiſſe teſtatur Plinius his uerbis, Purpuræ uſum Romæ ſemper uideo, ſed Romulo in trabea. Nam toga prætexta, & latiore clauo, Tullium Hoſtilium è regibus primum uſum, Hetruſcis deuictis, ſatis conſtat.

Purpura erat inſigne Romanorum magiſtratuum, quod & Martialis affirmat cum ait,

Diuiſit noſtras purpura ueſtra togas.

Et ab eodem purpura ponitur pro magiſtratibus,

Purpura te felix, te colit omnis honos.

Plinius in decimo, ubi de gallis, Vt plane digne aliti honoris tantum præbeat Romana purpura. Id eſt, Romani magiſtratus. Purpuræ uiolaceæ pretium in libras denarijs centum. Plinius, Nepos Cornelius, qui diui Augusti principatu obijt: Me, inquit, iuuene uiolacea purpura uigebat, cuius libra denarijs centum uænibat. Id eſt, decem aureis ſolatis. Subdit Plinius, Succeſſit dibapha Tyria, quæ in libras denarijs mille non poterat emi. Id eſt, mille iulijs, uel centum aureis ſolis. Paulo poſt, Dibapha dicebatur, quæ bis tincta eſſet, ueluti magnifico impendio. Dibaphum appellat Tullius epiſtolarum ſecundo, ad Cęlium: Curtius noſter dibaphum cogitat, ſed eum infector moratur. Et ad Atticum, Proinde iſti licet faciant quos uolent COSS. tribunos pleb. etiam, deinde Vatinij ſtrumam, ſacerdotij διβάφῳ ueſtiant. Id eſt, ueſte

purpurea

purpurea, & bis tincta dibapha. Plinius tamen pelagij, id est purpuræ genus, in libras quinquagenos nummos, & buccini centenos ponit, id est, quinquaginta solidos & centenos. Nummum pro solido nostro accipio ex Budæo. Vestimenta purpura infecta, eo temperamento, ut eius lapilli colorem reddant, qui amethystus appellatur, amethystina dicuntur. Plinius libro XXXVII. Indicæ absolutum purpuræ colorem habent, ad hancq́ tinguentium officinæ dirigunt uota. Fundit autem eum aspectu leniter blandum, nec in oculos, ut carbunculi uibrat: unde Ouidius amethystos purpureos.

Hic baphias, hic purpureos amethystos.

Martialis in primo amethystinasq́ mulierum uocat uestes. Inde amethystinatus. Martialis in secundo

Hic quem uidetis gressibus uagis lentum,
Amethystinatus media qui secat septa.

Iam & ille addito Tyrio, Tyriamethystus dictus. Plinius de tinguendo amethysto, Non est satis abstulisse gemmæ nomen amethystum, rursus absolutus inebriatur Tyrio, ut sit ex utroq́ nomen improbum, simulq́ luxuria duplex. Tyrium accipe pro purpura Tyria. Tyros enim quondam insula à Tyro Phœnicis filio appellata: postea uero Alexandri Magni oppugnātis operibus continenti iuncta, nobilis fuit conchylio & purpura. πολὺ γὰρ, ut ait Strabo, διήνεγκε πασῶν ἡ τυρία καλλίστη πορφύρα. Hoc est, Longe enim omnium præstantissima habetur Tyria purpura. Tyrus quondam Sarra dicta, unde Sarrana apud Iuuenalem. Dicuntur quoq́ absolute Tyriæ, uestes purpura Tyria infectæ. Ouidius,

Siue erit in Tyrijs, Tyrios laudabis amictus. Martialis in primo,

Hispanas, Tyriasq́, coccinasq́.

Tyriæ quoq; lacernæ. Martialis,
Vt lutulenta linat Tyrias mihi mula lacernas.
Quarum precium disce ex eodem Martiale,
Emit lacernas millibus decem Bassus
Tyrias coloris optimi. Et in Mancinum,
Millibus decem dixti
Emptas lacernas munus esse Pompillæ.
Idem Martialis in Proculeiam, libro decimo, uestis purpureæ immensum pretium ponit, quam trabeam fuisse puto, uel togam pictam. Ludit in uxorem quæ diuertit à uiro, propterea quòd Prætor esset renuntiatus,
Quid, rogo, quid factum est, subiti quæ causa doloris?
Nil mihi respondes? Dicam ego, Prætor erat.
Constatura fuit Megalensis purpura centum
Millibus, ut nimium munera parca dares.
Per Megalensem purpuram intelligit togam pictam, qua ornabantur Prætores celebrandis Megalensibus ludis. Iuuenalis enim inter ornamenta Prætorum adnumerat trabeam,
Quum non essent urbibus illis
Prætexta & trabeæ. Et alibi,
Megalesiacæ spectacula mappæ,
Idæum solenne colunt, similiq; triumpho
Prædo caballorum prętor sedet.
Toga enim picta triumphantium erat, ut docebo ex Liuio. Quod uero toga picta fuerit Prætorū, docet Lampridius in Alexandro, in hæc uerba, Prætextā & pictam togam nusquā, nisi consul accepit, & eam quidem quam de Iouis templo alij quoq; accipiebant, aut Prætores aut Consules. Quibus uerbis apparet, Prætores & Consules solitos accipere prætextam & togam pictam de templo Iouis. Et etiam tunicam, quæ ob id à Iuuenale, ut opi-
nor

nor, tunica Iouis dicitur. Alio uero tempore Prætores utebantur prætexta. Plutarchus in Cicerone de Cornelio Lentulo, Qui cũ Prętor esset, magistratu se abdicauit. στρατηγῶν γὰρ ἐτύγχανε, καὶ τὴν περιπόρφυρον ἐν τῇ βουλῇ καταθέμενος, διήλλαξεν ἐσθῆτα τῇ συμφορᾷ πρέπουσαν. Hoc est, Erat enim Prætor, positaq́ in senatu prętexta, fortunæ suę congruam induit. Interpres aliter uertit, scilicet purpuream uestem. Vter ueritatis scopum attigerit, doctorum sit iudicium. Nihil mihi sumo, nihil interpreti detraho. Latius autem explicabo in prætexta, eam ipsam esse, quam Plutarchus identidem περιπόρφυρον appellat. Sed ad Martialem reuertamur, qui cũ ait, centũ millibus, sestertiũm intellige. Cum lacernarum Tyriarum posuerit, *cinq cens francs*. Et sanè uestem purpuream emere *cinq mille francs*, immensum uidetur, nisi si quis de purpura dibapha intelligat, quæ in libras denarijs mille non poterat emi, ut ait Plinius. Atqui fuit tempus cum ipsa purpura ad argentum appensa ei rependebatur, ἰσοστάσιος ἦν ἡ πορφύρα πρὸς ἄργυρον ἐξεταζομένη, ut ait Athenæus dipnosophistarum libro XII. Vel fortasse Megalensis purpura accipienda est ea quæ à prætoribus in ornatũ chori in ludis illis, partim emebatur, partim cõducebatur, partim etiã cõmodato rogabatur. Cuius meminit Plutarchus in Lucullo, ubi loquitur de quodã Prætore de spectaculis ambitiose sollicito, qui cum à Lucullo in chori ornatum chlamydes purpureas peteret, ἀπεκρίνατο, σκεψάμενος ἂν ἔχῃ δώσειν, εἶτα μεθ' ἡμέραν ἠρώτησεν αὐτόν, ὁπόσων δέοιτο. τοῦ δὲ ἑκατὸν ἀρκέσειν φήσαντος, ἐκέλευσε λαβεῖν δὶς τοσαύτας. Hoc est, Respondit inspecturum si domi haberet, daturumq́. Postridie uero interrogauit eũ, quot sibi opus esset. Illo autem affirmante, centum sufficere, iussit dare bis totidem. Hactenus Plutarchus, qui ex Horatio hæc sumpsisse uide-

tur epistola ad Numitium, dum ait,

Chlamydes Lucullus, ut aiunt,
Si posset centum scenæ præbere rogatus,
Qui possim tot? ait: tamen & quæram, & quot habebo
Mittam. post paulo scribit sibi millia quinque
Esse domi chlamydum, partem uel tolleret omnes.
Exilis domus est, ubi non & multa supersunt.

Verum cum obfirmate decernere non ausim, uter sensus sit uerior: tamen eorum alterum uerum esse putabo tantisper, dum quispiam ex eruditorum ordine mihi aliter persuadeat. Porrò autem ex Plinio satis constat immensum purpuræ precium fuisse, cum ait, Conchylia quoque & purpuras omnis ora atterit, quibus eadem mater luxuria, paria pene etiam margaritis precia fecit. Et paulo post, Congregantur uerno tempore, mutuoque attritu lentorem cuiusdam ceræ saliuant. Simili modo & murices. Sed purpuræ florem illum tingendis expetitum uestibus in medijs habent faucibus. Liquoris hic minimi est in candida uena, unde preciosus ille bibitur nigrantis rosæ colore sublucens. Hactenus Plinius. A conchylio, conchyliata uestis. Cicero in Antonium, Conchyliatis Cnæi Pompei peristromatis seruorum in cellis lectos stratos uideres. Et apud Iuuenalem, Conchylia Coa. Iulius Cæsar conchyliatæ uestis usum, nisi certis personis, & ætatibus, perque certos dies ademit. autor Tranquillus. Murices quoque purpuræ usum præstant, in Tyro nobiles, ut ait Cælianus. Martialis in primo, Olidæ uestes murice. Ouidius,

Nec quæ de Tyrio murice lana rubet.

Et erat grauis odoris. Martialis,

Quod bis murice uellus inquinatum.

Inde iocus in Philenem,

Tinctis

Tinctis murice uestibus quod omni
Et nocte utitur, & die Philenis,
Non est ambitiosa, nec superba,
Delectatur odore, non colore.

Ianthina etiamnum uestimenta sunt uiolacea purpura infecta: ἴον enim Latini uiolam dicunt. Plinius libro XXI. Purpureæ latiore folio statim ab radice carnosa exeunt, solæq; Græco nomine à cæteris discernuntur, appellatæ ia, & ab ijs ianthina uestis. Sic enim legendum ex emendatissimo codice. Qui colos à Græcis ἰοειδὴς dicitur. Iulius Pollux in decimo, ubi περὶ τῶν ἐν ταῖς κλίναις ἐπόντων. Martialis in secundo, Coccina famosæ donas, & ianthina mœchæ. Id est, uestimenta purpura uiolacea infecta, luxuria enim, ut ait Plinius, uestibus prouocauit eos flores qui colore commendantur. Hos animaduerto tres esse principales. Vnum in cocco, qui in rosis micat, gratius nihil traditur aspectu. Et in purpura Tyria, dibaphaq; Laconica. Alium in amethysto qui in uiola, & ipsum purpureum, quemq; ianthinum appellamus. Genera enim tractamus in species multas sese spargentia. Tertius est qui proprie conchylijs intelligitur multis modis. Vnus in heliotropio, & in aliquo ex ijs plerunque saturatior: alius in malua ad purpuram inclinans, alius in uiola serotina conchyliorum uegetissima. Sic enim legendum censeo. Nec tamen me fallit ab hyacintho flore, cum loto & croco ab Homero laudato, dici etiamnum hyacinthina ea uestimenta, quæ cum eius floris colore certant, uel etiam eiusdem nominis lapide. Persius, Hic aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna est. Magnum sanè discrimen esse, inter amethystinum & hyacinthinum, palàm fit ex Plinio lib. XXXVII. ubi de hyacinthis: Multũ ab eo distat

hyacinthos

hyacinthos, tamen è uicino descendẽs differentia, quòd ille emicans in amethysto fulgor uiolaceus, dilutus est in hyacintho, primoq; aspectu gratus euanescit antequam satiet, adeoq; non implet oculos, ut penè non attingat, marcescens celerius nominis sui flore. Quibus uerbis uidere est, Ianthinum, id est, uiolaceum legendum apud Plinium, non autem Iacinthinum. De Iacintho uerso in florem Ouidius transformationum decimo. Hactenus de purpura. Nec tamen omiserim adscribere uocabula, quibus Græci, & in his Pollux, uestes purpureas appellant: ea sunt, ἁλουργὶς, πορφυρὶς, φοινικὶς. Hoc tamen ultimum potius colorem phœniceum quàm purpuram designat. Illud quoq; non omittendum Lacedæmonios in prælijs usos ueste quam φοινικίδα diximus, quæ cum sanguinei coloris esset, uulneratos fallebat, si sanguis per eam deflueret. Hæc ex Grecorum commentarijs. Quòd si ea requiris αὐτοῖς ὀνόμασι. φοινικὶς ἔνδυμα λακωνικὸν, ὁπότε εἰς πόλεμον ἴοιεν ὁμόχρους αἵματι, ὡς ἂν εἴποτε πληγῆναι συμβαίη, μὴ εἰς φιλοψυχίαν αὐτοὺς ἐμβαίνειν τὸ αἷμα ὁρώμενον. Verba hæc sunt, Purpura indumentum Laconicon cum ad bellum proficiscerentur sanguini concolor, ne siquando uulnerari eos contigisset, sanguinis aspectus metum eis incuteret. Purpuræ uero appellatione coccum non continebitur, ut placet Vlpiano in leg. Sicui lana, supra De legatis tertio. Quod si uerum est, non prorsus eadem sentire uidebitur Matthæus, de ueste qua induerunt perfidi Iudei seruatorem nostrum Iesum Christum, cum Marco & Ioanne. ait enim, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην. Id est, Circundederunt ei chlamydem coccinam. Marcus uero ait, qui Matthæi epitomen scripsit: καὶ ἐνδύουσιν αὐτὸν πορφύραν. Id est, Et induunt eum purpura. Ioannes quoq;, καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτόν. Id est,

Et pallio

Et pallio purpureo circundederunt eum. Vides ut Marcus & Ioannes de purpura cõueniunt. Matthæus uero, uel Matthæi potius interpres, de cocco sentit. Quocirca uel interpres in uertendo Matthæo falsus est, quod minime affirmare ausim, si Ioannes uertit, ut putant: uel Matthæus ipse, coloris potius rationem habuisse uidetur quam materiæ. Quandoquidem nemo rerum antiquarum peritus, inficiabitur illam purpuream fuisse, siue chlamys fuerit, siue trabea, siue toga picta, quæ erant antiqua patrum munera, mittebanturque regibus & amicis à P. R. appellatis, ut dicam in prætexta. Verum hac de re curiosus ad senatum Sorbonicum referat. Coccum igitur à Dioscoride κόκκος βαφικὴ dictum, frutex est fullonius, cui adhærent grana, quibus fit color ille lanarum præcipuus, cuius copia summa in ea parte Hispaniæ, quæ Tudertania appellatur, ut est autor Strabo in tertio. Sunt qui putant eo abundare Germaniam, esseque id, quod *cramesinum* uulgo dicimus. Etiamsi Raphael Volaterranus multæ lectionis uir, existimet id esse quod anthillum et anthicellum apud Plinium. Ego nihil temere hac de re affirmare ausim, tantum dico à cocco dici coccina uestimẽta ea quæ cocco infecta sunt. Martialis in secundo,

Coccina famosæ donas & ianthina mœchæ. Iuuenalis.
Quem coccina læna
Vitari iubet, & comitum longissimus ordo.
Vnde coccinatus. Martialis in primo,
Qui coccinatos non putat uiros esse.

Illud uero hac in parte non omittendũ uidetur, quod scripsit Plutarchus in Fabio, signũ scilicet prælij futuri Rom. imperatoribus fuisse tunicã coccinã, extensam supra prętoriũ. ἅμα δ᾽ ἡμέρᾳ τὸ τῆς μάχης σημεῖον ἐξέθηκεν. ἔστι δὲ χιτὼν κόκκινος ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος. Hoc est,

Prima luce pugnæ ſignum extulit. Eſt autem tunica coc/ cina ſupra prætoriũ extenſa. Guarinus, haud ſcio quam recte ueſtem purpuream uertit. Vexillum uero erat in/ ſigne, cum ad arma concurri oporteret, ut memini me le/ giſſe in ſecundo commentariorum Cæſaris. Antequam uero à cocco & purpura diſcedo, non iniucundum lecto/ ri delicato fore arbitror, ſi ex Plutarcho addam memora/ bilem purpuræ uim & copiam, quæ Suſis ab Alexandro captis in ipſius deuenit poteſtatem. Verba Plutarchi ſub ſcribam, ea ſunt in Alexandro, ὅπου, φησὶ, καὶ πορφύρας ἑρ/ μιονικῆς εὑρεθῆναι τάλαντα πεντακισχίλια, συγκειμένης μὲν ἐξ ἐτῶν δέκα δεόντων διακοσίων, πρόσφατον δὲ τὸ ἄνθος ἔτι καὶ νε/ αρὸν φυλαττούσης. αἴτιον δὲ τούτου φασὶν εἶναι τὸ τὴν βαφὴν διὰ μέ/ λιτος γινέσθαι τῶν ἁλουργῶν. hoc eſt, Vbi aiunt & purpu/ ræ Hermionicæ inuenta quinquaginta millia talenta, re/ poſitæ quidem ab annis fermè ducentis, recentemq; ad/ huc coloris florem, nouum'que ſeruantis. Huiuſce ue/ ro rei cauſam adferunt, quòd infectura purpuræ ex mel/ le facta ſit. Talentum accipe pro pondere. Iam & illud adſcribam ex Athenæo, ubi de ſcena Alexandri, cuius meminit Budæus in libro de Aſſe, καὶ πρῶτοι μὲν, inquit, πέρσαι πεντακόσιοι μηλοφόροι περὶ αὐτὴν ἐντὸς εἱστήκεσαν πορ/ φυραῖς καὶ μηλίναις ἐσθῆσιν ἐξησκημένοι. μετὰ δὲ τούτους τοξόται τὸν ἀριθμὸν χίλιοι, οἱ μὲν φλογινὰ ἐνδεδυκότες, οἱ δὲ, ὑσγινοβα/ φῆ, πολλοὶ δὲ καὶ κυάνεα εἶχον περιβόλαια. Et paulo poſt, εἶτα μύριοι πέρσαι τότε τὴν πορφύραν ἔχον πλῆθος, οἷς ἀλέξανδρος ἔδωκεν φορεῖν τὴν στολὴν ταύτην. hoc eſt, Et primi quidem Perſæ quingenti pomigeri, intus ad Prætorium adſtite/ rant, purpureis ac melinis ueſtibus ornati. Poſt hos uero mille ſagittarij, quorum alij flãmea induti, alij hyſginea, multi uero & cyanea habebant circuniecta. Præterea Per ſarum decem millia, & purpuræ ius habens turba, erant

circiter quingenti, quibus Alexãder gratiam fecit huiuſ-
modi ſtola uti. Quod uero apud Athenæum ὑσγινοβαφῆ
ſcriptum eſt, nos uertimus hyſginea. Eſt autem hyſgi-
num planta colore flaua, & inde ὑσγινοβαφῆ dicta quæ
ab ea planta tincta ſunt, τὰ ὑπ' αὐτοῦ βεβαμμένα. Hoc le-
giſſe memini in ſcholijs in Nicandrum, ſi tibi probatus
autor. Hyſgini uero mentionẽ facit Plinius lib. XXXV.
cap. VI. & Vitruuius in octauo. Quod ſi uerum eſt, fal-
luntur qui cenſent apud Plinium libro nono, cap. XLI.
legendum hyſginum, Neq; enim ipſe uideo quonam pa
cto ex cocco & Tyrio ſimul mixtis fieri poſſet color fla-
uus, & hyſgineus. Quinetiam operæprecium uiſum eſt,
memorabilem Sardanapali luxum ex Athenæo ſubſcri-
bere, quem nequiſſimus ille ad rogum uſq;, finemq; uitæ
exercens, perſeuerauit: qui cum mori deſtinaſſet, præter
auri argentiq; uim incomparabilem, ſecum pallia, purpu-
ras, ſtolas innumerabiles in rogo concremauit. Verum
non ab re erit, opinor, tragœdiam ipſam ex Athenæo to
tam perſpiciendam proponere. Sardanapalus, quem alij
Anacintaraxi filium, alij Anabaxari aiunt, in regia clau-
ſus, à nemine præterquam ab eunuchis & uxoribus ui-
debatur. Cum uero Arbaces Medus ſuorum unus Satra
parum, per eunuchum Paraneſum ægre impetraſſet, ut
in regis conſpectum admitteretur, illius iuſſu admiſſus, ui
det eum Medus ceruſſatum, muliebriq; cultu & cura or-
natum, una cum ſcortis purpuram carminantem. Erat au
tem lacte candidior. Cum itaq; Medus id ægrè tuliſſet,
quòd talis ſcilicet ipſis imperaret, bellum adornat: colle-
ctisq; utrinq; copijs, uictus tandem, fugatusq; ab Arba-
ce, Sardanapalus mori deſtinauit. Qui in regia pyram,
immane quantum altam cum excitaſſet, in ea ipſa pyra
domum ligneam ædificauit, in qua cubilia ſtrauit, ibiq;

decubuit cum uxore. Scorta quoq; in alijs cubilibus erãt. Siquidem tres filios, duasq; filias rebus desperatis Ninum emandauerat, regisq; oræ illius fidei commendauerat, datis auri talentis 3000. In domo autem illa lignea circumposuit auri mille myriadas: argenti uero decies mille myriadas talentum: & pallia & purpuras, & stolas omnigenas. mox ignem pyræ summitti iussit, quæ ardebat totos quindecim dies. Lege Græca, & uidebis quanta fide uerterimus quæ sunt eiusmodi.

Caput IIII.

Linea) Quod ad linum attinet, linea tunica à Græcis dicitur λινοῦς χιτών, quam Athenienses talarem gestabant. autor Pollux. Illud non ineptum fuerit, addere, quod de lino asbestino scripsit Plinius, Inuentum iam est etiam quod ignibus non absumeretur, uiuum id uocant, ardentesq; in focis conuiuiorum ex eo uidimus mappas sordibus exustis splendescẽtes igni magis, quàm possent aquis. Regum inde funebres tunicæ corporis fauillam ab reliquo separant cinere. Nascitur in desertis adustisq; sole Indiæ, ubi non cadunt imbres inter diras serpentes, assuescitq; uiuere ardendo. Rarum inuentu, difficile textu, propter breuitatem. Vocatur autem à Græcis asbestinum ex argumento naturæ. Anaxilaus autor est, linteo eo circundatã arborem surdis ictibus, & qui non exaudiantur, cædi. Ergo huic lino principatus in toto orbe. Porrò autem Strabo in decimo, scribit in Caristo lapidem nasci, quem tondere solent, & mox nere, ex quo fiunt χειρόμακτρα, id est mantilia, quæ sordida facta, flammis emundari solent, non aliter quàm aquis. ἐν δὲ τῇ, inquit, καρίσῳ καὶ ἡ λίθος φύεται, ξαινομένη καὶ ὑφαινομένη. ὥστε τὰ ὑφάσματα χειρόμακτρα γίνεσθαι, ῥιπωθέντα δὲ βάλλεσθαι καὶ ἀποκαθαίρεσθαι τὸν πίνον τῇ πλύσει παραπλησίως. In Aldinis

codicibus quædam uocabula supersunt. Tu in hunc modum supra scriptum emenda. Est & bulbi genus lanam ferēs, quod in litoribus nascitur. Habet autem lanam sub primis tuniculis, inquit Theophrastus apud Athenęum in secundo, ὑφαίνεται δὲ ἐξ αὐτοῦ καὶ πόδεια καὶ ἄλλα ἱμάτια. Hoc est, Texuntur autem ex ea fasciæ pedales, & alia uestimenta, ut & Phænias ait. χειρόμακτρα δὲ καλεῖται, inquit Athenęus in nono, ᾧ τὰς χεῖρας ἀπεμάττοντο. Id est, Quo manus abstergebant. Plinius lib. XIX. cap. secundo, Theophrastus autor est, esse bulbi genus circa ripas amnium nascens, cuius inter summum corticem, eamq́ partem qua uescuntur, esse laneam naturam, ex qua mapalia, uestesq́ quondam conficiebantur. quo loco non mapalia, sed pedalia legendum puto, ex Theophrasto apud Athenæum supra citato. Sed neq́ regionem in qua id fiat, neq́ quicquam diligentius, præterquam eriophoron id appellari. ἐριόξυλον etiamnum appellat Vlpianus in leg. Si cui lanæ, supra de leg. tertio. Plinius lib. XXIIII cap. XII. Huic similis est spina illa, quam Græci acanthion uocant, minoribus multo folijs, aculeatis per extremitates, & araneosa lanugine obductis, qua collecta etiam uestes quædam bombycinis similes fiunt in oriente. Idem quoq́ in XII. multa refert de arboribus Persicæ insulæ lanigeris, quem, si non est molestum, uide. Neque enim in hunc libellum nostrum transcribere est animus. Quin & alia pleraq́ prudētes scientesq́ omisimus, ne in immensum ijs, quæ Græci uocant ἀπροσδιόνυσα, uolumē excresceret. Byssus etiamnū lini species in India nascens, iā uero & Aegypto, ex arbore laniciū quoddā fit, ex quo uestē factā lineā magis dixeris, q̄ laneā. Sola em̄ crassitudine à linea differt. autor Pollux. Plinius uero circa Elim in Achaia gigni autumat, mulierū maxime delicijs.

Caput V

VEl Serica.) Seres gens Indica Stephano de urbi-
bus. Sunt & qui eos inter Scythas adſcribant, qui
ſpectant ad orientem æſtiuum. Vermiculus quidã apud
eos eſt, qui σὴρ appellatur, ac ſericũ inde appellatũ pro-
creat. Quod & ſentit Pollux in ſeptimo ad Cõmodum.
Cuius uerba placitum eſt ſubſcribere, ἔνιοι δὲ καὶ τοὺς σῆ-
ρας ἀπὸ τοιούτων ἑτέρων ζώων ἀθροίζειν φασὶ τὰ ὑφάσματα. hoc
eſt, Nonnulli uero & Seras ipſos ab eiuſmodi, atque aliȷs
animalibus colligere aiunt texturas. Virgilius,
Ignoti facie, ſed noti uellere Seres.

Martialis quoq; ſerica, pro ueſte ſerica uſus eſt, Nec
aliter dentes quàm ſerica nocte reponis. Apud Tacitum
in 2. ſirica ſcriptum eſt, pro ſerica, Proximo ſenatus die
multa in luxum ciuitatis dicta à Q. Haterio conſulari, O-
ctauio Frontone prætura functo: decretumq;, ne uaſa au-
ro ſolida, miniſtrandis cibis fierent, ne ueſtis ſerica uiros
fœdaret. Tacitus quoque Imperator, ut Flauius Vopi-
ſcus ſcriptum reliquit, holoſericæ ueſtis uſum omnibus
uiris interdixit. Eſt autem holoſerica ueſtis tota ex ſerico
nulla alia materie, qua primus Romanorum uſus eſt An-
tonius Heliogabalus. autor Lampridius. Subſerica uero
eſt, cuius ſubſtamen ex ſerico eſt, cuiuſmodi fortaſſe ui-
detur id quod *Satin de Bruges*, uulgo dicimus. Holoſe-
ricæ ueſtis precium immenſum fuiſſe coniȷcio, ex Flauio
Vopiſco in Aureliano, his uerbis, Veſtem holoſericam
neq; ipſe in ueſtiario ſuo habuit, neq; alteri utendam de-
dit. Et cum ab eo uxor ſua peteret, ut unico pallio blateo
ſerico uteretur, Ille reſpondit, Abſit, ut auro fila penſen-
tur. Libra enim auri, tunc libra ſerici fuit. Hactenus Fla-
uius. Blateum pro purpureo interpretatur Baptiſta Ae-
gnatius. Neque uero cuipiam mirum uideri debet, quan-
doquidem

doquidem antea conqueritur Plinius, tam longinquo orbe peti, ut in publico matrona transluceat. Adde quod gens illa, unde sericum petitur, nullum cum cæteris mortalibus habet cõmercium. Quod Stephanus ait, ἀπηλθησμιγὲς ἀνθρώποις. Nunc passim in Italia, & in ea Lucæ, magna uis & copia, monachorum nescio quorum beneficio, quos refert Procopius, uermiculorum semen, id est, ut ita dicam, ouula, imperatori Iustiniano Constantinopolim ex Serinda Indię ciuitate attulisse, unde toti fermè Europæ copia facta. Est mihi soror Martha nomine, quę istiusmodi lanicio, uelut altera Pallas, summopere delectatur, quæ me istorum uermiculorum naturam docuit. Appetente uere oua, piscium ouis haud absimilia linteolo adhærescentia, radijs solis exponũt, caloreq́ fouent. Quo fit ut uermiculi excludantur, quos primum lactucis mox mori folijs enutriunt, quibus iam grandioribus penulas cuiq́ chartaceas, ut ita dicam, uel inuolucra potius distribuunt. quibus inclusi, mirabili naturæ opere lanicio sese inuoluunt. cui color partim candidus, partim flauus. Ammianus Marcellinus libro XXIII. aliter sentire uidetur, cuius uerba libitum est adscribere, Agunt autem ipsi quietius Seres, armorum semper & præliorum expertes, utq́ hominibus sedatis & placidis est otium uoluptabile, nulli finitimorũ molesti. Cæli apud eos iucunda salubrisq́ temperies, aeris facies munda, leniumq́ uentorum cõmodissimus flatus, & abunde syluæ sublucidæ, à quibus arborum fœtus aquarum asperginibus crebris, uelut quędam uellera mollientes, ex lanugine & liquore admixtam subtilitatem tenerrimã pectunt, nentesq́ subtegmina, conficiunt sericum ad usus antehac nobilium, nunc etiã infimorũ sine ulla discretione proficiẽs. In qua opinione fuisse uidetur Virgilius, cũ ait, Folijs depectũt

uellera

uellera Seres. Et Plinius in ſexto, Seres lanicio ſyluarum nobiles, perfuſam aqua depectentes frondium canitiem.

Veſtis ſerica olim medica dicebatur, autor Procopius libro primo de bello Perſico.

Caput VI.

VEl bombycina.) Bombyces telas aranearum more texunt, inquit Plinius, ad ueſtem luxumq́; fœminarum, quæ bombycina appellantur. Quod & dixiſſe uidetur Pollux in ſeptimo ad Commodum, his uerbis, τὰ δὲ ἐκ βομβύκων, σκώληκές εἰσιν οἱ βόμβυκες, ἀφ᾽ ὧν τὰ νήματα ἀνύγνται, ὥσπερ ὁ ἀράχνης. Hoc eſt, Bombyces ſunt uermes à quibus ut araneis fila pẽſantur. Bombycum telam prima retorquere, rurſusq́; retexere inuenit in Co, mulier Pamphile, Platis filia, non defraudanda gloria excogitatæ induſtriæ, ut denudet fœminam ueſtis bombycina. Martialis, Fœmineum lucet ſic per bombycina corpus Quæ à Co inſula, Coa ueſtis appellatur. Propertius,

Quid iuuat ornato procedere uita capillo,
Aut tenues Coa ueſte mouere ſinus? Ouidius,
Siue erit in Cois, Coa decere puta.

Viri quoq; utebãtur, quod probri uice arguit Plinius his uerbis, Nec puduit has ueſtes etiam uiros leuitate uſurpare, propter onera æſtiua; intantum à lorica gerenda diſceſſere mores, ut oneri ſint etiam ueſtes. Aſſyria tamen bombyce fœminis cedimus. Conſideranti uero mihi, atq; animum conuertenti ad ea quæ Plinius de Coa bombyce ſcriptum reliquit, iſti uermiculi, quos apud ſororem nutriri uidimus, ij ipſi ſunt qui bombyces à Plinio deſcribuntur. Cuius uerba, obſecro te candide lector, mecum etiam atq; etiam conſidera. Etenim ſi uerum eſt, falluntur, qui ſericum putant eſſe quam uulgo *ſetam* dicimus, quamq; conficiunt iſti uermiculi, qui paſſim in Italia &

lia & Gallia lanicij causa nutriuntur. Verba Plinij hæc sunt, Fieri autẽ primo papiliones paruos, nudosq́. Mox frigorum impatientia uillis inhorrescere, & aduersus hyemem tunicas sibi instaurare densas, pedum asperitate radentes foliorum lanuginem in uellera. Hanc ab his quoq; cogi, subigiq́ unguium carminatione, mox trahi inter ramos, tenuari ceu pectine, postea apprehensam corpore, inuolui nido uolubili: tunc ab homine tolli, fictilibusq́ uasis tepore & furfurum esca nutriri, atq; ita subnasci sui generis plumas, quibus uestitos ad alia pensa dimitti. Quæ uero cœpta sint lanificia, humore lentescere more ceræ, mox in fila tenuari iunceo fuso.

Cap. VII

NEc est quod mireris, hic iureconsultum nullam de aurea ueste fecisse mentionem. Nam ad ea potius debet adaptari ius, quæ & frequenter & facile, quàm ad ea quæ perraro eueniunt. τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς, ut ait Theophrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. Neq; enim tam frequens erat usus panni aurei, temporibus illis, quàm est hodie, quo uel hippotoxotæ nostrates, nec nisi proscisso utuntur. Sed tamen tunica aurea triumphasse Tarquinium Priscum Verrius apud Plinium tradit. Asseueratq́ idem Plinius, se uidisse Agrippinam Claudij principis uxorem, edente eo naualis prælij spectaculum, assidentem ei indutam paludamento auro textili, sine alia materie. Quod uero de paludamento aureo ait Plinius, Cornelius Tacitus, qui in historia conscribenda Plinium non semel sequutus uidetur, non paludamentum dixit, sed chlamydem auratam. Vt autem nihil insit discriminis inter paludamentum & chlamydem, tamen non idem uidetur auratum dicere, & auro textili nulla alia materie. Verba Taciti non grauabor subscribere, quando non parum

facere uidentur, ut mens Plinij apertior fiat et dilucidior. Ea sunt in XII. Sub idem tempus inter lacum Fucinum, amnemq; Lyrin, perrupto monte, quo magnificentia operis à pluribus uiseretur, lacu in ipso nauale prælium adornatur, ut quondam Augustus, structo cis Tiberim stagno: sed leuibus nauigijs, & minore copia ediderat. Claudius triremes, quadriremesq;, & undeuiginti hominum millia armauit cincto ratibus ambitu, ne uaga perfugia forent, ac tantum spacium amplexus, ad uim remigij, & gubernantium artes, impetus nauium: & prælio soliti in ratibus prætoriarum cohortium manipuli, turmæq; adstiterant, antepositis propugnaculis, ex quis catapultæ, balistæq; tenderentur. Reliqua lacus classiarij rectis nauibus obtinebant, ripas & colles ac montium edita, in modum theatri multitudo innumera compleuit, proximis è municipijs, & alij urbe ex ipsa, uisendi cupidine, aut officio in principem. Ipse insigni paludamento, neq; procul Agrippina chlamyde aurata, præsidere. Vides ut quod Plinius paludamentum auro textili dixit, Tacitus chlamydem auratã dixerit: sed tamen Plinio testi oculato fides potius habẽda. Ouidius quoq; pallę aureę meminit. Ipse deus uatum palla spectabilis aurea.

Porrò autem utebantur auro intexto, inuento regum Asiæ in Attalicis maxime. Plinius in octauo, Aurum intexere in eadem Asia inuenit Attalus rex: unde nomen Attalicis. Quin & illud adscribendum duxi, quod de Aureliano Vopiscus, habuisse uidelicet in animo, ut aurum neq; in cameras, neque in tunicas, neque in pelles, neq; in argentum uerteretur, dicens, plus auri esse in rerum natura, quàm argenti: sed aurum per uarios bractearum, filorum & liquationum usus perire, argentum autem in suo usu manere. Idem Vopiscus autor, Tacitum imperatorem

ratorem

ratorem auro clauatis uestibus interdixisse. Nam & ipse autor Aureliano fuisse perhibetur, ut aurum a uestibus & cameris & pellibus submoueret. Auro clauatæ uestes quæ sint, docet Ioannes Baptista Aegnatius, uir doctissimus, in scholijs suis in Lampridium, & alios. Ait enim eas esse, quæ clauos aureos haberent. Credo ex Festo Pompeio, apud quem legere est, clauata dici uestimenta clauis intexta, ut calciamenta clauis confixa. Sed cum addit, Nos flores appellamus: haud satis quid uelit, intelligo. Si enim de ijs quos *Boutons* & *fers dor*, & *orfres*, dicimus: illi prorsus assentior, de quibus sentire uidetur Iureconsultus in l. Cum aurum. cum l. se. supra eodem. Quemadmodum, inquit, claui aurei & purpurei, pars sunt uestimentorum: & si non sunt claui uestimentis consuti, tamen ueste legata contineri. Si uero de illis floribus intelligat, qui eorum artificio uestibus inseruntur, quos acupictores dicimus, uide tu lector etiam atque etiam, ne te tanti uiri autoritas decipiat. οὐ γὰρ πρό γε τῆς ἀληθείας τιμητέος ὁ ἀνήρ, καίπερ ὢν ἐλλόγιμος ἐν τοῖς πάνυ. hoc est, Non enim uero est anteponendus uir ille, quanquam alioqui inter primos celebris. Siquidem Vlpianus, ut diuersa adscripsit hac ipsa lege insitas picturas, & clauos aureos, cum ait, Et quæ his accessionis uice cedunt, quæ sunt insitæ picturæ, clauique qui uestibus insuuntur. Quintilianus libro III. Vt affert lumen clauus purpuræ loco insertæ, ita certe neminem deceat intexta pluribus notis uestis. Quibus uerbis Gillius noster censet elici posse unicum tantum clauum purpureũ adijci tunicæ, quæ ob id dicatur tunica lati claui & latus clauus: quod haud scio an uerum sit. Quod autem ait Vlpianus, insitæ picturæ, inde pictæ uestes dictæ, quas iam apud Homerum fuisse constat. Plin. unde triumphales natæ. Iuuenalis,

Et latum pictæ uestis considerat aurum.

Colores diuersos picturæ intexere Babylon maxime celebrauit, & nomen imposuit. Plurimis uero licijs texere, quæ πολύμιτα appellant, Alexandria instituit. Mart.

Hæc tibi Memphitis tellus dat munera: uicta est
Pectine Niliaco iam Babylonis acus.

Caput VIII

PRæcingendi, ut cingulum, ut zona, & quæ præcingendi causa parari solet. Quod uero ad zonam pertinet, illud non omiserim quod Strabo lib. Geogra. quarto scriptum reliquit, Gallos olim solitos dare operam, ne obesi fierent, & uentrosi, punireq; iuuenem certam zonę mensuram excedentem. Verba Strabonis subscribam, ἴδιον δὲ καὶ τοῦτο. ἀσκεῖν γὰρ αὐτοὺς μὴ παχεῖς εἶναι, μηδὲ προγάστορας. τὸν δ᾽ ὑπερβαλλόμενον τῶν νέων τὸ τῆς ζώνης μέτρον, ζημιοῦσθαι. hoc est, Id quoq; eis est proprium ut sese exerceant, ne obesi uentreq; prominulo sint. Siquis autem iuuenis modum zonæ præscriptum exuperet, multa afficiatur. Succincti dicuntur milites, quòd breuioribus sagis utentes, altius cincti uidentur. Accincti quoq; gladio. Tacitus in undecimo, Feruntq; militē, quia extra uallum non accinctus, atq; alium, quia pugione tantum accinctus foret, morte punitos. Nonnunquam uero ignominiæ causa cogebantur milites tunicati & discincti fossam fodere, præsentibus, spectantibusq; alijs militibus. Qua pœna usum Lucullum in eos milites, à quibus in quodam prælio fuga cœpta, autor Plutarchus in Lucullo, ἀτιμίαν τινὰ τοῖς φυγοῦσι νενομασμένην προσέβαλε, κελεύσας ἐν χιτῶσιν ἀζώστοις ὀρύξαι δώδεκα ποδῶν τάφρον ἐφεστώτων καὶ θεωμένων τῶν ἄλλων στρατιωτῶν. hoc est, ignominiam quandam desertoribus usurpatā inflixit iussis ipsis in tunicis, discinctis fossam pedum duodecim fodere, adstantibus atq; spectantibus

bus alijs militibus. Cæsar item Augustus pro delictorum genere uarijs ignominijs milites affecit, ut stare per totũ diem iuberet ante prætorium, interdum discinctos, tunicatosq́ꝫ. author Trãquillus. Cæterum, hoc in loco, bona tua uenia, lector candide, Iureconsultũ agam. Aduerte tu rabula, quia est de pane lucrãdo. ait Vlpianus præcingẽdi, non autẽ accingendi. Si enim accingendi dixisset, uestimentorum appellatione gladius cõprehenderetur, quod nequaquam uidetur rationi consentaneũ. De armis quæ tegendi causa parari solent, dubium uideri potest. mouet quæstionẽ, primum, quod loricam antiqui lineam gestabant, ac ipse Magnus Alexãder, qui Asiæ imperium obtinuit, lorica linea usus dicitur, ut memini me legisse apud Plutarchum in Alexãdro. Et thoracibus lineis antiquos pugnasse testis est Homerus. Deinde quòd istiusmodi arma tegumenta corporis appellat Liuius his uerbis, Arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære hæc, ut tegumenta corporis essent. Postremo quòd huius legis cõtextu uidetur militaria omnia comprehendere. Ait enim, Vt saga & reliqua similia. Saga enim militum sunt, ut aliàs dicam. Quare si proponatur Sempronius miles testamento ita cauisse, omnia mea uestimenta Caio Sceuæ contubernali meo do, lego: quæstio est, an huic legato, arma quæ tegẽdi causa parata sunt, quibusq́ꝫ utebatur Sempronius, legato cedant. Respondeo secundum ea quæ proponantur, non cedere. Siquidẽ alia causa uestimentorũ, alia armorum. Vestimenta enim inuenta sunt, ut nos à frigoribus, calore, & imbre tutarentur: arma uero, ut à telorum impetu. Cum igitur separata sint, eorum separata quoq́ꝫ ratio sit, necesse est. Si mihi nõ credis, citabo tot iura, glossas singulares & unicas, quot unquam Barbatius in suis consilijs.

Caput IX

VEluti togæ.) Tunicæ toga ſuperimponebatur, uel tunicis potius. Nec mihi uelim fidem ut adhibeas, niſi autorem laudarim ἀξιόπιστον, Plutarchum ſcilicet, qui in Tiberio & Caio ſic ait, αὐτοῦ δὲ τοῦ Τιβερίου φεύγοντος ἀντελάβετό τις τῶν ἱματίων, ὁ δὲ τὴν τήβεννον, id eſt, togam, ἀφεὶς καὶ φεύγων, ἐν τοῖς χιτῶσιν ἐσφάλη. Quibus uerbis apparet, cum quis Tiberij ueſtimenta cõprehendiſſet, abiecta toga eũ aufugiſſe, tunicatumq́ cecidiſſe. Toga erat Romanorum. Auguſtus igitur, uiſa quondã pro concione pullatorum turba, indignabundus acclamitãs: En, ait, Romanos rerum dominos, gentemq́ togatam. Et ſanè fuit tempus, quom fæx uulgi non temere unquam Romæ toga uteretur, ſed ſola tunica. Quamobrem plebem Romanam Tacitus tunicatum populum appellat. Cuius uerba extant in oratorum dialogo. Quod ſæpius uulgus imperitum & tunicatus hic populus tranſeuntis nomine uocat, & digito demonſtrat. Quod uero τήβεννον Plutarchus dixit, Athenæus τήβενναν dixit in quinto, ubi de Antiocho, πολλάκις δὲ καὶ τὴν βασιλικὴν ἀποθέμενος ἐσθῆτα τήβενναν ἀναλαβὼν, περιῄει κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀρχαιρεσιάζων. hoc eſt, Sæpe etiam & poſita ueſte regia tebennam indutus circumibat forum comitijs. Meminit & in decimo, ijſdem fermè uerbis. Artemidorus in ſecundo de ſomniorum interpretatione, unde τήβεννος toga dicta ſit, obiter docere uidetur, cum ait, τὰ δ' αὐτὰ καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ ἐσθὴς ἣν νῦν τήβεννον καλοῦσι ἀπὸ Τημένου τοῦ Ἀρκάδος, ὃς πρῶτος ἑαυτοῦ χλαμύδα τοῦτον περιεβάλλετο τὸν τρόπον, εἰσπλεύσας ἐπὶ τὸν Ἰόνιον κόλπον, καὶ ὑποδεχθεὶς ὑπὸ τῶν ταύτῃ κατοικούντων ἀφ' οὗ καὶ μαθόντες καὶ οἱ ἐγχώριοι τὸν αὐτὸν ἐσκεύαζον τὸν τρόπον, καὶ ἐκάλουν τὴν ἐσθῆτα τημένιον ἐπώνυμον Τημένου τοῦ εὑρόντος. ὕστερον δὲ τῷ χρόνῳ παραφθαρὲν τὸ ὄνομα τήβεννος ἐκλήθη.

hoc eſt, Itidem ueſtis Romana quam nunc togam ap/
pellant à Timeno Arcade, qui primus chlamyda ſuã ita
induit ſinũ Ioniũ nauigans: exceptusq; ab accolis, & ue/
ſtis forma ab eo cõperta ſimilẽ ſibi cõcinnarũt, quã ab au
tore Timeniã uocarũt. Poſtea aũt tẽpore deprauato no/
mine tebẽnos, id eſt, toga appellata eſt. Toga quoq; pro
pacis artib. Caſſius ad Tulliũ, Eſt enim tua toga omniũ
armis felicior. Toga enim erat pacis inſigne. Tull. in Piſo
nẽ, Non dixi hãc togã qua ſum amictus, nec arma, ſcutũ,
& gladium unius imperatoris; ſed quòd pacis eſt inſigne
& ocij toga: contra aũt arma, tumultus atq; belli. Enim/
uero antiqtus, uel in bello togis utebant̃ Romani. autor
Plutar. in Coriolano, ἦν δὲ τότε τοῖς ῥωμαίοις ἔθος εἰς τάξιν
καθισταμένοις, καὶ μέλλουσι τοὺς θυρεοὺς ἀναλαμβάνειν, καὶ περιζώννυ/
σθαι τὴν τήβεννον, ἅμα καὶ διαθήκας ἀγράφους γίνεσθαι τριῶν ἢ τεττά/
ρων ἐπακουόντων, ὀνομάζοντας τὸν κληρονόμον. hoc eſt, Fuit aũt
temporib. illis mos Romanis ut in acie cõſtituti, priuſq;
clypeos reciperẽt, togasq; præcingerẽt, teſtamẽta in pro
cinctu facere, tribusq; aut quatuor audientibus hęredem
nũcupare. Et hoc erat teſtamentũ, quod procinctũ appel
latur à Iuſtiniano, titulo De teſtamẽtis. Illi quoq; qui ma/
giſtratũ petebãt, toga candida utebant̃, & ob id cãdidati
dicebant̃. Extat oratio M. Tullij habita in toga cãdida. Li
uius in quarto ab urbe cond. albũ ueſtimentũ uocat his
uerbis, Placet tollẽdę ambitiõis cauſa Tribunos legẽ pro
mulgare, ne cui albũ ueſtimentũ addere petitiõis cauſa li
ceret. Poetę togulã uſurpãt pro toga, ni fallor. Martialis,
Trita quidem nobis togula, uiliſq;, putriſq;:
    Denarijs tamẽ hãc nõ emo Baſſe tribus. Et in ſeptimo
Pro togula debes, hoc ad te pertinet Olle.
A toga fit togatus et togatulus, ut apud Mar. undecimo,
Iam parce laſſo Roma gratulatori,

Laſſo

Laſſo clienti, quàm diu ſalutator
Anteambulones & togatulos inter
Centum merebor plumbeos die toto. Et in eodem,
Hoc quiſquam ferat, ut tibi tuorum
Sit maior numerus togatulorum,
Librorum mihi ſit minor meorum.

Cum ait Martialis, centum plumbeos, pro centum quadrantibus accipe, quibus hodieq; Romani utuntur, & *quadrins* uocant uulgo, corrupto uocabulo, ut ferè fit, ita tamen ut minimum, quantum deſciuerit. Quod enim Latini quadrans dicebant, hodie Romani dicunt *quatrin*, quorum decem duodecim denariolis, id eſt *duodeno* permutantur, ut prolixiſſime docuit Budęus in libro de aſſe. Budæus inquam ille, qui uelut alter Mercurius, mira ingenij felicitate dicam, an induſtria, rem nummariam iam pridem antiquitatis tenebris inuolutam, uel immerſam potius, uelut ab inferis reuocauit. Quo nomine ſtudioſorum ſanè nullus, duntaxat eorum, à quibus liuor abeſt, quin illi hoc tempore plurimum debeat, & debere fateatur: ſi qui ſint, qui inuideant,
Rumpatur quiſquis rumpitur inuidia.

Per centum quadrantes ſportulam intellige, quę togatis dabatur à potentioribus, ut deducerentur & reducerentur per urbem incedentes. Martialis,
Si matutinos facile eſt tibi rumpere ſomnos,
Attrita ueniet ſportula ſæpe toga. Idem Martialis,
Nec uocat ad cœnam Marius, nec munera mittit,
Nec ſpondet, nec uult credere, ſed nec habet.
Turba tamen non deeſt ſterilem quæ curet amicum,
Heu quàm perſatuæ ſunt tibi Roma togæ.
Solebant enim Romani togati potentiores comitari per urbem. Tullius ad Atticum primo, Quom ad forum ſtipati

pati gregibus amicorum descendimus. Quod ipsi Mar-
tiali erat permolestum, quippe qui inter cæteras uitæ fe-
licitates togam raram optet. Versus ipsius quoniam uisi
sunt iucundissimi, & ad uerbum ediscendi, lubentes com
meminimus:

Vitam quæ faciunt beatiorem,
Iucundissime Martialis, hæc sunt,
Res non parta labore, sed relicta,
Non ingratus ager, focus perennis,
Lis nunquam, toga rara, mens quieta,
Vires ingenuæ, salubre corpus,
Prudens simplicitas, pares amici,
Conuictus facilis, sine arte mensa,
Nox non ebria, sed soluta curis,
Non tristis thorus, attamen pudicus,
Somnus qui faciat breues tenebras.
Quod sis esse uelis, nihilq; malis:
Summum nec metuas diem, nec optes.

Togam raram optat, id est, ne cogatur bene mane to-
gatus circunuolitare limina potentiorum, salutationis de
functurus officio. Nec tanti putat esse sportulam illam,
quæ cuiq; in dies singulos dabatur, centum scilicet qua-
drantes. Ea summa nummi nostratis ualet decē solidos.
De qua Iuuenalis in prima,

Sportula primo
Limine parua sedet turbæ rapienda togatæ.
Et paulo post, Densissima centum
Quadrantes lectica petit.

Et apud Martialē sexcentis in locis. Fuit tempus quū
toga commune uestimentum esset diurnum ac noctur-
num, & muliebre & uirile. Postea uero mos fuit, ut mulie
res adulterij conuictæ uirili toga indutæ, in publicum

procedere cogerentur, ut legi apud Isidorum non omnino pessimum autorem. Cui adstipulari uidetur Martialis, cum ait,

Coccina famosæ donas, & ianthina mœchæ.

Vis mage, quæ meruit mittere, mitte togam. Et Iuuenalis in secunda,

Talem non sumet damnata togam.

A toga, togatus. Inde Lucullus, piscinarius, Xerxes togatus, à Magno Pompeio dictus, ut testatur Plinius. Vt uero Plutarchus refert à Stoico Tuberone, his uerbis in Lucullo, καὶ διαίτας ἐναλίους κτίζοντα ὁ στωικὸς τουβέρων θεασάμενος, ξέρξην ἐκ τηβέννου προσηγόρευσεν. hoc est, Et maritimas ædes excitantē conspicatus Tubero Stoicus, Xerxem eum togatum appellauit. Interpres uertit Xerxem ex togato homine: id quàm recte, uel mediocriter eruditi iudicabunt. A toga quoq; dictæ comœdiæ togatæ, quæ Romanorum: palliatæ uero, quæ Græcorum. Iuuenalis, Impune ergo mihi recitauerit ille togatas.

Senatoris Romani figura ex antiquis marmoribus desumpta.

SAturnalibus per quinq; dies S. P. Q. R. togas repo-nebant, & synthesibus utebantur, & erant uiliores uestes. Martialis in Apophoretis,

Dum toga per quinas gaudet requiescere luces,
Hos poteris cultus sumere iure tuo.

Synthesis quoq; accipit̃ pro tota ueste in uestiario composita. in leg. Titia. §. Semproniæ, infra. Synthesis enim Græcum uocabulum compositionem notat. Nec hoc loco necessarium puto aliorum deliramenta super hac re referre. A toga Galliæ pars dicta togata, quòd eius regionis homines toga passim uterẽtur. Et est Italiæ pars, quæ intra Padum Rubiconemq; ac Apenninum montem est, ut Plinius docet & Ptolemæus. Martialis,

Gallia Romanæ nomine dicta togæ.

Dicti quoq; Hispani togati & stolati, qui Beticã incolũt, Latinorumq; ius adepti sunt, et in quorum agris coloniæ Romanorum deductæ. Autor Strabo in tertio, καὶ δὴ, inquit, τῶν ἰβήρων ὅσοι ταύτης εἰσὶ τῆς ἰδέας στολάτοι λέγονται καὶ τογάτοι. hoc est, Atq; adeo Iberorum, qui huius sunt formæ, stolati uocantur & togati. Togati etiamnum dicuntur pacis amatores. Tullius libro quarto ad Atticũ, Ergo erimus ὁπλῖται, qui togati esse uolumus. Toga pura tyrones nouæq; nuptæ induuntur. Plinius in octauo, ubi de C. Cæcilia loquitur, Ea prima texuit rectam tunicam, qua simul cum toga pura tyrones induũtur, nouæq; nuptæ. Tullius ad Atticum, Etsi Ciceroni meo togam puram cum dare Arpini uellem, hanc eram ipsam excusationem relicturus ad Cæsarem. Et alibi non semel. Toga pura quid sit, si nescis, disce ex Plutarcho in Antonio, ἐγγράφων μὲν εἰς ἐφήβους τὸν κλεοπάτρας παῖδα καὶ καίσαρος, τὸ δὲ ἀπόρφυρον καὶ τέλειον ἱμάτιον ἀντύλλῳ τῷ ἐκ φουλβίας περιτιθείς. hoc est, Adscribens inter ephebos Cleopatræ

filium

filium & Cæsaris: iustã uero & sine purpura uestem Antyllo suo ex Fuluia filio imponens. Hoc ideo uerti ad uerbum, ut Grecarum literarum rudes intelligerent, eam uestem, quæ toga pura à Cicerone dicitur, ἀπόρφυρον, id est sine purpura, & τέλειον, id est iustam, dici à Plutarcho. Virilis autem toga sumebatur sedecim annorum ætate ut cõijcere est ex Tranquillo in Augusto, Duodecimum annum agens, auiam Iuliam defunctã, &c. ut infra. Nec me fallit alibi à Plutarcho dici ἀνδρεῖον ἱμάτιον, in Bruto scilicet, his uerbis, οἱ δ᾽ ἄλλοι πρὸς κάσσιον ἀθροισθέντες, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τὸ καλούμενον ἀνδρεῖον ἱμάτιον ἀναλαμβάνοντα κατῆγον εἰς ἀγοράν. hoc est, Alij Cassio congregati, eius filium sumentem uirilem togam, deducebant ad forum. Tranquillus in Augusto, Legata, uel partes hæreditatum, & à quibuscunque hæredibus relicta sibi, aut statim liberis eorum concedere, aut si pupillari ætate essent, die uirilis togæ, uel nuptiarum. Quod ait uel nuptiarum, pro puellis accipio, quæ ut inquit Plinius, toga pura eo ipso die induebantur, quæ in nouis nuptijs inepte uirilis diceretur. Nec tamen te moueat; quod Plutarchus alibi, καθαρὰς ἐσθῆτας, καὶ καθαρὸν ἱμάτιον dixerit, id est, si uerbum è uerbo uelis, puras uestes, & purum pallium. Ego enim pro candido accipiendum, uel ipsius Plutarchi uerbis comprobabo. Plutarchus in Catone, ubi ait, uiros Antiochenses ad excipiendum Pompei libertum Demetrium, festo cultu ornatos, ἐσθῆτας δὲ, inquit, καθαρὰς ἔνιοι, καὶ στεφάνους εἶχον. id est, Vestes quoque candidas nonnulli & coronas habebãt. Interpreti condonandum, quòd puras uerterit, uerbum è uerbo. Ipse enim Plutarchus hanc eandem historiæ partem in Pompeio retexens, ἐν ἐσθῆσι λευκαῖς, id est in candidis uestibus ait. Sic & in Aemilio, ἐθεῶντο καθαραῖς ἐσθῆσι κεκοσμημένοι, Spectabant puris uestibus ornati.

Sic meo quidem iudicio, toga pura dicebatur, cui nulla purpura prætexta erat. Iacobus tamē Sadoletus, singularis eruditionis antistes discrimen facere uidetur inter togam puram, & togam uirilem, cum in libello De liberis instituendis ait, Gerendi mutandiq; uestitus diuisa tempora, cum à prætexta ad togam puram, inde ad togam uirilem transitus esset. Posita uero præxta, uirilem togam sumebant Romani sedecim annorum ætate, ut conijcere est ex Tranquillo in Augusto, in hæc uerba, Duodecimum annum agens, auiam Iuliam defunctam pro concione laudauit. Quadriennio post, uirili toga sumpta. Ipse tamen permisit liberis senatorum, quo celerius reipublicæ assuescerent, protinus uirilem togam, latum clauum induere. autor Tranquillus. Porrò autem prætexta erat, cui purpura prætexitur, quā Plutarchus in Sertorio περιπόρφυρον appellat: οἱ δὲ πατέρες, inquit, ἥδοντο θαυμαστῶς τοὺς παῖδας ἐν περιπορφύροις ὁρῶντες. hoc est, Patres uero mirifice lætabantur, cum prætextis ornatos filios cernerent. Et in Romulo, γέροντα μὲν ἄγουσι διὰ ἀγορᾶς εἰς καπιτώλιον ἐν περιπορφύρῳ, βοῦλλαν αὐτῷ παιδικὴν ἅψαντες. hoc est Senem ducunt per forum in Capitoliū in prętexta, bulla puerili illius collo apposita. Interpres purpura pro prætexta posuit, haud scio quàm bene. Tuum lector sit iudiciū. Prætextatos quoq; pueros Plutarchus περιπορφύρους appellat, his uerbis in Publicola, τούτοις ὁμήρους ἔδωκαν δὲ τῶν πατρικίων περιπορφύρους δέκα, καὶ παρθένους τοσαύτας. hoc loco interpres, præter cōsuetudinem feliciter uertit, Horum gratia decem prætextati, totidemq; uirgines ex patritio genere obsides dati. Quid autem sit prætexta, rem hactenus paucis cognitam, à nemine certe, quorum scripta legerim, satis explicatam, ego σὺν θεῷ μέν τοι aperiam. Prætexta dicebatur ea toga, cuius oræ & circuitus purpura

pura prętextus erat. Hac de re περιπόρφυρος à Plutarcho
dicta, quasi habens in circuitu purpurã intextam. Quem
admodum enim apud Pollucem, περίλευκον dicitur ue-
stis ex purpura, uel alio colore in circuitu albũ intextum
habens: sic περιπόρφυρος, meo quidem iudicio, dicitur ue
stis, ἐξ ἄλλου χρώματος ἐν τῷ περιδρόμῳ ἔχουσα πορφύραν ἐνυ-
φασμένην, & cuius limbus erat purpureus. Quod & uel-
le uidetur Macrobius in primo, capite VI. cum ait, Cum
toga cui purpura prætexitur. Et Liuius quartæ decadis,
IIII. in hæc uerba, Purpura uiri utimur prętextati in ma
gistratibus, in sacerdotijs: liberi nostri prætextis purpura
togis utuntur. Magistratibus in colonijs, municipijsq;
togæ prætextæ habendæ ius est. nec id, ut uiui solum ha-
beant tantũ insigne, sed etiam ut cum eo crementur mor-
tui. fœminis duntaxat usum purpuræ interdicemus. I-
dem Liuius libro secundo tertiæ decadis, Hispani linteis
prætextis purpura tunicis, candore miro fulgẽtibus, con
stiterant. Huius loci me admonuit alter seculi nostri Li-
uius Paulus Aemilius, uir doctrinæ singularis. Postea id
legi apud Polybium tertio: quem Liuius uidetur uertisse
ad uerbum, ut pleraque eius, τῶν δ' ἰβήρων λινοῖς περιπορ-
φύροις χιτωνίσκοις κεκοσμημένων κατὰ τὰ πάτρια. Athenæus
in sexto, χιτῶνας περιπορφύρους appellat: ἁλουργῆ μὲν ἀμπε-
χόμενοι περιβόλαια καὶ χιτῶνας ἐνδεδυκότες περιπορφύρους.
hoc est, Purpureis amicti circũiectis, et tunicas induti p̃-
textas. Quibus uerbis palam fit, prætextã dici togã pur-
pura in circuitu contextam. Neq; enim tunicæ illæ miro
cãdore fulgerẽt, si totæ cõtextæ purpura fuissent. Iam
& hoc uerbũ prætexo, uideo usurpari à ꝓbatis autorib.
pro eo q̃d uulgo dicimus *bordare*, & *cooperire bordũ*. Auson.
Tu Auguste uenerabilis, districtus maximo bello, assul-
tãtibus tot milibus barbarorũ, q̃bus Danubij ora p̃texit,
id est

Id est *cooperta* & *bordata*. Aldini codices habent protexi- tur. Sed magis placet ut prætexitur legas. Cicero in secun- do de diuinatione, Atque in Sibyllinis ex primo uersu cu- iusque sententiæ, primis literis illius sententiæ carmen o- mne prætexitur. Ouidius quoque, prætexta pro *bordata* u- sus est isto uersu, Quid referam Baias, prætextaque litora uelis? Plinius quoque, prætexta tuguriorum posuit in XVI. Cortex e fago, tilia, abiete, picea in magno usu agrestium, uasa, corbesque, ac patentiora quædam messibus conue- hendis, uindemiisque faciunt, atque prætexta tuguriorum. Hoc est, ut interpretor, *borta* tecti ipsorum tuguriorum. Virg. tertio Georg.

Tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripam.

Georgius Merula Dionis interpres in Traiano, præ- textam purpuream appellat, in ipso statim principio. E- go omni asseueratione affirmare ausim Georgium non intellexisse, quid esset in Dione περιπορφύρῳ, & uertisse purpurea. Et fortasse in Græco codice, quem uidere mi hi non contigit, scriptum est τηβέννῳ περιπορφύρῳ, id est toga prætexta. Quod si uerum est, falsus est ipse, ut alii ferme ad unum omnes, quorum quidem scripta uulgata sunt. Prætextæ apud Hetruscos originem inuenere, ut inquit Plinius. Quod & sentire uidetur Strabo in quin- to, λέγεται δὲ καὶ ὁ θριαμβικὸς κόσμος, καὶ ὑπατικὸς, καὶ ἁ- πλῶς ὁ τῶν ἀρχόντων ἐκ ταρκυνίων δεῦρο μετενεχθῆναι. hoc est, Aiunt autem & triumphalia, & consularia, ac omnium fere magistratuum, ex Tarquiniis huc delata. Prætexta enim magistratuum erat, ut docuimus ex Liuio, qua ute- bantur Censores, qui erant uelut in apice & culmine di- gnitatis constituti. Athenæus Dipnosophiston XIIII. καὶ παρὰ ῥωμαίοις οἱ τιμηταὶ, μεγίστη δ' αὕτη ἀρχὴ, τὴν περιπόρ- φυρον

φυρον ἐνδεδυκότες καὶ ἐστεφανωμένοι, πελέκει τὰ ἱερὰ κατέβαλλον. hoc est, Apud Romanos & Censores, maximus uero is magistratus est, prætextam induti, coronaq́ redimiti, securi uictimas mactabant. Cæterum regnante Romulo, cũ Capitolio à Sabinis capto, medio in foro signis collatis dimicaretur, matronarum intercursu inter duas acies, prœlium sedatum est: quam ob rem mulieribus honores à Romanis permulti sunt delati, primum his transeũtibus uia cedere: deinde præsente muliere obscœnum nil dicere, nec nudum aspici: prȩterea ne causam dicerent apud eos iudices, qui de cæde sunt constituti: postremo, ut earũ pueri bulla aurea ornarentur & purpurea prætexta. Plutarchus in Romulo, φορεῖν δὲ, inquit, καὶ παῖδας αὐτῶν τὴν καλουμένην βοῦλλαν, ἀπὸ τοῦ σχήματος, ὅμοιον πομφόλυγι περιδέῤῥαιόν τι, καὶ περιπόρφυρον. Interpres cum quid περιπόρφυρον uellet, non satis intelligeret, omisit. Neq́ uero nescius sum eorum quæ scripta sunt à Macrobio: sed apud me maior Plutarchi autoritas. Tu Macrobium uide cap. sexto libri primi. Tullus Hostilius rex Romanorum tertius, primus prætexta usus est. Plinius, Nam toga prætexta & latiore clauo Tullum Hostiliũ è regibus primum usum, Hetruscis deuictis, satis constat. Plutarchus in Romulo ait, ipsum quoq́ Romulum prætexta usum, his uerbis, ἁλουργῆ μὲν ἐνεδύετο χιτῶνα, καὶ τήβεννον ἐφόρει περιπόρφυρον. hoc est, Induebatur enim tunica purpurea, gestabatq́ togam prætextam. Quare pugnantia dicere uidentur Plinius & Plutarchus, diuersos, ut opinor, autores sequuti. Etiamsi à Plutarcho stare uideatur Liuius in primo, his uerbis, Me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & apparitores, & hoc genus ab Hetruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est, numerum quoq́ ipsum ductum placet. A prætexta, ami

citia prętextata dicta, iam inde à puero cœpta, apud Martialem. Prætextati quoq; cognomentũ Papirio inditum, uulgatissimum ex Valerio, Gellio, & Macrobio. Prætextatus quoq; dicitur, qui nondũ posita prætexta, togam uirilẽ sumpsit. Tullius in secunda in Antoniũ, Tenes'ne memoria prætextatum te decoxisse? Prætextatum dicit eum qui pupillari ætate esset. Est & qui prætextam inter triumphalia ornamenta adscribat, cum tamen ex Tacito, & Plutarcho constet triumphalium ueste non contineri. Tacitus in XII. Et ludicro Circensium, quod adquirendis uulgi studijs edebatur, Britannicus in prætexta, Nero triumphalium ueste transuecti sunt: spectaret populus hũc decore imperatorio, illum puerili habitu, & perinde fortunã utriusq; præsumeret. Plutarchus in Mario, καὶ παρῆλθε μὲν, inquit, εἴτε λαθὼν αὑτὸν εἴτε τῇ τύχῃ χρώμενος ἀγροικότερον ἐν τῇ θριαμβικῇ κατασκευῇ, ταχὺ δὲ τὴν βουλὴν ἀχθεσθεῖσαν αἰσθόμενος ἐξανέστη, καὶ μεταλαβὼν τὴν περιπόρφυραν αὖθις ἦλθε. hoc est, Et adfuit, siue sui oblitus, siue fortuna rustice elatus triumphalium ueste: mox uero senatum id ægre ferre sentiens, abijt, assumptaq; statim prætexta, reuersus est. Lege interpretem, & quàm nihil hac in re uiderit, intelliges. Tacitus XVII. Ipse Vitellius à ponte Miluio insigni equo paludatus, accinctusq;, senatum & populum ante se agens, quo minus ut captam urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumpta prætexta, & composito agmine pręcessit. Quibus uerbis planum fit, prætextam, saltem temporibus illis, triumphalium non fuisse. Cicero in oratione pro Cluentio, togam prætextam adnumerat inter ornamenta senatoria, his uerbis, Senatorem hoc queri non posse, propterea quod ea conditione proposita, petere cepisset: quodq; permulta essent ornamẽta, quibus eam mitigare molestiã posset.

locus, authoritas, domi ſplendor, apud exteras na-
tiones nomen & gratia, toga prætexta, ſella curulis,
inſignia, faſces, exercitus, imperia, prouinciæ. quod
tamen de ſenatoribus intelligit, qui magiſtratum ade-
pti ſunt. Trabea uero erat triumphantium & toga pi-
cta. Plinius, Pictas ueſtes iam apud Homerum fuiſſe: un-
de triumphales natæ. Verba autem Homeri, ſi quis for-
te requirat, hæc ſunt,

Τὴν δ᾽ εὗρ᾽ ἐν μεγάρῳ, ἡ δὲ μέγαν ἱστὸν ὕφαινεν,
Δίπλακα, μαρμαρέην, πολέας δ᾽ ἐνέπασσεν ἀέθλους,
Τρώων θ᾽ ἱπποδάμων, καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων.

Pictas uero ueſtes, ni fallor, ἀνθινὰς appellant, quarum
multa mentio apud Athenęum, Strabonem, & alios. Au
ſonius, Trabea ut in pace conſulum, ſic in uictoria du-
cis triumphantis. fortaſſe inde trabeæ conſulares dictæ
ab Ammiano, quæ tamen palmata quoq; dicebatur, cre-
do a uictoria. Martialis,

Palmatæq; ducem, ſed cito, redde togæ.

Paulus Aemilius in triumpho quem de rege Perſe ui-
cto duxit, trabea auro depicta ornatus proceſſit. Plutar-
chus in Aemilio, ἀνὴρ καὶ δίχα τοσαύτης ἐξουσίας ἀξιοθέατος
ἁλουργίδα χρυσόπαστον ἀμπεχόμενος. Auſonius, Palmatam,
inquis, tibi miſi, in qua D. Conſtantius parens noſter in-
textus eſt. Quibus uerbis & ſuperioribus, Auſonius ean
dem, opinor, conſularem ueſtem, modo trabeam, modo
palmatã, modo pictam appellat. Plinius tamẽ uidetur pi-
ctã & trabeã, ut diuerſa poſuiſſe in octauo. Trabeã Græ-
ci ἁλουργίδα uocant. Plutarchus in Romulo, αὐτὸς δὲ πρου-
κάθητο μετὰ τῶν ἀρίστων ἁλουργίδι κεκοσμημένος. hoc eſt, Ipſe
uero præſidebat cum optimatibus trabea ornatus. Eam
fuiſſe mentem Plutarchi aſſeuerare auſim, cũ Romulum
trabeatum fuiſſe conſtet ex Plinio, Virgilio, & Ouidio.

Interpres aliter uertit, id quam recte, doctorum sit iudicium. Hoc loco non omittendum duco, quod de toga picta scripsit Festus Pompeius, Picta quę nunc toga dicitur, antea purpurea uocitata est, eratque sine pictura. Eius rei argumentũ est, pictura in æde Vertumni, & Consi. Quarum in altera M. Fuluius Flaccus, in altera L. Papirius Cursor triumphantes ita picti sunt. Quæ uero essent triumphantium ornamenta, quorum frequens mentio apud Tacitum & Plutarchum, Liuius in x. secundi belli Punici docet, his uerbis, Ibi Masinissam primũ regem appellatum, eximijsque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli eburnea, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. Addit uerbis honorem, neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse. Quibus uerbis, ni fallor, annumerãtur ea, quibus ornabantur triumphantes. His ipsis etiam uerbis palam fit, quæ sint illa antiqua patrum munera, quorũ meminit Tacitus in quarto, Missusque est è senatoribus qui scipionem eburneum, togam pictam, antiqua patrum munera daret, regemque et socium atque amicum appellaret. Togam pictam alibi Liuius purpureã appellat, in primo belli Macedonici, Dona ampla data, quæ ferrent regi, uasa aurea, argenteaque, togaque purpurea, & toga prætexta. Quare falluntur, qui togam pretextam pro purpurea sumpsere. Tullius secunda in Antonium, Sedebat in rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus: ascendis, accedis ad sellam. Plutarchus in Antonio hanc uestem purpuream, uestem triumphalem uocat, καῖσαρ δὲ κεκοσμημένος ἐσθῆτι θριαμβικῇ καὶ καθήμενος ὑπὲρ βήματος ἐν ἀγορᾷ τοὺς διαθέοντας ἐθεᾶτο. Quin & his Liuij uerbis adducor, ut credam, uestem illam, quam sacri Euangelij scriptores pur-

pream,& purpuram dixerũt, fuiſſe togam purpuream, quæ & picta dicebatur, in ſeruatoris noſtri ludibrium ſcilicet, tanquam à S.P.Q.R. miſſam illi, qui ſe regem Iudæorum diceret, ut mentiebãtur Iudæi. Trabearum tria ſunt genera, ut ſcribit Suetonius. Vnum quod dijs ſacratur, & eſt totum purpureum: alterum quod eſt regum, quod etiam purpureum eſt, ſed albo infectum. Tertium eſt augurale, purpura & cocco mixtis infectum. In funebri pompa utebantur & equites trabea, ſi Tacito credimus, qui in tertio de funere Germanici ſic ait, Igitur tribunorum centurionumq; humeris cineres portabantur, præcedebant incompta ſigna, uerſi faſces: atq; ubi colonias tranſgrederẽtur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, ueſtem, odores, aliaq; funerum ſolennia cremabant. Et ſanè fuit tempus quum trabeæ eſſent equitum, ut coniecto ex Martiale, in quinto in Dindymum,

Theatra loqueris, & gradus, & edicta,
Trabeasq;, & Idus, fibulasq;, cenſusq;,
Et pumicata pauperes manu monſtras.
Sedere in equitum liceat an tibi ſcamnis,
Videbo Dindyme, non licet maritorum.

Cap. XI

PAludamentũ erat Imperatorũ.) Omnia quoq; militaria ornamẽta paludamenta dici in libris auguralib. ait Feſtus. Liuius paludamentũ pro ueſte militari, etiam eius qui non eſſet Imperator, poſuit in primo, Cognitoq; ſuper humero fratris paludamẽto ſponſi, quod ipſa confecerat, ſoluit crines, & flebiliter nomine ſponſum mortuum appellat. Paludamentum enim illud erat unius Curiatiorum, quorum nemo, ut arbitror, Imperator in Albanis fuit. Vnde paludati. Cælius ad Ciceronem, Conſules autem, quia uerentur ne illud ſenatuſconſultum fiat,

ut paludati exeant. Iuuenalis in ſexta,

Cumq́ paludatis ducibus, præſente marito
Ipſa loqui recta facie, ſtrictisq́ mamillis.

Tullius ad Caſſiũ, Panſa noſter paludatus ad tertium Calend. Ianuarij profectus eſt. Paludamento quoq́ utebantur & Auguſtæ, ut diximus in aureo paludamento Agrippinæ. Quòd ſi in ueſtimentorum ratione, quę ſubinde mutatur, nouis rebus antiqua uocabulorum nomina fas ſit indere, dicerem id ueſtimenti genus, cui intexti liliorũ flores, quodq́ induti reges Gallorum depingi ſolent, id Latine paludamentum dici poſſe. Græci aliâs circumlocutione enuntiant, quemadmodum & Latini. Plutarchus in Cæſare, ubi dè Pompeio, qui in prælio Pharſalico, ut equitatũ cui maxime confidebat, perterritũ pulſumq́ uidit, ſe in prætoriũ recepit, equumq́ nactus detracto paludamẽto aufugit: ἀπεδύσατο μὲν, inquit, τὴν ἐναγώνιον καὶ στρατηγικὴν ἐσθῆτα, φεύγοντι δὲ πρέπουσαν μεταλαβὼν ὑπεξῆλθεν. hoc eſt, ueſtem quidem exuit imperatoriam atq́ militarem: fugientis autem adſumpta prælio ſeſe ſubduxit. Cæſar belli ciuilis tertio, Pompeius iam cum circa uallum noſtri uerſarentur, equum nactus, detractis inſignibus imperatorijs, decumana porta ſe ex caſtris eiecit, protinusq́ equo citato Lariſſam contendit. Plutarchus in Lucullo ἐφεστρίδα, ut opinor, pro paludamẽto poſuit, ubi de ornamẽtis Luculli, iamiam prælium inituri, aduerſus Tigranem, θώρακα μὲν, ait, ἔχων σιδηροῦν φολιδωτὸν ἀποστίλβοντα, κροσσωτὴν δ᾽ ἐφεστρίδα.. hoc eſt, Thoracẽ ferreum habens ſquãmoſum & ſplendidum, ac fimbriatum paludamẽtum. Interpres uertit Punicam epheſtrida: credo quòd in ſuo ipſius exemplari fuerit κροκωτὴν: quod tamen haud prorſus diſplicet. Idẽ Plutarchus in Philopœmene tunicas equeſtres uocat, quas *robe acheual* dicimus,

καὶ χιτώνων ἱππικῶν καὶ στρατιωτικῶν χλαμύδων διηνθισμένων. Vide reliqua. Idem Plutarchus in Crasso, φοινικίδα pro paludamēto purpureo dixit, λέγεται δέ, inquiens, ἡμέρας ἐκείνης τὸν κράσσον, οὐχ ὥσπερ ἔθος ἐστὶ ῥωμαίων στρατηγοῖς, ἐν φοινικίδι ἐλθεῖν, ἀλλ' ἐν ἱματίῳ μέλανι. hoc est, Fertur eo die Crassum, non purpureo, ut Romanorum Imperatorum mos erat, paludamento ad milites processisse, sed pallio nigro. Paludamentum uero fuisse Imperatorum, planum fit ex Tranquillo in Cæsare: Alexandriæ circa oppugnationem pontis, eruptione hostium subita compulsus in scapham, pluribus eodem præcipitantibus, cum desilijsset in mare, nando per ducētos passus euasit ad proximā nauem, elata læua, ne libelli quos tenebat madefierent, paludamentū mordicus trahens, ne spolio potiretur hostis. Vtebantur & Græci equites eo genere uestis, quam ἐφαπτίδα appellat Athenæus in quinto, his uerbis, πάντες οἱ προειρημένοι εἶχον πορφυρᾶς ἐφαπτίδας, πολλοὶ δὲ διαχρύσους καὶ ζωωτάς, hoc est, belluatas ephaptidas. Macedones pro paludamento chlamyde utebātur. Plutarchus in Alexandro, qui cum uidisset Darium à suis interfectum, τὴν ἑαυτοῦ χλαμύδα λύσας ἐπέβαλε τῷ σώματι, καὶ περιέστειλεν. hoc est, Sua ipsius soluta chlamyde, mortuo iniecit ac circuntexit. Simul & Pyrrhus cum quodam in prælio uideret se unum ab omnibus Romanis appeti, τὴν χλαμύδα καὶ τὰ ὅπλα παραδοὺς ἑνὶ τῶν ἑταίρων μεγακλεῖ, τοῖς δ' ἐκείνου τρόπον τινὰ κατακρύψας, ἑαυτὸν ἐπῆγε τοῖς ῥωμαίοις. hoc est, Chlamyde & armis uni amicorum Megacli traditis, illiusq; armis seipsum tanq; occultans, in Romanos impetum fecit. Interpres uel hæc non intellexit, uel quod magis puto, corruptum Plutarchum habuit. Dion libro I. chlamydem pro ueste militari Romanorum, paludamento fortasse, uel sagis posuisse uidetur, his uerbis, καὶ τὰς χλαμύδας

ὡς καὶ

ὡς καὶ τὴν χλαμύδα αὐτοῦ ὄντος τοῦ πολέμου μετημπίσχοντο. Chlamys inter puerilia hic recēsetur ab Vlpiano, qua Numa primus Romanorum regum usus est, cum legationem Isaurorum excepisset, rationemq́ eorum habitus percepisset. autor Suidas. Qua coccina usum Imperatorem Alexandrum testatur Lampridius. Chlamydis effigies, & terræ habitabilis eadem fuisse traditur. Strabo in secūdo, ἔστι δ᾽ ἡ τι χλαμυδοειδὲς σχῆμα τῆς οἰκουμένης. Est certe chlamydis effigies quædam terræ habitabilis. Erat autem Græcorum, & maxime Macedonum. Plutarchus in Eumene, ἐξῆν δὲ Εὐμενεῖ, καὶ καυσίας ἁλουργεῖς καὶ χλαμύδας διανέμειν, ἥτις ἦν δωρεὰ βασιλικωτάτη παρὰ Μακεδόσιν. hoc est, Licebat enim Eumeni causias purpureas, & chlamydes dilargiri, quod inter dona regia præcipuum habebatur à Macedonibus. Causia, ut illud interim scias, erat capitis tegmen, quam Budæus appositissime usurpauit pro galero Cardinalium coccino. Licet enim uni Romano pontifici, ut quondam Eumeni, causias ἁλουργεῖς, id est, purpureas, ut chlamydes coccinas, cæteraq́ Cardinalium ornamenta, arbitratu suo, certe hoc iure utimur, dilargiri, μὴ γὰρ γένοιτο nūdinari. Quibus Plutarchi uerbis palàm fit chlamydes fuisse Macedonum. Ille igitur Magnus Alexander incredibili gaudio elatus est, cū eius architecti situm Alexandriæ in formam chlamydis descripsere, quem metatus est Dinocrates ad effigiē Macedonicæ chlamydis, orbe gyrato laciniosæ, dextra læuaq́ anguloso procursu. autor Plinius, & Strabo in septimo. Iam uero & Demetrius ille Poliorcetes chlamydem intexēdam locauit, in qua, ut ait Plutarchus, erat εἴκασμα τοῦ κόσμου καὶ τῶν κατ᾽ οὐρανὸν φαινομένων. hoc est, effigies mundi, & eorum quæ in cœlo apparent: quæ tamen mutatione temporum inchoata relicta est. Athenæus in XII. asseuerat perfectas fuisse

fuiſſe Demetrij chlamydes, colore nigricante ſublucen-
tes, in quibus erat polus depictus, aureas ſtellas habens,
& duodecim ſigna. αἱ δὲ χλαμύδες, inquit, αὐτοῦ ἦσαν ὀρφνι-
νον ἔχουσαι τὸ φέγγος τῆς χρόας. τὸ δὲ πᾶν ὁ πόλος ἐνύφαντο χρυ-
σοῦς ἀστέρας ἔχων καὶ τὰ δώδεκα ζώδια. Iam nec illud ſupra
fidem eſſe uidetur, quod ait Appianus in eo libro qui Mi
thridaticus inſcribitur. Interpretis uerba ſubijciam, quan
do Appiani Græci nulla mihi copia. Ea ſunt ubi de trium
pho Pompeij ex Aſia agit: Pompeius ipſe curru lapillis
auroq; ſplendente ferebatur, chlamydem, ut aiunt, indu-
tus Alexandri, qui Macedonibus præfuit, ſi tamen id cre
dere dignum eſt. Putant quippe illam in his, quæ Mithri
dates ex Cleopatrę rebus in Co reperit, inuentam fuiſſe.
Nec id abſurdum uideri debet, quandoquidē Pompeius
quandam ſimilitudinem oris habuiſſe uidetur ad Alexan
dri imagines. Plutarchus in Pompeio, ἦν δέ τις καὶ ἀναστο-
λὴ τῆς κόμης ἀτρέμα, καὶ τῶν περὶ ὄμματα ῥυθμῶν ὑγρότης τοῦ προ-
σώπου ποιοῦσα μᾶλλον λεγομένην, ἢ φαινομένην ὁμοιότητα πρὸς τὰς
ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως εἰκόνας. ἣ δὲ καὶ τοὔνομα πολλῶν ἐν ἀρχῇ
συνεπιφερόντων οὐκ ἔφυγεν ὁ πομπήιος, ὥστε τοὺς χλευάζοντας αὐ-
τὸν ἐνίους ἤδη καλεῖν ἀλέξανδρον. διὸ καὶ λεύκιος φίλιππος
ἀνὴρ ὑπατικὸς συνηγορῶν αὐτῷ μηδὲν ἔφη ποιεῖν παράλογον, εἰ
φίλιππος ὢν φιλαλέξανδρός ἐστι. hoc eſt, Capillitiū etiam
habebat leniter accliue, & oculorum lineamentorum le-
uorem quēdam, creditam magis quàm compertam oris
Pompeij ſimilitudinem ad Alexandri regis ſtatuas reprę
ſentantē. Qua re cōmoti pleriq; nomē quoq; Alexandri
ei tribuerunt: quod Pompeius haudquaq; repudiauit, ut
cū per iocum nonnulli eū iam appellarent Alexandrum,
Lucius Philippus uir conſularis in quadam cauſa ipſi pa-
trocinans dixerit, ſe abſurdū nihil agere, ſi cum eſſet ipſe
Philippus, Alexandrum complecteretur. Nec quiſquam

mirabitur, chlamydem illam tanto tempore durasse, ab Alexandro scilicet ad Pompeij ætatem, modo qui legerit Plinium in octauo, qui ait, Seruij Tulli prætextas durasse annis quingentis sexaginta, nullasque teredinum iniurias sensisse. Ab eo enim ipso tempore, quo Alexander natus est, ad Ciceronis consulatum, quo consule Pompeius, aut paulo post triumphauit, uix anni sunt trecenti uiginti, ut ex Eutropio colligere est. Athenienses quoque chlamyde usi sunt in prælijs, paludamenti uice. Plutarchus in Crasso de Nicia loquens, qui si bellandum esset aduersus Lacedæmonios, ἀποδυόμενος τὴν χλαμύδα, καὶ τῷ κλέονος ἀπειρίᾳ, καὶ θρασύτητι, ναῦς καὶ ἄνδρας, καὶ ὅπλα, καὶ στρατηγίαν ἐμπειρίας ἄκρας δεομένην παραδιδούς. hoc est, Clamyda exuens, & Cleoni homini audaci, & rei militaris ignaro classem, uiros, arma atque adeo præfecturam hominem peritissimum flagitantem tradens.

Paludamenti, & sagi, ac caligæ militaris figura, ex antiquissimis marmoribus Romæ inuentis.

Cap. XII

AIt Vlpianus, Tunicæ.) Aulus Gellius libro septimo Noctium Atticarũ ait, antiquitus Romanos primo quidem sine tunicis toga sola amictos. Quare nec uidetur reprehendendus Cato, qui de more maiorum solebat statim à prandio ad forum descendere, ac ibi cum amicis deambulare, nullis nec calceis, nec tunica. μετ᾽ ἄριστον δὲ, inquit Plutarchus in Catone, πάλιν, ὥσπερ εἴθιστο, καταβὰς εἰς ἀγορὰν ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων περιπατῆσαι μετὰ τῶν συνήθων. hoc est, Post prandium autem rursum, ut solebat, in forum sine calceis ac tunica descendẽs cum familiaribus deambulasse. Cuius moris non meminisse uidetur Plutarchus, indicans eum non seruasse decorum prætoriæ dignitatis, quòd sine calceis & tunica ius diceret, cum maiores non usos tunica satis cõstet. Neq; enim frustra Ennius Carthaginensium iuuentutem tunicatam appellat. Postea uero, inquit Gellius, substrictas & breues tunicas citra humerum desinentes habebãt, quod genus Græci dicunt ἐξωμίδας, qua usum Catonem Maiorem, cũ brumæ tempore rusticaretur, autor Plutarchus. ἐπανελθὼν δὲ, inquit, εἰς τὸ χωρίον, ἂν μὲν ᾖ χειμὼν, ἐξωμίδα λαβὼν, θέρους δὲ γυμνὸς ἐργασάμενος μετὰ τῶν οἰκετῶν. hoc est, Reuersus autem in agrum, si quidẽ hyems erat, exomida sumebat: sin autem æstas, nudus cum seruis operabatur. Quando uero in Catonis mentionem incidimus, illud in illo miratur Plutarchus, quod iã senex post consulatum & triumphum adeptum, nulla unquam ueste usus sit, quæ centum denariorum precium excederet. ἐσθῆτα μὲν γὰρ, οὐδέποτε φησὶ, φορέσαι πολυτελεστέραν ἑκατὸν δραχμῶν. hoc est denariorum: quos ad quadrantem respondent Iulij, quibus utuntur hodie passim in Italia, qui centum denarij nummo nostrate uiginti francicis æstimari

mari possunt. Iam & in obsonium ipse Cato in diem tri-
ginta asses insumebat, hoc est triginta *bayochos*: nostro ue
ro more, triginta solidos. Massiliensium quoque frugalitas
celebrari solet, quòd apud eos mulierũ dos maxima cen-
tum aureos non excederet, uestimẽta ad quinque aureos,
quæ tamen summa Catonis precio centũ solidis nostris
maior est, ἡ γὰρ μεγίστη προὶξ αὐτοῖς ἐστὶν ἑκατὸν χρυσοῖ, καὶ εἰς ἐσθῆ
τα πέντε καὶ πέντε εἰς χρυσοῦν κόσμον. πλέον δὲ οὐκ ἔξεσι.
hoc est, Maxima enim dos eis est aurei centum, quinque
in uestes, in mundum aureum totidem: excedere uero
non licet. autor Strabo. Straboni tamen refragatur id
quod Græci prouerbij uice usurpant, εἰς μασσαλίαν πλεύ-
σειας, καὶ εἰς μασσαλίαν ἥκεις. Aiunt enim ipsos Massilien-
ses nimis delicato ac molli, muliebrique cultu usos. insu-
per capillum unguentatum muliebrem in modum religa
re. Vnde natum prouerbium. Verum illi prouerbio non
assentior, cum apud me maior sit M. Tullij autoritas, qui
pro Flacco ait: Massiliæ disciplinam ac grauitatem non
solum Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus antepo
nendam iure dicam, quę tam procul à Græcorũ omnium
regionibus, disciplinis, linguaque diuisa, Gallorum genti-
bus, barbarorum fluctibus alluatur: sic optimatum con-
silio gubernatur, ut omnes eius instituta laudare facilius
possint quàm æmulari. Sed quid opus illis ethnicorum te
stimonio, cũ Lazarus amicus ab Iesu seruatore Christo
uocatus, hanc unam potissimum sedem delegerit, in qua
uerissima dei dogmata mortales edoceret, mirificaque ad
reuocandam errabundam plebeculam, prodigia ostenta
ret. Sed ad tunicas reuertamur. Manicatis tunicis indui
non sine probro solebant, ut autor est Gellius, qui eas
Græco uocabulo χειριδωτὰς appellat. Politianus in He
rodiano, manuleatas uertere, Plautum imitatus, maluit,

quàm cum Cicerone dicere manicatas. Qui cum in gre-
gem Catilinæ inuehitur, sic ait, Quos pexo capillo niti-
dos, aut imberbes, aut barbatos uidetis, manicatis & ta-
laribus ac strictis tunicis amictos, non togis. Virgilius
quoque uidetur non sine probro dixisse,

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Mulieres tunicis utebantur longe latéque diffusis, ad ulnas crura'que aduersus oculos protegenda, quorum ima erat carni proxima: unde iocus Martialis in Lesbiam,

De cathedra quoties surgis, iam sæpe notaui,
Pedicant miseram Lesbia te tunicæ.

Obseruaui & apud Ouidium, tunicam in singulari accipi pro tunica illa, quæ ima erat, qua hodie linea utimur, ut olim Athenienses talari & linea utebantur, autore Polluce. Ouidius in Amoribus,

Sic etiam tunica tangitur illa sua. Et in tertio,
Illic nec tunicam tibi sit posuisse pudori. Et alibi,
Pugnabat tunica sed tamen illa tegi.

Tunicam accipe pro ea quæ carni proximior, quam ut mihi uidetur, tunicã lineam, uel imam dicere possumus. Sunt qui interulam uocitent. Athenæus χιτώνιον ἐχέσαρκον appellat in decimotertio, ubi de Phryne scorto nobili, ἐχέσαρκον γὰρ χιτώνιον ἀμπέχετο. hoc est, Tunicula carni proxima amiciebatur, quam camisiam dicimus. Vtebantur & tunica quæ media dici potest: cuiusmodi ferè est tunica rubra, qua brumali tempore utimur. Erat & alia tunica quæ his superinduebatur. Nostri rustici uocabuli Græci uestigia retinentes, *hocheton* appellant, qua si dicas ὁ χιτών: alij *saye*. Neque uero cuipiam mirum uideri debet, siquidem olim Druidæ Gallorum sacerdotes, publicis priuatisque rationibus Græcis literis utebantur, ut

tur, ut legimus in sexto Cõmentariorum Cæsaris. Quin & Ephorus apud Strabonem Gallos φιλέλληνας appel/lat. μονοχίτων Græcis is est, quem tunicatum dicimus, id est sola tunica amictũ. Plutarchus in Antonio, de Cleopatra loquens, quæ ualetudine affecta, in lectulo iacens, ut Augustum aduentantem resciuit, tunicata exiliit ob/uiam, seque ad pedes eius strauit, & abiecit. ἡ δὲ, inquit, ἔτυχε μὲν ἐν στιβάδι κατακειμένη ταπεινῶς, εἰσιόντι δ᾽ αὐτῷ μονοχίτων ἀναπηδήσασα προσπίπτει. Ipsa autem iacebat in lecto sordide. Ingredienti uero ipsi unica amicta tunica exiliens accidit. Idem in Sylla, οἱ τῶν Φιμβρίου στρατιῶται μονοχίτωνες ἠσπάζοντο τοὺς ἐκείνου μονοχίτωνας. hoc est, Tunicati, & *enhocheton*, ut uulgo loquimur, salutabant illius tuni/catos. Si interpres Plutarchi aliter uertit, uel fallor, uel falsus est. Athenæus quoq; in primo, καὶ ἀνδριάντας αὐτοῦ ἐν ἀλεξανδρείᾳ ἑστάναι φησὶ, κατὰ πολλὰ μέρη τῆς πόλεως μονοχίτωνας, ῥυτὸν κρατοῦντας ἐν ταῖς χερσίν. hoc est, Statuas ipsius in Alexandria collocasse ait, in multis ciuitatis partibus tunicatas, manibus rhytum tenentes. Id est poculi genus. A tunica fit tunicatus. Martialis.

Formosam faciem nigro medicamine uelas,
  Sed non formoso corpore lædis aquas,
Ipsam crede deam uerbis tibi dicere nostris,
  Aut aperi faciem, uel tunicata laua. Ouidius.
Astiterit tunicata, moues incendia, clama:
  Sed timida caueat frigora uoce roga.

Tunicata, id est in camisia. Proinde facetissimus poeta quietem tunicatã appellat, id est liberã ab opera togata.

Quos Faustine dies, qualem tibi Roma Rauennam
  Abstulit, ô soles, ô tunicata quies.

Solebant enim, ut diximus, Romani togati deducere & reducere magistratus, & eos, qui dignitate uel ætate, uel opibus

opibus præcellerent, in domum, in forum, in templa, uel alio. Quæ opera togata à Martiale uocitatur,

Exigis à nobis operam ſine fine togatam:
Non eo, libertum ſed tibi mitto meum. Et in nono.
Denarijs tribus inuitas, & mane togatum
Obſeruare iubes atria Baſſe tua.
Deinde hærere tuo lateri, præcedere ſellam,
Ad uetulas tecum plus minus ire decem.

Quare in uita beatiore togam raram optat. Domi enim Romani commorantes, togam reponebant, & uiliori ueſte utebantur: quam non inepte fortaſſe domeſticam dixeris. Tullius in ſecundo de finibus, Aut etiam ut ueſtitum, ſic ſententiam habeam, aliam domeſticam, aliam forenſem. Herodianus in Maximo, ἁρπάζουσι τοὺς πρεσβύτας, περιῤῥήξαντες δὲ ἃς εἶχον περὶ τοῖς σώμασιν ἐσθῆτας λιτὰς, ἅτε οἴκοι διατρίβοντες. hoc eſt, Corripiunt ſenes, laceratis quibus amiciebãtur, ueſtibus, uilioribus ſanè, utpote qui domi ſeſe continerent. Et item Plutarchus in Sylla ait, ἐσθῆτα δὲ ἄλλην μὲν οἰκουρῶν, ἄλλην δὲ εἰς ἀγορὰν προερχόμενος. hoc eſt, Veſtem aliam, cum domi maneret, aliam cũ ad forũ deſcenderet, uel procedens. Tunica lati claui, inſigne erat ſenatorum, ſenatumq; ab equite diſtinguebat. Plinius libro trigeſimotertio, Annuli diſtinxere alterum ordinem à plebe, ut ſemel cœperant eſſe celebres, ſicut tunica ab annulis ſenatum tantũ. Tranquillus in Auguſto, Sumenti uirilem togam, tunica lati claui reſuta ex utraq; parte ad pedes decidit. Fuerunt qui interpretarentur nõ aliud ſignificare, quàm quod is ordo, cuius inſigne id eſſet, quandoq; ei ſubijceretur, id eſt ordo ſenatorius ſcilicet. Tunica lati claui, latus clauus etiamnum appellatur. Martialis in Gelliam,

Dum te poſſe negas, ni lato Gellia clauo

Nubere

Nubere, nupsisti Gellia cistigero.

Tacitus in dialogo, Equidem, ut de me ipse fatear, non eum diem lætiorẽ egi, quo mihi latus clauus oblatus est. Quintilianus undecimo, Cui lati claui ius non erit, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulũ, posterioribus ad medios poplites usq; perueniant. Nam infra, mulierum est: supra, centurionũ. Lati claui ius, est dignitas ordinis senatorij. Dicitur & clauus. Trãquillus in Augusto, Togis neq; restrictis neq; fusis usus est: clauo nec lato, nec angusto. Tunica lati claui, siue latus clauus, antea quidem dicebatur tunica palmata à latitudine clauorũ, quæ nũc à genere picturæ appellatur. Verba sunt Sexti Pompeij in uocabulo, picta, paucis additis. Cum uero ait, quę nunc à genere picturæ appellatur, accipe ab ipsis clauis purpureis, qui tunicis inseruntur, appellari tunicam lati claui. Quibus clauis purpureis mappę quoq; ad limbum ut opinor uariari solebant. E hoc est quod ait Martialis, Et lato uariata mapalia clauo.

Quare cum apud Liuium identidem legas tunicã palmatam, accipe pro tunica lati claui, quam Græci χιτῶνα πλατύσημον appellant. Strabo in tertio, οὗτοι δὲ καὶ ἐνδῦσαι λέγονται πρῶτοι τοὺς ἀνθρώπους χιτῶνας πλατυσήμους. Hos autem primos memoriæ proditum, induisse homines tunicas lati claui. Hactenus quæ de lato clauo comminisci potui, hæc sunt: ita tamen, ut ingenue fatear, mihi plane non liquere: sicut nec illis maiorum gentium scriptoribus, qui ante me natum hac in re hallucinati sunt. Tunica phœnicea signum erat prælij futuri, quam aliàs coccinã appellat Plutarchus, ut diximus in cocco. Plutarchus in Bruto, προὔκειτο μὲν τῷ Βρούτου χάρακι καὶ τῷ Κασσίου σύμβολον ἀγῶνος φοινικοῦς χιτών. hoc est, Ante Bruti & Cassij uallum, prælij signum erat propositũ tunica phœnicea.

Et in Pompeio, καὶ τάχος πρὸ τῆς σκηνῆς ἐκέλευσε προθεῖναι τὸν φοινικοῦν χιτῶνα. τοῦτο γὰρ μάχης ῥωμαίοις ἐστὶ σύμβολον. hoc est, Extemplo ante prætoriũ iussit proponi tunicam phœniceam. Hoc enim Romanis pugnæ signum. Alibi coccinam appellat Plutarchus, credo, quia idem ferè color. Quod ait Iureconsultus, tunicæ, hoc ideo, quia pluribus tunicis utebantur. Et Augustus quaternis interdũ tunicis, autore Tranquillo, muniebatur. Quare apud Ouidium Fastorum secundo,

Exuerat tunicas, uteri manifesta tumore
Proditur indicio ponderis ipsa sui. Et in eodem,
Dat tenues tunicas Getulo murice tinctas:
Dat teretem zonam, qua modo cincta fuit.

Tunica quoq; apud Celsum pro eo ponitur, quã *taygam* uulgo dicimus, his uerbis, Vel ex ictu aliquo rumpit tunica, quæ diducere ab inferioribus partibus intestina debuit. Sunt & tunicæ apud eundẽ, testiculorũ inuolucra. Sic etiã Persius non ineleganter, cæpe tunicatũ appellat.

Cap. XIII

PAlliola.) Pallium erat Græcorum. Tullius pro Rabirio, Cõsularis homo soccos habuit & pallium: nec uero id homini tum quisquam, sed tempori assignandum putauit. Tranquillus in Augusto, Sed cæteros cõtinuos dies inter uaria munuscula, togas insuper & pallia distribuit, lege proposita, ut Romani Græco, Græci Romano habitu uterentur. Pallium quoq; erat philosophorum. Gellius libro nono, Video, inquit Herodes, barbam & pallium, philosophum nondum uideo. Pallia inter communia uestimenta annumerantur Vlpiano hic, quæ promiscua appellat Tacitus in tertio, Promiscuas uiris & fœminis uestes.

Pallijs etiamnũ in lecto utebantur. Ouidius in Amorib.

Nec

Nec in lecto pallia nostra sedent. Martialis,
Gutta pallia nec fefellit ulla, Iuuenalis in sexta,
Tunc corpore sana
Aduocat Archigenen, onerosaq; pallia iactat.
Pallia tunicæ imponebantur, ex prouerbio, Tunica pal-
lio proximior. Quod si uerum est, tunicarũ muliebrium
alæ non erant consutæ, erantq; Romanæ φαινομηρίδες,
quemadmodum & Spartanæ. Quod & Ouidianis uer-
sibus probari potest, cum ait,
Pallia si nimium terræ demissa iacebunt,
Collige, & inmunda sedulus effer humo.
Protinus officij precium patiente puella,
Contingent oculis crura uidenda tuis.
Neq; enim efferẽdo pallio aperirent crura, si alæ utrinq;
consutæ essent, etiamsi Plutarchus dicat, ἔτι δὲ μᾶλλον ἡ
περὶ τὰς παρθένους φυλακὴ κατέσταλται τῷ νουμᾷ πρὸς τὸ θῆλυ καὶ
κόσμιον. ἡ δὲ τοῦ λυκούργου παντάπασιν ἀναπεπταμένη καὶ ἄθηλυς
οὖσα τοῖς ποιηταῖς λόγον παρέσχηκε. φαινομηρίδας τε γὰρ αὐτὰς
ἀποκαλοῦσι, ὡς ἴβυκος, καὶ ἀνδρομανεῖς ἱστοροῦσιν, ὡς εὐριπίδης.
Et paulo post, τὰ γὰρ ὄντα τοῦ παρθενικοῦ χιτῶνος αἱ πτέρυγες
οὐκ ἦσαν ἀνεῤῥαμμέναι κάτωθεν. ἀλλ' ἀνεπτύσσοντο, καὶ συνεγύμ-
νουν ὅλον ἐν τῷ βαδίζειν τὸν μηρόν. hoc est, Itẽq; custodia quæ
ad uirgines pertinet, à Numa cohibita magis est ad mulie
brem cultum & ornatum. Custodia uero Lycurgi planè
aperta nimis. Siquidem muliebris cum sit, poetis ioci an-
sam præbuit. φαινομηρίδας enim ipsas appellant, id est
quarum aperta sunt femora, ut Ibycus. Et paulo post, Ni
mirum pinnæ uirginalis tunicæ non erant consutæ, sed
explicabantur, aperiebantq; totum incedendo femur.
Hactenus Plutarchus. Quibus uerbis apparet Spartanas
mulieres solitas incedere sola tunica amictas, cuius alæ
non erant consutæ. Quod & Romanis obseruatum

arbitror ex Ouidio, ita tamen, ut tunicis pallia uel stolæ superimponerentur. Neq; enim, ut mihi quidem uidetur, aliter capi potest sensus Ouidianus, nisi si quis dixerit, quòd efferendo pallio, simul & efferebãtur tunicæ, quod magis amentis fuisset quàm amantis. Cæterum tunica illa, cuius pinnæ dissolutæ aliquatenus erant, & qua utebantur Spartæ χισὸς χιτὼμ appellatur à Iulio Polluce, in onomastico ad Cõmodum. A pallio fit palliolum, quod laneum erat. Martialis,

Succida palliolo uellera quinq; petit.

Mulierum etiam erat. Iuuenalis, Aut cum
Vxorem comœdus agit, uel Dorida nullo
Cultam palliolo, mulier nempe ipsa uidetur.

Inde palliolatus. Tranquillus in Claudio, Ob hanc eandem ualetudinẽ, & gladiatorio munere, quod simul cum fratre memorię patris edebat, palliolatus nouo more pręsedit. Martialis in nono,

Hanc uolo quæ facilis, quæ palliolata uagatur.

A pallio fit palliatus, id est pallio munitus. Gellius libro nono, Adijt nobis pręsentib. palliatus quispiã et crinitus. Erãt etiamnũ pallia cœnatoria, quorũ meminit Martial.

Pugnorum reus, ebriæq; noctis
Cœnatoria mittat aduocato. Et in undecimo,
Ad cœnam uenies, sed sic diuisa recumbes,
Vt non tangantur pallia nostra tuis.

Et in Apophoretis, ubi in lemmate est cœnatoria, subaudiendum pallia. ait enim,

Nec fora sunt nobis, nec sunt uadimonia nota.
Hic opus est pictis accubuisse thoris.

Interpres fœde lapsus est: lege, ac ridebis. Porrò autem palla Gallica, ad formam nostri *palletoci* manicati uidetur accessisse, si Martiali credimus,

Dimidiasq;

Dimidiasq; nates Gallica palla tegit.
Quid uero sit palla Gallica, docet Strabo in quinto, ἀντὶ δὲ, inquit, χιτώνων χισοὺς χειριδωτοὺς φόρουσι μέχρι αἰδοίων καὶ γλουτῶν. hoc est, Tunicarũ uice pallas manicatas gestant, ad uerenda usq; natesq; medias pertingẽtes. Quę uerba, Martialis uersum uidentur interpretari. Palla ab Horatio honesta dicta, mulierũ erat, ut quidã opinãtur. Mar.
Fascia te, tunicęq; tegunt, obscuraq; palla.
Vtebantur & citharœdi. Ouidius in undecimo,
Ille caput flauum lauro Parnaside uinctus,
Verrit humum Tyrio saturata murice palla.
Et tragœdi. Idem Ouidius Amorum tertio,
Fronte comę torua, palla iacebat humo.
Quare falluntur ij qui mulierum tantum fuisse putant, in quibus et noster Sipontinus, uir alioqui de lingua Latina nõ pessime meritus. Marcus Varro de lingua Latina ait, pallam ideo dici, quòd foris palàm sit. Eratq; palla longa ad terram usq; promissa, ut apparet in Ouidiano uersu. Quã ob id appellat Virgilius, Pro lõgæ tegmine pallę.
Endromis dicta uidetur, quòd eo genere uestis, ἐν δρόμῳ, id est in cursu & palæstra uterentur, quam pinguem, hirsutamq;, & uilli longioris fuisse constat ex Martialis libro quarto,
Hanc tibi Sequanicæ pinguem textricis alumnam,
Quæ Lacedæmonium barbara nomen habet:
Sordida, sed gelido non aspernanda Decembri
Dona, peregrinam mittimus Endromidem:
Seu lentum ceroma teris, tepidum'ue trigona,
Siue harpasta manu puluerulenta rapis:
Plumea seu laxi partiris pondera follis,
Siue leuem cursu uincere quæris Atam.
Ne madidos intret penetrabile frigus in artus,

Ne'ue grauis subita te premat iris aqua.
Ridebis uentos hoc munere tectus, & imbres:
Nec sic in Tyria sindone tutus eris.
Iuuenalis taxat mulieres Romanas, quæ endromide pur
purea uterentur, in sexta,
Endromidas Tyrias, & fœmineum ceroma
Quis nescit?
Quod uero ait Martialis, sindone, ut obiter id intelligas, σινδὼν, ut ait Pollux, est amictus ex lino Aegyptiaco, quod nũc dicrossum appellatur: dicta, ut opinor, quia pri mum in Sidone urbe huiusmodi amictus fieri cœpit, ob id Tyria à Martiale dicta. Erant enim uicinæ urbes Ty- rus & Sidon. Hoc eo adieci, ut intelligeres quæ scripta sunt in Matthęo, Et cum accepisset corpus Ioseph, inuol- uit illud sindone munda. De sindone conuenit Matthæ- us, Marcus & Lucas: uerum Ioannes ait, καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων. hoc est, Et obuinxerunt il- lud othonijs cum aromatibus. Quòd si Polluci credimus, ὀθόνη apud Homerum magis ἐξ ἐρίου, id est ex lana, quàm ἐκ λίνου, id est ex lino erat. Sindon uero inter linea uesti- menta adscribitur ab ipso Polluce. Quare puto Ioannem per othonia lintea intellexisse, recteq; uertisse Erasmum, etiam si aliter sentiat Pollux.

Caput XIIII

QVod ait Vlpianus, Ansitaria, quid uelit ingenue fa teor me plane nescire. Consului uetustissimos co- dices, quorum in altero legi, Ansitapa: in altero, Antica- pa. Quocirca si mihi permittis diuinare, uel potius conie- ctura uti, puto legendum amphitapa. Nam amphitapæ dicuntur uestes utrinque uillosæ.

Lucilius libro primo,
Psilæ atq; amphitapæ uillis ingentibus molles.

Varro

Varro Manio, Alterum bene acceptum dormire su-
per amphitapa bene molli. Athenæus ἀμφίταπον dixit
in quinto, ταύταις δ' ἀμφίταποι ἁλουργεῖς ὑπεστρώννυντο τῆς πρώτης ἐρέας. id est, Hisce amphitapa substernebantur è mol-
li lana. Quæ & amphimalla dicuntur. Strabo in quinto,
τὴν δὲ μέσην οἱ περὶ Παταύιον, ἐξ ἧς τάπητες οἱ πολυτελεῖς καὶ
γαύσαποι, καὶ τὸ τοιοῦτον πᾶν ἀμφίμαλλόν τε καὶ ἑτερόμαλλον.
hoc est, Mediocrem uero lanã ager Patauinus, ex qua ta
peta fiunt laudatissima, & gausapinæ, cæteraq; eiusdẽ ge
neris amphimalla & heteromalla. Id est quæ utrinq; uillo
sa sunt, uel in altero tantũ, cuiusmodi ferè sunt *mantes* uul-
go dictæ, quas Massiliæ fieri uidimus, quæ & amictus &
stragulæ uestis usum nautis & nauigantibus præstant.
Hodie ueste serica heteromalla utimur, quam *uillosam*, &
uillutam uulgo dicimus, quemadmodum & lanea hetero-
malla, quam *trippam*, nisi fallor, appellamus.

Caput XV.

AIt Vlpianus, Et saga.) Sagum militum erat, quod
& inter familiaria adscribit ab Vlpiano. Tullius,
Itur ad saga. Nostri milites g litera sublata, uocabuli Lati
ni uestigia retinent, *saum* uel *sayon* appellantes id genus
uestis, quod armis superinduitur, alij *accoustramentum*, ut
prætoriani. Cicero ad Trebatium, Quamobrem cami-
no luculento utendum censeo. Idem & Mutio & Mani-
lio placebat, præsertim qui sagis non abundares. Quòd
uero ait, idem & Mutio, iocatur Tullius in Trebatium
iurecõsultum, quibus moris est aliorum autoritate suam
ipsorum comprobare sententiam. Græci unico uocabu-
lo, ut opinor, περιθωρακίδια appellant, ea quæ superindue
bant armis. Plutarchus in Artaxerxe, ὡς δὲ μόλις συνεῖδον
τὰ περιθωρακίδια φοινικᾶ, λευκοῖς χρωμένων τῶν βασιλικῶν ἁπάντων, ἔγνωσαν πολεμίους ὄντας. Lapus feliciter interp̃tatus est.

Qui

Qui ubi uix rubra ſagula conſpicati ſunt, quòd regiæ partis omnes albis uterentur, agnouerũt ſtatim hoſtes eſſe. Strabo uocabulo Latino utitur in tertio, ἐν Βαστητανίᾳ δὲ μελανείμονες, τὸ πλέον δ᾽ ἐν σάγοις. hoc eſt, In Baſtetania uero nigris ueſtimentis utuntur ad unũ omnes, magnam ferè partem in ſagis. Vtebãtur & Luſitani ſagis, ut autor eſt Strabo in tertio, quibus operiebant captiuos, ex eorũ uiſceribus uaticinaturi. Quod immanius mihi quidem uidetur, quàm quod Galli quondã feciſſe ferunt, ſontes ſcilicet ac damnatos dijs immortalibus immolaſſe. Plutarchus in Galba, ἐσθῆτα στρατιωτικὴν appellat, quod nos, ut opinor, ſagũ. Extat lex militaris Caij Gracchi, apud Plutarchum in Tiberio, in hæc uerba, ἐσθῆτα μὲν κελεύων δημοσίᾳ χορηγεῖσθαι, καὶ μηδὲν εἰς τοῦτο τῆς μισθοφορᾶς ὑφαιρεῖσθαι τῶν στρατευομένων. hoc eſt, Sumptu ut publico ſaga militibus præberentur, nihil hac de re ſtipendio militari diminuto. A ſago fit ſagulum. Liuius in XXX, Hæc omnia ſagulo gregali amictus. Virgilius,

Virgatis lucent ſagulis.

Tacitus de moribus Germanorum, Nudi, aut ſagulo leues, nulla cultus iactatio. Et paulo poſt, Tegmen omnibus ſagum, fibula, aut ſi deſit, ſpina conſertum. A ſago fit ſagatus. Martialis,

Vis te purpureum Marce ſagatus amem?

Tranquillus in Cæſare dictatore, Conuiuatũ aſſidue per prouincias duobus triclinijs, uno quo ſagati, palliati'ue: altero quo togati cum illuſtrioribus prouinciarũ diſcumberent. Saga Liguſtica celebrantur à Strabone in quarto. Tunicę quoq; illic fieri ſolitę. Abolla quoq; militũ erat, ut Nonio Marcello placet. Vnde iocus Martialis in Criſpinum, qui poſitą abolla, togam ſumpſerat,

Neſcit cui Tyriam dederit Criſpinus abollam,

Dum

Dum mutat cultus, induiturq́ togam.
Et apud Iuuenalem non ſemel. Iam uero & læna militarem fuiſſe Nonio placet, quam Græci χλαῖναν uocitãt. Plutarchus in Numa, καὶ γὰρ ἃς ἐφόρουν οἱ βασιλεῖς λαίνας, ἰόβας φησὶν χλαίνας εἶναι. hoc eſt, Etenim quas geſtabant reges lænas, Iuba chlænas ait eſſe. Pallijs ſuperinduebãtur hyberno tempore, ſi Martiali credimus,

Tempore brumali non multum læuia proſunt,
Calfaciunt uilli pallia ueſtra mei.

Quod & prouerbio fit manifeſtum, ἐν θέρει τὴν χλαῖναν κατατρίβεις. ἐπὶ τῶν μὴ καθ' ὥραν τοῖς ἀναγκαίοις χρωμένων. hoc eſt, Aeſtate lænam deteris. In eos qui non ſuo tempore rebus neceſſarijs abutuntur. Vtebantur læna in ſacrificijs. Tul. in Bruto, Licet aliquid etiam de M. Popilij ingenio ſuſpicari, qui cum cõſul eſſet, eodemq́ tempore ſacrificium publicum cum læna faceret, quod erat flamen carmentalis, plebis contra patres concitatione & ſeditione nunciata: ut erat læna amictus, ita uenit in concionem, ſeditionemq́ cum autoritate, tum oratione ſedauit. Vtebantur & cœnatorijs pallij uice. Iuuenalis in quinta,

Plurima ſunt, quæ
Non audent homines pertuſa dicere læna.

Martialis, ubi de Luſco conuiua furaciſſimo,

Et tectus lænis ſæpe duabus abit.

Nec tamen me fallit fuiſſe quoq́ apud Græcos genus ueſtis quæ χλανὶς diceretur, ut eſt apud Herodotũ, ubi de Dario. Nec hoc loco omiſerim Gallos olim ſolitos ſagis uilloſis uti, quas lænas appellabãt. Strabo in quarto, ἡ δ' ἐρέα, τραχεῖα μὲν ἀκρόμαλλος δέ, ἀφ' ἧς τοὺς δασεῖς σάγους ἐξυφαίνουσιν, οὓς λαίνας καλοῦσιν. hoc eſt, Lana uero hirta, uilloſo pilo, ex qua ſaga pexa crebra contexunt, quas lænas appellãt. Valerius χλανίδα amiculũ dixit. χλανίδος

 meminit

meminit & Athenæus in quinto, πρῶτοι μὲν οἱ τὸν ὄχλον ἀ/νείργοντες σειληνοὶ πορφύρας χλανίδας οἱ δὲ φοινικίδας ἠμφι/εσμένοι. id est, Sileni qui primi turbam coercuerunt pars lænas & purpuras, alij paludamentū purpureum indue/bātur. Illud fortaſſis quiſpiam mirabitur, quod in eodem dixit Athenæus χλαῖναν, quam Plato τρίβωνα appellat in ſympoſio. Alcibiades loquitur, ὑπὸ τὸν τρίβωνα κατα/κλινεὶς τὸν τουτουί. hoc eſt, Sub lęna huius iacēs. Atheneus uero, οὐθ᾽ ὡς ἀλκιβιάδης συνεκοιμήθη ὑπὸ τὴν αὐτὴν γενόμενος χλαῖναν. hoc eſt, Neq; ut Alcibiades ſub eadem læna una iacuit. Cicero, ubi de Dionyſio in tertio de natura deorū, in fine, Pellenicæ lænæ celebrantur, antiquis uictoribus athletis præmij loco dabantur. Pollux. Strabo in octauo, ἔστι δὲ καὶ κώμη πελλήνη, ὅθεν καὶ αἱ πελληνικαὶ χλαῖναι, ἃς καὶ ἆθλα ἐτίθεσαν ἐν τοῖς ἀγῶσιν. hoc eſt, Eſt & uicus Pellene, unde & Pellenicæ lænæ, quas & præmia conſtituerāt in certaminibus ludicris.

Cap. XVI

LAcerna quaſi lacera, quòd capite minus ſit, Sexto Pompeio. Quam militum quoq; fuiſſe conſtat. Propertius in quarto,

Texitur in caſtris quarta lacerna tuis. Ouid. Faſt. II.

Mittenda eſt domino, nunc nunc properate puellæ,
Quam primum noſtra facta lacerna manu.

Erant & lacernæ, quibus uterentur Romani, cum ſpecta culis operam ſedentariam præſtarent, & togæ ſuperin/duebantur ad arcenda frigora. Martialis,

Amphitheatrales nos commendamur ad uſus,
Cum tegit algentes noſtra lacerna togas. Iuuen. in IX.

Pingues aliquando lacernas,
Munimēta togę, duri, craſſiq; coloris. Rurſus Mar. in 8.

O quantos riſus pariter ſpectata mouebit
Trita palatina noſtra lacerna toga.

Tranquillus

Tranquillus. Dedit negocium ædilibus, ne paterentur in foro circóue quenquam consistere, nisi positis lacernis togatum. Lacernis candidis utebantur in spectaculis, si Martiali credimus, qui ludit in Horatium, qui nigra lacerna spectaculis aderat,

Spectabat modo solus inter omnes
Nigris munus Horatius lacernis:
Cum plebs, & minor ordo maximusq́;
Sancto cum duce candidus sederet.
Toto nix cecidit repente cœlo.
Albis spectat Horatius lacernis.

Hactenus Martialis. Plutarchus in Aemilio, ubi de triumpho Pauli Aemilij agit, ὁ μὲν δῆμος ἔν τε τοῖς ἱππικοῖς θεάτροις ἃ κίρκους καλοῦσι περί τε τὴν ἀγορὰν ἰκρία πηξάμενοι καὶ τἆλλα τῆς πόλεως μέρη καταλαβόντες, ὡς ἕκαστα παρεῖχε τῆς πομπῆς ἔποψιν, ἐθεῶντο καθαραῖς ἐσθῆσι κεκοσμημένοι. Concedebatur aliquãdo honoris ergo, toga uti prætexta in spectaculis, ut S. P. Q. R. admiratus Catonis fidem & sedulitatem in conseruanda Cypria gaza, ultro ei præcipuam detulit præturam, concessitq́; ut toga prętexta in spectaculis publicis uteretur. Plutarchus in Catone, καὶ τὰς θέας αὐτὸν ἐν ἐσθῆτι περιπορφύρῳ θεάσασθαι. Etiam ludos in toga prætexta ut ipse spectaret. Lacernis utebãtur & mulieres. Iuuenalis in prima, Ipse lacernatæ cũ se iactaret amicæ. Ipsi in plerisq́; Italiæ ciuitatibus matronas uidimus lacernatas, eo ipso tẽpore, quo per urbẽ mirifice tẽperato gressu incedũt. Fortasse uero nõ inepte dixerim nostros iuris tam diuini, q̃ humani doctores (eo enĩ uocabulo gaudẽt) lacernatos, cũ *cappis* quas uocãt, pellitis ornati, tyronibus suis prolytarũ, lytarũq́; insignia largiũtur, pro sensus ratione an pro censu, nihil habeo dicere. Sacerdotes quoq́;, q̃ Canonici dicunt, lacernis nigris ornãtur, ut cucullo, cum in

ædis choro sedentario diuinos Dauidis uersus, alternis ultro citroq; uicibus decantant: tẽpore uero æstiuo utuntur amictu pelliceo, quem ab amiciendo, opinor, uulgo *aumiciam* uocant. Quinetiam uidentur lacernæ esse eæ, quibus Cardinales Romæ obequitando, triũphantium more utuntur, sacerdotij, ut ita dicam, dibaphici ius adepti, cum cucullo & Causia purpurea, quam nonnulli *capellum rubrum* uocant. Qui ne nimium hac de re glorientur, sciãt lacernas quoq; pauperiorũ fuisse. Iuuen. in III.

Quid quod materiam præbet, causasq; iocorum,
Omnibus hic idem, si fœda & scissa lacerna.

Martialis ad Mamurianum,

Cerea si pendet lumbis, ac trita lacerna.

Nobiliores illustrioresq; lacernis non utebantur, nisi pluuio tempore, aut in spectaculis. Quare Tullius obiectat Antonio, quòd redisset in urbem cum Gallicis & lacerna. In secunda Philippicarum sic ait, Nam quòd quærebas quomodo redissem, primum luce, non tenebris: deinde cum calceis & toga, nullis nec Gallicis, nec lacerna. In uulgatis codicibus scriptũ est caligis: tu ex Gellio lib. XIII. Gallicis legas, nos *galozas* dicimus. Erant enim & quædam lacernæ, quibus pluuioso tempore uterentur. Plinius XVIII. cap. XXV. ubi de uirgiliarum occasu, Ergo ex occasu eius de hyeme augurantur, quibus est cura insidiandi negotiatoris auaritia. Nubilo occasu pluuiosam hyemem denuntiant, statimq; augentur lacernarum precia. Hactenus Plinius. Quæ lacernæ dicebantur & penulæ. Aulus Gellius libro XIII. T. Castritius rhetoricæ disciplinæ doctor, qui habuit Romæ locum principem declamandi & docendi, summa uir autoritate grauitateq;, & a D. Adriano in mores literasq; spectatus, cũ me præsente, usus sum enĩ eo magistro, discipulos quosdam

dam suos senatores uidisset die feriato tunicis & lacernis indutos, & Gallicis calceatos, Equidem, inquit, maluissem uos togatos esse. Pigitum est saltem cinctos esse & penulatos. Vides ut quos lacernis indutos dixerat, uocat penulatos. Penulam enim abusiue nobilissimi ueteres dixere omne quicquid tegit. Penula utebantur arcendis pluuijs. Aelius Lampridius in Alexādro, Penulis intra urbē, frigoris causa, ut senes uterentur, permisit, cum id uestimenti genus semper itinerarium, aut pluuiæ fuisset. Matronas tamen intra urbem penulis uti uetuit, in itinere permisit. Iuuenalis in quinta,

Fremeret sæua cum grandine uernus
Iuppiter, & multo stillaret penula nimbo.

Quintilianus: Galba penulam roganti, non possum cōmodare, inquit, domi maneo: cum cœnaculū perplueret. Idem Galba, penulā rogāti respōdit, Si nō pluit, non est opus tibi: si pluit, ipse utar. Quòd autē uiatoria fuerit, Tul. ad Att. XIII. probat, Sed ego, inquiēs, ita egi, ut nō scinderē penulā. Prouerbij uice usurpauit Tullius, ut loquimur: non sustinuit ut scinderē *mantellum*, quo apud me remaneret. Et paulo post, Horū ego uix attigi penulā, & tamen remanserunt. Idem Tullius pro Milone, Cum alter ueheretur in rheda penulatus, unà sederet uxor. Et paulo post, Quid minus promptum ad pugnam, cum penula irretitus, rheda impeditus, uxore penè constrictus esset? Erat & penula scortea: scorta enim ueteres pelles nominabant, cuius meminit. Martialis,

Ingrediare uiam cœlo licet usque sereno,
Ad subitas nusquam scortea desit aquas.

Penula scortea utunt ij, qui solenne habent uisere ædem D. Iacobi Caleci, uel uoti uel nūmi causa. *brodes* uocamus. Vtuntur & pegasarij cursores, qui à Gallia Lugdunensi,

quinto aut sexto demum die Romam aduolant, subinde per stationes mutatis equis. Græci penulam φαινόλην uocant. Paulus ad Timotheum secunda, τὸν φαινόλην ὃν ἀπέλιπον ἐν τρωάδι παρὰ κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε. Id est, Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, cum uenies, apporta: Hieronymus in tertio aduersus Pelagium dialogo, uertit lacernam siue penulam, ut inquit Erasmus in annotationibus, quod cum Gellio conuenit, qui ut ferè eadem posuit lacernam & penulam, ut diximus. Athenæus in tertio, παῖ λευκὲ δός μοι ἄχρηστον φαινόλην. hoc est, Puer candide da mihi inutilem penulam. Nos uocabuli Græci uestigia seruamus. μανδύην Græci, nos *manteau* dicimus. Pollux in septimo, ἡ δὲ μανδύη, ὅμοιόν τι τῷ καλουμένῳ φαινόλῃ. id est, Mandya uero simile quiddã habet cum ea quæ penula uocatur. Quòd uero Lampridius scribit, Alexandrum senioribus permisisse, ut intra urbem penulis uterentur, quis forsitan mirabitur, cum orandis causis, penula munitos fuisse constet ipsos etiam oratores, ex Tacito in oratorum dialogo, his uerbis, Quantũ humilitatis putamus eloquentiæ attulisse penulas istas, quibus astricti & uelut inclusi, cum iudicibus fabulamur. Hactenus Tacitus. Namque ij, sub quorum persona disserit Tacitus, ante Alexandrum Imperatorẽ fato functi sunt: quin & Tacitus ipse, ut mihi quidem uidetur. Quare in tanta non solum rerum, sed etiam autorum diuersitate, eorumque probatissimorum, nihil plane decernere ausim. Quæram uero omnia, dubitans plerunque, & mihi ipse diffidens. Tantum hoc dico, rem ipsam uestiariam uarijs temporibus haud prorsus eandem rationẽ retinere potuisse. Penula gausapina erat crebra, & uillosa, qua hyberno tempore & frigido uterentur. Martialis,

Is mihi candor inest, uillorum gratia tanta,

Vt me

Vt me uel media ſumere meſſe uelis.

Quidam his uerſiculis putauerunt penulam gauſapinam inter theriſtra, id eſt, æſtiua ueſtimenta annumerari. Verum, ni fallor, falluntur. Senſus enim Martialis, Penulæ dicit talem ineſſe candorē, tantam ineſſe uillorū gratiam, ut etiam ſi hyberno uſui ſit adſcripta, tamen quis penulæ ſpecie captus, eam uel media ſumere meſſe uelit. Vſq; adeo'ne iudicio caruere Martialis interpretes? Et ille κέρας ἀμαλθείας inſcriptus, de quo lactis hauſtum gallinacei ſperare poſſis?

Cap. XVII

VEluti ſtolæ. Vides ut iurecōſultus ſtolam annumerat inter ea ueſtimenta, quibus uir ſine reprehenſione uti non poteſt, licet aliter obſeruetur à Græcis, & Latinorum antiquiſſimis, ut diximus in principio huius opuſculi. Poſtea uero ad matronarum ueſtem hoc uocabulum translatum eſt, quæ demiſſa erat ad imos uſq; pedes, & cuius extremā partem ambibat inſtita aſſuta, quæ erat faſciola quædam, ſiue limbus. Patrum noſtrorū memoria, matronæ illuſtriores inſtita utebantur, quos *goddetos* uulgo dicebant. Ouidius,

Eſte procul uittæ tenues, inſigne pudoris,
Quæq; tegis medios inſtita longa pedes. Et alias,
Ecquid ab hac omnes rigida ſubmouimus arte,
Quas ſtola contingi, ſumptaq; uitta uetat?

Inde ſtolatū, matronale atq; honeſtum dicimus. Mart.

Quis floralia ueſtit, & ſtolatum
Permittit meretricibus pudorem?

Quod uero inſtita dicat, & limbus, ꝓbat Virgilij uerſus,

Sidoniam picto chlamydem circundata limbo.

Et Ouidius, Quam limbus obibat
Aureus, ornabāt aurata monilia collum.

Sunt qui dicant limbum, muliebre ueſtimentum fuiſſe,

citentૣ Plauti locum: Textores, limbolarij. quo nõ satis probatur quod uolũt, etiã si id Marcellus uelle uideatur. Capitia. Capitium Varroni dictum, quod pectus capiat, hoc est, comprehendat. Est et capitis tegmen, à capite dictum, ut opinor. Quod si uerũ est, in mulieribus id capitiũ dicemus, quod in matronis *cappam* appellamus, quo undatim crispo utuntur Parisinæ. Omiseram dicere uestem aliquando poni pro panno, ut apud Marcum Tullium, uestis Melitensis, quæ fiebat Melitæ, quæ est insula satis lato ab Sicilia mari, periculosoq; disiuncta, in qua est eodem nomine oppidũ, quo iste Verres, inquit Tullius, nunquã accessit: quod tamen oppidum isti in textrinam ad muliebrem uestem conficiendam fuit. Idem lib. IIII. in Verrem, Sed tantum ne Melitensiũ, quasi etiam amicorũ uxores: tantum lectorum, quasi etiam omnium istorum uillas ornaturus esses.

Cap. XVIII

ZOnæ) hic iureconsultus inter muliebria adnumerat. Martialis,

Longa satis nunc sum, dulci sed pondere uenter
Si tumeat, fiam tunc tibi zona breuis.

Zona quoq; erat uirorũ, in qua solebãt deferre nummos. Inde præceptum illud domini apud Matth. Ne possideatis aurum, neq; argentum, neq; æs in zonis uestris. Extat Gracchi dictum in oratione, quam ad populum in concione habuit, Itaq; Quirites, cum Roma profectus, zonas quas plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli: Alij uini amphoras quas plenas tulerunt, eas argento plenas domum reportarunt. Plutarchus in Tiberio, pro zona βαλάντιον uertit, his uerbis, μόνος δὲ τῶν στρατευσαμένων πλῆρες τὸ βαλάντιον εἰσενηνοχὼς, κενὸν ἐξενηνοχέναι. Etiam si idem Plutarchus aliàs his uerbis utatur, in

Lucullo

Lucullo ſcilicet, οἱ δ' ἄγοντες αἰσθόμενοι πεντακοσίους χρυσοῦς ὑπεζωσμένον ἀπέκτειναν. Cum ſenſiſſent qui eũ ducebant aureis quingentis ſuccinctum interfecerunt. Illud uero non omittendum quod ſcripſit Athenæus in primo, reges Perſarum & Aegyptios dare ſolitos reditum tributorum Alexãdriæ ciuitatis uxoribus ſuis in zonas. Tullius, Solere aiunt Barbaros reges Perſarũ ac Syrorũ plures uxores habere. His aũt uxoribus ciuitates attribuere hoc modo, Hæc ciuitas mulieri redimicula pbeat, hæc in collũ, hęc in crines. Socrates quoq; apud Platonẽ in Alcibiade priore ait, ἐπεί ποτ' ἐγὼ ἤκουσα ἀνδρὸς ἀξιοπίστου τῶν ἀναβεβηκότων παρὰ βασιλέα, ὃς ἔφη παρελθεῖν χώραν πάνυ πολλὴν καὶ ἀγαθὴν, ἐγγὺς ἡμερησίαν ὁδὸν, ἣν καλεῖν τοὺς ἐπιχωρείους, ζώνην τῆς βασιλέως γυναικός, εἶναι δὲ καὶ ἄλλην ἣν αὖ καλεῖσθαι καλύπτραν, καὶ ἄλλους πολλοὺς τόπους καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς, εἰς τὸν κόσμον ἐξῃρημένους τὸν τῆς γυναικός, καὶ ὀνόματα ἔχειν ἑκάστους τῶν τόπων ἀπὸ ἑκάστου τῶν κόσμων. Nam ex uiro fide digno quondam audiui, qui ad regem in Aſiam adiuit, qui diceret regionẽ ſe præterijſſe amplam admodũ & uberem, unius ferè diei iter, quam incolæ zonam reginæ nominant: eſſe autem & aliam quam rurſum uocant calyptram. Alia præterea multa loca pulchra & fertilia mundo uxoris regis deſtinata, & ea ſortita nomina à muliebri ornamẽto. Porrò autem latis zonis utebantur & mulieres apud Illyrios, quæ præcingunt uentrem latis zonis quando bibunt, & hoc primum mediocriter præſtringunt. Cum uero acrius bibunt, magis ſemper cogunt, comprimuntq; zonam. Verba Athenæi ſubſcriberẽ, quem laudo autorem, ni uerear lecturis ſtomachum facere. Erat & cinctus & cingulum à cingendo, ut inquit Varro. Alterum uiris, alterum mulieribus attributum. A quo & cinctura dicitur. Trãquillus in Cęſare dictatore, Vſum enim lato clauo ad manus

ſimbriato, nec ut unquam aliter ſuper eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura. Vnde emanaſſe Syllę dictum, optimates ſæpius admonentis, ut male præcinctum puerum cauerent. De baltheo dubitari poteſt, an ueſtimentorum appellatione ueniat. Et magis eſt, ut armorum nomine comprehendatur, quandoquidem baltheum Varro inter arma adſcripſit, dictum quaſi bullatū cingulum. Tacitus quoque XVII. recenſet inter armorum ornamenta, in hæc uerba, Manipuli quoque, & gregarius miles, uiatica ſua, & baltheos, phalerasque, inſignia armorum argento decora, loco pecuniæ tradebant. Græci ζωστῆρα appellant. Plutarchus in Camillo, ἀπολυσάμενος τὴν μάχαιραν, ἅμα καὶ τὸν ζωστῆρα προσέθηκε τοῖς σταθμοῖς. hoc eſt, Gladium unà cum baltheo exutum, lancibus appoſuit.

Cap. XIX

Mitræ.) Mitra utebātur matronæ. Varro de lingua Latina, Mitra & reliqua ferè in capite, poſtea addita cum uocabulis Græcis. Vtebantur & reſte, hoc eſt, faſciola, qua capillus in capite colligaretur. Erat autem reticulum, quod capillum contineret, nos *cophiam* uocamus. Capital quoque à capite dictū, quod ſacerdotulæ, inquit Varro, in capite nunc ſolent habere. Sic rica à ritu, quod Romano ritu ſacrificiū fœminę cū faciūt, capita uelāt.

Cap. XX

Pileus, quod & pileum dicitur, in plurali, ut quidam putant, uel quòd ex pilis fieri ſolcret, uel quòd pilos capitis tegeret. Græci τὸ πιλίον. Plutarchus in M. Catone, τὸ πιλίον ἐκεῖ, καὶ τὴν ζώνην ἀπαλλελησμένον. Et capitis tegimen fuiſſe patet ex Martiale,

Si poſſem, totas cuperem miſiſſe lacernas,
Nunc tantum capiti munera mitto tuo. Et alias,
Dumque decent noſtrum pilea ſumpta Iouē. πιλίδιον etiā

dicitur

dicitur à Demosthene περὶ τῆς παραπρεσβείας, καὶ πιλίδιον λαβὼν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν περινοστεῖς καὶ ἐμοὶ λοιδορῇ. Mos fuit Romanis, ut eorum serui libertatem assecuti, pileum capite tonso gestarēt. Plautus, Vt ego hodie raso capite caluus accipiam pileum. Plutarchus in Tito, οἱ γὰρ ἄνδρες οὗτοι καθάπερ ἔθος ἐστὶ τοῖς οἰκέταις, ὅταν ἐλευθερωθῶσι, ξύρεσθαί τε τὰς κεφαλὰς, καὶ πιλία φορεῖν, ταῦτα δράσαντες αὐτοὶ θρίαμβεύοντι παρέπονται. hoc est, Viri enim illi, qui mos seruorum est cum libertate donantur, rasis capitibus pileati in triumpho Titum comitabantur. Hactenus Plutarchus. Serui quoq; cum pileati uænibant, eorum nomine uenditor nihil præstabat, ut Cælius Sabinus scriptum reliquit. Cuius rei causam esse ait, quòd eiusmodi conditionis mancipia insignia esse in uendundo deberent, ut emptores errare & capi nō possent: neq; lex uendundi operienda esset, sed oculis iam perciperent, quodnam esset mancipiorum genus. Hæc Gellius noctium Atticarum septimo. Tiara erat capitis tegmen regum orientis. Ouidius in undecimo de Mida rege,

Tempora purpureis tentat uelare tiaris.

Plutarchus inter Medicam stolam adnumerat in Antonio, qui in publicum filios produxit, ἀλέξανδρον μὲν ἐν ἐσθῆτι μηδικῇ, τιάραν καὶ κίταριν ὀρθὴν ἔχοντα. hoc est, Alexandrum Medica ueste, tiaran & citarin rectam habente. Hieron. ad Fabiolam, Quartum genus est uestimenti rotundū pileolum, quasi sphæra media sit diuisa, ut pars altera ponatur in capite. Hoc Græci & nostri tiaram, nonnulli galerum uocant. Plutarchus in Artoxerxe, ἀποπίπτει δὲ τῆς κεφαλῆς ἡ τιάρα τοῦ κύρου. hoc est, Decidit à capite tiara Cyri. Quo in loco pro galea accipi uidetur. Hesychius enim ait, quandoq; esse περικράνιον, quod antiqui dicebāt ueluti στέμμα. autor Pollux. κίταρις, quā nōnulli cidarim

uocant, Perſarum quoq; regum inſigne erat, ſi recta geſtaretur. Plutarchus in Artoxerxe, ἀνέδειξε τὸν Δαρεῖον βασιλέα πεντήκοντον ἔτος γεγονότα, καὶ τὴν καλουμένην κίταριν ὀρθὴν φορεῖν ἔδωκε. Id eſt, Deſignauit Darium regem quinquaginta annos natum, permiſitq;, ut eam quæ citaris appellatur, rectam geſtaret. Cidaris quoq; capitis ornamentum regum Armeniæ, quod & diadema appellatur. Plutarchus in Lucullo, Τιγράνης δ᾽ αὐτὸς ἑαυτὸν γυμνὸν, καὶ ἄνοπλον φέρων ὑπέρριψε πομπηΐῳ, καὶ τὸ διάδημα τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος ἔθηκε πρὸ τῶν ποδῶν. hoc eſt, Ipſe uero Tigranes nudus et inermis ante Pompeiũ procidit, ſublatumq; à capite diadema ante pedes poſuit. Quod hic diadema dixit Plutarchus, citarim in Pompeio appellat his uerbis, καὶ τέλος, ὡς πρὸς αὐτὸν ἦλθε πομπήιον, ἀφελόμενος τὴν κίταριν, ὥρμησε πρὸ τῶν ποδῶν θεῖναι, hoc eſt, Poſtremo, ut ad ipſum Pompeium uenit, ſublato è capite citare, ante pedes collocare pergit. Vides ut cum de eodem Pompeio & Tigrane eadem referat, quod in Lucullo diadema dixerat, in Pompeio citarim uocet. Quare puto utrunq; ſimul iunctum, inſigne regium eſſe, ut de tiara & cidare recta diximus ex Plutarcho in Antonio. Quin Suidas & Heſychius citarẽ & tiarã eadẽ exiſtimaſſe quoſdã ſcripſerunt. Cidaris uero, ut ait Pollux, appellatur & cyrbaſia, & pileus. τὴν δὲ κυρβασίαν, ἣ κίδαριν καὶ πῖλον καλοῦσι. Ludouicus Cælius in antiquis ſuis lectionibus legit anaxyris, quam & cyrbaſiam dicunt, falſus corrupti exemplaris errore. Legendum enim in Polluce, τὴν δὲ, non, τὴν δ᾽. Salij, autore Dionyſio, tunicas uerſicolores æneis ſuccincti baltheis, togasq; annectentes fibulis circunductis purpura, ſubtegmine puniceo, quas trabeas uocant. Eſt enim gentilis ea ueſtis, Romanis ualde honorifica, & q̃s apices uocant, capitibus imponentes pileos altos, in ſpe-

ciem

ciem coni eductos, quas Græci κυρβασίας appellant. Dia
dema, ornamentum capitis regum insigne. Tacitus in
quinto, Surena patrio more Tiridatē insigni regio euin
xit. Paulo post subdit, Delectū capiēdo diademati diem
hunc cōcelebrauerant. Surenæ enim gētilibus ius erat,
nouo regi primum diadema ponere, ut palàm fit ex Plu
tarcho in Crasso, in hæc uerba, γένει μὲν οὖν δὲ ἀρχῆς
ἐκέκτητο βασιλεῖ γινομένῳ πάρθων ἐπιτιθέναι τὸ διάδημα πρῶ
τος. Reginæ quoq; eo insigni ornabātur, ut docet Plutar
chus in Lucullo, de Monima Milesia altera Xerxis uxo
re, cuius magna fama & honor apud Græcos. ὅτι τοῦ βασι-
λέως πειρῶντος αὐτῆς, καὶ μυρίους πεντακισχιλίους χρυσοῦς προπέμ-
ψαντος, ἀντέσχε, μέχρι οὗ γάμων ἐγένοντο συνθῆκαι, καὶ διάδημα
πέμψας αὐτῇ βασίλισσαν ἀνηγόρευσε. hoc est, φ regi ipsam
attentanti, præmissisq; X V aureorum millibus euocāti
non paruerit, donec de matrimonio conuentum fuerit,
missoq; diademate reginam salutarit. Aureum pro cen-
tum solidis nostris accipe, ut docuit Budæus ex Tran-
quillo & Plutarcho & Tacito. Erat autē diadema, fascia
quædā, qua caput circūligabant, unde illa cuius modo
mentionem fecimus, Monima, quum à capite diadema
abstraxisset, collo aptauit, seq; suspendit: περιελοῦσα δὲ ἀπὸ τῆς
κεφαλῆς τὸ διάδημα περὶ τῷ τραχήλῳ περιῆψε, καὶ ἀνήρτησεν ἑαυτήν.
Et quum corporis grauitate laqueus ille cōfractus esset,
O execrandum (inquit) diadema: neq; in tam tristi mihi
ministerio profuisti. A diademate, Metellorum unus di
ctus diadematus, ut inquit Plutarchus in Coriolano, ὅτι
πολὺν χρόνον ἔχων περιεκὸς ἕλκος περιδεδεμένος τὸ μέτωπον. φ mul-
to tempore circūuagabatur, frontem redimitus. Quare
quidam nō indocti apud Plinium in septimo, Diadema
tis legunt, his uerbis: Et hoc dicebat, iam Balearicis &
Creticis & Diadematis, iam Macedonicus ipse. Etiā si

nonnulli putent legendum non Diadematis, sed Numidicis, ex Plutarcho in Lucullo, in ipso statim principio, quum ait, Auunculum Luculli fuisse Metellũ, eum qui Numidicus est cognominatus.

Vitta tegimen capitis matronarum. Tibullus:
Sit modo casta doce, quamuis non uitta ligatos
Impediat crines, nec stola longa pedes.

Erat quoq; Vestalium, qua cum plaga utuntur eæ, quæ perpetuam uirginitatẽ deo uouerũt, unicum dei filium sponsum agnoscentes. Erat autẽ plaga, grande tegimen lineum, qua hodie mulieres Romanæ utuntur, cuius diminutiuũ est plagula, cuius meminit Vlpianus hic. Calanticæ etiam meminit Vlpianus in sequenti, & erat tegmen muliebre capitis. Cicero: Tu'ne quũ mentirentur pedes fusci, quum calanticam capiti accõmodares: κυνῆ pileus erat Lacedæmoniorũ. Strabo in VI. ubi de origine Taranti loquitur: συνέκειτο μὲν inquit, τοῖς ὑακινθίοις ἐν τῷ ἀμυκλαίῳ συντελουμένου τοῦ ἀγῶνος, ἡνίκα τὴν κυνῆν περιθῆ ὁ φάλανθος, ποιεῖσθαι τὴν ἐπίθεσιν. Loquit̃ de insidiis quas Lacedæmoniorum helotes, id est mancipia uocati, & Partheniæ popularibus struxerant. Conuenerat (inquit) ut Hyacinthinis insultus initium fieret in populares, quando habita in Amyclæo ludorum celebritate, Phalãthus capiti cynam imponeret. Cynam paulopost idẽ author (ut opinor) ex Ephoro, pileum Laconicũ appellat, licet aliter rẽ ipsam narret. Cynæ quoq; meminit Athenæus decimoquarto: τοῖς δὲ εἵλωσι πᾶν ὑβριστικὸν ἔργον ἐπιτάττουσι πρὸς πᾶσαν ἄγον ἀτιμίαν. κυνῆν τε γὰρ ἕκαστον φορεῖν ἐπάναγκες. Ilotis autem opus omne iniuriosum & ignominiosum imperabant: cogebatur enim quisque ferre cynam. Hesychius uerò ait, petasum esse pileum Arcadicum. Quibus uerbis palàm fit, petasum fuisse tegmen

capitis, unde petasati dicti. Tranquillus in Augusto: Domi quoquè non nisi petasatus sub dio spatiabatur, hoc est, uelato capite. Athenæus in quinto: ἐπὶ δὲ πάντων τούτων ἀναβεβήκει παιδάρια χιτῶνας ἔχοντα ἡνιοχικοὺς καὶ πετάσους. id est, in his autem omnibus ibant puelli tunicas rhedariorum habentes & petasos. Et in duodecimo, ubi de Alexandro: ἐν δὲ τῇ συνουσίᾳ τά τε πέδιλα καὶ τὸν πέτασον. id est, in conuiuio uerò calceos & petason. Marcus Tullius in epistola ad Cassium: Sed petasati ueniunt, comites ad portas expectare dicunt.

Causia etiam capitis erat, quæ purpureæ dabantur à regibus Macedonum, ut diximus. Erat enim Macedonum causia, καυσία πῖλος μακεδονικὸς παρὰ μενάνδρῳ. id est, causia apud Menandrũ pileus est Macedonicus: ait Pollux in decimo: ut tiara, candys, ut ἀναξυρίδες Medorum & Persarum. Erat aũt candys tunica, quę regis erat haliporphyros, aliorũ uerò purpurea: ut ait Pollux. Atqui Alexãder Magnus (uti ferunt) anaxyridas, candyn, tiaramq; semper repudiauit. Erant autem anaxyrides, feminalia seu brachæ, ut inquit Suidas, Hesychius, & etiã (ut audio) Eustathius in Homerũ Iliados secũdo. Quod & Strabo dixisse uidetur, quũ ait in quarto, ubi de cultu Gallorum: σαγοφοροῦσι δὲ καὶ κομοτροφοῦσι, καὶ ἀναξυρίσι χρῶνται περιτεταμέναις. hoc est, sagis utuntur & comã nutriunt, oblõgisq; feminalibus, quas unico uocabulo brachas dicere possumus. Idẽ Strabo author est, ἀναξυρίδας Persarũ quoq; fuisse, his uerbis: ἐσθὴς δὲ τοῖς ἡγεμόσι καὶ ἀναξυρὶς τριπλῆ. χιτὼν δὲ χειριδωτὸς, τριπλοῦς, ἕως γόνατος. ὁ ὑπενδύτης μὲν λευκὸς, ἀνθινὸς δὲ ὁ ἐπάνω. ἱμάτιον θέρους μὲν πορφυροῦν ἢ ἀνθινὸν, τιάραι παραπλήσιαι ταῖς τῶν μάγων, ὑπόδημα κοῖλον, διπλοῦν. τοῖς δὲ πολλοῖς χιτὼν ἕως μεσοκνημίου, καὶ διπλοῦς. ῥάκος δὲ σινδόνιόν τι περὶ τῆς κεφαλῆς. hoc est, Persarum principes

uestis uice uti bracha tripla duplaq́;, & manicata tunica ad genua usq; promissa, cuius suffultura utiq; candida, exterior uero pars picta. Eorum pallium æstate purpureum, uel uarium: hyeme uero pictum: tiaræ haud absimiles eis quas Magi gestant, calciamentum cauum ac duplum: uulgus autem tunicam ad mediam usq; tibiam gestāt, eamq; duplam: fascia uero sindonica caput euinciunt. Erant autem brachæ Gallorum transalpinorum, Britonumq́;. Martialis,

Quod ueteres brachæ Britonis pauperis,
Quibus & pudenda tegebantur. Iuuenalis,
Mittentur brachæ, cultelli, fræna, flagellum.

Tacitus decimoseptimo, Ornatum ipsius municipia & coloniæ in superbiam trahebant, quòd uersicolore sagulo brachas tegmen barbarum indutus, togatos alloqueretur. Plutarchus in Othone, ἐκείνων δὲ Κεκίνας, ὅτι χῆμα δημοτικός, ἀλλ' ἐπαχθὴς καὶ ἀλλοκότου σώματος μεγάλου, γαλατικῶς ἀναξυρίσι καὶ χειρῖσι ἐνεσκευασμένος. Quibus uerbis eadē ferè quæ apud Tacitū retulisse uidetur Plutarchus. Vnde brachati dicti Narbonēses, ut ait Plinius. Iuuen. in octaua, Vt brachatorum pueri, Senonūq; minores. Nunc uero etiam brachatis, & transalpinis nationibus. Scitum est illud Tranquilli, Gallos Cæsar in triūphum duxit. Iidem in curia Galli brachas deposuerūt, latū clauum sumpserunt. De brachis etiam (ut opinor) dictum prouerbialiter, ut de re insolita, ἀμαθὴς ἀναξυρίδα περιθέμενος, πᾶσι ταύτην ἐδείκνυ. hoc est, imperitus brachā indutus, omnibus eam ostentat. Neque uerò puto ἀναξυρίδα subligaculum fuisse, quod tantùm (ut opinor) pudendorum uelamen erat, neque femora contegebat, ut brachæ & ἀναξυρίδες, quæ & ob id feminalia dicuntur à probatissimis authoribus. Diodorus in quinto: ἐσθῆσι δὲ

χρῶνται

χρῶνται καταπληκτικαῖς. χιτῶνας μὲν βαπτοὺς χρώμασι παντο-
δαποῖς διηνθισμένους καὶ ἃς ἀναξυρίδας ἐκεῖνοι βράκας προσα-
γορεύουσι. Subligaculi uero meminit Tullius Officiorum primo, Scenicorum quidem mos tantam habuit à uetere diſciplina uerecundiam, ut in ſcena ſine ſubligaculo pro-
deat nemo. Græci περίζωμα uocant. Plutarchus in Ro-
mulo, ἐν περιζώματι γυμνοὶ διαθέουσι. Et Atheneus, ni fallor, διαζώσφας appellat, in decimoquarto, καὶ αἱ θεσσαλαὶ αὐταὶ ὀρχηστρίδες, καθάπερ αὐταῖς ἔθος ἐστὶν ἐν ταῖς διαζώσφαις γυμ-
ναὶ ὠρχοῦντο. Etiam Theſſalæ ipſæ ſaltatrices, ut eis mos eſt in diazoſphis nudæ ſaltabant. quod dictum fortaſſis eſt ἀπὸ τῆς ὀσφύος. Quare quod ſcriptũ eſt in epiſtola Pau-
li ad Epheſios, ad finem, στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, uerti potius debuit: Succincti ſubligacu-
lo, uel ſuccincti ſimpliciter, quàm baltheo. Nihil em̃ com-
mune lumbis cum baltheo. Nec te moueat, quod doctiſ-
ſimos mouiſſe uidetur, quòd ſcilicet ſupra mentionem fe-
cit πανοπλίας. Poſt hæc enim ſubdit, de calciamẽtis, quę nec armorum appellatione ueniũt, nec ueſtimentorum, ſi iureconſultis credimus.

Cap. XXI

ARiſto etiam coactilia ueſti cedere ait.) Coactilia, inquit Aegnatius, iureconſultis dici uidentur pel-
les, ſeu lora, quibus inuoluuntur, adligantur'ue ueſtimen-
ta, quæ omnia inſtrumẽti uiatorij ſunt. Hactenus Aegna-
tius. Quibus uerbis uidetur id ſignificari, quod Græci φάσκωλον dicunt. Itali *ualize*, nos uero *malle*. Ego ante quàm hæc Aegnatij uerba legiſſem, aliter ſentiebam, ſiquidem memineram me legiſſe apud Plinium in octauo, Lanæ & per ſe coactæ ueſtem faciunt. unde coactilia dicta putabã ea, quæ uulgo *feltra* appellamus. Nunc uero tanti uiri au-
toritate permotus ſubſiſto. Cæſar libro tertio de bello ci-
uili, Atq; oẽs ferè milites aut ex ſubcoactis, aut ex cento-
nibus

nibus, aut ex coriis tunicas ac tegmenta fecerant quibus tela uitarent. Quod si uerum tibi lector uidebitur, quod nos ante uulgata Aegnatii scholia opinati sumus, ausim & ego opinari bis ad eundem lapidem Aegnatium offendisse. Neq; enim pertinaciter in Pertinace Capitolini legendum, tabernam coactiliariam, ut censet Aegnatius: sed coctilitiam potius, id est eam in qua coquebantur ligna, ne fumum facerent, quorum meminit Vlpianus in l. ligni appellati, supra de leg. tertio, & de uerb. sig. his uerbis, Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant. Quæ etiam à Martiale ligna acapna dicũtur, quæ & forsitan coctilia dicũtur à Trebellio Pollione in D. Claudio, in hæc uerba, Ligni quotidiani pondo mille, si est copia: sin minus, quantum fuerit, & coctilium quotidiana batilla quatuor. Quæ Iulius Pollux in decimo ξύλα καύσιμα appellat. Quod uero apud Plinium in octauo, post uerba supra scripta, in uulgatis codicibus legitur, Indumenti usum ueniunt: legendum, in tomenti usum uæniunt. Cuius loci me admonuit (uolo enim suæ cuiq; industriæ honos reddatur) Christophorus Longolius, uir mecum iisdem Græcarum literarum studiis, ueluti sacris initiatus, eoq; nomine mihi amicissimus. Ille eñ unus in causa fuit, uti posthabitis rabularũ altercationibus, quibus audiẽdis in suprema Parisiorũ curia tempus tereremus, Romam unà cum eo ad capiendũ ingenii cultum concederem: cuius immaturo interitu, Romanę, Græcæq; literæ damnũ non mediocre fecerũt, cuiusq; singularem tum doctrinã, tum uirtutem admirati Romani, eum non petentem ciuitate donarunt. Laboris enim improbitate, ingeniiq; felicitate eò gradum fecerat, unde si porrò fatorum clementia uitæ diem prorogante adnisus fuisset, peruenire ad summa, et doctissimo cuiq; in utriusq; linguę facultate ęquari

potuisset

potuiſſet. Latine quidem loquendo neſcio an habuiſſet parem neminem. Quod ſi quis meum hac in re teſtimonium eleuet, ut hominis Longolij amiciſſimi, Germani Brixij carmē legat, uiri utriuſq; linguæ ſtudioſiſſimi, tum uero poetæ feliciſſimi,

Longolio uix dum digreſſo matris ab aluo
　Dixerat Aonidum nomine Mercurius,
Creſce infans, tibi ab ingenij, linguæq; diſertæ
　Dotibus, olim ingens, me duce, fama aderit.
Quam primis poſtquam ſibi conciliaſſet in annis
　Longolius fuſo, nocte dieq;, oleo:
Tum deus eloquij ueritus, ſi debita fati
　Ordine uixiſſet tempora Longolius,
Ne ſibi præriperet linguæ decus, inuidus illum
　Contactum uirga ſuſtulit ante diem.

Εἰς τὸ αὐτὸ τοῦ αὐτοῦ.

Κείμενον ἐν μουσῶν κόλποις αὐτήνορος ἐντὸς
　Τείχους, λογγόλιον μοῖρ' ὀλοὴ δάμασεν.
Τῷ ῥα ἑῆς πόλιος στέφανον δωρήσατο ῥώμη
　Ἀστείῳ γράψαι ξεῖνον ἀμειβομένη.
Εἵνεκα τῶν τε λόγων, καὶ λέξιος εἵνεκα κομψῆς,
　Εἵνεκα τῆς διδαχῆς, εἵνεκα τῶν χαρίτων.
Δύσμορε λογγόλιος, φατὸν ὡς, θάνες ἐν νεότητι
　Καί περ ἐὼν ζωῆς ἄξιος ἀθανάτου.

Hæc Lazarus Bayſius commentabatur, emendaturus, immutaturusq;, ſiquid ſit, quod à uarietate iudiciorum deſyderetur.

LAZARI BAYFII DE VASCVLIS

G

ANTONIO A BVRGO CLARISSIMO VIRO, GALLIArum Cancellario Lazarus Bayfius S.

HAS nostras uigilias pridem edideramus sine tutore, sine uindice, Antoni clarissime: propterea quòd id temporis Venetijs eramus à rege legati: nihilq; à quoquam iurisgentium authoritate fulti timeremus, qui ab omnibus propemodum sancti haberemur. Nunc ipsi ad priuatam fortunam reiecti, te potissimum nostrorum studiorũ assertorem fore idoneum cognouimus: qui in altissimo dignitatis gradu constitutus, summisq; occupationibus districtus, tuam tamen dignitatem ad hęc humaniora studia, ut ita dicam excolenda, demittere nõ grauaris. Quorũ studiosis ut prodesse posses, quantũ uelles, Regis Francisci iudicio factum est, qui te nihil tale cogitantẽ, ne dicã nõ ambientẽ, ad hoc munus sponte sua delegit, quod & est, & habetur in nostra Gallia eximium. In quo obeundo te ita geris, ut plus tua comitate comite, prudentiq; cõsilio negotiorũ expedias, quàm quantum iure & potestate, morosaq; seueritate, qui ante te fuerunt, potuerint omnes. Et nimirum expediendis, conficiendisq; rebus uincit facilitas seueritatem, prudentia authoritatem, consilium potestatem, Sed hæc fortasse nimiũ multa. Accipies igitur hoc paruũ opusculum tua (ut soles) ab omnibus prædicata humanitate: in quo uidebis explicatam, ut potuimus, Romanorum supellectilem, uasa omnia aurea, argentea, & in his (si dijs placet) nonnulla gemmea: quæ tibi (ut spes est) tam grata erũt, quàm antiquarijs hominibus esse solent numismata è terra eruta, quæ in amoribus propter antiquitatẽ & delicijs habẽt. Vale. Calend. Augusti, ANN. M. D. XXXVI

LAZARI BAYFII ANIMADVERSIONES IN TRACTATUM DE AURO & ARGENTO LEGATO.

IN capite Vxori quis legauit, quæsitum est an carruca dormitoria. Carruca uehiculi genus est à carro deductũ. Quam & rhedã uocat Martialis, ubi de Basso, Faustine plena Bassus ibat in rheda. Subdit enim, Nec feriatus ibat ante carrucam. Plinius libro trigesimotertio, conqueritur quòd sua ætas carrucas ex argẽto cælare inuenerit, quas & aureas fuisse testatur Martialis in quinto,

Aurea quod fundi pretio carruca paratur.

Antonius Heliogabalus, ut author est Aelius Lampridius, cum priuatus esset, iter nunquam minus sexaginta uehiculis fecit: Imperator uero etiam sexcenta uehicula dicitur duxisse: asserens decem millibus camelorum, Persarũ reges iter facere: & Neronẽ quingentis carrucis iter iniisse. Surenas autẽ Persarũ regis præfectus, ἐξήλαυνε καθ' ἑαυτὸν ἀεὶ χιλίαις σκευοφορουμένοις καμήλοις καὶ διακοσίας ἀπήνας ἐπήγετο παλλακίδων. Plutarchus in Crasso, Δημοσθένης περὶ τῶν συμμοριῶν, de eodẽ rege Persarũ inqt: καὶ τί τοῦτ' ἐστιν πρὸς διακοσίας καὶ χιλίας καμήλους, ἃς βασιλεῖ τὰ χρήματα ἄγειν φασὶν οὗτοι. Plutarchus etiã in Alexãdro, τὴν δὲ ἄλλην κατασκευήν, καὶ τὸν πλοῦτον ἐκκομισθῆναι φασὶ μυρίοις ὀρικοῖς ζεύγεσιν καὶ πεντακισχιλίαις καμήλοις. A carruca

dicuntur mulæ carrucariæ, trahēdis carrucis aſſignatæ. Sic & aſinus machinarius dicitur ab Vlpiano in l. Cum quæreretur, ſuprà De leg. tertio, & in l. Quęſitū, De fundo inſtructo. Et aſina molendinaria à Paulo dicitur in l. Cū de lanionis, ſuprà de fundo inſtructo. Neq; enim iureconſultorum tempore adinuentæ erant machinæ, quę defluentis, atque adeo præcipitantis aquę impetu rotantur, quibus hodie paſſim noſtri molitores utuntur. Dicitur & meta molendinaria, quæ eſt molæ pars inferior, catillus uero ſuperior. Quam metam Græci ὄνον uocant, & μύλος ὀνικὸς dicitur apud Matthæū capite decimooctauo. Quę & meta molendinaria dicitur à Iureconſulto Paulo, ſuprà De fundo inſtructo. inſtrumento leg. Quòd uero hic Scæuola carrucæ dormitorię meminerit, addit fidem his quæ de cubiculo uiatorio Neronis principis ex Plin. diximus in l. Veſtis, infra Eadē. Dormitoriā autē dixit, ut & Iulius Pollux refert in decimo, à comicis dici χιτὼν εὐνητὴρ, quam nos uerbum è uerbo, ſi uolumus, tunicam dormitoriam dicemus, uulgo camiſiam nocturnā. Quin & Horatius Sermonum primo, nocturnam dixit illo uerſiculo, Nocturnam ueſtem maculant uentremq; ſupinum. Plutarchus in Themiſtocle huiuſcemodi carrucas dormitorias σκηνὰς uidetur appellare cum ait:

ἀλλὰ καὶ τὰς ἀργυρωνήτους καὶ παλλακευομένας ἰσχυρῶς παραφυλάττουσιν, ὡς ὑπὸ μηδενὸς ὁρᾶσθαι τῶν ἐκτὸς, ἀλλ᾽ οἴκοι μὲν διαιτᾶσθαι κατακελεισμένας, ἐν δὲ ταῖς ὁδοιπορίαις ὑπὸ σκηνὰς κύκλῳ περιπεφραγμένας ἐπὶ τῶν ἁρμαμαξῶν ὀχεῖσθαι.

In l. Cum aurum & argentum &c. an replumbari debeant. Plin. Secundus libro nat. hiſt. triceſimoquarto, docet duo plumbi eſſe genera, nigrum & candidū. Album nulli rei ſine mixtura utile eſt, neq; argentum ex eo plūbatur, hoc eſt, ut ipſe interpretor, iungitur & ſolidatur, quoniam

quoniam prius liquescit argentum. Quibus Plinij uerbis planum fit, quid sit argentum replumbari: replumbatur enim, si plumbum auellitur, & argētum purum relinquitur. Applumbare uero argentum, est plumbo addito curare, ut argentum argento, uel massa massæ cohæreat, cuius meminit Paulus in l. In rem actio, supra De rei uendicatione, in hæc uerba, Non idem in eo quod applumbatum est, quia ferruminatio per eandem materiã facit confusionem, plumbatura uero non idem efficit. Plumbatura igitur est, quando plumbo massa massæ iungitur, ita ut iunctura plumbea cohæreat. Ferruminatio uero fit, si per eandem materiam massa massæ confunditur. Plin. libro tricesimotertio, cap. quinto, ubi de glutinandis perficiendisq; metallis, dicit aurũ stagno ferruminari, his uerbis, Chrysocollam aurifices sibi uendicant agglutinando auro, & inde omnes similiter utentes appellatam dicunt. Temperatur autem ea Cypria ærugine, & pueri impubis urina, addito nitro, terit̃ Cyprio ære, in Cyprijs mortarijs. Ita ferruminatur aurum. Ferruminatur dixit, id est alicui rei iungitur. Sic & idem Plinius ferruminat dixit, pro coniungit. Et decimosexto, ubi de calamis & arundine, Aut enim pro pluma strata cauponarum replet: aut ubi limosiore callo induruit, sicut in Belgis, contusa & interiecta nauium commissuris ferruminat textus, glutino tenacior, rimisq; explendis fidelior pice.

In eadem l. §. Si cui uascula argentea, utputa lances quadratæ sint legatæ. Lanx à latitudine dicitur, ut quidam putauere, & est uas escarium. Horatius, Ne non & cantharus & lanx Ostendat tibi te. Et erat non solum lata, sed etiam caua, & ob id cauas lances dixit Martialis undecimo,

Sic implet gabatas paropsidasq;,

Et leues ſcutulas, cauasq; lances:
Hoc lautum uocat, hoc putat uenuſtum,
Vnum ponere ferculis tot aſſem.

Erant autem lances maximæ, mediæ, & minimæ, ut inquit Iureconſultus, in l. Cui lancem, hoc ipſo tractatu. Et erant non ſolum quadratæ quædam ut hic, ſed & rotundæ aliæ: quod uel Horatij uerſibus probari poteſt Sermonum ſecundo,

Vmber & ilígna nutritus glande rotundas
Curuet aper lances, carnem uitantis inertem

Planum fit etiam ex uerbis Pauli in l. Si in rem, ſuprà De de re uendica. in hæc uerba, Quamuis & in uaſis occurrat difficultas, utrum lancem duntaxat dici oporteat, an etiam quadratam uel rotundam. Nos rotundis utimur, & uulgo *platum* à latitudine dicimus, ut opinor. Quòd autem lanx uas ſit eſcarium, adducor ut credam ex Iuuenalis quinta,

Aſpice quàm magno diſtendat pectore lancem
Quæ fertur domino ſquilla, & quibus undiq; ſepta

Aſparagis. At uereor ne cui uidear in re non dubia teſtimonijs uti minime neceſſarijs. Ad alia pergam, ſi modo prius dixero, lances chryſendetas dici à Martiale, & etiã chryſendeta, lances aureis cruſtis illigatas & exornatas. Martialis in ſecundo,

Immodici tibi flaua tegunt chryſendeta muli.

De quibus cruſtis copioſius infra dicemus. Catinũ quoque uas eſcarium dicimus, à capiendo dictum, & per diminutionem catillum deducunt. Horatius Sermonum primo, Menſaue catillum

Euandri manibus tritum deiecit ob hanc rem:
Aut poſitum ante mea quia pullum in parte catini
Suſtulit eſuriens, minus hoc iucundus amicus

Sit mihi: Quibus Horatij uerbis uides Romanos illos solitos catinis uti ad reponendos pullos, & alia obsonia, ut hodie platis utimur. Pisces quoq; catinis reponebant, quod uel Horatij uersu planũ fit sermonũ secundo,

Angustoq; uagos pisces urgere catino.

Catino autem utebantur pauperiores, quod conijcio ex Horatij sermonum primo,

Assisto diuinis, inde domum me
Ad porri & ciceris refero, laganiq; catinum.
Cœna ministratur pueris tribus, & lapis albus
Pocula cum cyatho duo sustinet, astat echinus
Vilis cum patera, guttus Campana supellex.

Eo enim fictili utebantur antiqui. Iuuenalis in sexta.

Aut quis
Sympullum ridere Numæ, nigrumq; catinum,
Et Vaticano fragiles de monte patellas
Ausus erat.

Est autem Sympullum, ut id obiter intelligas, uas fictile, quo in sacris prolibabãt sacrificuli. Plinius libro trigesimoquinto de plastice, In sacris quidem etiam inter has opes non murrhinis cristallinis'ue, sed fictilibus prolibatur sympullis. Nec me fallit quosdan uiros, & eos doctissimos legere apud Plinium sympinijs ἀπὸ τοῦ συμπίνειν. Quod haud scio an cuiquam probare possint. Et fortasse dictum sympullum, ut ampullam dicimus. Tullius tertio De legibus, Excitabat enim flens in sympullo, ut dicitur, Gratidius, quos post filius eius Marius in Aegæo excitauit mari.

Sympullum

Sympullum in antiquo marmore cum lituo sic descriptum Romæ uidimus.

Marcus sanè Tullius, qui ista ignorare non potuit, uasa illa quibus in sacris Numam usum fuisse constat, capedines ac fictiles urnulas uocat in eo libello qui παράδοξα inscribitur. Verba autem Tullij hæc sunt, siquis forte requirat: Quid autem Numa Pompilius minus'ne gratas dijs immortalibus capedines ac fictiles urnulas fuisse, quàm Deliacas aliorũ pateras arbitramur? Hactenus Tullius, qui in tertio de natura deorum capedunculas eas uocat, Docebo, meliora me didicisse de colendis dijs immortalibus iure pontificio & more maiorũ, capedunculis quas Numa nobis reliquit. Magida etiamnum inter escaria uasa ascribunt, cuius mentio apud Paulũ in l. Seruus, suprà De condict. indebi. & à magnitudine dictam putant, cum à maza deducatur, ut quidã autumãt, à qua & mazonomum dictũ rentur, cuius meminit Horatius Sermonum secundo, Deinde secuti

Mazonomo pueri magno discerpta ferentes.

μάγις Græcum uocabulum est, quo significantur mensæ, quæ apponuntur & remouentur, authore Iulio Polluce. Fenestella quoque, ut inquit Plinius, tympana, se

iuuene

iuuene, dicit appellata patinas & lances, quas antiqui magidas appellauerant. Est autem patina ab eo, quòd pateat, dicta, quam Iureconsultus in l. Cum de lanionis, supra De fundo instructo, inter culinaria uidetur adscribere, cum inquit, Patinæ & cacabi ad coquendum pulmentarium. Patinis utiq; , nisi si in authorũ obseruatione falsus sum, utebantur non solum ad coquendum pisces, & cætera id genus, quod authore Plinio probatur libro uigesimo tertio, ubi de fæce sapę, Decoquitur, inquit, in patinis cum sale & adipe ad tumorem quoq; maxillarum & ceruicum: sed etiam ferculi uice. Cum ferculum dico, uas ad ferendum obsonium uel pulmentarium intelligo. Et nisi me & lectorem decipio, eadem patina utebantur & ad coquendum, & ad ferendum obsonium, elixũ præsertim. Horatius,

Siquis eum seruum patinam qui tollere iussus,
Semesos pisces tepidumq; ligurierit ius.

Idem Horatius Sermonum secundo,

Affertur squillas inter murena natantes
In patina porrecta.

Quibus certe locis patinam pro ferculo posuit Horatius. Iuuenalis autem in quarta, patinam rhombo coquendo extructam, taxat his uerbis,

Quidnam igitur censes, conciditur? absit ab illo
Dedecus hoc Montanus ait, testa alta paretur,
Quæ tenui muro spatiosum colligat orbem:
Debetur magnus patinæ subitusq; Prometheus.
Argillam atq; rotam citius properate: sed ex hoc
Tempore iam Cæsar figuli tua castra sequantur.

Notatur & à Plinio in x. natur. hist. Aesopi patina, in qua posuit aues cantu aliquo, aut sermone uocales, nummis sex singulas coemptas. Vitellij quoque patinam scribit Tranquillus ab eo dedicatam, ac propter eius immen

ſam magnitudinem clypeum Mineruæ, αὐγίδα πολιούχου nuncupatam, in qua ſcarorum iocinora, phaſianorum & & pauonũ cerebella, linguas phœnicopterorũ, murenarum lactes, à Carpathio uſque, fretoq; Hiſpaniæ per nauarchos ac triremes petitarum. Huic autem patinæ faciendæ fornax in campis exædificata erat, quando eo peruenit luxuria, inquit Plin. lib. trigeſimoquinto, ut etiam fictilia pluris conſtent quàm murrhina. Hãc patinam Vitellius in principatu ſuo condidit C C. ſeſtertijs. Murrhini uero pretium ab eodẽ Plinio ponitur lib. X X X V I I, Excreſcit indies eius rei luxus, murrhino L X X X. ſeſtertijs empto, capaci planè ad ſextarios tres calice. Vides ut uas murrhinum prægrande L X X X. H S. emptum, ſitq; ſumma multo inferior ea quam in patina ſtatuimus, quãto uidelicet numerus C C. octogenarium ſuperat. Nec te moueat quòd apud Plinium libro trigeſimoquinto capite duodecimo, in uulgatis codicibus ſic legitur, Nam nos cum unã Aeſopi tragœdiarum hiſtrionis in natura auiũ diceremus ſeſtertijs D C. ſtetiſſe, nõ dubito indignaturos legentes. Nã in antiquo codice legimus non ſeſtertijs D C. ſed ſeſtertijs centum. Et in X. ubi de Aeſopi patina, non legendum, ſexcentis ſeſtertijs taxata, ſed ſeſtertijs centũ. Qui loci apud Pliniũ corrupti in cauſa fuere, ut uiri alioqui doctiſſimi iſta non ſatis percepiſſe uideãtur. Quibus non danda eſt uenia: nihil enim peccarunt qui diuinare non potuerunt: ſed habenda eſt gratia, quòd nos incautos loci præcipitis admonuerint, & quaſi digito commõſtrarint, ne cum uulgo temere iſtac præteruecti collaberemur. Propter illam porrò Vitellij patinam, Mutianus altero conſulatu ſuo in conqueſtione exprobrauit patinarum paludes, alludens opinor ad Pontinas paludes. Cæterum à patina dicitur tripatinum ſumma cœnarum lautitia

titia, una erat murenarum, altera luporum, tertia myxo-
nis piscis, inclinatis iã scilicet moribus, ut tamen eos præ
ferre Græciæ etiam philosophis possimus: siquidẽ in Ari
stotelis hæredum auctione septuaginta patinas uænisse
traditur, authore Plinio. Patella quoque uas escarium ad
olera & pulmenta ponenda, quam Græci λεκανίδα uo-
cant. Iulius Pollux in sexto, τὰς δὲ καλουμένας πατέλλας λε
κανίδας ὀνομαστέον. Sic enim legendum apud Pollucem.
Quod autem in patellis olera ponerẽtur, uel Horatij uer
sibus epist. primo ad Torquatum probatur:

Si potes Archiacis conuiua recumbere lectis,
Nec modica cœnare times olus omne patella.

Et Martialis in quinto

Ponetur digitis tenendus ustis
Nigra coliculus uirens patella.

Et Iuuenalis in V.

Ponitur exigua feralis cœna patella.

Quorum omnium testimonijs clarũ est, credo, patellam
paruam esse patinam, quæ ab istis tum modica, tum exi-
gua dicitur. Iulius Pollux recensens uasa escaria, τεύχη &
χεύματα uocat, quæ nos uasa & uascula: κύκλοι, quos or-
bes & quadras dicimus: πίνακες, quas lances uocat Iure-
consultus. Quod autẽ πίνακες sint uasa escaria, ex A-
thenæo uidere est in IIII. cũ ait, καὶ γὰρ τοὺς πίνακας ἐφ' ὧν
τὰς τροφὰς προστίθενται τοιούτους ἔχουσιν. Patinas & patellas,
λεκάνας et λεκανίδας dicũt, nisi fallimur, ut notũ ex prouer
bio, οὐδὲ λεκάνη δελφῖνα χωρεῖν, cuius meminit Plutarchus
in Lucullo. Ad calcẽ istius legis uel capitis, si lubet ita
uocare: Quemadmodũ claui aurei & purpuræ. Legendũ
purpurei, ex uetusti exemplaris fide. Sic enim & ipsi hũc
locum citauimus in libello de re uestiaria. Claui enim pur
purei insuebantur uestibus, & maxime tunicis, ad eam fe
re partẽ qua pectus tegebatur. Horatius Satyra septima,

Et latum demisit pectore clauum.
Non quòd reuera essent claui, sed quòd uiderentur clauorum purpurea capita supereminentia in tunicæ superficie. Et ut huic nostræ coniecturæ fidem habeamus, facit quod apud Athenæum in XI. legimus, ubi interpretatur hos Homeri uersiculos πὰρ δὲ δέπας περικαλλὲς ὃ οἴκοθεν ἦγ᾽ ὁ γεραιὸς χρυσείοις ἥλοισι πεπαρμένον. Ait enim, poetã dicere poculum illud, quam Nestorida uocat, fuisse aureis clauis suffixum: nõ quod in poculo claui infixi fuerint sed quòd ἐξοχὴ ἦν ὀλίγη καὶ οἱονεὶ κεφαλίδας ἥλων ἀπετέλουσα. πεπάρθαι δὲ λέγεται τοὺς ἥλους ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ οὐχ᾽ ὅτι ἔξωθεν πρόσκειται καὶ πεπαρμένοι εἰσὶν, ἀλλ᾽ ὅτι ἐμπεπαρμένοις ἐοίκασιν ἔξωθεν ὀλίγῳ προύχουσι τῆς ἄλλης ἐπιφανείας ὄντες. Nostri uasculariĳ eiusmodi pocula martellata uocant. In capite, Etsi non sunt claui, nec aurea emblemata, quæ in parapsidibus argenteis essent. Legendum censeo paropsidibus, quæ uasa sunt escaria in Iuuenale,

Quàm multa magnaq; paropside cœnat.

Tranquillus in Galba, Et ordinario quidem dispensatori breuiarium rationum offerenti, paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligẽtia porrexisse. In uulgatis codicibus legitur parapsis, cũ uocabulũ græcum sit. παροψὶς enim à Græcis non solum pro uili opsonio, & iure & etiam maza: sed pro escario, quod docet Iulius Pollux his uerbis, τὰς μὲν παροψίδας, ἡ μὲν πλείστη χρῆσις ἐλέγχει τοὔνομα ἐπὶ μάζης, ἢ ζωμοῦ τινὸς, ἢ ἐπὶ ἐδέσματος εὐτελοῦς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγγεῖον λεκτέον. & mox subdit, ἐν δὲ τῇ ἀντιφάνους Βοιωτίᾳ σαφέστατα ἐπὶ τοῦ ἀγγείου ἐστὶν εἰρημένον. καὶ λέοντας παρατίθησι ἐν παροψίσι βολβούς. Athenæus quoq; in nono ad principium quærit, apud quem authorem παροψὶς ponatur pro uase, ut de re minime triuiali addubitans. Quòd uero, ἐπὶ παροψήματος ponatur, id est, pro obsonio, citat

Aristopha

Ariſtophanem in Dędalo,

πάσαις γυναιξὶ ἐξ ἑνός τε τοῦ τρόπου
ὥσπερ παροψὶς μοῖχος ἐνσκευασμένος
ὧν δὲ τοῦ σκεύους Citat eundem locum citatū à Iulio Pol-
luce, ex cuius collatione legēdum duxi apud Pollucem,
καλέσασα non καλέσασθαι, ut paſſim legere eſt in uulgatis
codicibus: & in altero βοιωτία, non βοιοτίω. Citat
Alexim in Eſione,

ὡς εἶδε τὴν τράπεζαν ἀνθρώπους δύο
φέροντας εἴσω, ποικίλων παροψίδων
κόσμον βρύουσαν, οὐκ ἔτι εἰς ἐμὲ βλέπων.

Argenteis autem addidit Iureconſultus, quandoquidem
fiebant & fictiles, quod uel è Martialis uerſibus intelli-
gere eſt, cū paropſidem rubram uocet in XI,

Cui portat gaudens ancilla paropſide rubra
Alecem, ſed quam protinus illa uoret.

In eadem lege, Vel ſigilla argentea. Sigilla ſunt parua ſi-
gna, quæ ſunt ſimulacra ad effigiem alicuius uel dei, uel
herois facta. Cicero in ſexta in Verrem, Nego ullam gē-
mam, aut margaritam, aut quicquam ex auro, aut ex ebo
re factum, ſignum ullum æneum, marmoreum, eburneū:
nego ullam picturam, neq; in tabulis neq; textilibus fu-
iſſe, quin quæſierit, inſpexerit, quod placitum ſit abſtule-
rit. Et in eadem, Patella grandis cum ſigillis ſimulacris de
orum effigiem. Et paulo poſt, Appoſuit patellam in qua
ſigilla erant egregia, iſte continuo ut uidit, non dubitauit
illud inſigne penatium hoſpitaliumq; deorum ex hoſpita
li menſa tollere. Sed tamen quod antea de iſtius abſtinen
tia dixeram, ſigillis auulſis reliquum argentum ſine ulla
auaritia reddidit. Vides ut quæ prius dixerat ſigilla, uo-
cet illud inſigne penatium. Et in eadem, ubi de ſimulacro
Herculis Agrigentini, Poſtea, inquit, conuulſis repagu-

 lis

lis, effractisq; ualuis, demoliri signum ac uectibus labefa ctare conatur. Vbi Tullius signum uocat Herculis simu/ lacrum: & sic accipiendum est in l. Titia, ad finem, in eo/ dem, cum ait, Iubeoq; signum dei ex libris centum, in il/ la sacra ęde et in patria statui. Quo in loco recte pro simu lacro intellexit Accursius, nõ ut Hugut, nescio quis, qui ridicule satis signũ dei pro cruce interpretatur. Illis igitur Ciceronis uerbis planum fit, ut opinor, signa & sigilla, si mulachra uel deorum uel alicuius alterius rei esse. Quæ sigilla uasis & scyphis illigabantur cælatorrm & uascula riorum artificio, qui scyphi ob id dicuntur sigillati à Mar co Tullio in eadem oratione in Verrem, Cum sederem, inquit, do mi tristis, accurrit Venerius, iubet me scyphos sigillatos ad prętorem statim afferre. Sigillatos dixit, hoc est sigillis ornatos: Græci ἀγάλματα & ἀγαλμάτια di/ cũt, et εἴδη θεῶν, quę nos signa et sigilla dicimus, nisi fallor.

Vasis

Vasis aurei uel argẽtei sigillati, et emblematis ornati forma, qualis apud antiquos fuit

Ornabantur etiã uaſa emblematis, dictis ἀπὸ τοῦ ἐμβάλλεσθαι quòd uaſis adijcerentur & reuellerentur, cum libitum erat. De quibus dicere ſuperſedeo, quando de his copioſe tractauit G. Budæus in Annotat. Illigabantur & aureis cruſtis uaſa, ut eſt apud Paulum in l. Pediculis, infra eodẽ in hęc uerba, Cymbia argẽtea cruſtis aureis illigata. Quarum cruſtarum meminit Tullius in ſexta, his uerbis, Cybiratæ fratres uocantur, pauca improbant, quæ probarant, ijs cruſtæ aut emblemata detrahebantur: ſic Haluntini excuſſis delicijs cum argento puro domum reuerterunt Hactenus Tullius. Vaſa pura dixit Iureconſultus non cælata in l. Si in rem, ſuprà De rei uendicat. A cruſtis autem iſtiuſmodi dicti cruſtarij, quorũ artificio uaſa cruſtis illigabantur. Plinius libro trigeſimo tertio: Habuit & Teucer cruſtarius famam. Incruſtare quoqꝫ dicimus. Horatius Sermonum primo,

Syncerum cupimus uas incruſtare.

Huiuſmodi uero cruſtarum mentio apud Iuuenalem,

Ipſe capaces
Heliadum cruſtas & inæquales beryllos
Virro tenet phialas.

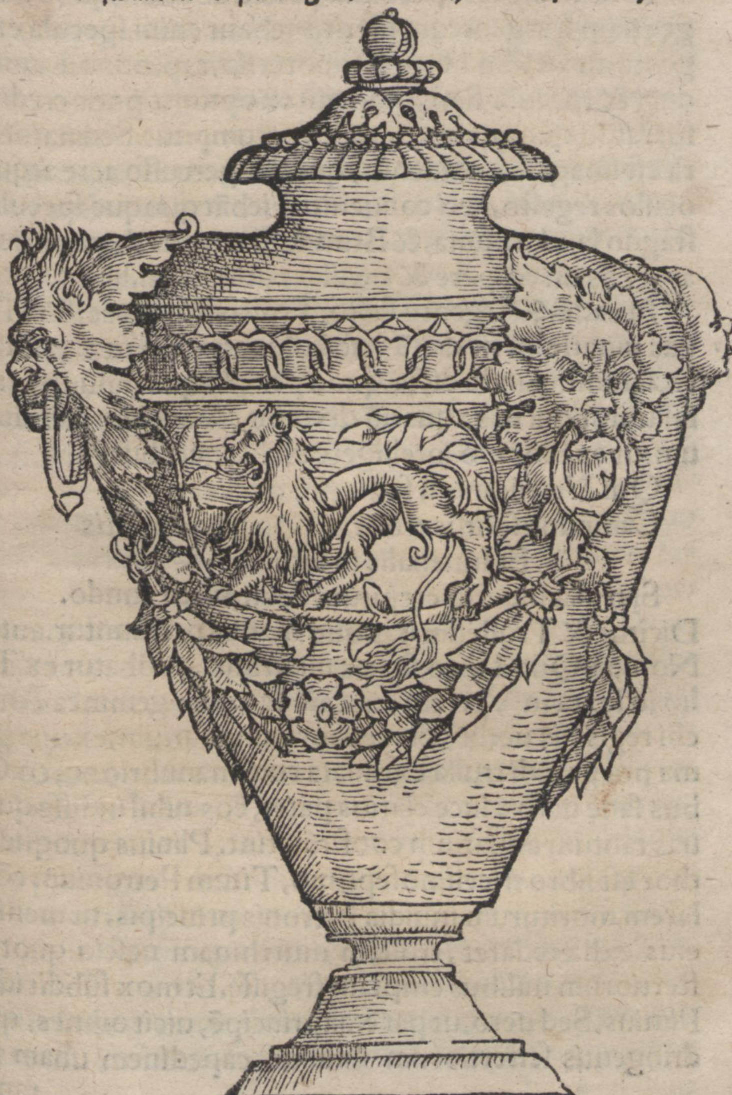
Cæterum uaſa aureis cruſtis illigata, quod & ſuprà diximus, dicuntur à Martiale chryſendeta in ſexto

Ponuntur ſemper chryſendeta Calpetiano,
Siue foris, ſeu cum cœnat in urbe domi.

Dicuntur & lances chryſendetę ab eodẽ in apophoretis.

Vaſis

Vasis aureis crustis illigati, ac cælati, siue chrysendetæ forma

In eadem, Nec speculum parieti affixum, quod intelli-
ge etiam si argenteum fuerit. Fiebant enim specula ex ar-
gento, ut ait Plin. lib. tricesimotertio, cap. nono, Laminas
duci & specula fieri, non nisi ex optimo posse creditum
fuerat, id quoque iam fraude corrumpitur. Sed natura mi-
ra est imagines reddendi, quod repercusso aere atque in
oculos regesto, fieri conuenit. Fiebāt quoque specula ex
stagno laudatissima, & Brundusij temperabantur, donec
argēteis uti cœpere & ancillæ. author Plin. lib. XXXIIII.

In eadē. §. Argento facto, Trullas & pelues, &c. Trua
uas uinarium, sic dictū quòd usu terat͂: uel ut alij putaue-
re, à transuolando dicta, quod per eā aqua trāsuolet, tamē
falluntur qui uas aquariū dixerint. Erat enim uas uinari-
um, ut ex Horatio intelligere est his uersibus,

Qui Veientanum festis potare diebus
Campana solitus trulla, uappamq; profestis.

Et Iuuenalis in tertia,

Si trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo.

Dicitur & Trulleum uas quo manus perluuntur. author
Nonius. Quod uero sit uas uinarium, probatur ex Tul-
lio in sexta in Verrem, ubi ait de trulla gemmea Antio-
chi regis his uerbis, Erat etiam uas uinarium, ex una gem
ma prægrandi trulla excauata cum manubrio aureo. Qui
bus sane uerbis luce clarius patet, eos nihil uidisse qui eā
uas tantum aquarium confirmarint. Plinius quoque au-
thor est libro tricesimoseptimo, Titum Petronium cōsu-
larem moriturum inuidia Neronis principis, ut mensam
eius exhæredaret, trullam murrhinam nescio quot se-
stertiorum milibus emptam fregisse. Et mox subdit idem
Plinius, Sed uero, ut par erat principē, uicit omnes, qua-
dringentis sestertiorum milibus capedinem unam pa-

rando. Capedinem posuit pro uase uinario, quæ dicta uidetur à capiendo, ut & capis & calpar. Huius autem capedinis meminisse uidetur Plutarchus in libello De cohibenda iracundia, quo loco corrupta sunt exemplaria. Supradictorum autem uasculorum mentio est apud Nonium, quem uide: neque enim hoc tempore sententia est, omnia uasorum genera persequi, sed in aliud tempus, quo liberiore otio perfruemur, ista reijcimus: tantum lectorem admonitum uolo, ut discat ex Ciceronis uerbis, & Iureconsulti scriptis ad finem istius capitis, antiquos gemmeis uasis usos, ut regum nostrorum luxus cum antiquorum elegantia & lautitia comparatus, summa parsimonia, ne dicam frugalitas, esse uideatur. Sed ad reliqua huiusce tractatus uocabula explananda properemus. Pelues. Nonnulli peluim à pelluendo dictam affirmant: alij à pedum lotione, inde pelluuium uas in quo pedes lauantur: sic & malluuium uas in quo manus lauantur. Varro de lingua latina, Peluis pedes lauis, à pedum lauatione. Ego uero me memini legisse apud Iulium Pollucem in decimo, ubi tractat de uasis, in quibus abluuntur pedes, πέλλυν dici à tragœdijs, τὴν λεκάνην. οἱ δὲ αἰολεῖς, inquit uocant πέλυκα μάλιστα τὴν ξυλίνην: nos uulgo gede dicimus. Sic & Raniot uas in quo pocula lauantur, quod Græci ὀλκαῖον & λυτήριον eodem authore uocãt. Vide igitur lector optime, ne peluis Græcum sit, aut certe à grçca origine deductum: quia Grçci dicunt & πέλλυν & πέλυκα, nos peluim.

Repositoria quoq; continebuntur. Repositoria à reponendo dicta uidẽtur, in quibus reponebãtur mensę, quæ fortasse inde trapezophora dicũtur. Reponere enim collocare est. Tullius in sexta in Verrẽ, Erant ęnea pręterea

duo ſigna non maxima, uerum eximia uenuſtate, uirgi/
nali habitu atq; ueſtitu, quæ manibus ſublatis ſacra quæ
dam more Athenienſium uirginum repoſita in capitibus
ſuſtinebant, Canephoræ ipſæ uocabantur. Repoſita di/
xit, hoc eſt, ut ego interpretor, collocata: & inde repoſito
ria dicta, quibus uel menſæ, uel opſonia collocarētur. Pli
nius lib. triceſimotertio, Iam uero & menſas repoſitorijs
imponimus, & ad ſuſtinenda opſonia interradimus late/
ra. Menſarum intellige. Plinius in eodē, cap. XI. Corneli/
us Nepos tradit, ante Syllæ uictoriā duo tantū triclinia
Romæ fuiſſe argentea: repoſitorijs argentū addi ſua me/
moria cœptum, Feneſtella dicit, qui obijt nouiſſimo Ti/
berij Cæſaris principatu: ſed & teſtudinea tum in uſum
ueniſſe. Ante ſe autem paulo lignea rotunda ſolida, nec
multo maiora quàm mēſas fuiſſe. Se quidem puero qua
drata & compacta, aut acere operta, aut cedro cœpiſſe.
Mox additum argētum in angulos lineasq; per cōmiſſu/
ras. Cū uero Plinius ſolida dicat repoſitoria, damnantur
inſcitię ij, qui pro loculis & recōditorijs interpretati ſunt,
quos in pręſentia nominare non eſt neceſſe. Illud uero in
præſenti non omiſerim, θύβην dici ab Athenęo in quarto
repoſitorium, in quo lanx cū opſonio reponeretur. Ver/
ba autē apud Athenæū hæc ſunt, πίναξ δίπηχυς τὴν
διάμετρον ἐν θύβῃ κατακείμενος ἀργυρᾶ, πλήρης ἰχθύων ὀπτῶν
πάντα γένη συνηθροισμένων. Hoc eſt, Lanx dimetientis ma
gnitudine bicubitalis in repoſitorio collocata argēteo pi/
ſcium aſſatorum referta ex omni genere congregatorū.
id genus repoſitoria uulgo *chapeletz* uocamus, eiſq; uti/
mur ad ſuſtinendas lances & diſcos. Plin. lib. XVIII. ad
finem, Necnon & in conuiuijs menſiſq; noſtris, uaſa qui
bus eſculentum additur, ſudorem repoſitorijs relinquen
tia, diras tempeſtates prænunciant. Plinius uigeſimoocta

uo, capite

uo, capite secundo, Recedēte aliquo ab epulis, simul uerri solum: aut bibente conuiua, mensam uel repositorium tolli, inauspicatissimum iudicatur. In l. Etsi nō sunt claui. §. Argēto facto, Et ideo scutellas uel promulsidiaria cō tineri. Vasa promulsidiaria dicuntur ea quibus promulsidem apponebant. Est autem promulsis, quod uice mulsi dabatur conuiuis ad prouocandam auiditatem cibi. Huiusmodi fortassis erāt, artolagani, oleę, & lucanica. Mulsum enim ex uetere uino factum nō implet stomachum, sed appetentiam reuocat, & auiditatem cibi, ut docet Plinius lib. uigesimosecundo, ubi de natura mellis. Sic enim promulsidem dici puto, ut proconsulē & proprætorem dicimus. Proarietē quoque dixit Cæsar in quarto Cōmentariorum, pro eo instrumento quo uice arietis utimur ad adigendam materiam, his uerbis: Et ad inferiorē partem fluminis obliquæ adigebantur, quæ proariete subactæ, & communi opere coniunctæ, uim fluminis exciperent. Quo loco obliquæ substantiue positum credo. M. Tullius ad Papirium Pætum, Ad quem uirum? nō eum quem tu solitus es promulside conficere. Et paulo post subdit, Dediscendæ tibi sunt sportellæ, & artolagani tui. Artolagani confectionem docet Athenæus in tertio his uerbis, εἰς δὲ τὸ καλούμενον ἀρτολάγανον ἐμβάλλεται οἰνάριον ὀλίγον καὶ πέπερι, γάλα τε καὶ ἔλαιον ὀλίγον ἢ στέαρ. Est autē panis genus quod & uulgo nomen retinet. M. Tullius ad eundem Papirium Pętum, oleas & lucanica promulsidis loco numerasse uidetur, in hæc uerba, Neque est quod in promulside spei ponas aliquid, quam totam sustuli: solebam enim antea delectari oleis & lucanicis tuis. Hactenus Tullius. Mulsum autem an sit id quod Gręci οἰνόμελι dicunt, dubitari potest, propterea quod Iurecōsultus Vlpianus in l. Si quis uinū legauerit, suprà De tritico, uino

uel oleo legato, aliud mulſum eſſe, aliud œnomeli poſu/iſſe uideatur, cum ait, Sed ſi mulſum ſit factum, uini ap/pellatione non continebitur proprie. Subdit enim, Oe/nomeli plane, id eſt dulciſſimum uinum, continebitur. Idē etiam Vlpianus in l. Idem Pomponius ſcribit, ſuprà De rei uendicatione, aſſeuerare uidetur, mulſum eſſe ſpeci/em diuerſam à uino, cum ait, Idem ſcribit ſi ex melle, & ex uino tuo factum ſit mulſum, quoſdam exiſtimaſſe id quoq; communicari. Sed puto uerius, ut & ipſe ſignifi/cat, eius potius eſſe qui fecit: quoniam ſpeciem priſtinam non retinet. Quod & Iuſtiniano probari uidetur, in §. Cum ex aliena, De rerum diuiſione. Quin & Plinius li/bro uigeſimo ſecundo, ubi de natura mellis, mulſum pro cibi genere uidetur poſuiſſe, cum ait, Multi ſenectam lō/gam mulſi tantū nutricatu tolerauere, Subdit enim, Ne/que ullo alio cibo, celebri Pollionis Romuli exemplo: quem centeſimum annum excedentem, cum diuus Au/guſtus hoſpes interrogaret, quanam ratione maxime ui/gorem illum animi corporiſq; cuſtodiſſet: ille reſpondit, Intus mulſo, foris oleo. Proculus quoque in l. Qui ui/num Surentinum. §. Cui dulcia, annumerat mulſum, u/uas, ficus & palmas, itemq; paſſum & defrutum, inter ea quæ dulcium legato cedunt, ac potius conditurae loco ſunt, quàm uini. Huius ſententiæ Paulus etiam fuiſſe ui/detur in libro reſpōſorum & ſententiarum receptarum. οἰνόμελι, authore Dioſcoride, σκευάζεται πρὸς δύο μετρη/τὰς οἴνου αὐστηροῦ καὶ παλαιοῦ ὡς τὸ πολὺ, ἑνὸς μετρητοῦ μέλιτος μιγνυμένου. & differt à melitite, quod fit è muſto, cum quin/que congijs auſteri muſti, & mellis cōgio, & ſalis cyatho. Plinius de uinis factitijs: quę ſumpſiſſe uidetur ex Dioſco/ride περὶ μελιτίτου οἴνου fere ad uerbum. Quibus uerbis pla/nū fit οἰνόμελι dici mulſum à Plinio: cū ait, Diſtat à mulſo,

quod

quod dicit Dioſcorides, διαφόρει δὲ τοῦ οἰνομέλιτος. Quod ſi uerũ eſt, malim ſuſpicari locum mendoſum apud Vlpia- nu*m*, quàm uirum doctiſſimũ ſimul & ὀνοματοθήραν, ut in- quit Athenæus in tertio, ignorationis coarguere.

In eadem.§.Infecti, ad finem, Certe ſi caccabos argen- teos. Hiſce Iureconſulti uerbis probatur caccabos, & ſartaginẽ eſſe uaſa culinaria. Caccabus autem Græcum eſt, Athenæus in quarto ex Antiphanis paraſito,

Εἶτα οὐκ ἂν εἴποις κάκκαβον λέγω,
Σὺ δ' ἴσως ἂν εἴποις λοπάδ' ἐμοὶ τοὔνομα
οἴει διαφόρειν εἴτε κάκκαβόν τινες
χαίροντες ὀνομάζουσιν, εἴτε σίττυβον,
πλὴν ὅτι λέγεις ἀγγεῖον οἶδα.

Caccabos & patinas inter culinaria uaſa adſcribit Pau- lus in l. Cum de lanionis, ſupra De fundo inſtructo. Sunt & alia eius generis uaſa apud Latinos, aula ſiue olla, ad pultem & olera coquenda, uel quod prouerbio manife- ſtum fit, celebrata Catullo, Ipſa olera olla legit, tum etiam ex Iuuenalis uerſiculo Satyra decima quarta,

Et grandes fumabant pultibus ollæ.

Annumerantur & iſta, lebes, ahenum, tripus, patella, frixorium, craticula, mortarium, & piſtillum. Vaſa etiam coquinaria apud Iulium Pollucẽ hæc didicimus, χύτρας, χυτρίδια, χυτρίδας, λοπάδας, λοπάδια, ἐχίνους, ἐχινίσκους, χάλ- κια, χαλκίδια, ἐσχάρας, ἐσχαρίδας, λέβητας, λεβήτια, λεβητά- ρια, καὶ ὀβέλους, καὶ ὀβελίσκους. Quæ uerucula dicere poſſu- mus ex Plin. lib. XXXIII. his uerbis, Ex eo ſublata ueru culis ferreis, atq; ipſa flãma cõuoluit uerucula, ut ſit modi ci põderis. Vbi Plin. ueruculũ dixit, ut Græci ὀβελίσκον. λο- πάδα uero & λοπάδιον ſartaginẽ dicimus, ut opinor. Nos uulgo Galli *la poalle*, ut uocabuli græci nõ leuiter preſſa ue ſtigia retinere uideamur, uſq; adeo Galli ſunt φιλέλληνες.

Illam

Illam uero quam *chauferettã* dicimus, Iulius Pollux, quẽ potissimum in his sequimur authorem, πύρανον dicit & πυρφόρον: apud nos dicta uidetũ ἀπὸ τοῦ καῦμα φέρειν, *Chaufe rette*. Sed de his satis. Ridebunt enim, ut uideo, istum meum Gallicarum dictionum ἑλληνισμὸν Germani simul & Itali: sed rideant, modo ualeamus. Cæterum quòd hic miliarij Iurecõsultus meminerit, torquere poterit uel me diocriter doctos, non solum Accursio tenebras offunde re, cuius interpretationẽ non sine risu fateor me legisse. sed illi uiro ut temporibus illis non imperito iuris ac legũ illorum temporum infœlicitas obfuit, quibus omnia bar baries Gotthica occuparat. Miliariũ igitũ uas erat ad parã dam aquam calidam, quam & caldam uocat Martialis,

Caldam poscis aquam, sed nondum frigida uenit.

Quod uero hic miliariũ uocat Pomponius, Paulus in l. Cum de lanionis, æneum appellat, quod supra focũ pen det, in quo aqua ad potandũ calefit. Quo in loco puto le gendũ ahenũ ex Horatij epist. II. Emptis

Sub noctem gelidam lignis calefactat ahenum.

Quod autẽ sit uas ad parandũ aquæ caldæ potũ, docet A thenæus in III. his uerbis, τὸ μιλιάριον καλούμενον ὑπὸ ῥωμαί ων τὸ εἰς θερμοῦ ὕδατος κατεργασίαν κατασκευαζόμενον. Quod uas nonnulli Grecorum uerborũ artifices ἰπνολέβητα ap pellarũt, eodem authore Iulio. Pollux in decimo, ubi tra ctat de his uasis, in qbus calefit aqua, sic ait, ἵνα μὲν τὸ ὕδωρ θερμαίνεται θερμαντῆρες, θερμαυστρίς, θερμασίς, χαλκία θερμαν τήρια, ἐσχαρίδες, λέβητες, λεβητάρια, ἰπνολεβήτια. Nos hoc ultimum miliaria uertere possumus, ut opinor. Miliarij etiam mentio est in ἐπιγραμμάτων secundo. Cuius extat haud inconditum epigramma, ipsi Latinum fecimus in condite fortasse, sed tamen ut possit intelligi,

Ex ære emisti miliarion Heliodore

Qui

Qui perflat Thracas frigidius Borea.
Ne suffles ignes, tu fumum stulte lacessis,
Tempus in æstiuum baucalim hanc habeas.

Ἠγόρασας χαλκοῦν μιλιάριον ἡλιόδωρε
Τοῦ ποδὶ τὴν θρᾴκην ψυχρότερον βορέου.
Μὴ φύσα, μὴ κάμνε, μάτην τὸν καπνὸν ἐγείρεις
Εἰς τὸ θέρος χαλκὴν βαύκαλιν ἠγόρασας.

Miliarij etiamnum meminit Palladius.

In eadem. §. Perueniamus ad gemmas. Cedãt igitur gemmæ phialis uel lancibus inclusæ auro argento'ue. Phiala est quam Græci φιάλην uocant: dictam putant, quasi πάλην, κατ' ἀντιστοιχεῖαν, ἢ τὸ πιεῖν ἅλις παρέχουσα, μείζων γὰρ τοῦ ποτηρίου. Apud Athenæum legimus & phialium, φιάλιον χρυσοῦν in s, his uerbis, διὸ καὶ Φίλιππον τὸν τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀλεξάνδρου πατέρα, φησὶ δοῦρις ὁ σάμιος φιάλιον χρυσοῦν κεκτημένον ἀεὶ τοῦτ' ἔχειν κείμενον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον.

Hoc est, Quocirca Philippum quoq; illum, qui regem magnum Alexandrum progenuit, refert Duris Samius, cum auream phialam haberet, semper illam sub puluino tenuisse repositam. Quam tamen ipsam phialam Plinius libro trigesimotertio, poculum aureum uocat. uerba ipsa Plinij adscribam, ut obiter locus ille mendosus emaculetur, Summæ apud exteros licentiæ fuerat, poculo aureo puluino subdito, Philippũ regem dormire solitum: Agnonem Teium Alexandri magni præfectum aureis clauis suffigere crepidas. Sic enim legendum apud Plinium non Agonentium, ut in quibusdam, & in alijs Agonem Teium. Quod uel doctissimi Plutarchi authoritate confirmari potest, cum ait in Alexandri Magni uita, ὥστε ἄγνωνα τὸν τήιον ἀργυροῦς ἐν ταῖς κρηπῖσιν ἥλους φορεῖν. Quo in loco aduertendũ est, Plutarchum dixisse clauos illos fuisse argenteos, cum Plinius dicat eos aureos. Et sentẽtiæ

Plinij astipulatur Athenæus in duodecimo his uerbis, ὧν εἷς ὢν καὶ ἄγνων χρυσοῦς ἥλους ἐν ταῖς κρηπῖσιν καὶ τοῖς ὑποδήμασιν ἐφόρει. Quorum unus Agnon cum esset, aureos clauos in soleis & calceamẽtis gestabat. Vides ut aureos clauos dicat χρυσοῦς ἥλους, quos Plutarchus dixit ἀργυροῦς argẽteos: Quocirca uel diuersos à Plinio & Athenæo authores se-cutus est Plutarchus, uel etiam quod doctissimis uiris in-terdum cõceditur, μνημονικὸν ἁμάρτημα fuit, quod ἀργυροῦς conscripserit χρυσοῦς. Vtcunque sit, certe constat inter ipsos authores illum Alexandri Magni præfectum Agnonem fuisse appellatum, patria Teium, ut nihil amplius de Pli-nij lectione dubitari possit. Illud quoque adijciã ex Plutar-cho in Artoxerxe, καθ᾽ ὁδὸν αὐτουργὸς ἄνθρωπος οὐδὲν ἄλλο καιροῦ φθάσας εὑρεῖν τῷ ποταμῷ προσέφερεν. καὶ ταῖν χεροῖν ὑπο-λαβὼν τοῦ ὕδατος προσήνεγκεν, ἡσθεὶς ὁ ἀρτοξέρξης φιάλην ἔπεμψε αὐτῷ χρυσῆν καὶ χιλίους δαρεικούς. Idẽ Plutarchus A-lexãdri Magni liberalitatem demõstrat in ipsius uita, his uerbis, Alexãder κοινὸν τῶν προγεγαμηκότων μακεδόνων γά-μων ὀψιάσας, ἐν ᾧ φασὶν ἐνακισχιλίων τῶν παρακεκλημένων ἐπὶ τὸ δεῖπνον ὄντων, ἑκάστῳ χρυσῆν φιάλην πρὸς τὰς σπονδὰς δοθῆναι.

In eadem, In margaritis. Margarita à Græcis μαργαρί-της dicitur. Theophrastus apud Athenæum in tertio, τῶν θαυμαζομένων δὲ λίθων ἐστὶ καὶ ὁ μαργαρίτης καλούμενος, διαφανὴς μὲν τῇ φύσει. Eorum lapillorum qui in admira-tione habentur, est & margarita dicta, natura quidem pellucida. Cætera quoque ad margaritarum originem spectantia persequitur Athenæus diuersis authoribus citãdis. Quam melius noscere est ex Plinio in nono. Cu-ius uerba adscribam, simul ut intelligãtur ea quæ scripta sunt à Iurecõsulto in l. Pediculis, ad finẽ, infra eodem ubi de elenchis, cylindris et tympanis, uocabulis Accursio in cognitis agitur; simul uero etiã, ut interim nonnulli Pli-

nij loci

nij loci à nobis in illo capite ueræ ac germanæ lectioni re
stituantur, ea sunt capite trigesimoquarto, Principium er
go columenq; omnium rerum pretij margaritæ tenent.
Indicus maxime has mittit oceanus. Inter illas beluas ta
les tantasq;, quas diximus, per tot maria uenientes, tam
longo terrarum tractu, è tantis solis ardoribus, atq; Indi-
cis quoque insulis petuntur, & admodum paucis. Ferti-
lissima est Taprobane & Toidis, ut diximus in circuitu
mundi. Item Perimula promontorium Indiæ. Præcipue
autem laudantur circa Arabiam in Persico sinu maris ru-
bri. Origo autem atque genitura, concha est haud mul-
tum ostrearum conchis differens. Has ubi genitalis anni
stimularit hora, pandentes sese quadam oscitatione im-
pleri roscido conceptu tradũt, grauidas postea eniti, par-
tumq; concharum esse margaritas pro qualitate roris ac-
cepti: si purus influxerit, candorem conspici: si uero tur-
bidus, & fœtum sordescere: eundem pallere, cœlo minan
te conceptum: ex eo quippe cõstare, cœliq; eis maiorem
societatem esse quàm maris: inde nubilum trahi colorem
aut pro claritate matutina serenum. Si tempestiue satien
tur, grandescere & partus. Si fulguret, cõprimi conchas,
ac pro ieiunij modo minui. Si uero & tonuerit, pauidas
ac repente cõpressas, quę uocant physemata efficere, spe
ciem uero inani inflatam sine corpore, hos esse concharũ
abortus. Sani quidem partus multiplici constant cute,
non improprie callum ut existimari corporis possit, itaq;
& purgãtur à peritis. Miror ipso tantum eas cœlo gaude
re, sole ruffescere, candoremq; perdere ut corpus huma-
num. Quare præcipuum custodiunt, pelago altius mer-
sæ, quàm ut penetrent radij. Flauescunt tamen & illæ se-
necta, rugisq; torpescunt, nec nisi in iuuenta constat ille
qui quæritur uigor. Crassescũt etiã in senecta, conchisq;

adhærescunt, nec ijs auelli queunt nisi lima, quibus una tantum est facies, & ab ea rotũditas, auersis planities, ob id tympana nominantur. Cohærentes uidemus in conchis hac dote unguenta circunferentibus. Cæterum in aqua mollis unio, exemptus protinus durescit. Concha ipsa cum manum uidet, comprimit sese, operitque opes suas, gnara propter illas se peti: manumque si preueniat, acie sua abscindit, nulla iustiore pœna, & alijs munita supplicijs: quippe inter scopulos pars maior inuenitur, sed in alto quoque comitantur marinis canibus: nec tamen aures fœminarum arcentur. Quidam tradunt sicut apibus, ita concharum examinibus singulas magnitudine & uetustate præcipuas esse ueluti duces, miræ ad cauendum solertię: has urinantium cura peti: illis captis, facile cæteras palantes retibus includi: multo deinde obrutas sale in uasis fictilibus, erosa carne omni, nucleos quosdam corporum, hoc est uniones decidere in ima. Vsu atteri non dubium est, coloremque indiligentia mutari. Dos omnis in candore, magnitudine, orbe, leuore, pondere, haud promptis rebus, in tantum ut nulli duo reperiantur indiscreti: unde nomen unionum Romanę scilicet imposuere delitię. Nã apud Græcos non est, nec apud barbaros inuẽtores eius aliud quàm margaritæ. Est in candore ipso magna differentia. Clarior in rubro mari repertus. Indicus specularium lapidum squamas assimulat, aliàs magnitudine præcellens. Summa laus coloris est exaluminatos uocari. Et procerioribus sua gratia est. Elenchos appellant fastigiata longitudine, alabastrorum figura in pleniorem orbẽ desinentes. Hactenus Plinius. Nostri *poyrettem* uocant. Et elenchorum meminit Iureconsultus in l. Pediculis. §. finali hoc tractatu. Cũ autẽ ait Plinius, Er procerioribus sua gratia est: de illis fortasse sentire uidetur, quos cylindros

Paulus

Paulus uocat in l. Pediculis ad finem in eodem. ſiquidem cylindri lapilli ſunt teretes & oblongi atq; uolubiles, inſtar eius columnæ qua utimur æquandis areis. Qui cylindri fiebant & ex aliĳs lapillis. Plinius libro trigeſimo ſeptimo, ubi de beryllis, Indi mire gaudent longitudine eorum. Et mox ſubdit, Ideo cylindros ex ĳs facere malunt quàm gemmas, quoniam eſt ſumma commēdatio in longitudine. Hactenus Plinius. Quibus Pliniĳ uerbis intelligere eſt, cylindros & elenchos in eo differre, quòd elenchi ſint faſtigiatæ longitudinis: cylindri uero proceritatis æqualiter orbiculatę. Quod ſi uerū eſt, noſter Sipōtinus iſta nō ſatis percepiſſe uidet̄. Cylindrorū meminit & Iu- uenalis,

Tu nube atq; tace, donāt arcana cylindros.

Cylindros, hoc eſt, lapillos teretes & oblongos. Habes etiam ex ſuprà ſcriptis Pliniĳ uerbis de tympanis, quorū meminit Paulus in l. Pediculis. Cæterum quod Plinius dicit, fieri concharum abortus ſi tonuerit, efficereq; ea quæ phyſemata appellant, contra ſentit Athenæus in tertio his uerbis, φασὶ δὲ ὅταν βρονταὶ συνεχεῖς ὦσι καὶ ὄμβρων ἐκχύσεις, τότε μᾶλλον τὴν πίνναν κύειν, καὶ πλείστην γίνεσθαι μαργαρίτην καὶ δὴ μεγέθη. Aiunt autem ſiquando tonitrua cōtinua fuerint, pluuiarumq; effuſiones, tunc maxime conchas concipere, grauidasq; fieri, & eo ipſo tēpore multas atq; adeo permagnas fieri margaritas. Quo loco uidētur duo iſti, Plinius & Athenęus, diuerſos authores ſequuti.

In eadē, quia concha apud rubrum mare & creſcit & coaleſcit, concham pro quadam ſpecie margaritarum accipit Accurſius. Nòs uero cum Plinio dicimus margaritas in concha naſci, quarum clariores inueniuntur in rubro mari, eodem Plinio authore.

In eadem. §. Murrhina autem uaſa. Oriens murrhina mittit: Inueniuntur enim ibi in pluribus locis, nec inſi-

gnibus Parthici regni, præcipua tamen in Carmania: humorem putant sub terra calore densari. Amplitudine nusquam paruos excedũt abacos, crassitudine rara, quanta dictum est uasi potorio. Splendor his sine uiribus, nitorq; uerius quàm splendor. Sed in pretio uarietas colorum, subinde circumagentibus se maculis in purpuram, candoremq; & tertium ex utroq; ignescentem, ueluti per transitũ coloris purpura, aut rubescente lacteo. Quas maculas uidere est in illo pisce, qui murena dicitur, ut nos uir illustrissimus simul et doctissimus docuit Ianus Lascaris, quem qui digne laudare uolet, omnes omnium qui sunt quiq; fuere, laudes colligat, & in eum congerat, sic tamen ut fateatur illius ipsius uirtutes uerbis assequi non potuisse. Aliqua et in odore commendatio est. author Plinius. Primus Pompeius Magnus, Mithridate uicto, sex pocula murrhina Ioui Capitolino dicauit, si Plinio credimus. Augustus ex Alexandria capta, nihil sibi præter unum myrrhinum calicem ex instrumento regio retinuit. author Tranquillus. Sunt & crystallina, quorum meminit Iurecõsultus in l. tertia De supellectili legata. Crystallum fieri aiunt gelu uehementiore concreto, argumento esse, non alíubi reperiri, quàm ubi hybernæ niues maxime rigent, glaciemq; esse, unde nomen Græci dederunt. Ex crystallo uas amphorale uisum est, authore Xenocrate. Plinius etiã author est asyntheta uocari uasa crystallina, pura, sine ulla macula & uitio: uitia enim artifices cælatura occultãt. Crystallinorũ simul & myrrhinorũ meminit Iuuenalis in VI. quo loco pro uasis potorijs posuisse uidet,

> Grandia ponuntur crystallina, maxima rursus
> Myrrhina, deinde adamas notissimus, & Berenices
> In digito factus pretiosior.

Martialis in tertio utrorumq; meminit, his uerbis,

Opimia-

Opimianum morionibus nectar
Cryſtalliniſq; myrrhiniſq; propinat.
Idem in decimo, cryſtalla pro cryſtallina dixit,
Candida ſetini rumpāt cryſtalla trientes.

Quo loco Martialis trientem poſuit non pro uaſe, ut quidam putauere, ſed pro uini modo & menſura in calice poſiti. Trientem enim dixit pro quatuor uini cyathis. Sic & ſextantem pro duobus, & deuncem pro undecim cyathis poſuit in illo uerſiculo, Poto ego ſextantes, tu potas Cinna deunces. Sic & quincuncem pro quinque. Nos hodie ad antiquorum morem uinum miſcemus in calicibus uitreis, non ad cyathorum numerum, ſed ad quatuor uel quinque digitorum craſſitudinem: quorum pollex pedis iuſti menſura eſt, ut minimum quantum à maiorum obſeruatione deflexiſſe uideamur. Decuſſem etiamnum dicebant Romani, non ſolum pro decem aſſibus, ſed etiam pro numero denario, ut ex Vitruuio intelligere eſt: à qua decuſſe decuſſare dixere, rem aliquam diuidere in eam notam, quæ decem apud Latinos ſignificat: ea autem eſt ferè ſimilis illi, quæ apud Grecos X dicitur. Quod ut uerum eſſe credam, facit quod à nobis ſtudioſe obſeruatum eſt, ex Platonis & Ciceronis collatione. Plato enim in Timeo ſic ait, ταύτην οὖν τὴν ξύστασιν πᾶσαν διπλῆν κατὰ μῆκος χίσας μέσην πρὸς μέσην ἑκατέρα ἀλλήλαις, οἷον X προσβαλὼν κατέκαμψεν εἰς κύκλον. Quę ferè ad uerbũ ita uertit M. Tul. in libello De uniuerſitate, ſi tamẽ eſt germanus Ciceronis: ſunt em̃ uiri doctiſſimi qui addubitẽt. Ille porro quiſquis eſt, qui libellũ de uniuerſitate conſcripſit, ita ex Platone uertit, Hanc igitur omnem coniunctionem duplicem in longitudinem diffidit, mediæ'que accommodans mediam quaſi decuſſauit. Quo ſane loco author ille, quicunq; fuit is, decuſſauit dixit

dixit, hoc est in figuram X. composuit, quæ figura apud Latinos decē significat. Cuius figuræ dimidiata pars, V, quinarium, atq; adeo quincuncem notat: quod nonnulli pro instrumento fabrorum positum asseuerāt, quam uulgo *schierram* Galli uocant, ut nos admonuit Victor Faustus quinqueremis instaurator. Et sic quoq; uidetur intelligendus Plinij locus lib. XVIII. ubi de limitatione agrorum his uerbis, Diximus ut in media linea designaretur umbilicus. Per hunc medium transuersa currat alia: hæc erit ab exortu æquinoctiali ad occasum æquinoctialē. Et limes qui ita secabit agrum, decumanus uocabitur. Ducantur deinde duæ aliæ lineæ in decusses obliquæ, ita ut à septentrionis dextra læuaq; ad austri dextram læuamq; descendant. Omnes per eundem currant umbilicū. Et ut ponatur aliquid quod pateat latius, sit linea A, in media cuius sit umbilicus B, per quem ducatur linea C transuersa ad rectos angulos in crucis figuram, quæ linea uocetur decumanus: deinde à dextra læuaq; ducant̃ duæ lineę D E in figurā crucis Burgundiæ: quæ à Plinio dicunt̃ decusses obliquæ, propterea quòd eam formam obtineant quæ decem signat, ut liquet ista figura.

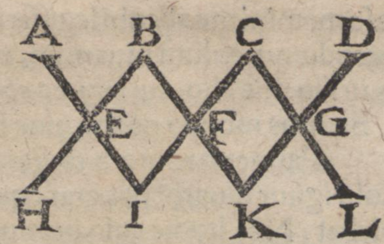

Quòd siquis ex illa figura quę decem notat, mediam partem tollat, manebit ista figura, quę quinarium numerum atq; adeo quincuncem demonstrat. Et nisi fallor, arborum ordines dicuntur in quincuncem digesti, quando secundi ordinis arbores ad primas paribus interuallis sic disponuntur, ut figuram quincuncialem seruare adinuicem uideantur.

Sit

Sit ergo primus arbo-rum ordo A B C D: in se-cundo ordine sic arbores collocandæ sunt, ut E F G, eodem interuallo distent à proximis quibusq;. Verbi causa, E eodem interuallo distet ab A & B quo distent inter se. Quod fieri non potest, nisi æqualium laterum trianguli seruata ratione, quod & in cunctis ordinibus seruandum est: & siquis diligenter inspiciat, figuram quincuncialem ubiq; uidebit: quod fieri nequit, nisi obliqui sint ordines; directe tamen current. Cæsar Commentariorum septimo, Ante hos obliquis ordinibus in quincuncem dispositis scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur. Quare falli uidentur, qui id directis ordinibus fieri putarint. Quintilianus lib. octauo, cap. tertio, Quid enim illo quincūce speciosius, quid in quancūq; partem spectaueris rectius? Sed protinus in id quoq; prodest, ut terra succum æqualem trahat. Virg. in II. Georgicorū,

Non animū modo uti pascat prospectus inanem,
Sed quia non aliter uires dabit omnibus æquas
Terra, nec inuacuum poterunt se extendere rami.

Fiebāt & deltaria crystallina & onychina, ex crystallo & eo lapide qui onyx dicitur. Quo in genere epistolæ amatoriæ cōscribebantur à Cleopatra Aegypti regina ad Antonium Imperatorem, ut asseuerat Plutarchus in Antonio his uerbis, δικάζοντα δὲ πολλάκις τετράρχαις καὶ βασιλεῦσι ἐπὶ βήματος δελτάρια τῶν ἐρωτικῶν ὀνύχινα καὶ κρυστάλλινα δέχεσθαι παρ' αὐτῆς, καὶ ἀναγινώσκειν.

In l. In argento, ueluti columna & urceoli. Quid, malum, sit columnarium, nescire me fateor; neque uero pro

uase memini me alicubi legisse: quin suspicor mendũ esse legendumq́ colum niuarium, ex Martiale in apophoretis in illo disticho, cui lemma colum niuarium,

Setinos moneo nostra niue frange trientes,
Pauperiore mero tingere lina potes.

Colũ igitur niuariũ uas erat, quo aqua ex niuibus colari solebat. Nos hodie colo utimur ad lac colandũ: et est uas ligneum quod fundum linteum habet ei annexum. & *coulouer* uulgo dicitur. Vtebantur autem Romani & sacco niuario, quo liquidius merum potarent, & erat lineus. Martialis,

Attenuare niues norunt & lintea nostra:
Frigidior colo non salit unda tuo. Idẽ Mart. XII,
Et ut liquidum potet alauda merum,
Turbida sollicito transmittere cecuba sacco,
Atq́ inter mensas ire redire suas.

Plinius lib. uigesimoquarto, Nitrosæ aut amaræ aquæ polenta addita mitigãtur, ut intra duas horas bibi possint. Qua de causa & in saccos uinarios additur polenta. A sacco sacculus numorum repositorium. Vlpianus in l. Sed etsi quid, supra De usufructu, si uero simul in sacculo soluit, nihil fecit accipientis. Iuuenalis decimaquarta,

Interea pleno cum turget sacculus ore. Et Catullus,
Plenus sacculus est aranearum.

A sacculo saccularij dicti, quorũ mentio apud Iurecõsultos in tractatu De extraordinarijs criminibus. Quo sane uocabulo quidã significari censuere eos qui a Græcis βαλλαντιοτόμοι dicuntur. Id haud scio quàm recte, homines utique sic dicti, qui e sacculo partem subducebant, & partem auferebant, quantum ex contextu uerborum Iureconsulti deprehendere potuimus. Quid si ij notantur, qui mirifica digitorum agilitate, atque adeo dexteritate quadam

quadam oculos ſpectantium perſtringunt, quos *gobeletarios* dicimus: Et fortaſſe ſunt ij, quos Græci *βαλαντιοκλέπτας* dicũt. Quod aũt aqua ex niue antiqui uterentur, uel Martialis diſticho probari poteſt,

Non potare niuem, ſed aquam potare rigentem
De niue commenta eſt ingenioſa ſitis.

Quam aquam ob id niueã uocat idem Martialis in XI,

Nec niſi poſt niueam cecuba potat aquam.

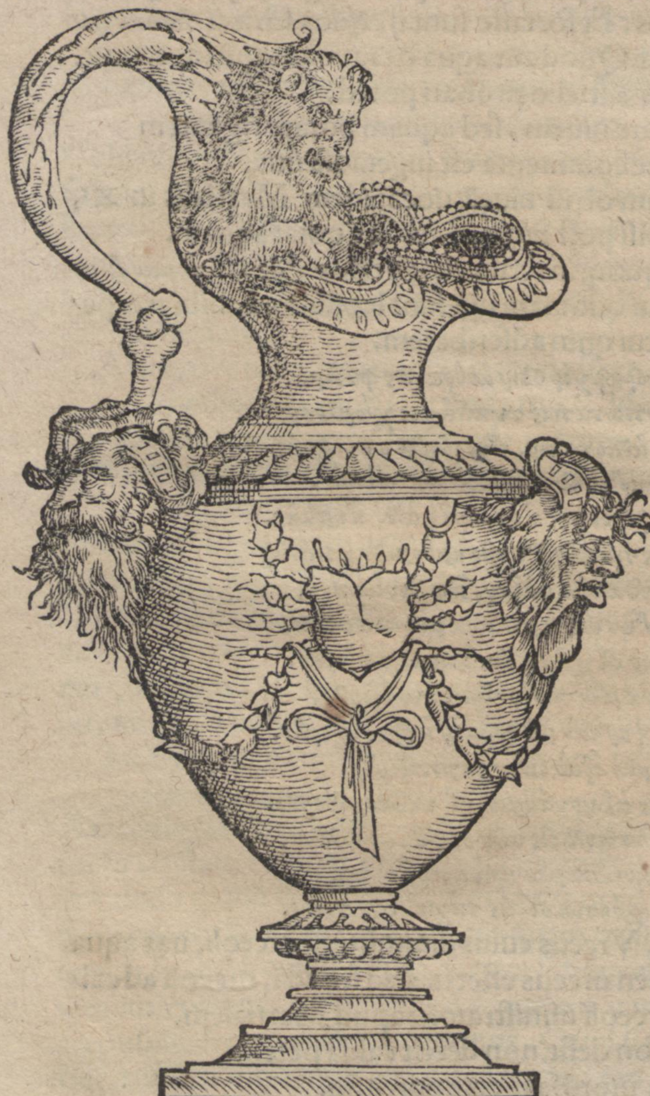
Athenæus quoq; in tertio citat uerſus Alexis ἐν μανδραγοριζομένῃ: qui quoniam uiſi ſunt lepidiſſimi, mihi temperare non potui quin adſcriberem:

Εἶτ' οὐ περίεργόν ἐστιν ἄνθρωπος φύσει,
Ὑπεναντιωτάτοις τε πλείστοις χρώμενον;
Ἐρῶμεν ἀλλοτρίων, παρορῶμεν συγγενεῖς.
Ἔχοντες οὐδὲν εὐποροῦμεν τοῖς πέλας,
Ἐράνους φέροντας οὐ φέρομεν ἀλλ' ἢ κακῶς.
Κἀκ τῆς τροφῆς δὲ τῆς καθημέραν πάλιν
Γλιχώμεθα τὴν μάζαν, ἵνα λευκὴ πρέπῃ,
Ζωμὸν δὲ ταύτῃ μέλανα μηχανώμεθα.
Τὸ καλὸν δὲ χρῶμα δευσοποιῷ χρώζομεν.
Καὶ χίονα μὲν πίνειν παρασκευάζομεν,
Τὸ δ' ὄψον ἐὰν μὴ θερμὸν ᾖ διασύρομεν.
Καὶ τὸν μὲν ὀξὺν οἶνον ἐκπιτίζομεν,
Ἐπὶ ταῖς ἀβυρτάκαισι δ' ἐκβακχεύομεν.
Οὐκοῦν τὸ πολλοῖς τῶν σοφῶν εἰρημένον,
Τὸ μὴ γενέσθαι μὲν κράτιστον ἐστ' ἀεί,
Ἐπ' ἂν γένηται δ' ὡς τάχιστ' ἔχειν τέλος.

Vrceoli. Vrceus cuius diminutiuũ urceoli, uas aquarium, ut tamen urceus eſſet uas ad frigidã, urceoli ad caldam. Inde urceoli miniſtratorij apud Martialem,

Frigida non deſit, non deerit calda petenti.
Sed tu moroſa ludere parce ſiti.

Vrceoli ministratorij forma ex antiquis marmoribus desumpta.

Vrcei figura, quo aqua in æneum infundebatur.

Vrcei meminit Iureconſultus in l. Cum de lanionis, ſæpe citata his uerbis, Vrcei quoq; , quibus aqua in æneum infunditur, in idem genus rediguntur. Erat & nimbus uitreus, cuius mentio multa apud Martialem, quem uide, ſi animus eſt tibi iſta pernoſcere. Illi autem qui ab eodem calices uitrei dicuntur, à Græcis κύλικες ὑάλινοι, uerbum è uerbo ſcilicet nuncupantur, authore Iulio Polluce. Fiebant & calices ex Terebintho, qui à nomine authoris θηρίκλειοι appellabantur: quemadmodũ Antigonides & Seleucides, quibus Antigonus Seleucusq; nomina indiderunt. author Plutarchus in Aemilio. Plinius quoque libro decimoſexto ex Theophraſto quod de Thericle ſcripſit, ſumpſiſſe uidetur, dum ait, Celebratur & Thericles nomine, calices ex terebintho ſolitus facere torno. Athenæus enim libro undecimo, Theophraſtum citat in hæc uerba, ὅτι δὲ κύλιξ ἐστὶν ἡ θηρίκλειος σαφῶς παρίστησι Θεόφραστος ἐν τῇ περὶ φυτῶν ἱστορίᾳ. διηγούμενος γὰρ περὶ τῆς τερμίνθου φησὶ τορνεύεσθαι ἐξ αὐτῆς κύλικας θηρικλείους, ὥστε μηδ' ἕνα διαγνῶναι, πρὸς τὰς κεραμέας. κατασκευάσαι δὲ λέγεται τὴν κύλικα ταύτην Θηρικλῆς ὁ Κορίνθιος κεραμεὺς, ἀφ' οὗ καὶ τοὔνομα ἔχει. ἄλλοι δὲ ἱστοροῦσι θηρίκλειον ὀνομασθῆναι τὸ ποτήριον διὰ τὸ δορὰς θηρίων αὐτῷ ἐντετυπῶσθαι. Illud porrò ſciendum eſt, calicem à probatiſſimis authoribus poni non ſolum pro uaſe, ſed pro ea tantum uaſis parte, quæ humoris capax eſt. Plinius libro triceſimoſeptimo ſuprà à nobis citato, ubi de murrhini pretio agit, Excreſcit, inquit, indies eius rei luxus, murrhino LXXX. ſeſtertijs empto, capaci plane ad ſextarios tres calice. Vides ut calicem murrhini dixerit eam partem quæ humorem continere queat. Sic & roſæ calicẽ dixit Plin. eã partem, quæ roſæ luteos apices in ſe recipiat & cõtineat. Plin. cap. quarto, lib. uigeſimoprimo, Quo mox intumeſcente, & in uirides alabaſtros

ſtros faſtigiato, paulatim rubeſcẽs dehiſcit, ac ſeſe pandit in calicis medio ſui ſtantis complexa luteos apices. Eſt & hydria uas aquarium. Plutarchus in Mario, οἱ μὲν ἀξίνας, οἱ δὲ πελέκεις ἔνιοι δὲ καὶ ξίφη καὶ λόγχας ἅμα ταῖς ὑδρίαις ἀναλαβόντες ὡς καὶ διὰ μάχης ὑδρευσόμενοι. Vtebantur & hydria ad ferẽda ſuffragia, eodem Plutarcho authore in Tiberio, his uerbis, καὶ τὸν δῆμον αὐτοῦ καλοῦντος ἐπὶ τὴν ψῆφον, ἡρπάσθησαν ὑπὸ τῶν πλουσίων ὑδρίαι. Erat et calpis qua uterentur uaſe aquario. Herodianus in VI. ubi de Rheno & Hiſtro loquitur, ἀλλὰ καὶ σὺν ἀρύσασθαι θέλοντας μὴ κάλπεις ἐπ' αὐτῷ μὴ δὲ κοῖλα σκεύη φέρειν, πελέκεις δὲ καὶ δικέλλας, ἵνα ἐκκόψαντες γυμνὸν τὸ σκεῦος ἀράμενοι τὸ ὕδωρ φέρωσιν ὥσπερ λίθον. utebantur etiamnum ὑδρίᾳ ad colligendos continendosq́ mortuorũ cineres, quam & calpin uocaſſe uidetur Plutarchus in Marcello.

In eadem l. §. Vnguentis legatis. Quando hic. §. ſcatet mendis, ſic lector optime me authore, ac potius conſultore, leges, ac emendabis. Vnguentis legatis, non tantum ea legata uidentur, quibus ungimur uoluptatis cauſa, ſed & ualetudinis: qualia ſunt comagena, gleucina, irina, rhodina. E myrrha quoq́, tum nardinũ purum. Hactenus Iureconſultus. Comagenũ unguentũ quod κομμαγηνὸν uocat Galenus in tertio ὑγιεινῶν: à Comagene Syriæ parte dictũ, authore Plin. ubi de anſeribus, Aliud, inquit, reperit Syriæ pars, quę Comagene uocatˀ, adipẽ eorũ in uaſe ęreo, cũ cinnamo, niue multa obrutũ, ac rigore gelido maceratũ, ad uſum pręclari medicaminis quod ab gẽte dicitˀ comagenũ. Hęc Plin. Quod aũt ſequitˀ, gleucinũ, irinũ, &c. De gleucini, irini, nardini, rhodini, et aliorũ unguentorũ cõfectione, uide apud Dioſcor. Neq́ enim illa hic tranſcribere eſt animus: quin potius cum Plinio conqueri unguentorũ luxum è cunctis maxime ſuperuacuũ,

Marga-

Margaritæ enim gemmæq; ad hæredem tamen transeũt, uestes prolongant tempus: unguenta illico expirant, ac suis moriuntur horis. Summa commendatio eorum, ut transeuntem fœminam odor inuitet, etiam aliud agentem, exceduntq; quadragenos denarios libræ. Tanti emitur uoluptas aliena: etenim odorem qui gerit, ipse nõ sentit. Sed tamen & hæc aliqua differentia signanda sunt. In Marci Ciceronis monumentis inuenitur unguẽta gratiora esse, quæ ceram, quàm quæ crocũ sapiant. Sic enim legendum, non terram, ut passim scriptum est in uulgatis codicibus. Verba autẽ M. Tullij ea sunt in tertio de Oratore, ubi ait, Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suauitate conditis, quàm his moderatis: & magis laudari quod ceram, quàm quod crocum olere uideatur. Hactenus Tullius. Vnguẽtis cognomina dedere alijs patriæ, ut Comagenum, Mendesium: alijs succi, ut irinum, rhodium, crocinum, amaracinum, melinum, quod & Cyprinum dicebatur, quia fiebat in Cypro. Panathenaicum suum Athenę perseueranter retinuere. Melinum fit è malis cotoneis Singuli quoq; succi nobilia unguenta faciunt, in primis malobathrum, cuius mentio apud Iureconsultos in l. Interdum. §. Species pertinentes ad uectigal, in tractatu De publica. & uectigal. Iris Illyrica herba est, à qua irinum unguentum dictum. Nardinum, siue foliatum, constat omphacino, balanino, iunco, costo, nardo, amomo, myrrha, balsamo. Omnia autem acutiora fiunt, costo, amomo, quæ maxime nares feriunt. Hæc ex Plinio authore, quandoquidẽ ea facere duximus ad istorum uocabulorũ intellectũ. Ex samsuco fit oleum quod samsucinum uocatur aut amaracinum. Plinius libro uigesimoprimo capite uigesimosecundo. Quòd si tibi non est graue & ni-

mis mo-

mis molestum candide lector, infundam & nonnihil edy/smatis in hunc libellum ex Athenæi myrothecio, qui ubi de Ptolemæi Philadelphi pompa tractat, sic ait, ϖέντε δὲ ἐν τὰς πρώτας ἡμέρας ἐν τῷ γυμνασίῳ ϖάντες ἐκ χρυσῶν ὁλκείων ἠλείφοντο κροκίνῳ μύρῳ. ἦν δὲ ταῦτα ϖέντε καὶ κινναμωμίνου τὰ ἴσα καὶ ναρδίνου, παραπλησίως δὲ καὶ ταῖς ἑξῆς ἡμέραις εἰσε/φέροντο τήλινον, ἀμαράκινον, ἴρινον, ϖαντὰ διαφέροντα ταῖς εὐωδίαις. Quo loco apud Athenæum legendum putaui ἴρινον, non autem εἴρινον, ut in uulgatis. Quid si quis le/gat λείρινον, cuius meminit Dioscorides & Plinius capite quinto, libro uigesimoprimo. Quod uero τήλινον dixit Athenæus, hoc ipsum fit ex oleo recenti, cypro, calamo, meliloto, fœnogræco, melle, & quibusdam alijs. ut docet Plinius, uir omnium rerum curiosus. Alteram tamen τη/λίνου compositionem docet Dioscorides. Solebãt anti/qui non solum in conuiuijs unguentis uti, quod docet Martialis in tertio,

> Vnguentum fateor bonum dedisti
> Conuiuis here, sed nihil scidisti:
> Res salsa est bene olere & esurire.
> Qui non cœnat & ungitur Fabulle,
> Hic uero mihi mortuus uidetur.

Ludit in illum qui unguentum dederat, atq; id ipsum bonum, nihil uero, aut certe paucula quædam ad epulan dum appararat. Non solum igitur in conuiuijs ungeban/tur, sed etiam in spectaculis, quod docet Atheneus in pri mo, ubi de Antiocho, quem inquit omnes ferè Græcos conuocasse ad spectaculum, quos omnes ἐκ χρυσείων ὁλ/κείων ἤλειφε κροκίνῳ μύρῳ καὶ κινναμωμίνῳ καὶ ναρδίνῳ καὶ κρι/νίνῳ. Quo in loco haud scio, an legendum sit ἰρίνῳ uel λει/ρίνῳ, ex Dioscoride, qui tamen etiã κρινίνου meminit. Cro cum aũt collyrio uni nomen dedit, ex eoq; expresso un/

 guento

guento crocino, quod crocomagma appellant. author Plinius uigeſimoprimo. Plutarchus in Bruto, καὶ τῶν ταξιάρχων τινὸς ἀπ᾽ αὐτομάτου τὸν βραχίονα μύρου ῥοδίνου ἐξανθεῖν, καὶ πολλάκις ἐξαλείφοντας καὶ ἀπομάττοντας μηδὲν περαίνειν.

In lege, Argumento ſunt. Sed ſtragulas & bubolonicas, quæ equis inſterni ſolent. Sunt qui mihi dixerint, hoc in loco legendum, bubalinas, ut ſubintelligatur pelles, non uocant, è quorum pellibus fiebant ſtragula ad equos. Ego uero puto legendum Babylonicas, ut ſit Iureconſulti mens, quam iam ſubijcio: tametſi ueſtes Babylonicæ, ueſtimentorum appellatione contineãtur: tamen ſtragulæ Babylonicæ quæ equis inſterni ſolẽt, non ueniunt appellatione ueſtis: quãdoquidẽ in aliũ uſum paratæ uidenť. Babylonicarũ meminit Iureconſ. in l. Interdũ. §. Species ad uectigal pertinentes, infrà de publicanis. Colores diuerſos picturæ intexere, Babylon maxime celebrauit, & inde nomẽ Babylonicis impoſuit, à doctiſſimis uſurpatum, non ſolũ Latinis, ut apud Plin. & hic, ſed etiã à Græcis. Plutarch. in M. Catone refert illũ, cum ex hęreditate Babylonicũ ſtragulum ei obueniſſet, ſtatim uendidiſſe, ἐπίβλημα δὲ τῶν ποικίλων Βαβυλώνιον ἐκ κληρονομίας κτησάμενος εὐθὺς ἀποδόσθαι. In eadẽ, Alia cauſa eſt odonũ. Accurſio condonandũ, quod corruptũ uocabulũ aſſequi nequiuerit: legendũ eñ eſt œdorũ, nõ odonũ, è quorũ œdorũ pellib. fiebãt calciamẽta, ut ex antiquis marmoribus Romę coniecimus. Neq; uero poſtulo, lector optime, ut mihi fidẽ habeas, niſi id ita eſſe cõuicero, ex feſtiuiſſimo poeta Martiale XII, ad Phœbum. Verſiculos aũt ipſos Martialis adſcribã, ſimul ut & rideas non ſolũ Phœbũ, ſed & Accurſiũ, ſi ita tibi uidebiť. Simul uero etiã ut hanc

noſtram

nostram coniecturam non absimilem uero cognoscas,

> Oedina tibi pelle contegenti
> Nudæ tempora uerticemq; caluæ,
> Festiue tibi Phœbe dixit ille,
> Qui dixit caput esse calciatum.

Festiue aũt dixit, propterea quòd Romani tẽporib. illis in calciamentis uterenẽ pellibus œdinis: & sane facilis fuit lapsus œdonum ad œdorum, sola r litera in n mutata.

In eadẽ, Vasa unguẽtaria, & siqua similia dici possunt, ueluti labacioristus. In antiquo codice ipsi legimus lauatio riscus. Tullius epist. IX. ad Varronẽ, Vt lauatio parata sit. Lauatio enim pro uase posuisse uidetur. In alijs, alabacoristus, quo fit ut in animũ inducã, fortasse legendum alabaster: est enim uas unguentarium, ut docet Iulius Pollux in sexto his uerbis, τὰ δὲ ἀγγεῖα τῶν μύρων, λήκυθος μύρηρα, καὶ ἀλάβαστρον. ὄλκειον etiã adscribit Athenæus in locis à nobis citatis, suprà ubi de unguentis. Recensentur etiamnum inter unguentaria uasa, pyxides, & ampullæ, quarum mentio apud Martialem in tertio,

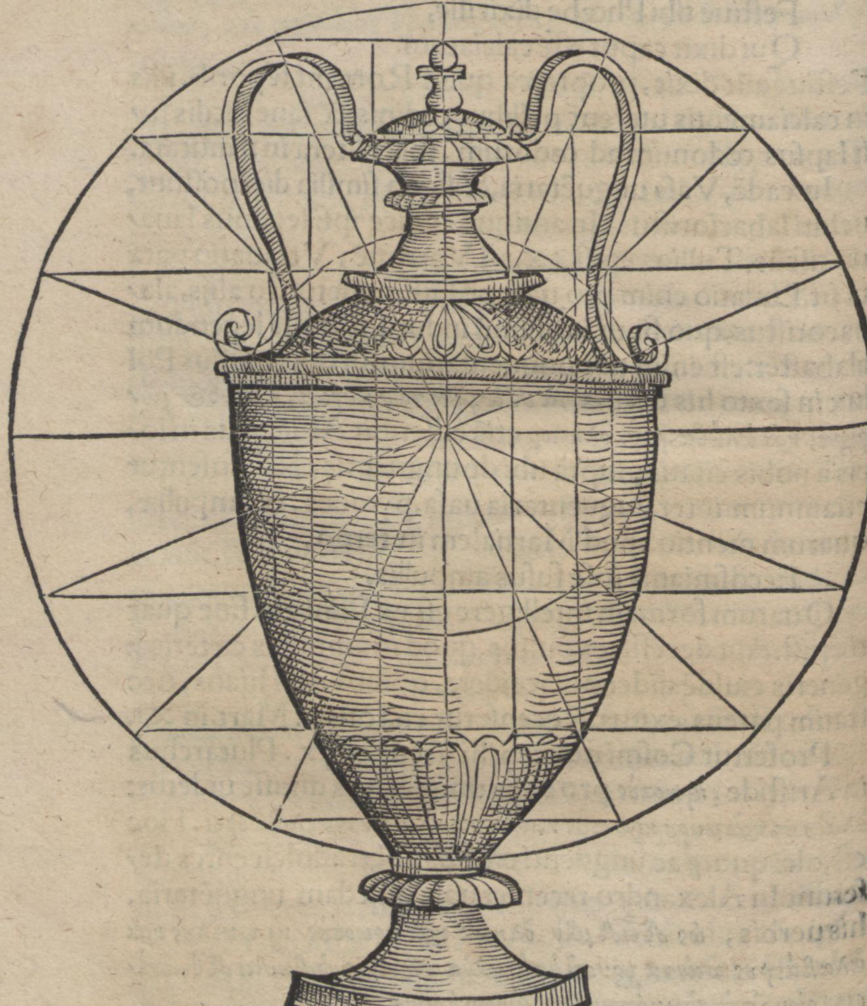
> Et cosmianis ipse fusus ampullis.

Quarum formam intelligere est ex Plinio in fine quarti epist. Aut decessit expulsus, quod in ampullis cæterisq; generis eiusdẽ uidemus accidere, quibus non hians, nec statim patens exitus. Recensetur etiã onyx. Mart. in XI.

> Profertur Cosmi nunc mihi siccus onyx.

Plutarchus in Aristide, κρωσσοὺς pro uasis unguẽtarijs dixisse uidetur: ἐλαίου τε καὶ μύρου κρωσσοὺς νεανίσκοι κομίζοντες ἐλεύθεροι. Hoc est, olei quoq; ac unguenti crossos liberi adolescentes deferunt. In Alexandro recenset uasa quædam unguẽtaria, his uerbis, ὡς δὲ εἶδε μὲν ὄλκεια καὶ κρωσσοὺς καὶ πυέλους καὶ ἀλαβάστρους πάντα χρυσοῦ ἠσκημένα περιττῶς, ὠδώδει δὲ θεσπέσιον οἷον ὑπὸ ἀρωμάτων καὶ μύρων ὁ οἶκος.

Fortaſſis hæc erit ampullæ forma, quæ ut uides, amphotis etiam dici poteſt, quod utrinq; anſata ſit: cuius uaſis efformandi ationẽ lineis circunſcriptam uides

Anademata. Alciatus uir eximiæ eruditionis cēsuit legendū ἀναδέσματα. Ego uero, quod pace tanti uiri dixerim, puto legendū, ut uulgo scriptū est, ἀναδήματα, anademata scilicet. Siquidē Iulius Pollux in VII. ἀναδήματα inter ornamēta ac mundum muliebrē adscribit his uerbis, καὶ στρόφιον καὶ ὀπισθοσφενδόνην, παρ' Ἀριστοφάνει, καὶ σφενδόνην ἐκάλουν καὶ ἀναδήματα καὶ κάλαμος.

In eadem l. Quamuis. De mitra diximus in libello de re uestiaria, etiamsi mitræ uestis appellatione non ueniant, ut inquit Paulus hic. Vlpianus uero in l. Vestis, mitras, & semimitras inter uestimenta annumerat, quare periculum fortasse subest antinomiæ: nisi siquis dicat Vlpianum de illis mitris sentire, quæ magis capitis tegendi, quàm ornandi causa comparatæ sunt: Paulum uero de his, quæ magis ornatus gratia gestantur, quàm ut caput tegant.

In. §. Si autem. quod eius aliqua forma est expressum. Eius scilicet testatoris existens, inquit Accursius: in quo fallitur, nec Latinæ locutionis elegantiam percepisse uidetur. Intelligendum enim argento signato uel auro legato patremf. id legasse, quod eius auri scilicet, uel argenti, uel id aurum legatum, quod aurum aliqua forma est expressum. Simili loquendi formula usus est Marcus Tullius, tum alibi non semel, tum Officiorum primo. Ex cæteris similibus facile iudicamus, quid apte eorū fiat, quid ab officio naturaq; discrepet. Cum autem subdit Iureconsultus, ueluti qui Philippi sunt, & appellātur stateres Philippei: quemadmodum & Darici & Alexādrei, à Philippo, Dario & Alexandro. Iulius Pollux in nono, καὶ οἱ μὲν δαρεικοὶ ἐκαλοῦντο στατῆρες, οἱ δὲ φιλίππειοι, οἱ δὲ ἀλεξάνδρειοι χρυσοῖ πάντες ὄντες. De quibus copiose, simul & erudite G. Budæus in libris de Asse & partibus eius, quibus sane

 perele-

perelegantter rem nummariam temporis iniuria ſic iacta-
tam, ut nemo ſcire, aut certe Latine enuntiare poſſet quid
haberet, ſuo ut dicitur Marte, nullis adminiculis conſti-
tuit: quo ſanè nomine, illi potius quam olim Gratidiano
ſtatuæ omnibus uicis ſtatuēdæ ſunt, & ad eas thus & ce-
rei. Scaphia, Scaphijs igitur argenteis antiqui ute
bantur, ut & hodie uiri Galliarum primarij: quin & au-
reis uaſis uentris onus excipiebant: inde iocus Mar-
tialis in Baſſam,

Ventris onus miſero, nec te pudet, excipis auro,
Baſſa bibis uitro. Heliogabalus onus uentris
auro excepit, in murrhinis & onychijs minxit, authore
Lampridio. Solijs quoque argenteis Romanæ fœminæ
in balneis utebantur. Et hoc eſt quod ait Plinius libro tri-
geſimo tertio, Argento fœminæ lauentur, & niſi argen-
tea ſolia faſtidiant, eademq́ materia & cibis & probris
ſeruiatur. Videtur & à Græcis mutuo ſumptum ſcaphi-
um. σκάφιον enim dicunt, authore Iulio Polluce in deci-
mo, ubi agit de neceſſarijs ad ſeceſſum, & mulierum erat,
quemadmodum laſana & ἀμὶς uirorū erat, & οὐρῶν, quā
nos urinal, ἐνουρήθραν uocat Iulius Pollux. Matella uirorū
erat, cuius meminit Martialis in diſticho cui lemma ma-
tella fictilis, & illo uerſiculo,

Diſpeream ſi tu Pyladi præſtare matellam
Dignus es. Et in duodecimo,
Matella curto rupta latere meiebat.

Quod autem ſcaphium mulierum fuiſſe diximus, Plu-
tarchus in Arato, ſcaphium athletarum fuiſſe uidetur aſ-
ſeuerare, quod & conijcere eſt è Iuuenale in VI. Et ride
ſcaphium poſitis cum ſumitur armis. Scaphidas inter cu-
linaria uaſa annumerat Anaxippus apud Athenæum in
quarto. Idem Athenæus in quarto, ſcaphium inter uaſa
uel po-

uel potoria uel escaria adscribit, nisi me fallit memoria. Matellam autem crepitu digitorum poscebant ueteres. Inde ortus iocus Martialis in Panaretum,

> Cum peteret seram media iam nocte matellam
> Arguto madidus pollice Panaretus,
> Spoletina data est: sed quam siccauerat ipse:
> Nec fuerat soli tanta lagena satis.
> Ille fide summa testæ sua uina remensus,
> Reddidit œnophori pondera plena sui.
> Miraris quantum biberat cepisse lagenam:
> Desine mirari Ruffe, merum biberat.

Quibus sane uersiculis adducor, ut credam eandem ferè fuisse formam matellæ, quæ lagenæ erat. Est autem lagena uas uinarium, quam Martialis hic œnophorum uocat, quorum utrunque Græcum est. Laguncula per diminutionem usus est Plinius Iunior in epistolarum primo. Id in præsentia non omiserim, quod apud Plinium decimosexto, capite tricesimo primo legimus, quando memorabile uisum est, lagenas fieri è radicum filis tum fici tum etiam syluestrium. Verba Plinij sic habent, E quibus montani prætenuia fila decerpentes, spectabiles lagenas & alia uasa nectunt. Matellionis quoque uasis meminit Tullius in libello παράδοξα inscripto, Quid enim censes, si L. Mummius aliquem istorum uideret, matellionem Corinthium cupidissime tractantem, cum ipse totam Corinthum contempsisset, utrum illum ciuem excellentem, an atriensem seruum diligentẽ putaret? Matellionem Corinthium dixit Tullius ære Corinthio factum. Quod ęs, ex S.C. deleta à L. Mummio Corintho, factum & conflatũ est. Nam ęris notã pretiosiorẽ ipsa opulentissimæ urbis fecit iniuria: quia incendio perustis plurimis statuis atque simulacris, æris, auri, argẽtiq; uenæ in commu-

communne fluxere. Signa quoque fictorum nobilium Corinthia appellabant antiqui. Fuit etiamnum antiquissima gloria æris Deliaci, mercatus in Delo cõcelebrãte toto orbe: ex quo fiebant & uasa, Deliaca dicta. Tullius pro Sexto Amerino, Domus referta uasis Corinthijs & Deliacis: in qbus est authepsa illa, quã tanto pretio nuper mercatus est, ut qui prætereũtes pretiũ enumerare audiebãt, fundũ uænire arbitrarentur. Inde Deliaca supellex à Cicerone dicta, in qua erãt triclinia & lecti, cum pedibus & fulcris ex ære Deliaco factis. Cicero in quarta in Verrem, Dico te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ: plurimam uestem Melitensem, plurimam stragulam, multam Deliacam supellectilẽ, plurima uasa Corinthia, magnum numerũ frumenti, uim mellis maximã Syracusis exportasse. Hactenus Tullius: Quoniam uero in Corinthiorum & Verris mentionẽ incidimus, illud haud aprosdionysum in præsentia, ut mihi persuadeo, adijciã: fuisse scilicet traditũ, Verrẽ quẽ Cicero damnauerat, nõ alia de causa proscriptum fuisse ab Antonio, quàm quòd Corinthijs se ei cessurum negauisset. Strabo in octauo. aliorum Corinthiorũ meminisse uidetur, ubi de Corintho restituta à Diuo Cæsare, mentionem facit, missisque ab eo libertini generis incolis, qui τὰ ἐρείπια κινοῦντες καὶ τοὺς τάφους συνανασκάπτοντες εὐρισκον ὀσρακίνων τορευμάτων πλήθη, πολλὰ δὲ καὶ χαλκώματα. θαυμάζοντες δὲ τὴν κατασκευὴν οὐδένα τάφον ἀσκευώρητον εἴασαν. ὥς τε εὐπορήσαντες τῶν τοιούτων καὶ διατιθέμενοι πολλῶν νεκροκορινθίων ἐπλήρωσαν τὴν ῥώμην. οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὰ ἐκ τῶν τάφων ληφθέντα. Ea sane quę uasa coriuthia diximus, χαλκώματα κορινθιουργῆ appellare uidetur.

...s quod per se ...sum co quo bat ...de nomi... ind, ...

Vasis æneí Corinthiaci cælati forma ex antiquis monumentis

N

In l. Cum in testamento, An etsi eas mensas argenteas. Antonius Heliogabalus primus mensas & capsas argenteas habuit, primus etiam & caccabos argenteos, si Aelio Lampridio credimus, quos tamen intelligo priuato usui habuisse. Nam publico Romæ fuisse antea, constat ex Plutarcho in uitis in hæc uerba, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ βασιλέως τῶν ἰβήρων κλίνην τε καὶ τράπεζαν καὶ θρόνον ἅπαντα χρυσᾶ πέμψαντος αὐτῷ καὶ δεηθέντος λαβεῖν, καὶ ταῦτα τοῖς ταμίαις παρέδωκεν εἰς τὸ δημόσιον. Est autem mensa escaria à cibo cibila dicta, eodem authore M. Varrone. Mensa uero uinaria cylibantum dicebatur à poculo cylice calice dicta, eodem authore. Mensas dicimus primas, secundas, & tertias, inquit Iulius Pollux. Mensas quoque uocabant cibos mensis impositos, τραπέζας δὲ ἐκάλουν καὶ τὰ σιτία τὰ ἐπ' αὐτῶν τιθέμενα. Iulius, Et hoc est quod inquit Athenæus in II. πάντων τραπέζας καλούντων τὰς παραθέσεις ταύτας. Et sic accipiendũ puto, quod Martialis, Explicat & cœnas unica mensa duas. Mensæ porrò dicebantur illæ, quæ auferuntur, quas & magidas dixerunt, αἱ δὲ ἐπιτιθέμεναι, καὶ αἰρόμεναι τράπεζαι ἃς νῦν μαγίδας καλοῦσιν. Quos enim discos uocant, Pollux censet eos κύκλους ἀργυροῦς orbes argenteos, ἢ χεύματα ἀργυρᾶ, ἢ πίνακας appellandos in sexto. Mensæ autem secundæ erant, quibus bellaria, tragemata, & cætera id genus dulcia, quæ & dulciaria sunt, apponebantur, à Græcis δευτέραι τράπεζαι dicũtur. Dicæarchus apud Athenæum libro decimoquarto, ἤγε τὴν πολλὴν δαπάνην ἐν τοῖς δείπνοις παρέχουσα δευτέρα τράπεζα προσεγένετο, καὶ στέφανοι καὶ μύρα καὶ θυμιάματα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα πάντα. Quibus secũdis mensis non solum apponebantur tragemata, quæ Græcorum antiqui uocarunt τρωγάλια & μεταδόρπια: sed & oua, & lepores, & turdi, cum dulciarijs omnibus, si Athenæo fides habenda est. Qua-

est. Quare cum Cornelius Celsus dicat secundã mensam bono stomacho nihil nocere, imbecillo coacescere, accipiendum puto, secundam mensam pro conditis, & cæteris id genus bellarijs, cuiusmodi sunt ea, quæ recensentur à Iureconsultis l. fi. §. Dulcia, in tractatu De uino, tritico, & oleo legato. Dicebantur deniq; mensæ, quibus reponebantur uasa escaria & fercula, quas sic obsonijs onustas, conuiuis apponebãt duo serui. Neq; em̃ singuli serui singula fercula ferebant, ut hodie factitare solemus, sed mensam ferculis onustam adferebant, atq; adeo accumbentibus conuiuis apponebant, mediam inter duos ut conijcere est ex Luciano in dialogo, qui ὄνειρος ἢ ἀλεκτρυὼν inscribitur, in hæc uerba, ἔτι μηδενὸς ἀνεχομένου πλησίον κατακεῖσθαι αὐτοῦ ἐμὲ περικλίνουσι φόροντες ὡς ὁμοτράπεζοι εἶμεν. Quare nõ ab re conqueritur Martialis de Annio, qui ut lautior uideretur, ministrantes seruos habebat, qui singula gestarent fercula. Verba autẽ Martialis. sunt lib. VI.

> Cum mensas habeat fere ducentas,
> Pro mensis habet Annius ministros.
> Transcurrunt gabatæ uolantq; lances:
> Has uobis epulas habete lauti.
> Nos offendimur ambulante cœna.

Quem morem etiam antiquum fuisse conijcio ex uersiculis citatis ab Athenæo in nono,

> Ὡς εἶδε τὴν τράπεζαν ἀνθρώπους δύο
> φέροντας εἴσω, ποικίλων προσοψιδίων Κόσμου βρύουσαν

Quos uersiculos suprà citauimus. Quod uero multis mẽsis uterent̃, docet Plutarc. in Lucullo, ἐπεὶ δὲ μόνου δειπνοῦντος αὐτοῦ μία τράπεζα καὶ μέτριον παρεσκευάσθη δεῖπνον, ἠγανάκτει καλέσας τὸν ἐπὶ τούτων τεταγμένον οἰκέτην. τοῦ δὲ φήσαντος, ὡς οὐκ ᾤετο μηδενὸς παρακεκλημένου πολυτελοῦς τινὸς αὐτὸν δεήσεσθαι. Τί λέγεις εἶπεν, οὐκ ᾔδεις ὅτι σήμερον παρὰ λουκούλλῳ δειπνεῖ

λύκουλλος; Multis uero mensis usos antiquos, docet apertius idē Plutarchus in Pelopida, καὶ φερόμενοι διὰ τῶν τραπεζῶν ὤθουν τὸν ἀρχίαν καὶ φίλιππον ἐφάνησαν οἵπερ ἦσαν. Conijcio etiam ex eodem Plutarcho in Numa, λέγεται γοῦν ποτὲ καλέσας ἐπὶ τὴν τράπεζαν οὐκ ὀλίγους τῶν πολιτῶν, σκεύη τε φαῦλα καὶ δεῖπνον εὐτελὲς πάνυ παραθέσθαι καὶ δημοτικόν. ἀρξαμένων δὲ δειπνεῖν, ἐμβαλὼν λόγον ὡς ἡ θεὸς ᾗ σύνεστι ἥκοι πρὸς αὐτόν, ἀφνίδιον ἐπέδειξε τόν τε οἶκον ἐκπωμάτων πλήρη πολυτελῶν, καὶ τὰς τραπέζας ὄψων παντοδαπῶν καὶ παρασκευῆς δαψιλοῦς γεμούσας. Istis autem mensis primum quadratis, mox rotundis usi sunt, Author Varro. & ob id orbes dicuntur à Martiale in nono,

Vt Mauri Lybicis centum stent dentibus orbes.

Orbes Mauri dicuntur mensæ citreæ, circulari forma è Mauritania aduectę ut docet Plinius libro decimotertio, capite decimoquinto, his uerbis, Confines ei Mauri, quibus plurima arbor cedri, & mensarum insania, quas fœminæ uiris contra margaritas regerunt. Fiebāt & ex acere, quæ ob id acernæ dicuntur. Horatius Serm. secundo,

His ubi sublatis puer alte cinctus acernam
Gausape purpureo mensam pertersit.

Quæ mensę ornabant coronis aureis uel argenteis gemmis distinctis. Quarū coronarū meminit Pomponius in l. Etsi non ut claui. §. Perueniamus, isto titulo. Mensæ quoque citreæ meminit Tullius in Verrē his uerbis, Tu maximam & pulcherrimam mensam citream à Q. Luctatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio à L. Sylla ciuis Romanus factus est, omnibus sciētibus Lilybei abstulisti. et Paulus iureconsultus in l. Si sterilis supra De act. empti. Quid uero in causa fuerit, ut antiqui mēsas circulari forma compararint, docet Athen. in XI. διὸ τὴν τράπεζαν κυκλοειδῆ κατεσκευάσαντο οἱ παλαιοί, καὶ τὰ περὶ τὸν ἥμερον τροφὴν πρῶτοι

διὰ

διατάξαμενοι τοῖς ἀνθρώποις πειθόμενοι τὸν κόσμον εἶναι σφαιροειδῆ, λαμβάνοντες ἔκ τε τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης σχήματος ἐναργεῖς τὰς φαντασίας. Græci mensam, τράπεζαν dicunt, inde trapezophora dicta ea quæ mensam sustinent. Tullius epistolarum familiariū VII. Quòd tibi destinaras trapezophoron, si te delectat, habebis: sin autem sententiam mutasti, ego habeo. Quæ repositoria ex Plinio suprà diximus: & sic legendum puto in.l.iij. suprà de supel.leg. A τράπεζα dicitur & τραπεζοποιός, quem Latini structorem dicunt. Martialis in decimo:

Et quæ non egeant ferro structoris ofellæ.

Græci quoque ἐκτραπεζώματα uocant obsonia mensis imposita. Qui uerò iis comparādis præerat, dicebatur obsonator: ut est apud Marcellum in.l.legatis seruis, suprà de legatis tertio. Græci illum ἀγοραστὴν uocant, eodē authore Athenęo. Quin & obsonator Græcum uocabulū uideri potest, quasi ὄψου ὠνήτωρ, qui & ὀψώνης dicitur. ὄψον enim dicūt, omne quod igne paratur ad epulandū. οὐκ ἀγνοῶ δὲ, inquit Athenæus, ὅτι ὄψον κυρίως καλεῖται πᾶν τὸ πυρὶ κατασκευαζόμενον εἰς ἐδωδήν. Mensæ interdum uno tātum pede sustinebantur, quæ dicebantur monopodia. Plinius libro trigesimo quarto, Nam triclinia ærata, abacosque & monopodia Cneium Manliū Asia deuicta primum inuexisse triumpho suo. Quorum mentio est in.l. in rem actio, suprà de rei uendicatione. Neque uero mensa bipede utebantur, etiam si apud Martialem dicatur. Martialis in duodecimo,

Ibat tripes grabatus & bipes mensa,
Et cum lucerna corneoque cratere, &c.

At uero tribus pedibus sustinebatur, & dicebatur mensa tripes. Horatius Sermonum primo,

Modo sit mihi mensa tripes, & Concha salis puri.

Vide Plinium in tertio Epistolarum. Non alienum hîc fore arbitror, si ex antiquorũ authorum obseruatione, aperuerim morẽ in accubatione epulari Romanorum maioribus usurpatum: qui hora ferè nona, hoc est tertia uel quarta à meridie, ut nunc computamus, cœnabant: quod uel Martialis uersiculo probatur in quarto, cum ait, Imperat extructos frangere nona toros. Toris enim recumbebant, quini interdũ in lectis, sæpe plures: μικροῦ δεῖν ὕπτιοι κατακείμενοι, Vt inquit Lucianus in conuiuio Lapitharum. Tullius in Pisonem, Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures: ipse solus bibiturus quæ eodem de solio ministrentur. Neq; enim sedebãt, sed accumbebant: & ideo Cato post prælij Pharsalici offensionem, hoc inter cætera sibi luctus imperauit, ut nũquam post illa cœnãdo recumberet, sed solum sederet. Plutarchus in Catone, ἐδείπνει δὲ καθήμενος ἀφ' ἧς ἡμέρας τὴν περὶ Φάρσαλον ἔγνω ἧτταν, καὶ τοῦ λοιποῦ προσέθηκε τῷ πένθει, τὸ μὴ κατακλιθῆναι πλὴν καθεύδων. Græci τρικλίνιον uocant. Plutarchus in Agide & Cleomene, τῶν δὲ δείπνων αὐτοῦ τὸ μὲν καθημερινὸν ἦν ἐν τρικλινίῳ σφόδρα συνεσταλμένον καὶ λακωνικόν. εἰ δὲ πρέσβεις ἢ ξένους δέχοιτο, δύο μὲν ἄλλαι προσπαρεβάλλοντο κλίναι. Qui lecti dicebantur, & lecti triclinares dicũtur ab Aelio Lampridio ad differentiam cubicularium. Triclinia autem dicebantur à tribus lectis, & sic intelligo quod scriptum est à Iuuenale in quinta,

Tertia ne uacuo cessaret culcitra lecto.

Et ne toralia (Sic enim uocant lecti stragulas) pedibus fœdarent, soleas deponebant, cœnabantq; excalceati: & sic accipiendum puto quæ scripta sunt à Martiale in quinto:

Deposui soleas, affertur protinus ingens
Inter lactucas oxygarumq; liber.

Inde eiusdem poetæ iocus in Cottam, qui soleas amisit, pueri negligentia, dum cœnaret:

Bis Cotta soleas perdidisse se questus,
Dum negligentem ducit ad pedeis uernam.

Seruorum enim ministerio utebantur ad sumendas & deponendas soleas. Martialis in disticho, cui Lemma:

Soleæ lanatæ,

Defuerit si fortè puer, soleasq́ libebit
Sumere, pro puero proderit ipse sibi.

Habebant & puluinos, quibus hinc inde sese fulcirent: & etiam ceruicalia ad ceruicem. Martialis in tertio,

Cubitis trudit hinc & inde conuiuas,
Effultus ostro sericisq́ puluinis.

Philarchus apud Athenæum in quarto, ubi de Lacedæmoniis. καὶ πάλιν αὖ τοῖς στρωμναῖς τε τοῖς μεγέθεσιν οὕτως ἐξησκημέναι πολυτελῶς, καὶ τῇ ποικιλίᾳ διαφόρως ὥς τε τῶν ξένων ἐνίους τῶν παραληφθέντων ὀκνεῖν τὸν ἀγκῶνα ὑπὸ τὰ προσκεφάλαια ἐρείδειν. Quos tamen puluinos, ut mihi quidem uidetur, Aelius Lampridius subalares culcitras uocat in Heliogabalo, quibus ita, ut diximus, recumbentibus, mensæ cum ferculis per unum & alterum seruum apponebantur, collocabanturque in repositoriis ad hoc paratis, quæ & trapezophora dicuntur, nisi fallimur. Cibum autem incipiebant à lactucis & oxygaro, ut uersiculo suprà citato probatur, & in disticho,

Claudere quæ cœnas lactuca solebat auorum,
Dic mihi cur nostras inchoat illa dapes?

Cœnam uero claudebant bellaria & dulcia.

Illi uero lecti triclinares dicti, nonnunquam facti erant ad effigiem literæ Græcæ quæ sigma dicitur, ista C puto figura, & ita inter unum & alterum conuiuã mensa collocata: & ob id fortasse messa dicta Marco Var-

rone, hoc est quod ait Martialis in decimo,
Septem sigma capit, sex sumus, adde Lupum.

Illud etiam non est omittendū, mēsas antiquorum (de Romanis loquor, quorum extant monumenta literarum) nō fuisse mappis opertas. Siquidem pro se quisque conuiua mappam secum ad cōuiuium adferebat: quod ipsum ita esse conuincitur ex eodem Martiale in XII.
Attulerat mappam nemo, dum furta timentur:
Mantile è mensa sustulit Hermogenes.
Quòd uero mensas opertas non ponerent, ait Martialis in undecimo, qui id ridiculum putat.
Mensas Ole bonas ponis, sed ponis opertas:
Ridiculum est: possum sic ego habere bonas.
Mantilibus autem utebantur ad manus abstergendas post lotionem. At uero lectorum fulcra à lautioribus uestiebātur testudinum laminis, cuius rei luxum taxat Iuuenalis in undecimo,
Nemo inter curas & seria duxit habendum
Qualis in oceani fluctu testudo nataret
Clarum Troiugenis factura ac nobile fulcrum.
Quorum etiam meminit Iureconsultus in l. Labeo, in tractatu De supellectili legata, & in l. Hæres ad finem, suprà De legatis tertio. Meminit & Martialis in XII.
Gemmantes prima fulgent testudine lecti,
Et Maurusiaci pondera rara citri:
Argentum atque aurum non simplex delphica portat.
Stant pueri, dominos quos precer esse meos.
Testudinum putamina secare in laminas, lectosque & repositoria iis uestire, Carbilius Pollio instituit, prodigi & sagacis ad luxuriæ instrumenta ingenii. Author Plinius in nono. Plutarchus in eo libro qui αἰτιῶν ῥωμαϊκῶν inscribitur, quærit quid nam in causa fuerit, quòd Romani

mani non ſinerent menſam auferri uacuam, his uerbis, διὰ τί τὴν τράπεζαν οὐκ εἴων ἀναιρεῖσθαι κενὸν, ἀλλὰ παντός τινος ἐπόντος; πότερον αἰνιττόμενοι τὸ δεῖν ἀεί τι τοῦ παρόντος εἰς τὸ μέλλον ὑπολιπεῖν, καὶ τῆς αὔριον ἐν τῇ σήμερον μνημονεύειν, ἢ νο-μίζοντες ἀστεῖον εἶναι, τὸ συστέλλειν καὶ ἀνέχειν τὴν ὄρεξιν ἔτι παρού-σης τῆς ἀπολαύσεως; Hic autem non abſurdum fuerit non-nihil ex eodem Plutarcho de conuiuiorum apparatu & magnificentia referre. Craſſus igitur ἡρακλεῖ μεγάλην θυσίαν ποιησάμενος, εἱστίασε τὸν δῆμον ἀπὸ μυρίων τραπεζῶν, καὶ σῖτον ἐμέτρησεν εἰς τρίμηνον. Cæſar autem τὸν δῆμον ἀνε λάμβανεν ἑστιάσεσι καὶ θέαις, ἑστιάσας μὲν ἐν δισμυρίοις καὶ δισ-χιλίοις τρικλίνοις ὁμοῦ σύμπαντας. Quod ſi in triclinio col locati ſunt ſeptē, ut admitterent̃ ſolū ij quorū capita cen ſebantur, inuenitur numerus is ciuiū qui recenſet̃ à Plu tarcho XV. myriades ſcilicet, ἐξηταθεῖσαι γὰρ αἱ πᾶσαι πέντε καὶ δέκα μυριάδες. Si quis enim numerum 150. di-uidat per numerum 22. mille, uel numerum 22. mille mul tiplicet per 7. reſultabit numerus plus minus 150. mille.

In l. Seiæ dulciſſimæ, ſcyphi, modioli. Scyphum quem ſcypphum nōnulli ſcribunt, Greci σκύφον dicūt, & σκύπ-φον, ut docet Athenæus in undecimo. Eſt autē uaſculum potorium, ut cuiq; notum eſt. Plutarchus tamen in Anto nio in ipſo ſtatim principio, ſcyphū poſuiſſe uidetur pro eo uaſe, quod *baſſin* dicimus. ἐπεί τις ἀφίκετο τῶν συνή-θων πρὸς αὐτὸν ἀργυρίου δεόμενος, ἀργύριον μὲν οὐκ εἶχεν. παιδα-ρίῳ δὲ εἰς ἀργυροῦν σκύφον ὕδωρ ἐμβάλλοντι κομίσαι, καὶ κομί-σαντος ὡς ξυρεῖσθαι μέλλων κατέβρεχε τὰ γένεια. τοῦ δὲ παιδαρίου καθ᾽ ἑτέραν πρόφασιν ἐκποδὼν γενομένου, τὸν μὲν σκύφον ἔδωκε τῷ φίλῳ χρῆσθαι κελεύσας, &c. Martialis ſcyphos auorū uo cat uaſa potoria, quæ & archetypa dicuntur ab eodem,

Nec thuris ueniant leues ſelibræ:
Sed lances ferat, aut ſcyphos auorum,

Aut grandis reus, aut potens amicus.

Illi uero uersus sunt in septimo, quibus scyphos auorum uocat pocula archetypa,

Archetypum Myos argentũ te dicis habere.
Quod sine te factũ est, hoc magis archetypũ est.

Inde iocus Martialis in Carinum,

Argenti genus omne comparasti,
Et solus ueteres Myronis arteis,
Solus Praxitelis manus Scopæq;,
Solus Phidiaci toreuma cœli,
Solus Mentoreos habes labores.

Pocula Mentoris manu facta M. Tullius in sexta in Verrem, toreumata uocat, his uerbis, De hoc Verri dicitur, habere eũ perbona toreumata, in his pocula duo quędam, quæ Heraclea nominantur, Mentoris manu summo artificio facta. Quæ pocula archetypa Martialis numismata uocare uidetur cum ait,

Nec confessorum uicina numismata tantum,
Aera sed à cuneis ulteriora petis.

Aera uetera Tullius in Verrẽ uocat prima stipendia hominis militaris.

L. Crassus orator duos scyphos Mentoris artificis manu cælatos habuit, emptos sestertijs centum. Confessus tamen est, nunquam se ijs uti propter uerecundiã ausum. Author Plin. Illud adijciã, quod nec alienũ à proposito uidetur, nec parũ prodesse ad retundendã nostrorum seueritatem possit, D. Claudium Cæsarẽ conuiuæ qui pridie scyphum aureum surripuisse existimabatur, reuocato in diem posterum calicem fictilem apposuisse. Author Plutarchus in libello De cohibenda iracundia.

Modiolus, uas paruum, factũ ad modij similitudinẽ, cuiusmodi ferè sunt ea quæ *gobeletta*, dicimus. Et Venetijs

Latini

Latini uocabuli uestigia uulgo retinent: uocant em̄ *mozol* quasi modiol, propter affinitatē d, cū z, ut nos admonuit uir egregie triplici lingua doctus Hieronymus Aleander Archiepiscopus Brūdusinus. Vitruuius, ita cū rota à calcantibus uersabitur, modioli pleni ad summū elati, & rursus ad imū reuertentes infundent in castellum.

In l. Medico, ad finem: uiriolas ex smaragdis. Viriolas designare uidetur Iuuenalis cum ait,

> Nil non permittit mulier sibi, turpe putat nil,
> Cum uirides gemmas collo circundedit, & cum
> Auribus extersis magnos commisit elenchos.

Viriolæ enim, ut opinor, fiebant è gēmis uiridibus, ad colli ornamentū. Ista uero, ne te decipiam lector optime, mea est coniectura: nihil enim quicquā istarū uiriolarum apud quenquā authorū de his qui probātur, cōscriptum inuenimus, etiāsi sint q apud Plin. lib. XXXIII. cap. III. uiriolæ legāt: quo in loco, Vxorię lego ex uetustissimo & emendatissimo codice. Fibularū enim mentionem facit Plin. tam uirilīū q̄ uxoriarū. Verba autē Plinij sic habent. Sed in militia quoq; in tantū adoleuit hæc luxuria, ut M. Bruti Philippicis cāpis epistolæ reperiātur frementes, fibulas tribunitias ex auro geri. At Hercules, idem tu Brute, mulierum pedibus aurū gestari tacuisti: cuius sceleris nos coarguimus illum primum, qui auro dignitatem per annulos fecit, ut habeant in lacertis iampridem & uiri, quod è Dardanis uenit, itaq; & Dardanium uocabatur. Vxoriæ Celticæ dicūtur uiriles Celtibericæ. Quo loco sunt qui legant uirię, alij uiriolæ. Viriolarū meminit & Paulus Iureconf. in l. Si tibi electio, supra De optione uel electione leg. Quod quid fuerit, mihi incompertū est.

FINIS

ANTONII THYLESII CO- SENTINI LIBELLVS DE COLORIBVS

LECTORI S.

QVVM permulta, Lector, à Bayſio, in libello De re ueſtiaria potuiſsēt dici, quæ ad colorum uarietatem cognoſcendam uiderentur apprimè eſſe neceſſaria: ne tamen etiam id à ſua diligentia requireres, quod ab alio tractatum iam fuerat, & elegantiſsime explicatum: maluit uir prudens, & tuæ utilitatis amantiſsimus, authorem ipſum, à quo hæc copioſe deſumas, his libellis ſubnectere, quã ipſemet deſumpſiſse, & ſuis ſcriptis inſeruiſſe: ne uideretur bonum authorem propria dignitate ac laude ſpoliare uelle. Qui animus utinam permultis idem eſset, à quibus quotidie noui neſcio quid prodit: ſcirent certè omnes quarum rerum quiſque uerus eſſet inuentor: quis honor, quæq; gloria iis eſſet tribuenda, qui ſuis ſcriptis ſtudioſorum laborem magnoperè ſubleuarent. Vale.

ANTONII THYLESII COSENTINI DE COLORIBVS LIBELLVS.

DICAM aliquid de coloribus in hoc libello, non quidē unde conficiãtur aut quæ sit eorũ natura: neq; enim pictoribus hæc tradũtur aut philosophis, sed tantũ philologis qui Latini sermonis elegantiã studiose inquirũt. Scribam omnia breuiter & accuratè, ac rerum ipsarũ nomina quo statim colores intelligantur, singulis apponam.

COERVLEVS CAP. I

EXordiar primũ à cœruleo: quo nisi natura ipsa maxime gauderet, nunq̃ ꝑfecto deorũ hoc domiciliũ,
Continuo circum complexu cuncta coercens,
Specie tam læta uniuersum exhilarasset. reliquos deinde cõtexam. Cœruleus igitur dictus quasi cœluleus, ut ex uoce ipsa apparet, ꝓprie color est cœli, sed sereni: id quod Ennius respiciens, Cœli inquit, cœrula templa. atque inde ab omnibus mare appellatur cœruleum: refert enim illud eundem, quē ab ipso superne accipit cœli nitorem. Quare ex antiquis nonnulli, ut alterum Homeri opus, propter cædes, de quibus illic poeta loquitur, colore exornabant sanguineo: sic Odysseam, ubi Vlysis idem maritimos scribit errores, membrana contegebãt cœrulea. Sed quoniam cœrulei quædã species est penè nigra, ut quod Indicum dicitur, eoq; olim uesti tu Græcæ mulieres amictæ producebant eorum funera, quorum in cœlum animas migrasse cœruleum existi

stimabant: idcirco pro tristi nōnunquā capitur, ut apud Virgiliū puppis cœrulea Charontis, Imberq; & sol cœruleus. Cucumis autem cœruleus, nam id quoque legitur, Melopeponem significat, qui inter cucumeres, multa enim sunt eorum genera, pulcherrimus est. Nec tantum cœrulei uidetur particeps, sed ipsius quoque mundi gradus, introrsum uersus, attenuatos ostendit, ut hoc olim de eo lusimus,

Quis neget è cœlo missum formamq;, coloremq;,
Atque gradus cœli, Nectaris atque refert.

Est enim sapore suauissimo. Sine ulla dubitatiōe, quod nos cœruleum, Græci dicūt Cyaneum, in quorū etiam commentariis Lazurion inuenio. Ascribitur huic generi, qui uenetus olim nunc uulgo *blauus* nuncupatur color, ex factione Circensi ualde nobilitatus. Fuerunt autem colores in Circo, præter hunc uenetum, roseus, albus & prasinus: quibus auratus postea, purpureus & luteus additi sunt. De iis loco dicemus.

CAESIVS. CAP. II

CAesius uero si dictus esset, ut doctissimi uiri monumentis olim tradiderunt, quasi cœlius à cœlo, eadem foret in cœlo & cæsio diphthongus. Constat autē esse in iis uocibus diuersam: nihil præterea differret à cœruleo, quando id, ut ostendimus, à cœlo deductū est: differt autem sine dubio, uel ex ipsius M. Tullii authoritate, cuius hæc sunt uerba in primo de natura deorum libro, Cæsios oculos Mineruæ, cœruleos esse Neptuni. Ad hæc, non quemadmodum legimus cœlum, mare, uestem, florem cœruleum: ita legimus cœlū, mare, uestem, florem cæsium: sed oculos tantum cœsios ueteres dixerunt, quibus inest fulgor quidam uisu horrēdus. Vnde existimo, sicut Cæsar, & Cæso dicuntur, à cædendo: ita

cæſium à cæde nominatũ eſſe: ut qui cæſius ſit, cædem quodãmodo oculis minari uideatur: qualis prælio gaudens & cæde dicitur fuiſſe Minerua, ex quo illa ab antiquis uocata fuit, ut ego arbitror, cæſia. Significat hoc M. Cicero, ubi de Catilina ait, Notat & deſignat oculis ad cædem unum quenque noſtrum. Hic, qui oculis ad cædem ſenatores deſignabat, cæſius erat. Cuius etiam oculos Salluſtius inſignis hiſtoricus, fuiſſe tradidit fœdos, id eſt cæſios. Cuiuſmodi memoriæ proditum eſt, Neronis quoq; oculos fuiſſe: quod ipſum non leue fuit argumentum tyrannicæ crudelitatis. Quin à Terentio cæſij hominis facies dicitur cadaueroſa, hoc eſt immanis, & ſæuitiam arguens, qualem ſicarii præ ſe ferunt & carnifices: quãuis alii parum erudite cadaueroſam pro ſubliuida expoſuerint. Enimuero leonis oculos ſiquis inſpexit, qualis ſit hic color, intelligit. Micant illi, ut ſtudioſe ipſi prope conſiderauimus, uelut ignis penitus flagrans. Dicitur color hic Græce ab omnibus glaucus, quod uerbum longo iam uſu Latini poetæ ſuum fecerunt. Latius tamẽ patet glaucus: nam præter oculos noctuinos, quos, ut auis ipſius Græcum nomen declarat, omnes glaucos eſſe confirmant: multa quoque dicuntur glauca, ut ulua paluſtris herba: ut ſalix, cuius quum frõdes, tum multo magis cortex in ramis, præſertim anniculis, nitet hoc colore. Quẽ laudat Virgilius in equis, eoſq; noto carmine glaucos appellat, communi Italorum lingua *baios* nominatos. Nam ſpadices honeſti ab eodem poeta ibidem uocati, illuſtriores ſunt aliquanto, baii & ipſi, ſed clari uulgo nuncupati: atque ii duo aliorum omnium maxime probantur colores in equis. Vlua igitur & ſalix, quas idẽ Virgilius glaucas dixit, equi item ſpecies optima: caſtaneæ etiam nucis tunica, aliaq;

multa, præter Leonis ac noctuæ oculos, colorem glaucum ostendunt. Sed ut unde discessi, redeam: quando cæsius color tantum est oculorum, uidendum est, ne is sit potius quem Aristoteles charopon uocat. Sic enim ab illo dicitur leo ab oculorum sæuitia, quem Catullus poeta doctissimus cæsium appellat. Vnde Hercules cognomento dictus fuit charops, quasi iracunde intuens. Nam chara Græce, ira quoque dicitur Latine: & ex eodem ut puto, horrore Charybdis nominata est, & Charon: de quo cum inquit Virgilius, Stant circum lumina flamma, Cæsium uoluit senem illum horribilem, ac dirum significare. Quanuis non nesciã, charopon ab aliis aliter quoqꝫ exponi.

ATER CAP. III

HOrribilis etiam color est ater dictus, omnino uelut anthrax, id est carbo: nam proprie est carbonis extincti. Quare scite ut omnia, Terentius, Tam excoctam, inquit, reddam atqꝫ atram, ꝙ̃ est carbo. Et inde à Virgilio cinis dictus est ater, & fauilla atra. Sanguis præterea caloris atqꝫ coloris ignei particeps, effusus ac frigefactus amisso rubore, tanquam in carbonem mutatus, ater ab omnibus uocatur. Dicitur & mors atra, quia cadauer extincto calore illo uitali, quo corpus alitur, atrum relinquitur, ut est carbo, quæ mihi perquàm elegans uidetur similitudo. Quid quod dies atri eadem de causa dicti fuerunt? Qui enim luctum afferebant, carbonibus: ut contrà dies læti scrupis signabantur gypseis. ex quo Horatius ait: Creta, an carbone notandi. Differt in hoc à colore nigro, quòd ut omnis ater est niger: sic non omnis niger est ater: horrẽdus est hic, tristis, uisu iniucundus, lugentibus accommodatus, ille contrà nõnunquam lepidus ac uenustus: ut humani oculi sunt complures, quos nemo atros diceret, sed nigros, iisqꝫ ta

mẽ nihil maiori cum uoluptate spectamus. Vocabatur autem ater ab antiquis etiam anthracinus, idemq́ furuus: quibus lõge minus sunt nigri, liuidus & fuscus. Alter ex graui corporis ictu proueniens deformitatem habet. Vnde inuidi aliorum bonis, uelut uerberibus laniati, & idcirco exangues, liuidi nuncupantur. Alter non insuauis, & in homine persæpe laudatur. Qui tamen, si modũ excedit, ac maxime fuscus est, & quasi nigrescit, pressus dicitur: ut quæ aliquãdiu sub prelo uestis pressa nimium coloratur. Legimus etiam equi colorẽ pressum. Secus uero fasciolæ coloriscæ dictæ fuerunt, quæ non saturatæ, sed uix colore aliquo illitæ è coronis dependebant. Est autem forma diminutiua, ut Lycisca, Syrisca. Aquilum ueteres hunc fuscum à colore aquæ uocarũt, qui inter nigrũ est & album, id quod Plato etiam docet.

ALBVS CAP. III

Est autem albus color purissimus, quocirca ad animum translatus pro syncero capitur: is nullibi q̃ in niue, clarior est, quam tamen atram esse Anaxagoras affirmabat. Sumit̃ ꝓ pallido, unde timor albus legitur, & metu exalbuit. Quã ob rem Romanæ mulieres quõda funera sequebant̃ in ueste alba, tanquã mortui quem efferebãt, colorẽ referrẽt. Elucet cãdidus, atq́ oculos delectat. At candẽs non hoc tantũ est, sed ꝓ ignito accipit̃. Itaque Veneris humeros recte dixeris cãdidos, uel candẽtes. Ferrũ quod à marito tũditur, non candidũ est, sed candens. Eiusdẽ generis est canus, qui etsi ad alia trãsfertur, proprie tamen est capilli, & barbæ senilis. Nascitur equus nonnunquã canus atque albineus, nõ idem qui & cãdidus aut albus, sed huius non expers Est & color albi nigriq́ ꝑticeps, à Grȩcis inde Leucophæos, uoce iã à nostris usurpata, uocatus Genus est id coloris natiui,

non enim inficitur, sed ouis ipsa sic natura quasi pingitur. Hūc sibi secta sacerdotum sumpsit sanctissima, qui nulla tunica linea penitus induti, pro cīgulo reste se uinciunt nodosa, ac ligneis tantum calciamentis usi, precario uictum quæritant.

PVLLVS. CAP. V

QValis uero sit pullus, ostendit terræ ipsius color: maior enim illius pars pulla est. Itaque quoniam ea mortuis iniicitur, uoluerunt ueteres, ut qui lugerent, pullis pallis, terræ similibus, essēt amicti. Dorsum etiam leporinum proprie est pullum: quam ob rem naturæ ipsius doctus magisterio, terram recētem ab aratro metu pauidus quærit ille, ibiq; nonnunquā stratus, nullaq; re abditus, uenatores, canesq; ipsos prætereuntes, ac sagaciter prope omnia perquirentes, coloris tantum beneficio sæpissime latet; &, ut in quodam epigrammate de lepore diximus,

Quem fuga non rapit ore canum, non occulit umbra:
Concolor immotum sub Ioue terra tegit.

Nulla arte aut impensa color hic paratur. Natura enim sic prouenit, unde natiuus quoque uocatus est, diuersus ab eo de quo locuti sumus. Iamq; nos Cosentini, apud quos multa antiquitatis uestigia apparent, siquidem & præficæ, ut quōdam, mortuos laudant, & silicernium in usu est, ac nemo sine suorum osculo sepelitur, utriusque sexus uestimentū funebre, natiuum dicimus: quāuis atrum sit illud, & in mulieribus matrimonio iunctis cyaneum, quo Græci, ut dictum est, olim in funere utebantur. Idem quoque Hispanus uocatus est & Bæticus, etiam Mutinensis. In iis enim locis id genus lanæ uidetur. Est autem pullus nomen, ut reor, diminutiuum à puro, uelut à rara uestimenti genere fit ralla, ab opera opella

opella, à terra etiã tellus: ut lana pulla sit pura, nullo alio colore infecta, sed suo tantum & ingenuo contenta. Colorias huiusmodi uestes per se coloratas aliqui dixerũt. Posuit hanc uocẽ Augustus in suo testamento, ubi hæc uerba legebantur, Gausapes, lodices purpureas & colorias meas. Atq; indidem, ut sentio, dicti sunt pulli equorum, aliarumq; pecudum, quasi puri, nulla adhuc libidine aut labore uiolati. Sunt huic pullo simillimi color impluuiatus, dictus uelut fumato stillicidio implutus: & suasus, qui insuasus quoque uocatus, lutum refert. Est autem suasus è stillicidio etiam factus fumoso in uestimẽto albo. Quare haud dubitanter non alius est quàm impluuiatus: quanuis aliqui tradiderint colorem omnem, qui fiat inficiendo, suasum dici, quòd illi quodammodo sit persuasum, in alium quemuis colorem ex albo transire.

FERRVGINEVS CAP. VI

FErrum longo situ rubiginosum, facilè ostendit colorem ab ipso appellatũ ferrugineum: agit enim is, id est refert colorem ferri. Quin & filamenta, quibus sæpe conopæum, & multæ præterea uestes lineæ circunsuuntur, ferruginem dicunt infectores. Tunica etiam nuclei pinei lanugine quadã puluerulenta, ferruginea est. Erat is quoque lugentium color. Itaq; capitur nonnunquam & ipse pro funesto, atq; ea de causa hyacinthi dicti fuerũt à Virgilio ferruginei, quasi lugubres: quia puerum, ut est in fabulis, casu interfectum Apollo diu luxit: atq; in eius foliis uelut epitaphium, in sui doloris perpetuum monumentum inscripsit, non quia uerè floris color sit ferrugineus: est enim is, in quem mutatum ferunt adulescentulum, purpureus. De hyacintho in literatum flosculum transformato fecimus hoc,

Nil opus elogio redimire, aut flore sepulchrum:
Ipse sibi flos est, elogiumq; puer.

Eodem modo cœlum uocatur ferrugineum, hoc est nubilum & triste: atque apud eundē Virgilium, sol caput suum nitidū in morte Cæsaris texit ferrugine, quasi colorem se induit lugenti aptum: ut tanti uiri cædem sol ipse lamentari uideretur. Nec alia ratione Charontis nauiculam dixit ferrugineam, q̃ quoniam ea una loco Sandapilæ, mortuos omnes uespillo indefessus transuectat.

RVFVS CAP. VII

NOn eundē esse rufum, atq; rubrū, ex hoc intelligi potest, q̄ rectè dicit̃ sanguis ruber, rufus non rectè. Rursus barbā & capillū Aenobarbi rubrū ueteres non dixerunt: sed modò rufum, rutilū modò, qui idē est. Quin & canes immolabāt Romani sacerdotes, nūq̃ rubras uocatas, sed quas nūc rufas nūc rutilas appellabāt, ad placandū caniculæ sydus, frugibus inimicū. Ex quo manifestū est rufum rutilūq; eundē esse, id quod ex antiquis etiam aliqui docent. E canis igit̃ colore satis noto, atq; è multorū barba, & capillo, cuiusmodi sit color rufus, apparet. Hūc rustici in armentis robū, giluūq; olim dixerūt, atq; etiā heluū, ut uini genus est quoddā inter rufum albūq;, nulli non cognitū: quod quoniā cerasi colorē refert duracini, *cerasolum* aliqui dicūt Italiæ populi. Sed & burrhā iidem appellabāt uitulā, quæ rostro esset rufo. At homo burrhus est, qui prāsus, cibo & potione rubet: hunc aliq etiā rubidū uocāt. Inuenit̃ & rubeus, etsi aliq nō indocti uocē nō esse Latinā monuerint: cū tñ apud authores nō malos ex uuis nigris fieri uinū forte legat̃, è rubeis autē suaue. Necnō bos rubeus probet̃. Verbū est omnino rusticū, nec prorsus idē color est, qui & ruber, sed ad eum proximè accedit. Quid q̄ russeus etiā legit̃? negat quidā

è uetustis

è uetustis grammaticis dici posse, russum iubet, ex quo pannus est russatus, Vtrunque certe Latinum est, sed aratoris magis quã oratoris: habent enim & sua uerba qui ruri uiuunt, urbanis nonnullis inaudita. Russeũ equum dicunt illi, qui non planè russus est, sed aliquãto minus ruboris habẽs, idem ferè uidetur. Hic autẽ, quoniã quasi cruentato similis est, hodie *saginatus*, quasi sanguinatus uulgo nominatur: quanuis huius nominis nonnũquam equi albescant.

RVBER CAP. VIII

RVbrum maxime indicat animantium sanguis, & quo lana inficitur, coccus: granum id à nostris uocatur, unde uestis est coccina, nulli ignota. Ostentat tamẽ hũc colorẽ præ cæteris rebus liquor purpuræ, cuius adeo gratus est color, ut siquid paululum habeat ruboris, modò uisu sit illud non iniucundũ, purpureum sępe dicatur, ut sunt uiolæ, & uaria florũ genera: quin & candidus, is enim quoque oculos remorat, à poetis uocatur nõnunquã purpureus. Nam & olores purpureos dixit Horatius, & niuem ipsam purpuream Albinouanus. Inuenitur & blatteus positus pro purpureo. Non prętereũdus est color uiteis frondibus arefactis simillimus, & idcirco xerampelinus Græce dictus. Vsurpant hanc uocem Latini; certum enim uitis genus adulto iam autumno pampinis rubet uelut cruentatis, unde nomen colori inditum est, *Rosa* ab omnibus nunc dicitur *siccà*. Atrabapticas uestes eo colore infectas, quoniam in eo purpura nigresceret, aliqui appellauerunt. De ea re fabellam excogitatam his uersiculis fui complexus,

Cæderet immeritæ uitis dum crura, cecidit
  Ipse sua: & dira cæde Lycurgus obit.
Vnde prius uiridis, rubet hostis sparsa cruore
  Illæso uitis stipite, & ulta nefas.

ROSEVS CAP. IX

IVcundissimus omnium est color roseus, atque humano corpori, si id formosum est quàm simillimus. Itaque os, ceruicem, papillas, digitos roseos poetæ dicunt: id est candidos, rubore sanguinis penitus diffuso cum uenustate: isq; color proprie est quem communis sermo *incarnatum* uocat. Refert enim maxime omnium pueri nitorem ac uirginis: rosam nõ Milesiam intelligo, quæ nimis purpurea ardere quodãmodo uidetur, nec rursus albam: sed quæ utrinque decorẽ accepit, & quia corpus hominis imitatur, quod lingua uernacula carnem appellat, eadem id genus rosarum incarnatum nominauit. Cicero colorem hunc suauem dixit.

PVNICEVS CAP. X

A Phœnicibus color phœniceus, puniceus quoq; dictus flagrat, uelut uiola flammea: atq; ita à multis olim purpura uocata fuit uiolacea, hodie penè nomẽ seruat: nam *Paonacius*, quasi puniceus dicitur, etsi aliqui uocem hanc uernaculam à pauonis colore factã uolũt. Phœniceũ uero alium ab hoc palma (quæ phœnix Græce est) à se nominauit. Color hic in equo, ut iã diximus, maximè laudatur, qui modo spadiceus, baius modo, badius etiam & balius, uariis nominibus uocatus est. Termites enim palmarum cum fructu spadices, & baia Græci dicunt: unde equus ab equisonibus appellatur baius.

FVLVVS CAP. XI

EX omnibus maxime lucet fuluus, quem multa iactant, orichalcum in primis, aurũ, ipsæq; etiã stellæ:
Quas non extinguunt uenti, non nymbus aquosa
Nube cadens: celsa semper sed luce coruscant.
Quare Tibullus proprie sydera fulua appellauit.
Est & aureolæ species arenæ, quam fuluam dixit Virgilius

lius: & genus quoddam aquilæ ab Aristotele maximè celebratum, colore etiam fuluo. Qui si obtusus quodammodo est, atque obscuratus, uocatur rauus. Iamq; sic Horatius lupam appellauit, cuius colorem noto magis uerbo plerique omnes fuluum dixerunt. Tradũt alii qui rauos oculos, quos in cane & ariete laudat M. Varro, inter cæsios esse & flauos.

Ornat sæpe color hic flauus uirginum, a c puerorum capita: atq; in maturis frugibus semper elucet, necnon pro pulchro frequenter positum uidemus.

At luteum nihil æque ostentat, ac flos calthæ & genistæ, ouiq; etiam uitellus. Croceo est hic perquam similis, sed lucidior aliquanto: ab antiquis flammeus quoq; dictus, quoniam eo flaminis uxor flaminica utebatur. Potest hoc loco pallidus poni, ac luridus: mortui color est hic horribilis, ipsiusq; mortis, ut poetę dicunt, & Plutonis. Ille nõnunq; uel gratus in homine, atq; amabilis.

VIRIDIS CAP. XII

CViusmodi sit color uiridis, suppeditat exemplum herbarum multitudo, quarum tanta est uarietas, ut cum earum uis sit infinita, nulla tamen æque, atq; ex iis aliqua prorsus uireat: sed omnes inter se discolores uideantur, id quod in reliquis omnibus coloribus appa ret. Quare si minus est hic albus aut niger, quã ille: non idcirco nomen albi amittit, aut nigri. Ex auibus autem insignis est hoc colore psittacus, auis inde à quibusdam uiridis appellata, & qua nihil lætius est, smaragdus: maxime quoq; lucet uiriditas in genere quodam scarabei, cuius ipse meminit Aristoteles. Is quoniam dorsum habet, nota quadam aureola sic litum atq; illustratũ, ut lunæ speciem exiguæ sustinere uideatur, non inuenuste à nobis Cosentinis equus lunæ nũcupatur. Fecimus hoc

iam pridem de scarabeis iocosum epigramma.

Paruula Sisyphio gens condemnata labori,
Quas figula ipsa facit, fertq; refertq; pilas.
Pars nigra, ut Aethiopũ manus usta coloribus horret,
Regia pars uiridi picta colore nitet.
Parua micat cuius dorso nota, magna minutis
Si conferre licet, luna pusilla uelut.
Dixit equum lunæ hinc cognomine Brutia tellus.
Quòd si bellator sic nituisset equus,
Illo capta foret non una Semiramis, essent
Centauri & plures, quàm genus est hominum.

Egregius est inter colores, qui uirent, prasinus, multorum carminibus collaudatus, nunc uiride porrum ab infectoribus uocatur.

EPILOGVS CAP. XIII

Libet epilogum addere, uarietatem propriè de coloribus dici, ex quo uestis uaria, discolor est, diuersisq; coloribus consuta. Diuisam nunc omnes uocant, & equus uarius nõ totus uel candidus uel niger, sed his aliis ue coloribus distinctus: sic & cœlum uarium, cuius partes serenæ interlucent, partes nubilę tristantur. Atq; alium sæpe pro alio, si inter eos affinitas est, colorẽ usurpant poetæ, ut lumen Mineruæ flauum dixit Virgilius pro glauco, quo uenustatẽ quoq; esse in oculis deæ ostẽderet: quemadmodum amictum Tyberis, cuius aquam alibi flauam appellauit, glaucum idem esse cecinit: est enim inter hos colores similitudo & quasi uicinitas. Sic ut iam dictũ est, albus pro pallido, ac cœruleus pro subuiridi poeticè ponitur, proq; etiã subnigro, multiq; prę terea inuicẽ cedunt. Ex omnibus uerò maximè contrarij sunt albus & niger, quare nihil æquè apparet atq; in alba papyro atramentũ. Vtebantur ueteres, quod nunc etiam

etiam seruatur, quum librorum titulos notarent, colore puniceo, in honorem memoriamque Phœnicum, quos literarum tradunt fuisse inuentores. Sunt etiam è coloribus aliqui incerti, qui intuentium oculos fallunt, ut est cœli nitor, quod quum tenebrosum quidam autument, illustratũ radiis solaribus cyaneum uidetur, ut iris, ut quas suspicimus nubes nonnunquam ignescere, ut mare ipsum, quod præter cœruleũ, modo atrũ horret, modò uirescit, interdũ etiã flauũ, rauumque se ostendit, aut specie quadã purpurascit uiolacea. Non idẽ quoque decor in collo cernitur colũbæ & pauonis, unde aues sæpe dicuntur uersi colores, quale est serici genus satis notũ, quod è diuersis partibus spectanti, non eundem offert coloris leporem.

Discolor autem non modo pro uario sumitur, sed si quid eũdem colorem uelut radios quosdam diffundit, ut, Discolor unde auri per ramos aura refulsit. At decolor is dicitur, ex cuius ore color defluxit, & exanguis relictus est, atque idcirco pro deformi capitur & nigro, ut decolor Indus: nam concolorem eiusdem esse coloris nemo ignorat. Ad hæc, colores bifariam diuidũtur, nam austeri uocabantur reliqui omnes, præter minium, purpurissum, cinnabarim, armenium, chrysocollam, indicum, quos floridos dixerunt. Sed hæc pictores uideant, quibus olim in usu tantum erat melinus color, candidus. Silaceus, qui inter cœruleos nominatur, Sinopis genus rubricæ, & atramentum. Quidam etiam suaues dicti sunt, ut flauus, purpureus, candidus, in primis roseus: humanis autem oculis nihil uenusti hominis colore suauius uidetur. Inesse uerò coloribus suauitatem, præter quàm quòd sensus ipsi iudicant, egregij Latinitatis authores ostendunt, M. Cicero & Virgilius Maro, quorũ alter suauẽ hominis colorẽ dixit, ab altero

ſuaue rubens hyacinthus uocatus eſt. Alij triſtes ſunt & lugubres, uelut atrum eſſe dicimus, pullum, ferrugineum, & cœrulei ſpeciem. Quin ut uidentur, ſic ſordidi etiā aliqui dicti ſunt, ut de quibus locuti ſumus, ſuaſus & impluuiatus: iis enim rei ut miſericordiam apud iudices captarent, ſe deturpabant. Talem quoque fuiſſe ueſtitum Charontis oſtendit, cum inquit Virgilius,
Sordidus ex humeris nodo pendebat amictus.
Iam uerò colores partim nominati ſunt à locis, ut Puniceus, Tyrius, idemq; Sarranus. Purpurei ſunt hi, Indicum, Sinopis, Melinus, Hiſpanus, Bæticus, Mutinenſis, de quibus dictum eſt. Coloſsinus à Coloſſo urbe in Troade, ubi lana inficitur, florem referens cyclamini, quod tum rapum, tum terræ malum, ac tuber uocatur, à nobis Coſentinis terrigena. fulget flos ille inter candorem & purpuram. Partim à metallis nuncupati ſunt, ut plumbeus, ferrugineus, argenteus, aureus. Sed à plantis nomen acceperunt cōplures, ut præter phœniceum, id eſt palmeum, ac xerampelinum, Buxeus eſt qui pro pallido ſumitur: pallet enim præ cæteris buxea materia. Roſeus præterea hyacīthinus, in quo purpura lucet ſub nigra. Hyſginus ab hyſge herba: coccinus, & utrique ſimilis ſandycinus. Violaceus qui & ianthinus, ex quo tyrianthinus, è purpura ut nomen indicat, factus, & uiola. Additur his croceus. Vnde crocotula ueſtis genus, ut à calta caltula: à byſſo lini genere tenuiſsimo byſsina: erantq; hæ omnes luteæ, ſed byſsina penè ut aurum fulgebat. Fuit in uſu ueſtis à citri ſimilitudine, citroſa dicta. Et quædā coloris candidi, papauerata à Lucilio Satyrico, cum eam, ut probrum, Torquato obieciſſet, nominata. Inuenitur quoque Galbia ueſtis alba à Galbano. A maluæ itē floſculo color eſt molochinus, ut à Pu-
nicæ

nicæ etiam flore balaustinus. Virentis quoque porri fo lia nomen ex se, ut iam diximus, fecerunt prasinum. Multi præterea ab animalibus uocati sunt, ut ceruinus, murinus. Atque hi colores sunt in equo notissimi. Mustellinus, de quo Terentius. Ictericus, qui regio morbo laborat, à colore galguli, quam Græci auem icteron dicunt. Luteus est hic admodum. Cygneus, idemq; Latinè olorinus, id est candidus, ut contrà coracinus, niger. Ascribunt & his ostrinus, conchyliatus, muriceus, purpureus, ab Hercule ut fabulantur, primũ inuentus. Feci paucos de ea re choriãbos, quos uisum est hic ponere.

Errat dum bibulis Herculeus littoribus canis,
Nantem fortè uidet spumifero gurgite purpuram:
Aggressusq; ferox corripuit uiscera mordicus.
Mox pastus rediit commaculans gramina sanguine.
Quẽ Tyro simul ac pulcra uidet (nãq; erat hęc comes)
Prolutum roseis candida sic ora coloribus,
Alciden alloquitur, Non alio munere te sequar,
Quàm si picta mihi palla rubens huic similis datur.
Quod nunc per spolium terrificæ te rogo belluæ,
Inuictæq; manus robora, per tela sonantia,
Non ignota auibus nubila translata fugacibus,
Da ferre hæc (poteris nam omnia) nec te tenuit maris
Circùm fusa palus, hesperidum quo minus aurea
Ferres munera. Sic brachiolis fata reuinciens
Robusta implicuit nympha procax colla tenaciter.
Paret uictus amans blanditiis Amphitryonius:
Nactusq; exanimẽ, quã expuerat iam mare, purpuram,
Infecit tyrio primus ouem murice candidam.

A rebus denique diuersis nõnulli colores dicti sunt, ut igneus, flammeus. Sic orbis nitorq; solis ab Attio & Catullo appellatus est. Quare color solis, & quia ita ap-

paret

paret, & ex illorum authoritate flãmeus proprie poteſt uocari. A cœlo, ut iam principio dixi, cœruleus eſt. Marinus, & thalaſsinus à mari: ab unda cymatilis & cymatius: idemq; eſt in iis omnibus color. Quinetiam ab arcu pluuiarũ nuntio, arquatus eſt nominatus. Hyalinus, qui & uitreus, niueus, marmoreus, lacteus, eburneus, q̃ dictus fuit cognomẽto propter candorem corporis Fabius quidam. Amethyſtinus præterea, ex quo tyriamethyſtus in uſu fuit olim. Sandaracinus, flammeus eſt is, quibus etiam impluuiatus, ſanguineus, atque herbidus adduntur. Cæreus item, piceus, cinereus, ut cardui genus eſculenti à colore, Cinara uocatum. In hoc autem carduo eſſe etiam aliquod ipſius uirtutis ſimulachrum, pauci, quos hic ſubieci, declarant uerſiculi.

Vt uallatus acutis
Circum frondibus horret,
Intus ſed tamen abdit
Dulcem carduus eſcam:
Cœlo miſſa ſereno
Sic uirtus, puer aſpris
Ambit ſentibus ipſam
Iucundam ambroſiam Diis.

A ſpumis quoq; & maculis, ſpumeus eſt & maculoſus: atque ij equorum ſunt etiam colores, ut à guttis guttatus: cuiuſmodi præter equos, canes uidentur nonnulli ſagaces, quos à muſcarum ſimilitudine muſcatos dicunt, uelut equus ſcutulatus à ſcutulis: quem ab exiguorum pomorum ſpecie, pomulatum uocant equiſones, & ſi orbes ſunt latiuſculi, rotatũ. Videtur ad extremum natura amare cœruleũ: eo enim, ut initio diximus, mare collustrauit, ac cœlum ipſum: quod nunquam ſtellis fulgentibus ornaſſet, niſi eadem quoq; fuluo maximè delectaretur

lectaretur. Sed quia uicissim uidemus terram, aut uiriditate conuestiri, aut eo ornatu spoliatam, pullam esse, aut etiam candore niueo contegi: uiridem, pullum, atque album naturæ gratum esse nemo potest dubitare. Nigra insuper est nox: nigri sunt Indi, atque Aethiopes. Gaudet igitur rerum mater colore nigro: quam à rubro nihil abhorrere, hominum, ac cæterarum animantium sanguis facilè declarat.

LIBRI DE COLORIBVS FINIS

INDEX TAM GRAECARVM QVAM LATINARVM DICTIONVM

quæ in his quatuor libellis explicantur.

52

a,b,c,d,e,f,g,h,i,k,l,m,n,o,p,q,r,s,t,u,x,y,z,A,B,C,D,E,F,G,H I,K,L,M,N,O,P,Q. *Omnes duerniones: præter s & F, N & P, qui terniones.*

ERRATA, *pag. 60. lin. 5. trieremioliæ. 282. 9. les esse, 10. buffalo uocant.*

BASILEAE APVD HIER. FROBENIVM
ET NIC. EPISCOPIVM ANNO
M D XXXVII